Σχολή Επιστημών της Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

«Επίσημος Πολιτικός Λόγος και Κοινωνικοποίηση των Νέων Μεταναστών»

Διδακτορική Διατριβή

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ιωάννινα 2017

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπουσα:

Παπαδοπούλου Σμαράγδα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μέλη:

Ρήγα Αναστασία-Βαλεντίνη, Ομότιμη Καθηγήτρια Τμήματος Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Μπάκας Θωμάς, Αναπληρωτής Καθηγητής ΠΤΝ Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Επταμελής εξεταστική επιτροπή

1. **Παπαδοπούλιυ Σμαράγδα (Επιβλέπουσα Καθηγήτρια):**

(Αναπλ. Καθηγήτρια του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

2. **Ρήγα Αναστασία-Βαλεντίνη**

(Ομότιμη Καθηγήτρια του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης

3. **Μπάκας Θωμάς**

(Αναπλ. Καθηγητής του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)

4. **Γιώτσα Άρτεμις**

(Αναπλ. Καθηγήτρια του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)

5. **Παπαντωνίου Γεωργία**

(Αναπλ. Καθηγήτρια του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)

6. **Πουρνάρη Μαρία**

(Αναπλ. Καθηγήτρια του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)

7. **Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Νικολέττα**

(Επικ. Καθηγήτρια του Π.Τ.Ν. του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων)

Η παρούσα διδακτορική διατριβή εγκρίθηκε ο μ ό φ ω ν α με βαθμό «ά ρ ι σ τ α» από την Επταμελή Εξεταστική Επιτροπή σύμφωνα με τα από 13-6-2017 σχετικά πρακτικά αυτής

«Η έγκρισις διδακτορικής διατριβής υπό του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, δεν υποδηλοί αποδοχήν των γνωμών του συγγραφέως» (Νόμος 5343/32, άρθρο 202, παρ. 2)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ vii
Λέξεις-κλειδιά: vii
ABSTRACT viii
Key words: viii
ΠΡΟΛΟΓΟΣ 1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^{Ο}: ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5
1.1Το πρόβλημα της έρευνας 5
1.2Η σημασία του προβλήματος 6
1.3 Προϋποθέσεις και περιορισμοί της έρευνας 7
1.4 Σκοπός της έρευνας 8
1.5 Εννοιολογικές προσεγγίσεις 9
1.6 Μεθοδολογία της έρευνας 9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^{Ο}: ΠΟΛΥΠΟΛΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ 11
2.1.Το διεθνές πλαίσιο 11
2.2. Η μετανάστευση – Γενικά 15
2.3. Μετανάστευση και Ελλάδα 18
2.4. Η Πολυπολιτισμικότητα 20
2.5 Ορισμός της μετανάστευσης 21
2.6. Ενσωμάτωση των μεταναστών 28
2.7. Πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών 30
2.8. Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών 33
2.9. Το ζήτημα της ένταξης – κοινωνικοποίησης 38
2.10. Κουλτούρα – πολιτική κουλτούρα 42
2.11. Εθνικισμός-Εθνοκεντρισμός 44
2.12. Εισαγωγικά για την έννοια της κοινωνικοποίησης 47
2.13. Ορισμοί Κοινωνικοποίησης 50
2.14. Θεωρητικές απόψεις για την κοινωνικοποίηση 54
2.15. Προσπολιτισμός – Επιπολιτισμός 62
2.16. Κοινωνικοποίηση και ηλικία 63
2.17. Εφηβεία 67
2.18. Θεωρητικές απόψεις για την εφηβεία 68
2.19. Πολιτική Κοινωνικοποίηση 70
2.20. Φορείς κοινωνικοποίησης και Πολιτικής κοινωνικοποίησης 74

2.20.1 Πρωτογενείς φορείς 74
2.20.2 Δευτερογενείς φορείς 82
2.20.3 Γενικές απόψεις για την κοινωνικοποίηση 85
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3Ο: ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ 88
3.1. Γλώσσα 88
3.2. Ρατσισμός 90
3.3. Πολιτικός λόγος 93
3.4. Η Ιδεολογία 102
3.5. Ο πολιτικός λόγος και τα σύγχρονα ΜΜΕ 104
3.6.ΜΜΕ και σύγχρονη πολιτική επικοινωνία 108
3.7. Οι Ειδήσεις 111
3.8. Το Διαδίκτυο 113
3.9. Οι Διαφημίσεις 114
3.10. Τα Πολιτικά κόμματα 115
3.11 Η Διάδοση του Πολιτικού Λόγου 117
3.12. Η σχέση των ΜΜΕ με την πολιτική στην Ελλάδα 122
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΡΕΥΝΩΝ 125
4.1. Έρευνες για τον πολιτικό λόγο και την πολιτική επικοινωνία 125
4.1.1 Έρευνες στην Ελλάδα 125
4.2 Έρευνες σχετικά με την κοινωνικοποίηση 140
4.2.1 Διεθνείς έρευνες 140
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 148
5.1. Ο Σκοπός, οι Στόχοι και τα Ερευνητικά ερωτήματα διεξαγωγής της έρευνας 149
5.2. Το δείγμα 150
5.3. Το πλαίσιο της έρευνας 151
5.4. Περιορισμοί της έρευνας 152
5.5. Στόχοι της έρευνας 152
5.6. Τεκμηρίωση μεθοδολογικών επιλογών 153
5.7. Ποσοτική προσέγγιση-Ερωτηματολόγιο 154
5.8. Δομή και παρουσίαση του ερωτηματολογίου της έρευνας 155
5.9. Συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων 156
5.10. Εγκυρότητα, αξιοπιστία και αντικειμενικότητα της έρευνας 156
5.11. Ηθική και δεοντολογία της έρευνας 157

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^{Ο}: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ 158
6.1. Ποσοτικά δεδομένα 158
6.2. Ανάλυση ερωτημάτων και έλεγχος 190
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^{ο}: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ 219
7.1. Πολιτικός λόγος των κομμάτων και συμβολή του στην πολιτική Κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών 219
7.2. Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία κοινωνικοποίησης 243
7.3. Ο τρόπος που αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους σε ηλικία μετανάστες 247
7.4. Το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο της οικογένειας σε συνδυασμό με την πολιτική συνείδηση του μετανάστη 252
7.5. Ο ρόλος του Σχολείου στη διαδικασία της πολιτικής Κοινωνικοποίησης 254
7.6. Ανάλυση των ερωτήσεων γενικού περιεχομένου σχετικά με τους μετανάστες 257
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^{ο}: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 262
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 271
ΕΛΛΗΝΙΚΗ 271
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ 288
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ 293
ΑΡΘΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΥΠΟ 300
ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ 301

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η «μαζική κοινωνία» όπως έχει χαρακτηριστεί η νέα κοινωνική τάξη πραγμάτων που έχει διαμορφωθεί μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου έχει διαφοροποιήσει τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους και τις σχέσεις τους με την κοινωνία. Η παγκοσμιοποίηση έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές σε οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο, στις σχέσεις των πολιτών με την πολιτική και την εξουσία αλλά και την επιβολή της οικονομίας σε όλους τους τομείς. Η μετανάστευση αποτελεί ένα επιπλέον κοινωνικό φαινόμενο με πολλές προεκτάσεις που ταλανίζει τα κράτη σε παγκόσμιο επίπεδο ενώ η παρουσία μεταναστών αποτελεί κοινωνικό πρόβλημα καθώς αυτοί γίνονται στόχος προκαταλήψεων και διακρίσεων εναντίον τους. Ειδικότερα, κύριος σκοπός εκπόνησης της παρούσης εργασίας είναι η διερεύνηση της σχέσης των μεταναστών με την πολιτική και ο ρόλος του πολιτικού λόγου στην πολιτική τους κοινωνικοποίηση. Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη: το θεωρητικό και το εμπειρικό. Στο θεωρητικό μέρος γίνεται, αρχικά, περιγραφή του προβλήματος και παρουσιάζονται οι έννοιες της κοινωνικοποίησης και της πολυπολιτισμικότητας ενώ επιχειρείται και μία εκτενέστερη αναφορά στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Στη συνέχεια, εξετάζεται ο πολιτικός λόγος και η διάδοσή του μέσω των ΜΜΕ. Στο εμπειρικό μέρος γίνεται αναφορά στη μεθοδολογία της έρευνας, στα ευρήματα που προέκυψαν από αυτή και στα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν. Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι οι νέοι μετανάστες αποστασιοποιούνται από τα πολιτικά πράγματα και υιοθετούν μια απαξιωτική στάση απέναντι στην πολιτική. Τηρούν μια απόσταση ασφαλείας από την πολιτική και τους φορείς της λόγω ανασφάλειας αλλά και λόγω της πεποίθησης ότι πολιτικοί και κόμματα είναι ανίκανοι να ανταποκριθούν στα κοινωνικά προβλήματα

Λέξεις-κλειδιά:
Κοινωνικοποίηση, Μετανάστευση, Πολυπολιτισμός, Πολιτικός λόγος, Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας,

ABSTRACT

"Mass society" is the new social order that emerged after the end of World War II. It has altered the relations of citizens between themselves and within the society itself. Further, globalisation has resulted in plenty of changes at the economic/financial, political and cultural level as well as the relations of citizens with politics and government, and the predominance of economics in every field. Migration is another social phenomenon with enormous ramifications, afflicting states internationally. The presence of immigrants within a country is a troublesome social phenomenon in most cases, as they often fall victims of prejudice and discrimination. The goal of this study is to explore the relation of immigrants to politics and the role of political discourse in their political socialisation. This study comprises two sections: a theoretical and an empirical one. The theoretical section outlines the notions of socialisation and multiculturalism, also describing migration as a whole. Next, political discourse and its dissemination through the media is examined, too. In the empirical section of this study, outlined are the methodology of the survey, its findings and the conclusions to be drawn. Upon studying related literature and analysing the findings of the survey, one is led to believe that new immigrants are distanced from, and have adopted a disdainful stance towards, politics. They tend to steer clear of politics because of insecurity, but also as they are convinced that politicians and political parties are incapable of providing solutions to social problems.

Key words:
Socialisation, migration, multiculturalism, political discourse, media.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εισροή μεταναστών τα τελευταία είκοσι περίπου χρόνια στην Ελλάδα και η μόνιμη εγκατάσταση πολλών από αυτούς σ' αυτήν είχε ως αποτέλεσμα να μεταβληθεί η πληθυσμιακή σύνθεση κυρίως στις μεγαλουπόλεις. Στις περισσότερες περιπτώσεις η εγκατάσταση και παραμονή των μεταναστών αυτών πραγματοποιήθηκε δημιουργώντας πολλά προβλήματα. Επιπλέον, η ένταξη και η ενσωμάτωσή τους στην ελληνική κοινωνία ήταν ένα θέμα που απασχόλησε το ελληνικό κράτος από τη στιγμή της εμφάνισης των πρώτων μεταναστών.

Το πολιτικό σύστημα από την πλευρά του τόσο μέσα από τα επίσημα και θεσμοθετημένα όργανά του, δηλαδή τα κόμματα, όσο και από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, στο βαθμό που αυτά εκφράζουν το λόγο των κομμάτων, δεν έμεινε ανεπηρέαστο από τις εξελίξεις αυτές. Ο εκφερόμενος από τα κόμματα πολιτικός λόγος επηρεάστηκε από την πρώτη στιγμή από τις εξελίξεις στο θέμα αυτό και όσο περνούσαν τα χρόνια κατελάμβανε όλο και περισσότερο μέρος στα προγράμματά τους.

Οι νέοι μεγαλώνοντας σ' ένα πολυπολιτισμικό, πια, περιβάλλον στην Ελλάδα γίνονται σε κάθε προεκλογική περίοδο στόχος των κομμάτων τα οποία προσπαθούν να τους προσελκύσουν με κάθε τρόπο. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια γενικότερη απροθυμία στους πολίτες για ενασχόληση με τα πολιτικά πράγματα κάτι που είναι εμφανές και στη νεολαία.

Το ερώτημα, επομένως, που μου δημιουργήθηκε ήταν κατά πόσο ο πολιτικός λόγος βοηθάει στην κοινωνικοποίηση των νέων. Στην παρούσα μελέτη διερευνάται το συγκεκριμένο ερώτημα και ειδικότερα η κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών. Ερευνάται δηλαδή το αν οι πολιτικοί με τα λόγια και τις πράξεις τους βοηθούν τους νέους μετανάστες να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία. Αυτό, βέβαια, πραγματοποιείται με τη βοήθεια των ΜΜΕ καθώς ο πολιτικός λόγος διαχέεται μέσω αυτών και η επίδρασή τους είναι πολύ μεγάλη. Το ερώτημα αυτό δεν έχει ερευνηθεί μέχρι σήμερα πράγμα που κάνει την συγκεκριμένη έρευνα πρωτότυπη.

Στα πλαίσια της μελέτης μας διερευνώνται, ειδικότερα, οι σχέσεις των νέων μεταναστών με την πολιτική και κυρίως ο ρόλος του πολιτικού λόγου στην πολιτική τους κοινωνικοποίηση.

Στη θεωρητική προσέγγιση της μελέτης γίνεται η βιβλιογραφική έρευνα και επισκόπηση των παραγόντων εκείνων που παίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των ατόμων και κυρίως στη δημιουργία της πολιτική τους ταυτότητας.

Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί μια μικρή εισαγωγή στο όλο πρόβλημα που μελετά η παρούσα διατριβή και εκεί γίνεται μία πρώτη βασική ανάλυση του βασικού ερωτήματος και των βασικών στόχων, όρων και του προβλήματος της έρευνας

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται, αρχικά, αναφορά στο διεθνές πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί υπό την επίδραση των νέων δεδομένων που δημιούργησε το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Έπειτα, γίνεται λόγος για την πολυπολιτισμικότητα ως βασικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων κοινωνιών και μια εκτενέστερη αναφορά στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Ιδιαίτερος λόγος γίνεται για το φαινόμενο της μετανάστευσης στην Ελλάδα. Προκειμένου, στη συνέχεια, να διερευνηθούν τα προβλήματα ένταξης των μεταναστών σε μία κοινωνία αναφερόμαστε στη διαδικασία κοινωνικοποίησης του ατόμου, όπου παρατίθενται ορισμοί και θεωρητικές απόψεις που διατυπώθηκαν για την κοινωνικοποίηση και τους φορείς της.

Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο ο πολιτικός λόγος επηρεάζει την πολιτική κοινωνικοποίηση των μεταναστών. Κυρίως εξετάζεται η μορφή του πολιτικού λόγου στα ΜΜΕ και ο τρόπος πρόσληψής του από τους μετανάστες.

Στο τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας πραγματοποιείται η επισκόπηση ερευνών σχετικών με το θέμα. Αρχικά παρουσιάζονται οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί στον ελληνικό χώρο και στη συνέχεια οι διεθνείς έρευνες για το θέμα

Στο ερευνητικό μέρος της μελέτης μας παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας με σκοπό να διερευνηθεί ο βαθμός επίδρασης του πολιτικού λόγου στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, το κεφάλαιο της ερευνητικής προσέγγισης, αναφερόμαστε στην μεθοδολογία της έρευνας, στο σκοπό και τους στόχους της και στις ερευνητικές υποθέσεις. Η έρευνα έγινε με ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε σε 281 μετανάστες ηλικίας 18-45. Τα ερωτήματα προς διερεύνηση αφορούν στο βαθμό επίδρασης του πολιτικού λόγου στην κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών, στο ρόλο των ΜΜΕ στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης, στη διαφοροποίηση του βαθμού κοινωνικοποίησης των μεταναστών που μένουν στα αστικά κέντρα σε

σχέση με αυτούς που μένουν στην επαρχία και στη διαφοροποίηση του βαθμού κοινωνικοποίησης ανάλογα με το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ποσοτικά δεδομένα της έρευνας και γίνεται ανάλυση των ερωτημάτων.

Στο έβδομο κεφάλαιο επιχειρείται η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων και συζήτηση με βάση τα αποτελέσματα και την θεωρία που

Το όγδοο και τελευταίο κεφάλαιο, που αποτελεί και το επιστέγασμα της εργασίας, είναι αφιερωμένο στα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα και παράλληλα σ' αυτό διεξάγεται συζήτηση πάνω σ' αυτά συμπεριλαμβανομένων και των προτάσεων για περαιτέρω διερεύνηση του θέματος. Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας και από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι οι νέοι μετανάστες αποστασιοποιούνται από τα πολιτικά πράγματα και υιοθετούν μια απαξιωτική στάση απέναντι στην πολιτική. Τηρούν μια απόσταση ασφαλείας από την πολιτική και τους φορείς της λόγω ανασφάλειας αλλά και λόγω της πεποίθησης ότι οι πολιτικοί και τα κόμματα είναι ανίκανοι να απαντήσουν στα κοινωνικά προβλήματα και λόγω της κρατούσας άποψης ότι οι πολιτικοί φορείς είναι φτωχοί σε πολιτικές αξίες και αρχές.

Με την ολοκλήρωση της διδακτορικής διατριβής θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους, όσοι με βοήθησαν να φέρω σε πέρας το συγκεκριμένο πόνημα. Ευχαριστώ την επιβλέπουσα καθηγήτρια μου κυρία Σμαράγδα Παπαδοπούλου για την πολύτιμη βοήθεια και τις χρήσιμες συμβουλές της. Τους καθηγητές Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα και Μπάκα Θωμά που συμμετέχουν στην τριμελή επιτροπή και τους καθηγητές Πουρνάρη Μαρία, Γιώτσα Άρτεμι, Παπαντωνίου Γεωργία και Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Νικολέττα για την καθοδήγηση και τις υποδείξεις τους. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τους μετανάστες που συμμετείχαν στην έρευνα, τους προέδρους και τις γραμματείες των ΑΕΙ & ΤΕΙ, τους διευθυντές των Δημόσιων ΙΕΚ, των σχολών του ΟΑΕΔ και τους υπευθύνους των σχολών Γονέων και Μεταναστών που με διευκόλυναν στη διεξαγωγή της έρευνας μου αλλά και τους μετανάστες που στο κέντρο της Αθήνας συμμετείχαν με προθυμία στην έρευνα.

Ιδιαίτερα, όμως, θα 'θελα να ευχαριστήσω τον Γιώργο Νικ. Γαλάνη που ήταν ο συνεμπνευστής όλης αυτής της εργασίας και ο οποίος με τις ιδέες και τις παρατηρήσεις του στα πρώτα χρόνια ενασχόλησης μου με το θέμα μού άνοιξε νέους ορίζοντες και μού έμαθε τόσα πράγματα που μου ήταν χρήσιμα σε όλη τη διάρκεια της πολυετούς πορείας μου

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^{Ο}: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με την ανατολή του 21^{ου} αιώνα οι αλλαγές που είχαν αρχίσει να επισυμβαίνουν παγκόσμια, και κατ' επέκταση και στην Ελλάδα, εντάθηκαν ακόμη περισσότερο. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας που επέφερε τομές σε όλα τα επίπεδα της ανθρώπινης ανάπτυξης οδήγησε και τις σύγχρονες μεθόδους επικοινωνίας σε ατραπούς πρωτόγνωρους με αποτελέσματα στις μάζες, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, όχι απόλυτα μετρήσιμα. Μαζί μ' αυτήν η έκραση του πολιτικού λόγου πέρασε σε άλλο επίπεδο αφού η προσωπική επικοινωνία που παραδοσιακά λάβαινε χώρα μεταξύ ομιλητή και δέκτη έχει αντικατασταθεί από τον έναν ομιλητή που απευθύνεται ακόμη και σε εκατομμύρια δέκτες. Και μέσα σ' όλα αυτά η μετανάστευση, που αν και πάντοτε υπήρχε σαν φαινόμενο, στις μέρες μας έχει φτάσει σε διαστάσεις που δεν έχει γνωρίσει ποτέ στο παρελθόν και έχει επιφέρει επιπτώσεις που δεν έχουν εκτιμηθεί πλήρως και για το λόγο ότι είναι ένα φαινόμενο που βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη.

1.1Το πρόβλημα της έρευνας

Η σύγχρονη κοινωνία οδεύει προς τα εμπρός έχοντας, όπως όλες άλλωστε οι κονωνίες σε όλες τις εποχές, τα δικά της προβλήματα. Ανεργία, φτώχεια, πόλεμοι, αρρώστιες, κ.τ.ό., αλλά, όπως προαναφέρθηκε, έχοντας ένα πρόβλημα που καμιά κοινωνία στο παρελθόν δεν είχε να αντιμετωπίσει, δηλαδή τη μετανάστευση. Η παγκόσμια κοινότητα από τη μία αλλά και, ειδικότερα, η ελληνική πολιτεία από την άλλη αντιμετώπισαν πολλές δυσκολίες στην αντιμετώπιση των συνεπειών της μετανάστευσης. Αυτό συνέβη γιατί οι αρμόδιοι για την αντιμετώπισή της, δηλαδή οι πολιτικές ηγεσίες –και εδώ δεν αναφερόμαστε μόνο σε όσους κάθε φορά ήταν στην εξουσία αλλά στο ευρύ πολιτικό φάσμα με την ευρεία έννοια της λέξης-, αφού δεν αντιλήφθηκαν από την αρχή το μέγεθος του προβλήματος στη συνέχεια το αντιμετώπισαν με τρόπο σπασμωδικό και με γνώμονα το πολιτικό όφελος ή κόστος και όχι το γενικότερο καλό.

Ο τρόπος, ακριβώς, που οι πολιτικοί αντιμετώπισαν τη μετανάστευση είναι και το πρόβλημα που ερευνά η παρούσα έρευνα. Ειδικότερα, το πρόβλημα που θα προσπαθήσει να απαντήσει η εν λόγω έρευνα είναι το αν και κατά πόσο ο επίσημος πολιτικός λόγος των κομμάτων βοηθάει τους νέους σε ηλικία μετανάστες να

κοινωνικοποιηθούν. Με άλλα λόγια, αν οι πολιτικοί και τα κόμματα με τον λόγο τους προσελκύοουν τους νέους μετανάστες και τους ωθούν να ασχοληθούν με την πολιτική στη χώρα παραμονής τους. Κατ' επέκταση αφού ακούν με προθυμία τον πολιτικό λόγο, αυτό θα τους ωθήσει να ενταχθούν σε πολιτικές ή κοινωνικές οργανώσεις και στην ευρύτερη κοινωνία της χώρας με τρόπο ομαλό.

Ο βασικότερος λόγος για τον οποίο επελέγη το συγκεκριμένο θέμα είναι τα βασικά επιστημονικά και ερευνητικά ενδιαφέροντα του γράφοντος. Τα ενδιαφέροντα για τα πολιτικά φαινόμενα και η εξήγησή τους μέσα από τους κανόνες της ψυχολογίας αλλά και τη σύγχρονης επικοινωνίας αποτελούν τον βασικότερο λόγο που επελέγη να ερευνηθεί το θέμα κάτω από αυτό το πρίσμα. Από την άλλη το γεγονός πως αν και πολλοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τα πολιτικά φαινόμενα σε όλες τις περιόδους, εντούτοις, δεν έχει γίνει, ίσως και σε παγκόσμιο επίπεδο, έρευνα που να μελετά τις επιδράσεις του πολιτικού λόγου στους νέους μιας συγκεκριμένης ομάδας, και μάλιστα των μεταναστών, και από αυτή την άποψη εδώ έγκειται και η πρωτοτυπία της έρευνας. Ένας ακόμη λόγος είναι ότι η έρευνα θα συμβάλλει στην επιστημονική γνώση και στην προαγωγή της με σκοπό οι πολιτικοί να λάβουν υπόψη τα πορίσματά της και να προβούν στις κατάλληλες ενέργειες.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί η σπουδαιότητα του προβλήματος καθώς κα το πόσο καίριο είναι στην εποχή μας. Αυτό γιατί είναι ομολογημένο ότι στις μέρες μας η πολιτική περνάει κρίση και οι νέοι δεν θέλουν να συμμετέχουν στα πολιτικά καθώς οι ίδιοι δεν έχουν μέσα τους κάποιο όραμα για το μέλλον. Το πρόβλημα, επομένως, είναι αν ισχύει το ίδιο και για τους νέους μετανάστες και πόσο ευθύνονται γι' αυτό οι ίδιοι οι πολιτικοί και, βέβαια, τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, αφού μέσω αυτών γίνεται η μεταφορά του πολιτικού λόγου, μεταξύ άλλων, και στους νέους μετανάστες.

Το παρόν θέμα, τέλος, μπορεί να μελετηθεί με επιστημονικές μεθόδους.

1.2Η σημασία του προβλήματος

Αναφέρθηκε ήδη ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν έγινε από την πρώτη στιγμή αντιληπτό στο βαθμό που επιβαλόταν με αποτέλεσμα να ληφθούν όλα εκείνα τα απαραίτητα μέτρα, λύσεις και προτάσεις για την καλύτερη αντιμετώπισή του. Αναφέρθηκε, επίσης, ότι και οι επιστημονικές μελέτες και έρευνες για το θέμα είναι περιορισμένες. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο θεωρούμε ότι η μελέτη αυτή θα

φωτίσει ένα ειδικό θέμα που αφορά τη μετανάστευση και αναλυτικότερα τον πολιτικό λόγο και το αν και πόσο αυτός επιδρά στους νέους μετανάστες. Με την ολοκλήρωση της μελέτης θα δοθούν απαντήσεις στο θέμα με σκοπό να ληφθούν τα πορίσματα της έρευνας υπόψη από όλους τους αρμόδιους φορείς για την καλύτερη ενσωμάτωση των νέων μεταναστών. Ειδικότερα, οι πολιτικοί λαβαίνοντας υπόψη την έρευνα θα οδηγθηθούν σε καλύτερες μεθόδους προσέγγισης των νέων μεταναστών, τα ΜΜΕ θα βελτιώσουν τον τρόπο που αντιμετωπίζουν τη μετανάστευση, η πολιτεία γενικότερα, και μέσω του σχολείου ειδικότερα, θα προβαίνει στην ψήφιση νόμων ή την λήψη μέτρων συμβουλευόμενη και τους μετανάστες. Η επιστήμη, επιπρόσθετα, θα ωφεληθεί από τη διεξαγωγή αυτής της έρευνας καθώς θα δοθούν απαντήσεις και σε πολλά ερωτήματα που αφορούν τους επιστήμονες, όπως λ.χ το βασικό ερώτημα της έρευνας που είναι η κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών. Θα αποτελέσει, ακόμη, την αρχή για τη διεξαγωγή στο μέλλον παρόμοιων ερευνών με τις οποίες θα διευρυνθεί το συγκεκριμένο πεδίο ακόμη περισσότερο, πεδίο το οποίο φαίνεται να έχει μέλλον και σε ερευνητικό επίπεδο.

1.3 Προϋποθέσεις και περιορισμοί της έρευνας

Το θέμα της έρευνας θα μπορούσαμε να πούμε ότι βρίσκεται σε ένα «παρθένο περιβάλλον» αφού ελάχιστα έχει ερευνηθεί μέχρι τώρα. Από αυτήν την άποψη το ότι πολλές φορές βρεθήκαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας «ξυπόλυτοι στ' αγκάθια» μας δυσκόλεψε αλλά μας άφηνε παράλληλα και τεράστια πεδία έρευνας ανοιχτά για να κινηθούμε. Αποφασίσαμε, όπως είδαμε και με βάση τα προσωπικά επιστημονικά ενδιαφέροντα, τα μελετήσουμε το θέμα με βάση τομείς που είχαν άμεση σχέση με την πολιτική. Πιο συγκεκριμένα αποφασίσαμε να ερευνήσουμε την πολιτική σε σχέση με τα ΜΜΕ, το σχολείο, την οικογένεια, τομείς, δηλαδή, που συνδέονται άμεσα τόσο με την εκφορά του πολιτικού λόγου όσο και με την ανθρώπινη ανάπτυξη και συνδυάζοντάς τους να προβούμε στη μελέτη τους. Φυσικό είναι να μην μπορούσαμε να ερευνήσουμε σε μία μελέτη όλο το μέγεθος και το φάσμα των προβλημάτων που προέρχονται από τη μετανάστευση ή που αφορούν τους μετανάστες.

Σαν ερευνητικό εργαλείο της εργασίας προκρίθηκε το ερωτηματολόγιο. Βασικότερος λόγος επιλογής του ερωτηματολογίου είναι η συγκέντρωση πολλών δεδομένων σε λίγη ώρα και η εύκολη ανάλυσή τους μέσω Ηλεκτρονικού Υπολογιστή. Η επιλογή του υπό μελέτη δείγματος ήταν δύσκολη κυρίως για το λόγο

ότι δεν υπάρχουν επίσημα καταγεγραμμένα αρχεία με τον αριθμό των μεταναστών και την κατηγοριοποίησή τους σε διάφορες ομάδες κ.λπ. Παρόλα αυτά καταβλήθηκε τεράστια προσπάθεια και λήφθηκαν όλες οι αναγκαίες προφυλάξεις τόσο για την δυνατότερη ευρεία αντιπροσώπευση όλου του μεταναστευτικού πληθυσμού όσο και την προσεκτκή ανάλυση των στοιχείων και μεγεθών που προέκυψαν. Θεωρούμε ότι η παρούσα έρευνα μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα προς τις αρμόδιες αρχές για την δημιουργία ενός ας το πούμε «μητρώου μεταναστών» έτσι ώστε ο μελλοντικός ερευνητής να μπορέσει να διεξάγει ίδιες ή αντίστοιχες έρευνες κάτω από καλύτερες συνθήκες και με σταθμισμένα δείγματα.

Πριν ολοκληρώσουμε το παρόν υποκεφάλαιο πρέπει να αναφέρουμε ότι με τον όρο μετανάστες εννοούμε εδώ μόνον όσους γεννήθηκαν στο εξωτερικό και μετανάστευσαν στην Ελλάδα ή αυτούς που γεννήθηκαν στη χώρα μας με τουλάχιστον έναν γονέα μετανάστη.

1.4 Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι η εξέταση και μελέτη του επίσημου πολιτικού λόγου των κομμάτων σε σχέση με το αν αυτός βοηθάει στην κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών στην Ελλάδα σήμερα. Για τη μελέτη αυτού του βασικού ερωτήματος θα συνεξεταστούν παράγοντες όπως ο ρόλος που παίζουν τα ΜΜΕ στην μεταδοσή του, ο ρόλος του σχολείου και της οικογένειας και η σχέση τους με την κοινωνικοποίηση πάντα όμως μέσα από το πρίσμα της σχέσης τους με τον πολιτικό λόγο. Τα παραπάνω συνδέονται μεταξύ τους γιατί έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η οικογένεια παίζει καθοριστικό ρόλο στην πολιτική κοινωνικοποίηση των παιδιών (Τερλεξής, 1975) αλλά εμείς θέλουμε, αφού εξακριβώσουμε αν όντως παίζει ρόλο, να δούμε κατά πόσο ισχύει αυτό και στους μετανάστες και κυρίως αν επηρεάζονται οι νεαροί μετανάστες από τον πολιτικό λόγο σε σχέση με το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας. Για το σκοπό αυτό μετά τη δημιουργία αυτοσχέδιου ερωτηματολογίου σαν ερευνητικού εργαλείου μοιράστηκε αυτό σε 281 μετανάστες. Η έρευνα διεξήχθη μεταξύ Νοεμβρίου 2014 και Μαρτίου 2015 σε Σχολές και Τμήματα ΑΕΙ και ΤΕΙ πολλών περιοχών της χώρας αλλά και σε άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα όπως σχολές ΟΑΕΔ κ.λπ. Εκτός των άλλων πολλά ερωτηματολόγια δόθηκαν σε περιοχές του κέντρου της Αθήνας. Εκεί όπου εμπλέκονταν ΑΕΙ ή ΤΕΙ,

φυσικά, έγιναν όλες οι κατάλληλες τυπικές ενέργειες προς γραμματείες, προέδρους Τμημάτων κ.λπ.

1.5. Εννοιολογικές προσεγγίσεις

Στα πλαίσια του υποκεφαλαίου αυτού κρίνουμε σκόπιμο να προβούμε σε εννοιολογικές αναλύσεις ορισμένων βασικών όρων για την καλύτερη και πληρέστερη κατανόηση των όσων θα εξεταστούν στη συνέχεια.

Αρχικά με τον όρο κοινωνικοποίηση εννοούμε την ένταξη και εσωμάτωση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Με τον όρο πολιτική κοινωνικοποίηση εννούμε την προθυμία των νέων μεταναστών στο να ακούν τις απόψεις των πολιτικών και στη συνέχεια την ώθησή τους στη συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα που θα οδηγήσει τελικά στην ευρύτερη κοινωνικοποίσή τους.

Στη συνέχεια με τον όρο επίσημος πολιτικός λόγος εννοούμε τις επίσημες απόψεις που έχουν ακουστεί από τα κόμματα και για όλα τα θέματα που μπορεί να αγγίζει ένα κόμμα με όσα λέει και με τις αναφορές του στο μεταναστευτικό και τους μετανάστες. Να σημειώσουμε εδώ ότι στον όρο επίσημος συμπεριλαμβάνονται και όλες οι επίσημες αποφάσεις και νόμοι της ελληνικής πολιτείας που αφορούν ή έστω επηρεάζουν τους μετανάστες. Αυτό γιατί κάθε φορά στην εξουσία βρίσκεται κάποιο κόμμα και τα μέτρα που λαβαίνει σαν κυβέρνηση αποτελούν μέρος της γενικότερης πολιτικής του για τα διάφορα θέματα. Με άλλα λόγια μία επίσημη προεκλογική συγκέντρωση που μεταδίδεται από τα κανάλια είναι το ίδιο επίσημη με μια ανακοίνωση ενός μέτρου που ανακοινώνει ο πρωθυπουργός, π.χ. η ιθαγένεια ή η πράσινη κάρτα.

1.6. Μεθοδολογία της έρευνας

Σε κάθε έρευνα ένα από τα σημαντικότερα θέματα που πρέπει να απασχολήσει τον ερευνητή είναι η επιστημονική μεθοδολογία που θα ακολουθήσει για να οδηγηθεί στην πλήρη και ενδελεχή εξέταση του προβλήματος που τον απασχολεί. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε στην συγκεκριμένη μελέτη είναι η **εμπειρική, περιγραφική και πρωτογενής έρευνα** με σκοπό τις πιο αξιόπιστες και πληρέστερες απαντήσεις στα ερωτήματα που μας απασχόλησαν.

Σαν ερευνητικό εργαλείο χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο που σχεδιάστηκε ειδικά για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας καθώς, ούτως ή

άλλως, δεν υπήρχε και κάποιο έτοιμο αντίστοιχο. Όσον αφορά το δείγμα, αυτό αποτελείται από 281 (N=281) μετανάστες και επιλέχθηκε με βάση την **εφικτή δειγματοληψία στα πλαίσια του ευκαιριακού (convenience) δείγματος**

Με την αναφορά μας στην επιστημονική μέθοδο κλείνει το εισαγωγικό αυτό κεφάλαιο που ως στόχο είχε να εισαγάγει τον αναγνώστη σε αδρές γραμμές στα βασικά στοιχεία της έρευνας. Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στο κατ' εξοχήν θεωρητικό μέρος όπου όλα τα προαναφερθέντα θα αναλυθούν ενδελεχώς και διεξοδικώς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^{Ο}: ΠΟΛΥΠΟΛΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

Η μετανάστευση τα τελευταία, κυρίως, χρόνια έχει διαμορφώσει μία νέα κατάσταση στο εσωτερικό πολλών χωρών ανάμεσα στις οποίες είναι και η Ελλάδα. Ο μεγάλος αριθμός μεταναστών έχει επιδράσει στην πληθυσμιακή σύνθεση αλλά οι επιπτώσεις του είναι εμφανείς και σε πολλούς άλλους τομείς. Στο κεφάλαιο αυτό θα μας απασχολήσει, αρχικά, το πώς η Ελλάδα έχει γίνει τα τελευταία χρόνια χώρα υποδοχής μεταναστών. Θα παρουσιαστούν, επίσης, οι θεωρίες και απόψεις που έχουν διατυπωθεί για τη μετανάστευση και τις έννοιες που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο συνδέονται μαζί της. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στην έννοια της κοινωνικοποίησης καθώς το ζητούμενο σε κάθε κοινωνία υποδοχής μεταναστών αποτελεί το πώς θα αποτελέσουν μέλη της οι μετανάστες και το πώς η ένταξή τους θα γίνει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

2.1.Το διεθνές πλαίσιο

Ο άνθρωπος από την εμφάνιση του στη γη βρίσκεται συνεχώς σε μία πορεία εξέλιξης και αναζήτησης νέων στοιχείων που θα τον κάνουν να καλυτερέψει τη ζωή του και να δώσει λύσεις σε ερωτήματα που τον βασανίζουν. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια έχουν αναπτυχθεί ιδέες, πολιτισμοί, καλλιτεχνικά δημιουργήματα και ρεύματα τα οποία συνεχώς ανανεώνονται μέσα στην ατέρμονη προσπάθεια για βελτίωση. Στη διάρκεια των αιώνων ο άνθρωπος δεν έμεινε στατικός και σταθερός σε μία περιοχή αλλά εξερευνούσε τα πάντα γύρω του και μετακινούνταν άλλες φορές ηθελημένα και άλλες αναγκαστικά. Στον 21^{ο} αιώνα με κυρίαρχο στοιχείο την ανάπτυξη της τεχνολογίας ο άνθρωπος συνεχίζει την προσπάθεια που καταβάλλει για πρόοδο.

Τα τελευταία χρόνια τα πάντα γύρω μας αλλάζουν και μεταβάλλονται με ασύλληπτους ρυθμούς ενώ παράλληλα διαμορφώνεται μια νέα τάξη πραγμάτων. Η νέα αυτή κοινωνική τάξη πραγμάτων άρχισε να διαμορφώνεται μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, επηρέασε σχεδόν όλον τον πλανήτη, και είναι γνωστή ως «*μαζική κοινωνία*» (Shils, 1991, σελ. 137).

Η παγκοσμιοποίηση του οικονομικού εμπορίου αποτελεί το βασικότερο χαρακτηριστικό της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας παράλληλα με την συνεχιζόμενη κατάργηση του έθνους-κράτους και του κράτους της ευημερίας και της αυξανόμενης επιβολής της αγοράς σε όλους τους τομείς όπου κυρίαρχο ρόλο είχε

παραδοσιακά το κράτος (Γαλάνης, 1999^{β}, σελ. 228). Η συζήτηση για την κοινωνία των δύο τρίτων θεωρείται πια ξεπερασμένη και γίνεται τώρα λόγος στον εικοστό πρώτο αιώνα για «*βαρβαρότητα του κοινωνικού αποκλεισμού*» (Γαλάνης, 1999^{α}, σελ. 229).

Η πολιτική αποτελεί έναν άλλον τομέα στις μέρες μας που βρίσκεται σε κρίση. Η δυσπιστία που υπάρχει για τους πολιτικούς και τα πολιτικά κόμματα πηγάζει από φαινόμενα όπως η προσωποποίηση της πολιτικής, τα εντυπωσιακά γεγονότα που αυτή χρησιμοποιεί σε συσχετισμό με τους διάφορους θεατρινισμούς που χρησιμοποιούνται κατά καιρούς από τους πολιτικούς σταρ, από τη σχέση των πολιτικών με τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και τα πολιτικά σκάνδαλα που έρχονται συνεχώς στη δημοσιότητα. Η δυσπιστία αυτή οδηγεί τους πολίτες σε δυσαρέσκεια και αύξηση της αρνητικής στάσης που εκδηλώνεται με μειωμένο ενδιαφέρον για πολιτική συμμετοχή, μείωση του αριθμού των μελών των κομμάτων και αυξημένη αποχή από τις εκλογές (Γαλάνης, 1999^{α}, σελ. 229-230). Θα πρέπει εδώ να προσθέσουμε την άποψη της Forrester (1997, σελ. 71) που θεωρεί πως το μειωμένο ενδιαφέρον των πολιτών δεν αποτελεί κάτι το απόλυτα φυσιολογικό αλλά ότι είναι «*επίτευγμα σιωπηρών και επίμονων στρατηγικών*».

Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης ο διπολικός κόσμος που υπήρχε κατέρρευσε ενώ μέσα σε λίγα χρόνια η Ασία κατάφερε να μετατοπίσει το κέντρο βάρους της οικονομίας καθώς σε πολλές περιοχές της οι ρυθμοί ανάπτυξης είναι δεκαπλάσιοι από αυτούς της Ευρώπης (Φούσκας & Δημουλάς 2015). Σύμφωνα με τον Γκι Βερχόφσταντ (2006, σελ. 15) σε λίγα χρόνια ο κόσμος θα έχει τέσσερις μεγάλες δυνάμεις: τις ΗΠΑ, την Κίνα, την Ινδία και την Ιαπωνία. Η Ευρώπη από την πλευρά της δεν έχει καταφέρει να υλοποιήσει τα οράματα των πρωτεργατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και βρίσκεται σε μια συνεχή πορεία εξέλιξης (Μούσης 2015. Χριστοδουλίδης 2010). Ο Βερχόφσταντ σημειώνει (2006, σελ. 18) πως «*Η ιδέα των Ενωμένων Πολιτειών της Ευρώπης είναι η μόνη επιλογή για τη γηραιά ήπειρο*».

Εκτός των παραπάνω, που αποτελούν το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο του 21^{ου} αιώνα, σ’ αυτά προστέθηκε και το φαινόμενο της μετανάστευσης που τα τελευταία χρόνια έχει ενταθεί και έχει δημιουργήσει πολλά προβλήματα. Η μετανάστευση δεν αποτελεί καινούργιο φαινόμενο αλλά συνδέεται με τον άνθρωπο από τότε που αυτός εμφανίστηκε στον πλανήτη. «*Η πολιτισμική ποικιλία είναι αποτέλεσμα των μετακινήσεων των ανθρώπων μέσα στο χρόνο και μέσα σε ηπείρους και ωκεανούς*» (Coelho, 2007, σελ. 45). Η έλευση μεταναστών έχει σαν βασική επίπτωση το

γεωπολιτικό τοπίο να αρχίζει σταδιακά να μεταβάλλεται ενώ οι δικαιοδοσίες που έχουν τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης «*τίθενται υπό τον έλεγχο των πολιτικών περιορισμού και επιτήρησης των μεταναστών στην επικράτεια της τελευταίας*» (Τσιμπιρίδου, 2009, σελ. 21).[1] Η παρουσία μεταναστών δημιουργεί και στις χώρες της Ευρώπης και σε χώρες εκτός Ευρώπης εχθρότητα προς αυτούς από τους ντόπιους κατοίκους. (Mummendey, 1999, σελ. 198). Κατά την Coelho (2007, σελ. 78) σ' αυτό βοηθούν και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

Η Ευρώπη για το θέμα των μεταναστών δεν έχει καταφέρει να διαμορφώσει μια ενιαία και σωστή πολιτική αλλά συνήθως λαμβάνονται μέτρα μετά από έκτακτα γεγονότα (Ανάγνου 2017. Τσεβρένης 2016). Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά είναι δύο ναυάγια που συνέβησαν στις αρχές Οκτωβρίου του 2013 και τα δύο κοντά στην Λαμπεντούζα της Ιταλίας. Ο αριθμός των μεταναστών από τη θάλασσα παρουσιάζει σημαντικές διακυμάνσεις κάθε έτος αλλά σύμφωνα με την Μπερσή (2013, σελ. 16) πάντα κάποιοι κάνουν λόγο για «*απόβαση*» και «*ανεξέλεγκτες ροές*». Το μεταναστευτικό πρόβλημα απασχολεί ολόκληρη την Ευρώπη με τις χώρες του Βορρά και του Νότου να διαφωνούν μεταξύ τους για την πολιτική που πρέπει να ακολουθηθεί (Τέλογλου, 2015, σελ. 14. Τέλογλου, 2016, σελ. 8).

Οι συνέπειες είναι σοβαρές τόσο σε υλικό όσο και σε ιδεολογικό επίπεδο καθώς «*Η παρουσία και η συμμετοχή τους στην κοινωνία σηματοδοτεί έναν κόσμο 'καινούργιο' δυναμικά μεταβαλλόμενο, αλλά και αμφίσημο*» (Παύλου, 2004, σελ. 40). Ο μεγάλος αριθμός των μεταναστών οδήγησε στη λειτουργία των hot spots δηλαδή των κέντρων πρώτης υποδοχής των μεταναστών (Μποζανίνου, 2016, σελ. Α21), αλλά και την Ευρωπαϊκή Ένωση στο σχεδιασμό βοήθειας προς την Ελλάδα (Βαρβιτσιώτη, 2016, σελ. 4. Φωτιάδη, 2016, σελ. 9). Η συμπεριφορά των κατοίκων των Ελληνικών νησιών απέναντι στους μετανάστες ήταν αξιέπαινη και, μάλιστα, προτάθηκαν και για Νόμπελ (Ροντιέ & Πορτβέν, 2016. Χαρδαβέλλας, 2016, σελ. 38-39). Όπως όλα δείχνουν το προσφυγικό ζήτημα απασχολεί καθημερινά όλη την κοινωνία και

[1] Για τη διάκριση των εννοιών πρόσφυγας και μετανάστης αλλά και γενικότερα για μια διεξοδική ανάλυση της μετανάστευσης προς την Ελλάδα βλέπε και: Έμκε-Πουλοπούλου, Ή., (1990), «Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990» στο: *Εκλογή Θεμάτων Κοινωνικής Πρόνοιας*, 85/86· επίσης, και: Σαμπατάκου, Ε-Α., (2009), «Σχολιασμένη βιβλιογραφία: Αλφαβητική, Θεματική και Χρονολογική Ταξινόμηση», στο: Κόντης, Α., (Επιμέλεια), *Ζητήματα Κοινωνικής Ένταξης Μεταναστών*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 515-828 και ειδικότερα σελ. 523-525· και ακόμη: Σαμπατάκου, Ε.-Α, (2010), *Ερμηνεύοντας την Εξέλιξη της Κοινής Μεταναστευτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομοθετική, Θεσμική, Επιχειρησιακή Εξέλιξη, Δρώντες, Δομές και Διάδραση*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα σελ. 82

αποτελεί πρώτο θέμα στις συζητήσεις της Ελληνική κυβέρνησης με τους Ευρωπαίους (Παπαδιόχος, 2016, σελ. 4. Χριστόπουλος & Σπυροπούλου 2016).

Το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης έδωσε ώθηση και ενίσχυσε τον προβληματισμό για την ιδιότητα του πολίτη στις μέρες μας (Carens, 2013. Howard, 2009. Wallace Goodman, 2014). Εξαιτίας, επίσης, της μετανάστευσης δημιουργούνται και έντονα κοινωνικά προβλήματα που σχετίζονται με τον τρόπο ένταξης, ενσωμάτωσης και απορρόφησης των μεταναστών και με το πώς αναπτύσσονται οι σχέσεις στο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα της εποχής μας (Καρακατσάνη, 2004, σελ. 1-2. Σαμπατάκου, 2010, σελ. 157-176). Συζήτηση διεξάγεται και για τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του πολίτη τα οποία έχουν δύο διαστάσεις μία κοινωνικο-οικονομική και μία πολιτική-πολιτειακή. Η ψυχολογική διάσταση της ιδιότητας του πολίτη, μεταξύ άλλων, καλύπτει και το πώς συμπεριφέρεται το άτομο απέναντι στις πολιτικές ομάδες και, επίσης, επίπεδα διαφορετικά μεταξύ τους τα οποία είναι δύσκολο να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Η διάκριση, δηλαδή, μεταξύ αυτών των πολιτών που έχουν τη συγκεκριμένη ιδιότητα και αυτών που δεν την διαθέτουν. Είναι πολύ δύσκολο να οριστεί ακριβώς η ιδιότητα του πολίτη καθώς στις μέρες μας διευρύνονται σημαντικά τόσο το περιεχόμενο όσο και οι στόχοι της έννοιας αυτής και ανέκυψε το ερώτημα αν κάποιος θα θεωρείται πολίτης σύμφωνα με τον τόπο διαμονής, την καταγωγή ή την εθνικότητα. Γι' αυτό η πολιτική ιδιότητα αποτελεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της ταυτότητας ενός ατόμου και μέσω αυτής μπορούμε να απαντήσουμε σε ερωτήματα όπως «*Ποιος είμαι;*» και «*Τι θέλω να κάνω;*» (Καρακατσάνη, 2004, σελ. 13-14).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε και τις τρομοκρατικές επιθέσεις που έγιναν στο Παρίσι και στις Βρυξέλλες και δημιούργησαν κλίμα ανασφάλειας στην Ευρώπη (Φίλης, 2017). Συνέπειά τους ήταν να προκληθεί κλίμα τρομοκρατίας σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες αλλά και σε όλον τον πλανήτη (Λεονάρδου, 2015, σελ. 28-29).

Βλέπουμε, επομένως, ότι η μετανάστευση είναι θέμα που απασχολεί σοβαρά τις κοινωνίες. Γι' αυτό το λόγο έρευνες που ασχολούνται με το θέμα θα 'πρεπε να διεξάγονται για να καταγραφούν τα προβλήματα των μεταναστών όπως τα βιώνουν οι ίδιοι. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια εντάσσεται και η παρούσα έρευνα καθώς το θέμα της κοινωνικοποίησης των μεταναστών μέσω του πολιτικού λόγου που εκφέρεται στις χώρες υποδοχής τους είναι ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα. Η ενασχόλησή μας με ένα θέμα όπως η μετανάστευση επιβάλλει να παρακολουθήσουμε την πορεία και

την εξέλιξή της αλλά και να την εντάξουμε μέσα στο παγκόσμιο πλέγμα σχέσεων καθώς οι παράγοντες που την δημιουργούν είναι πολυσύνθετοι και ατέρμονοι.

2.2. Η μετανάστευση – Γενικά

«*Οι αρχαιολόγοι παρατηρούν ότι όσο μακρύτερα πάμε στο παρελθόν τόσο μεγαλύτερη είναι η απόσταση ανάμεσα στους οικισμούς. Για κάποια απροσδιόριστη αιτία, οι άνθρωποι διέσχιζαν τεράστιες εκτάσεις, έπλεαν πάνω σε κορμούς σε μεγάλους ποταμούς και, το κυριότερο, έδιναν εμπιστοσύνη σε άγνωστα ρεύματα, σε θάλασσες και ωκεανούς, για να φτάσουν σε άλλες ακτές, πολλοί χάνοντας τη ζωή τους στην προσπάθεια αυτή*» (Πόρσνεφ, 1975, σελ. 111).[2]

Η μετανάστευση αποτελεί ένα φαινόμενο που πάντα απασχόλησε την ανθρωπότητα άλλες φορές σε μεγαλύτερο και άλλες σε μικρότερο βαθμό (Bellwood, 2016). Στα τέλη του 20ου αιώνα και στις αρχές του 21ου έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις (Borjas, 2014, σελ. 1. Borjas, 2016, σελ. 13). Αν και στις αρχές του 20ου αιώνα η μετανάστευση από την Ευρώπη είχε ως προορισμό την Β. Αμερική αργότερα τα πράγματα άλλαξαν και η Ευρώπη έγινε χώρα υποδοχής «*προσωρινών*» μεταναστών (Κοιλιάρη, 1997, σελ. 7) πρώτα από ανθρώπους που μετανάστευαν από περιφερειακές ευρωπαϊκές χώρες προς τις κεντρικές και αργότερα από χώρες της βόρειας Αφρικής και της νοτιοανατολικής Ασίας (Χασιώτης, 1993, σελ. 136). Από την δεκαετία του ’70 και ύστερα ο αριθμός των μεταναστών προς την Ευρώπη μειώνεται αλλά παρ’ όλα αυτά εξακολουθούν να έρχονται σ’ αυτήν άτομα καθώς μεγαλώνει το οικονομικό χάσμα ανάμεσα σε Βορρά και Νότο. Αυτοί οι μετανάστες, πρόσφυγες[3] και φυγάδες οι οποίοι δεν προέρχονται μόνο από τον Τρίτο Κόσμο δεν είναι πια επιθυμητοί στην Ευρώπη γιατί δεν υπάρχουν οι αντίστοιχες θέσεις εργασίας για να απορροφηθούν (Δημητριάδης, 2013)

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως οι περισσότεροι μετανάστες δεν επιλέγουν ελεύθερα να φύγουν από την πατρίδα τους δηλαδή η επιλογή τους δεν είναι «*εκούσια*» (Μουσούρου, 1991, σελ. 61) αλλά έχει ήδη διαμορφωθεί από τις συνθήκες

[2] Στο κείμενο δεν διατηρήθηκε το πολυτονικό σύστημα του πρωτότυπου

[3] Η λέξη «πρόσφυγας» καθιερώθηκε με τη Σύμβαση ΟΗΕ το 1951 και αναφέρεται σε κάποιον άνθρωπο με «*δικαιολογημένο φόβο διώξεως επειδή ανήκει σε συγκεκριμένη φυλή, θρησκεία, εθνικότητα, κοινωνική ομάδα ή πολιτική παράταξη, βρίσκεται μακριά από τη χώρα καταγωγής και εξαιτίας του φόβου αυτού δεν επιθυμεί να τύχει της προστασίας αυτής της χώρας*» (UNHCR, Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Οι Πρόσφυγες του κόσμου 1997-1998*, σελ. 78)

που επικρατούν στη χώρα προέλευσης έτσι που η απόφασή τους για μετανάστευση να είναι αναπόφευκτη (Jackson, 1986, σελ. 24–25). Ο Ρομπόλης (2011, σελ. 64) αναφέρει πως οι μετανάστες έρχονται στην Ευρώπη από τις χώρες τους βασικά λόγω του υψηλού βιοτικού επιπέδου που αυτή έχει. Όσο στις φτωχότερες χώρες οι πόλεμοι θα συνεχίζονται και η φτώχεια θα αυξάνει κυρίως λόγω της κρίσης στον οικονομικό τομέα οι μετανάστες θα αναζητούν διέξοδο στην Ευρώπη. Σημαντικό, ακόμη, ρόλο παίζει και η αύξηση του πληθυσμού λόγω των πολλών γεννήσεων στις χώρες αυτές αλλά και η εξέλιξη της τεχνολογίας η οποία έκανε δυνατή την μετακίνηση μεταξύ περιοχών που βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση. Στην εποχή μας, τέλος, οι μετανάστες μετακινούνται από λιγότερο αναπτυγμένες σε περισσότερο αναπτυγμένες περιοχές (Μουσούρου, 1991 σελ. 17).

Μετά την κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης η Δυτική Ευρώπη αρχίζει να δέχεται κύματα προσφύγων και δημιουργούνται νέες συνθήκες σ' αυτήν. Με την ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ψηφίστηκαν νόμοι και θεσμοί που διευκολύνουν την μετανάστευση μέσα στο όρια της Ευρώπης αλλά οι μετανάστες δεν γίνονται δεκτοί πάντα με ευχαρίστηση (Κασίμης, 2007, σελ. 169-187. Miller, 2016. Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2009, σελ. 81). Αυτό συμβαίνει γιατί τις περισσότερες φορές τα άτομα που μετακινούνται δεν μπορούν να ενταχθούν στα πλαίσια νόμων της Ε.Ε. και δημιουργούν ποικίλα προβλήματα στις χώρες υποδοχής τα οποία εξαρτώνται και από τα χαρακτηριστικά της ομάδας μεταναστών που φτάνουν εκεί (Κοιλιάρη, 1997, σελ. 7-8). Ειδικότερα, μετά τη συνθήκη του Μάαστριχτ η μετανάστευση αποτελεί ένα σημαντικό θέμα τόσο των κοινοτικών πολιτικών όσο και του πολιτικού λόγου (Κόντης, 2010, σελ. 21). Τα περισσότερα θέματα που είχαν συζητηθεί στο Μάαστριχτ τέθηκαν σε συζήτηση πολλές φορές στη συνέχεια και έγινε επαναδιαπράγματευσή τους από το μηδέν τόσο μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ όσο και μετά τη Σύνοδο του Τάμπερε (Κόντης, 2010, σελ. 22). Η κοινή Ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική τα τελευταία χρόνια εντάσσεται μέσα σε ένα όραμα με νέα δυναμική που αφενός σέβεται τα δικαιώματα των ανθρώπων και αφετέρου διαχειρίζεται την αυξημένη κινητικότητα με στόχο της την πρόοδο στον πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα. «*Για την επίτευξη αυτών των στόχων αναγκαία είναι πλέον η σφαιρική προσέγγιση στη διαχείριση της μεταναστευτικής πολιτικής. Η Κοινή Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική θα βασίζεται εφεξής σε κοινές θεμελιώδεις αρχές που αναφέρονται σε τρεις ουσιώδεις έννοιες, στην ευημερία, στην αλληλεγγύη και στην ασφάλεια*» (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2010, σελ. 27).

Ένα νέο πρόβλημα που προέκυψε είναι αυτό της υποκοότητας των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Σε κάθε εποχή και πολιτισμό όλοι οι άνθρωποι θεωρούσαν μία συγκεκριμένη περιοχή σαν «*κοιτίδα*» τους «*είναι ο 'τόπος' τους και αποτελεί σημείο αναφοράς των μύθων εγκαθίδρυσης*» (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 39). Στο σημείο αυτό εισάγεται η έννοια της εδαφικότητας, έννοια που μας δείχνει με ποιους τρόπους η κοινότητα είναι συνδεδεμένη με τη γη της. Μία κοινωνική ομάδα έχει εδαφικότητα όταν ο προσδιορισμός της ταυτότητάς της γίνεται σε σχέση με ένα συγκεκριμένο τόπο και ο πολιτισμός της ομάδας αυτής περιλαμβάνει όλες τις γνώσεις, τις συνήθειες και τις παραδόσεις με βάση τις οποίες μπορεί να κατοικεί στο συγκεκριμένο τόπο, να τον εκμεταλλεύεται κ.λπ., και τέτοιου είδους χώροι μπορεί να είναι μια αστική ζώνη ή η συνοικία μιας πόλης (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002 σελ. 40)[4] .

Μία από τις τάσεις που δείχνουν τα αποτελέσματα ερευνών είναι ότι η αρχή του εδάφους έχει αντικαταστήσει την αρχή του αίματος (Bauböck et al., 2006. Niessen et al., 2007. Waldrauch 2001). Διεξάγεται, επίσης, συζήτηση τόσο σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της διαμονής όσο και σχετικά με την υιοθέτηση της διπλής υπηκοότητας (Κόντης, 2009, σελ. 33-34). Η Ελλάδα υιοθετεί σιγά σιγά την αρχή του τόπου διαμονής. Παραχωρεί στη δεύτερη γενιά μεταναστών και στους μετανάστες που μένουν για πολλά χρόνια στην χώρα ιθαγένεια με όρους οικονομικής και δημογραφικής πολιτικής και, επίσης, δικαίωμα να συμμετέχουν στις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές (Κόντης, 2009, σελ. 55). Ο Κοντιάδης (2007, σελ. 39) σημειώνει για το θέμα πως το δικαίωμα ψήφου στις εκλογές για την αυτοδιοίκηση δίνεται επειδή «*...δεν εμποδίζεται ο κοινός νομοθέτης να διευρύνει το εκλογικό δικαίωμα, προβλέποντας τη συμμετοχή προσώπων που έχουν αναπτύξει σταθερό δεσμό με την τοπική κοινωνία και έχουν εύλογο ενδιαφέρον για τη διοίκηση των τοπικών προβλημάτων*». Ο Hammar (1994, σελ. 187-197· στο: Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 98) θεωρεί πολύ σημαντική παράμετρο για την απόκτηση της ιθαγένειας την παραμονή του μετανάστη στη χώρα υποδοχής καθώς όσο περισσότερο χρόνο παραμένει κάποιος στη νέα του χώρα τόσο μεγαλύτερους δεσμούς αναπτύσσει με τη χώρα αυτή. Το γεγονός αυτό θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για το νομικό καθεστώς που θα ισχύει

[4] Αναλυτικότερα για τους όρους ιθαγένεια, δίκαιο του αίματος, δίκαιο του εδάφους, παράνομη μετανάστευση, λαθρομετανάστευση, κυκλική μετανάστευση, αλυσιδωτή μετανάστευση, παλιννόστηση, καθεστώς μετανάστευσης, μεταναστευτικό ζήτημα κ.λπ., βλέπε και: Κωτούλας, Ι., (2011), *Μετανάστευση και Κυρίαρχη Εθνική* Κουλτούρα, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 38-76

για τους ξένους και για τους «*πολιτογραφημένους ξένους (denizens)*»[5]. Από την Σαμπατάκου (2009, σελ. 529) ο όρος denizen μεταφράζεται σαν προνομιούχος ξένος και δηλώνει περιπτώσεις μεταναστών που ενώ είναι εγκατεστημένοι σε χώρες της Ευρώπης δεν κατέχουν, όμως, την ιδιότητα του πολίτη αλλά τους επιτρέπεται να ακούν σημαντικά δικαιώματα.

Ο Ρομπόλης (2011, σελ. 51) διαιρεί τα ρεύματα των μεταναστών προς την Ευρώπη από τις αρχές της δεκαετίας του ’90 σε αυτά που ως κύρια αιτία είχαν την αναζήτηση εργασίας και ήταν απρογραμμάτιστα και σε αυτά που ήταν προγραμματισμένα αφού οι μετανάστες θα κάλυπταν από την αρχή συγκεκριμένες θέσεις εργασίας. Ο Κωτούλας (2011, σελ. 54-55) τη διακρίνει σε εσωτερική ευρωπαϊκή μετανάστευση και εξωτερική μη-ευρωπαϊκή μετανάστευση. Η εσωτερική μετανάστευση είναι η μετανάστευση που πραγματοποιείται μεταξύ κρατών της Ευρώπης. Αυτού του είδους η μετανάστευση είχε γνωρίσει μεγάλη ακμή μετά την κατάρρευση των χωρών του πρώην ανατολικού μπλοκ. Το γεγονός ότι μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών υπάρχει μία πολιτισμική ομοιομορφία καθιστά αυτή τη μετανάστευση μία τυπική διαδικασία μετακίνησης. Η εξωτερική μη ευρωπαϊκή μετανάστευση έχει σχέση με τη ροή μεταναστών προς την Ευρώπη από χώρες εκτός Ευρώπης και κυρίως από την Ασία και την Αφρική (Φωτιάδης, 2016). Αυτό σημαίνει ότι οι μετανάστες από τις περιοχές αυτές έχουν εντελώς διαφορετικά πολιτισμικά πρότυπα και χαρακτηριστικά από τα ευρωπαϊκά. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια η μετανάστευση προς την Ευρώπη κατά κύριο λόγο προέρχεται από τις περιοχές αυτές (Κωτούλας, 2011, σελ. 55).

2.3. Μετανάστευση και Ελλάδα

Η Ελλάδα από το 1970 και έπειτα έγινε χώρα υποδοχής μεταναστών.[6] Βασικός λόγος, πέραν της γεωγραφικής της θέσης (Ρομπόλης, 2011, σελ. 65), ήταν

[5] Ο όρος «*denizens*» έχει μεταφραστεί σαν «*πολιτογραφημένοι ξένοι*» από την Όλγα Στασινοπούλου στο Marshal, T.h./Bottomore, T., (1995), *Ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*, Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα, σελ. 179

[6] Για μια σύντομη ιστορική αναδρομή της μεταναστευτικής παράδοσης στην Ελλάδα, την εμφάνιση μεταναστών για εργασία από τις αρχές της δεκαετίας του 70 και ύστερα και την αντιμετώπισή τους από τις ελληνικές υπηρεσίες μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του ’90 βλέπε και: Κόνιορδος, Μ., (1994), «Απασχόληση και ελληνική μεταναστευτική πολιτική», στο: Θεοδωρόπουλος, Χ./Συκιώτου, Α., (Επιμέλεια), *Τα δικαιώματα των μεταναστών εργατών και των οικογενειών τους*, Εκδόσεις: Εστία, Αθήνα, σελ. 167-174· επίσης: Κόντης, Α., (2000), «Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής αλλοδαπών μεταναστών», στο: Πελαγίδης, Θ./Κωνσταντινίδης, Σ., (Επιμέλεια), *Ο Ελληνισμός στον 21ο αιώνα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 292-324.

αρχικά η κατάρρευση των καθεστώτων στην Ανατολική και την Κεντρική Ευρώπη, χωρών δηλαδή που δεν ανήκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Κοτζαμάνης, Πετρονώτη & Τζωρτζοπούλου, 1999, σελ. 307-330. Lianos, 2001, σελ. 3-28). Ακριβή στοιχεία για την περίοδο εκείνη δεν υπάρχουν. Όπως αναφέρει ο Γαλάνης (1999, σελ. 212) το 1999 η παράνομη απασχόληση των μεταναστών έφτανε τις 350.000 μέχρι 400.000. Τα παραπάνω είναι απόρροια και της έλλειψης μιας γενικότερης πολιτικής για ένταξη των μεταναστών με ελάχιστους νόμους και μέτρα για την αντιμετώπιση του προβλήματος, π.χ. ο νόμος 1975/1991 (Γεωργούλας, 2003, σελ. 91-122. Καρύδης, 2000, σελ. 1126-1129. Κούρτοβικ, 1994, σελ. 182-193. Χλέπας & Σπυράκος, 1992).[7] Επιπλέον, η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που ολοένα και αυξάνεται στις χώρες της Μέσης Ανατολής, ωθεί πολλούς ανθρώπους στη μετανάστευση κυρίως προς τη χώρα μας (Νικολάου, 2010^{α}, σελ. 17). Επιπρόσθετα, το γεγονός πως ο αυστηρότερος έλεγχος στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες σε συνδυασμό με την ελλιπή φύλαξη των ελληνικών συνόρων αλλά και η αδυναμία των ελληνικών αρχών να στείλουν πίσω στις χώρες τους όσους μετανάστευσαν αποτελούν επιπλέον λόγους για τον μεγάλο αριθμό μεταναστών που υπάρχει στην χώρα μας ενώ η γεωγραφική θέση της Ελλάδος ευνοεί την είσοδο και παράνομων μεταναστών. Παρατηρείται, ακόμη, το φαινόμενο, παρότι τα τελευταία χρόνια πολλοί μετανάστες χάνουν τις δουλειές τους, να μην επαναπατρίζονται αλλά να παραμένουν στην Ελλάδα (Ρομπόλης, 2011, σελ. 67). Πέραν των άλλων ο Χριστόπουλος (2012, σελ. 161) σημειώνει ότι υπήρξε αλλαγή και στον τρόπο που γίνεται αντιληπτή η έννοια του μετανάστη στην Ελλάδα. Ειδικότερα: «*Μέχρι πολύ πρόσφατα, ο συνειρμός που δημιουργούσε η λέξη 'μετανάστης' δεν είναι αυτός του* immigrant*, δηλαδή του ανθρώπου που ήρθε για εργασία στην Ελλάδα, αλλά του* emigrant*, του Έλληνα αποδήμου. Μόλις τα τελευταία χρόνια το ιδεολογικό βάρος μετατοπίζεται, και ο όρος 'μετανάστης' παραπέμπει πλέον πολύ περισσότερο στον ξένο που ζει στην Ελλάδα, παρά στον Έλληνα του εξωτερικού*».

Όσον αφορά την παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα το μεγαλύτερο ποσοστό τους προέρχεται από την Αλβανία (Μιχαήλ, 2014). Έχουν καταγραφεί,

---

Και ακόμη: Λινάρδος-Ρυλμόν, Π., (1993), *Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα*, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα

[7] Η νομοθετικές ρυθμίσεις που ψηφίστηκαν στην Ελλάδα δέχτηκαν κριτική. Για τις ανησυχίες που εκφράστηκαν από την ακαδημαϊκή κοινότητα στην Ελλάδα τόσο για το νόμο 1975/1991 όσο και το πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998 και την αποσπασματικότητα της ελληνικής πολιτικης γενικότερα βλέπε και την μελέτη των: Baldwin-Edwards, E./Fakiolas, R., (1998), «Greece: the contours of a fragmented policy response», in: Special Issue of *Southern European Society & Politics*, 3/3, σελ. 186-205

βέβαια, περισσότερες από 150 εθνικότητες.[8] Δίπλα στις πιο μεγάλες μεταναστευτικές ομάδες υπάρχουν πολλές μικρότερες από τις οποίες μάλιστα κάποιες, λ.χ. Πολωνοί και Πόντιοι, με μορφωτικό επίπεδο αρκετά υψηλό (Χατζηβαρνάβα, 2001, σελ. 6)

2.4. Η Πολυπολιτισμικότητα

Ο όρος πολυπολιτισμικότητα (multiculturalism) είναι μία ιδεολογική τάση που εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του ’60 στη Βόρεια Αμερική και αφορούσε τη «*διαχείριση της ποικιλομορφίας των κοινωνικών συνόλων*» (Κωτούλας, 2011, σελ. 19). Ακολούθως, η έννοια αυτή διαδόθηκε στις κοινωνίες της Ευρώπης και επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις πνευματικές και πολιτικές ελίτ και τους ηγήτορες και διαμορφωτές γνώμης στις χώρες αυτές. Η πολυπολιτιμικότητα δίνει μεγάλη βαρύτητα και έμφαση πιο πολύ στα «*διαφοροποιημένα δικαιώματα*», τα οποία αφορούν τη συμμετοχή του ατόμου σε κάποια ομάδα, εθνοπολιτισμική ή θρησκευτική και όχι στα «*ατομικά δικαιώματα*» όπως κάνει, για παράδειγμα, η θεωρία του περιεκτικού φιλελευθερισμού. Στην πολυπολιτισμικότητα τα διαφοροποιημένα δικαιώματα εκχωρούνται στα άτομα με βάση το αν ανήκουν σε διακριτές ομάδες και όχι με βάση την αυτόματη ύπαρξη ενός ατόμου (Κωτούλας, 2011, σελ. 20. Kymlika, 2009, σελ. 448).

Με τον όρο «πολυπολιτισμικότητα» εννοούμε τη συμβίωση και συνύπαρξη σε κοινότητες ανθρώπων που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς και από διαφορετικές παραδόσεις (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 37). Οι πολιτισμοί τους οποίους εκφράζουν αυτοί οι άνθρωποι συνυπάρχουν και δημιουργούν μ’ αυτόν τον τρόπο τη βάση για την ανάπτυξη της διαπολιτισμικής ιδέας. Η πολυπολιτισμική κατάσταση που δημιουργείται μ’ αυτόν τον τρόπο αποδίδεται με τον όρο «*διαπολιτισμικότητα*» και αφορά το «*τι θα πρέπει να είναι*» στο ζητούμενο ενώ η πολυπολιτισμικότητα εκφράζει «*το είναι*». Προϋπόθεση της διαπολιτισμικότητας είναι η πολυπολιτισμικότητα (Καρακατσάνη, 2004, σελ. 179).

---

[8] Η καθεμία από αυτές τις μειονότητες αυτές έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες. Ειδικότερες πληροφορίες για κάθε μειονότητα παρατίθενται και στις παρακάτω έρευνες: Λαμπριανίδης, Λ./Λυμπεράκη, Α., (2005), *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*, Εκδόσεις: Πατάκη, Αθήνα· Ψημμένος, Ι., (2001), *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια. Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα· Μάρκοβα Ευ., (2001), «Η παρουσία των Βουλγάρων Μεταναστών στην Ελληνική Αγορά Εργασίας και στην Ελληνική Κοινωνία» στο: Μαρβάκης, Αθ./Παρσάνογλου, Μ./Παύλου Μ., (Επιμέλεια), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 247-275· Canete, L.Y., (2001), «η Φιλιππινέζικη Κοινότητα στην Ελλάδα», στο: Μαρβάκης, Αθ./Παρσάνογλου, Μ./Παύλου Μ., (Επιμέλεια), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 296-299

Η Micheline Rey, ως πρόεδρος μια επιστημονικής ομάδας εκ μέρους του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εκπαίδευση εκπαιδευτών υπεύθυνων για τα παιδιά μεταναστών, έδωσε στη διαπολιτισμικότητα τον παρακάτω ορισμό (Τσιμουρής, 2009, σελ. 154):

«*Η χρήση του όρου 'διαπολιτισμικότητα' αναγκαστικά συνεπάγεται –αν αποδώσουμε στο πρόθεμα 'δια' (inter) το πλήρες νόημά του- αλληλεπίδραση, ανταλλαγή, διάρρηξη ορίων, αμοιβαιότητα και αντικειμενική αλληλεγγύη. Εάν αποδώσουμε στον όρο 'πολιτισμός' (culture) την πλήρη δύναμή του, συνεπάγεται επίσης αναγνώριση των αξιών, των στυλ ζωής και των συμβολικών αναπαραστάσεων δια των οποίων οι άνθρωποι, είτε ως άτομα είτε ως κοινωνίες, αναφέρονται στις σχέσεις τους με τους άλλους και στις κοσμοθεωρίες τους*» (Rolandi-Ricci, 1996· στο: Dragonas, Frangoudaki & Inglessi, 1996, σελ. 59).

Η Παπαδοπούλου (2009, σελ. 107), αναλύοντας τον όρο «*πολυπολιτισμός*» ή –συνηθέστερα– το επίθετο «*πολυπολιτισμικός*» από το multi-, pluri-cultural, λέει πως αφορά κοινωνίες στις οποίες υπάρχουν μαζί φορείς πολιτισμών περισσότερων του ενός. Σύντομα δημιουργήθηκε και ο όρος «*διαπολιτισμός*», και το επίθετο «*διαπολιτισμικός*» από το inter-, trans-, cross-cultural, για να μπορέσουν να αποτυπωθούν μέσω αυτών των όρων οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ αυτών των πολιτισμών και που είναι πάντα δυναμικές και διαλεκτικές.

Η γεωγραφική αυτή συμβίωση αφορά και αστικές περιοχές (π.χ. γκέτο, μαχαλάδες, πόλεις με κοσμοπολίτικο χαρακτήρα) αλλά ακόμη και τις διαφορετικές εθνότητες που διαβιούν μέσα στα όρια μεγάλων κρατών (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002 σελ. 37. Ιωαννίδου, 2009, σελ. 66-73).

2.5 Ορισμός της μετανάστευσης

Η μετανάστευση είδαμε ότι είναι ένα από τα σημαντικότερα θέματα της εποχής μας και έχει αναλυθεί από τους μελετητές της σε πολύ μεγάλο βαθμό. Κατά την ανάλυσή της έχουν προκύψει έννοιες και όροι σχετικοί μ' αυτήν. Πριν, όμως, προχωρήσουμε θα πρέπει να αναφέρουμε πως οι μετανάστες αποτελούν μία κοινωνική ομάδα. Σύμφωνα με την Κοκκινάκη (2006, σελ. 168) η κοινωνική ομάδα είναι μια «*Ομάδα ατόμων τα οποία αλληλεπιδρούν και αλληλοεπηρεάζονται, έχουν επίγνωση της συμμετοχής τους και της συμμετοχής των άλλων μελών στην ομάδα και επίγνωση της θετικής τους αλληλεπίδρασης προκειμένου να επιτευχθούν κάποιοι*

στόχοι». Οι κοινωνικές ομάδες διαφέρουν μεταξύ τους στο μέγεθος, την χρονική τους διάρκεια, την ομοιογένεια των μελών της, την οργάνωσή τους και τη δομή τους καθώς επίσης και στην γεωγραφική διασπορά των μελών τους ενώ όλες οι ομάδες ανθρώπων δεν μπορούν να θεωρηθούν κοινωνικές π.χ. οι άνθρωποι που είναι συγκεντρωμένοι σε μια αίθουσα αεροδρομίου μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Μειονότητα

Ο όρος μειονότητα είναι δύσκολο να οριστεί με ακρίβεια τόσο λόγω της έλλειψης αναφορών στη διεθνή βιβλιογραφία όσο και γιατί μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δεν υπήρξε μεγάλη μέριμνα για την προστασία των μειονοτικών πληθυσμών και ομάδων (Wheatly, 2005).

Ο καθηγητής Francesco Capotorti το 1979 στην έκθεσή του προς την υποεπιτροπή του ΟΗΕ για τις μειονότητες έκανε την πρόταση να ορίζεται ως μειονότητα «*κάθε ομάδα αριθμητικά υποδεέστερη του υπόλοιπου πληθυσμού ενός κράτους, σε μη κυρίαρχη θέση, της οποίας τα μέλη, όντας πολίτες αυτού του κράτους, έχουν εθνοτικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά που διαφέρουν από εκείνα του υπόλοιπου πληθυσμού και επιδεικνύουν, έστω έμμεσα, ένα αίσθημα αλληλεγγύης προς τον σκοπό της διατήρησης του πολιτισμού, των παραδόσεων, της θρησκείας ή της γλώσσας τους*» (Caporopti 1991· στο: Νικολάου, 2010^{α}, σελ. 31). Ο ορισμός αυτός υπογραμμίζει «*τη μειοψηφική φύση της μειονότητας και επιχειρεί να διευρύνει τα όρια εντοπισμού της συλλογικής βούλησης που απαιτείται για τη διατήρηση των ίδιων των χαρακτηριστικών της ομάδας*» (http://lawnet.gr· στο: Νικολάου, 2010^{β}, σελ. 31).

Ο Jules Deschens προσπάθησε να αποσαφηνίσει εννοιολογικά τον όρο μειονότητα και την όρισε σαν «*μια ομάδα πολιτών που διαβιώνει σε μια χώρα και συγκροτεί μια αριθμητική κοινότητα της οποίας τα μέλη εμφανίζουν εθνικά, θρησκευτικά ή γλωσσικά χαρακτηριστικά που διαφέρουν από τον κυρίαρχο πληθυσμό και έχουν ανεπτυγμένο το αίσθημα της αλληλεγγύης, της συλλογικής επιθυμίας επιβίωσης και της επιθυμίας να επιτύχουν όσα ο κυρίαρχος πληθυσμός πρακτικά και νομικά*» (http://oppenheimer.mcgill.ca/˙ στο: Νικολάου, 2010^{β}, σελ. 33).

Τέλος, σύμφωνα με τον Νικολάου ο ορισμός του Capotorti για τις μειονότητες είναι ο πιο αξιόλογος αν και η διεθνής κοινότητα δεν τον αποδέχτηκε ποτέ ολοκληρωτικά ενώ οι προσπάθειες που έγιναν στη συνέχεια για τον ορισμό της έννοιας μειονότητα περιορίστηκαν στα βασικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν μια μειονότητα, δηλαδή πολιτισμός, γλώσσα και θρησκεία. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ

πως οι όροι μειονότητα και μειονοτική ομάδα χρησιμοποιούνται με ταυτόσημη σημασία, είναι δηλαδή ταυτόσημοι (Νικολάου, 2010^{β}, σελ. 33-34).

Όλες οι κοινωνίες έχουν μειονότητες είτε εθνικές ή εθνοτικές είτε γλωσσικές, θρησκευτικές, πολιτικές ή «*έμφυλες*». Αυτές οι μειονότητες έχουν δική τους ταυτότητα η οποία τις ξεχωρίζει από την υπόλοιπη κοινωνία στην οποία ζουν. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας παράλληλα με τα οργανωμένα κράτη υπήρχαν και μειονότητες που ήταν διάσπαρτες ανάμεσα σε μεγαλύτερους πληθυσμιακά λαούς (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 120).

Μετανάστευση

Αφού περιγράψαμε τις έννοιες *κοινωνική ομάδα* και *μειονότητα* στη συνέχεια θα προσεγγίσουμε τον όρο *μετανάστευση* στο πλαίσιο της παρουσίασης των βασικών όρων της εργασίας. Ειδικότερα οι προηγούμενοι όροι συνδέονται άμεσα με τη μετανάστευση καθώς οι μετανάστες αποτελούν ομάδες και τις περισσότερες φορές μειονότητες μέσα σε μία χώρα.

Η Σαμπατάκου (2009, σελ. 519-521. 2010, σελ. 48-50) αναφέρει πως ο ορισμός για τη μετανάστευση αναδιατυπώνεται συνεχώς καθώς μεταβάλλονται και τα δεδομένα που την αφορούν τα οποία είναι οι αλλαγές στις μεταναστευτικές πολιτικές τόσο των κρατών από όπου προέρχονται οι μετανάστες όσο και των χωρών υποδοχής καθώς και οι επιπτώσεις που έχει η εξέλιξη της τεχνολογίας στις μεταφορές και στις επικοινωνίες αλλά και οι αλλαγές για τα δικαιώματα των μεταναστών. Ο ορισμός, επομένως, της μετανάστευσης αναδιατυπώνεται συνεχώς και γίνεται πιο ακριβής. Ο Lee (1966, σελ. 49· στο: Σαμπατάκου, 2009, σελ. 520) σε μια από τις πρώτες έρευνες για το θέμα όρισε τη διεθνή μετανάστευση ως «*η μόνιμη ή ημι-μόνιμη αλλαγή κατοικίας*» ενώ ο Hammar (1985, σελ. 11-12· στο: Σαμπατάκου, 2009, σελ. 520) σαν τη «*φυσική είσοδο μεταναστών, μεμονωμένων ή ως ομάδα, σε μια χώρα, όπου ... εν συνεχεία κατοικούν για μακρύ, παρά για σύντομο χρονικό διάστημα*» ενώ αναφερόμενος στη διάρκεια της μετανάστευσης ως κριτήριο για τον ορισμό της αναφέρει «*το πραγματικό μήκος του χρονικού διαστήματος κατά το οποίο ένα άτομο παραμένει στη χώρα όπου έχει μεταναστεύσει*». Συνοψίζοντας η Σαμπατάκου (2009, σελ. 520-521), αφού αναφέρει πως, τόσο για τον Lee όσο και για τον Hammar, βασικό κριτήριο αποτελεί ο χρόνος και όχι η απόσταση καταλήγει, βασιζόμενη στους ορισμούς του ΟΟΣΑ, πως μετανάστης καλείται ένα άτομο που μετακινείται για να

βελτιώσει το βιοτικό του επίπεδο και διεθνής μετανάστης ονομάζεται το άτομο που αλλάζει τον τόπο όπου διαβιώνει συνήθως διασχίζοντας τα εθνικά σύνορα.

Σύμφωνα με την Κοιλιάρη (1997, σελ. 9) όταν λέμε μετανάστευση δεν αναφερόμαστε μόνο στην αλλαγή τόπου κατοικίας ή εργασίας ή και των δύο ταυτόχρονα αλλά εννοούμε μια διαδικασία που αποτελείται από πολλούς παράγοντες η οποία επηρεάζεται από πολλές κοινωνικές παραμέτρους. Στη συνέχεια η Κοιλιάρη ορίζει τις παρακάτω διαστάσεις της μετανάστευσης ακολουθώντας τα αντίστοιχα κριτήρια (Κοιλιάρη, 1997, σελ. 10-11. Treibel, 1990, σελ 19 κ.ε.):

Με κριτήριο τον τόπο: **εξωτερική μετανάστευση** δηλαδή από μία χώρα σε άλλη, την **εσωπειρωτική**, την **διπειρωτική** και την **υπερπόντια**.

Με κριτήριο τον χρόνο: **προσωρινή μετανάστευση** που αφορά άτομα τα οποία εγκαθίστανται κάπου για λίγο χρονικό διάστημα όπως λ.χ. οι εποχιακοί εργάτες. Όμως η προσωρινή μετανάστευση ενδέχεται να παραταθεί και να είναι αρχικά **μακροχρόνια** και τελικά **μόνιμη**. Υπάρχει ακόμη και ο τύπος της μετανάστευσης όπου για κάποιους μία χώρα αποτελεί έναν ενδιάμεσο σταθμό και ακολούθως κατευθύνονται σε μια νέα χώρα υποδοχής.

Με κριτήριο την απόφαση για μετανάστευση: **αυτόβουλη** όταν κάποιος αποφασίζει μόνος του να μεταναστεύσει και **υποχρεωτική** όταν κάποιος μεταναστεύει χωρίς τη θέλησή του. Η διάκριση ανάμεσα στην αυτόβουλη και την υποχρεωτική μετανάστευση κατά την Κοιλιάρη είναι δύσκολη καθώς σε πολλές περιπτώσεις είναι δυσδιάκριτα τα κίνητρα που ωθούν τα άτομα να φύγουν από την πατρίδα τους και αναφέρει ενδεικτικά τους μετανάστες από τις χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ όπου δεν είναι ξεκάθαρο αν έφυγαν από την πατρίδα τους για να βρουν καλύτερη εργασία και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης ή αν πρόκειται για πρόσφυγες οι οποίοι καταλάβαιναν ότι δεν είχαν καμιά θετική προοπτική εκεί (Βέικου, 1998, σελ. 479-487).

Με κριτήριο την πληθυσμικότητα: **ατομική** μετανάστευση όταν κάποιος μεταναστεύει μόνος του ή με την οικογένειά του και **ομαδική** όταν πραγματοποιείται από μεγάλες ομάδες. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις έχουμε και **μαζική** μετανάστευση αν λάβουμε υπόψη το σύνολο των ατόμων συγκεκριμένων εθνικοτήτων.

Ακολουθώντας την ταξινόμηση της Σαμπατάκου (2009, σελ. 521-523) η διεθνής μετανάστευση διακρίνεται πρώτα πρώτα σε εθελούσια και σε βίαιη ή

εξαναγκαστική. Με βάση τις διακριτές μορφές της μετανάστευσης και τα αίτια της μετακίνησης διακρίνεται (Collinson, 1993, σελ. 2· στο: Σαμπατάκου, 2009, σελ. 521) σε: «*α) τη μετανάστευση εθελούσιου χαρακτήρα με ισχυρό οικονομικό κίνητρο, όπως η περίπτωση των οικονομικών μεταναστών, β) τη μετανάστευση εθελούσιου χαρακτήρα, με πολιτικό κίνητρο, γ) την εξαναγκαστική μετανάστευση λόγω πολιτικών συνθηκών, όπως οι πρόσφυγες, δ) την εξαναγκαστική μετανάστευση για οικονομικούς, περιβαλλοντικούς κ.ά. λόγους*». Με βάση τη χρονική διάρκεια διακρίνεται σε «*βραχυπρόθεσμη (Short-term or temporary)*» και «*μακροπρόθεσμη (Long-term or permanent)*» (Σαμπατάκου, 2010, σελ. 77).

Ένας άλλος τύπος μετανάστευσης είναι, ακόμη, η οικογενειακή επανένωση. Όταν κάποιοι μετανάστες ζουν για πολλά χρόνια σε μία χώρα στη συνέχεια πηγαίνουν εκεί και τα μέλη της οικογένειάς τους και έτσι σχηματίζονται νέες οικογένειες ή επανενώνονται οι ήδη υπάρχουσες. Η επανένωση αυτή των οικογενειών βασίζεται πάνω σε άρθρα σχετικών συνθηκών για τα δικαιώματα των ανθρώπων και της οικογενειακής ζωής και έχει κάνει την εμφάνισή του ως φαινόμενο μετά το 1974 όταν σταμάτησε πια η οικονομική μετανάστευση (Σαμπατάκου, 2010, σελ. 80). Πιο εξειδικευμένη διάκριση των μορφών της νόμιμης μετανάστευσης είναι η «*οικονομική μετανάστευση και μετανάστευση με σκοπό την οικογενειακή επανένωση ή το σχηματισμό οικογένειας (family reunion/family formation)*» (Σαμπατάκου, 2009, σελ. 522). Μετά το 1974 όπου ελήφθησαν μέτρα στην Ευρώπη για την απαγόρευση των μεταναστών η συγκεκριμένη μορφή μετανάστευσης βοήθησε πολλούς να έρθουν στην Ευρώπη. Υπάρχει ακόμη και η «*αλυσιδωτή μετανάστευση (chain migration)*» (Σαμπατάκου, 2009, σελ. 522. 2010, σελ. 82) η οποία αφορά τον ερχομό φίλων, συγγενών, γνωστών και συμπατριωτών του μετανάστη που είχε πάει πρώτος σε μία χώρα.

Σημαντική μορφή μετανάστευσης αποτελεί και η παράνομη μετανάστευση ή λαθρομετανάστευση η οποία συνδέεται με εμπορία και λαθραία μεταφορά ανθρώπων (Κόλμερ 2012. Salt, 2000, σελ. 24). Η παράνομη μετανάστευση (irregular migration) έχει επιπτώσεις τόσο στην χώρα αποστολής όσο και στη χώρα υποδοχής και αυξάνεται τελευταία καθώς υποβοηθείται από την αύξηση των δικτύων παράνομης μετανάστευσης, το μεγάλο ενδιαφέρον για μετανάστευση πολλών ανθρώπων, και τη σύνδεσή της με το οργανωμένο έγκλημα που αποφέρει μεγάλα κέρδη (Widgren, 1994, σελ. 7-8). Το πρόβλημα, εξάλλου, της παράνομης μετανάστευσης είναι διεθνές και σχετίζεται με την ασφάλεια ενώ εξαιτίας του ενδέχεται να υπάρχουν ανατροπές

σε εθνικές ή θρησκευτικές κοινότητες που συμβιώνουν μέσα σε μία χώρα αλλά, παράλληλα, να τεθεί και θέμα παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Salt & Stein, 1997, σελ. 469-471).

Θα πρέπει, επιπλέον, να γίνει η διάκριση μεταξύ παλιννόστησης ή επαναπατρισμού και εισόδου και εγκατάστασης ομογενών αλλοδαπών καθώς υπάρχει σύγχυση για τις κατηγορίες αυτές αφού η είσοδος και εγκατάσταση ομογενών αλλοδαπών αποκαλείται πολύ συχνά παλιννόστηση «*ακόμα και όταν αυτό είναι εξ ορισμού αδόκιμο*» (Σαμπατάκου, 2009, σελ. 522. Σαμπατάκου, 2010, σελ. 81-82).

Όσον αφορά, τέλος, τις μορφές μετανάστευσης υπάρχει και η μικτή μετανάστευση. Σ' αυτήν την περίπτωση οι παράνομοι μετανάστες θέλουν να γίνουν μόνιμοι μετανάστες στην χώρα υποδοχής ζητώντας άσυλο με τελικό σκοπό την απόκτηση της ιδιότητας του πρόσφυγα (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2008, σελ. 1109-1110).

Οφέλη από τη μετανάστευση

Τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από τους μετανάστες στο δημογραφικό και στο οικονομικό επίπεδο είναι αρκετά και για τη χώρα υποδοχής και για την χώρα προέλευσης των μεταναστών (Δαμανάκης, 1989, σελ. 58 κ. εξ.). Επιπλέον, σύμφωνα με την Κοιλιάρη (1997, σελ. 11-12) σε επίπεδο κοινωνικό και πολιτικό τα αποτελέσματα από την άφιξη των μεταναστών είναι αρνητικά κυρίως αν ληφθεί υπόψη και η αρνητική στάση που υπάρχει στις χώρες υποδοχής:

- Αλλαγή της κοινωνικής δομής λόγω της δημιουργίας ενός υποστρώματος κάτω από το κατώτερο κοινωνικό στρώμα της χώρας υποδοχής
- Δημιουργία γκέτο σε ορισμένα αστικοβιομηχανικά κέντρα με συνέπεια κοινωνικές εντάσεις
- Κίνδυνος διαταραχής της κοινωνικής ειρήνης σε περιόδους οικονομικής κρίσης (εχθρότητα κατά των ξένων, ρατσιστικές τάσεις κ.λπ.)
- Επιβάρυνση του εκπαιδευτικού συστήματος, κυρίως στα αστικοβιομηχανικά κέντρα και εντάσεις μεταξύ ντόπιων και αλλοδαπών γονέων
- Μεταφορά τυχόν πολιτικών διαμαχών και συγκρούσεων από τη χώρα προέλευσης στη χώρα υποδοχής

Από την άλλη πλευρά στο κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο ως θετικά θα μπορούσαν να θεωρηθούν αρχικά το γεγονός ότι οι μετανάστες συμβάλλουν

σημαντικά στην καλυτέρευση και την επέκταση του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων αν και συνήθως οι μετανάστες δεν έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους ντόπιους και, ακολούθως, τα οφέλη που αφορούν τον πολιτιστικό τομέα γιατί με τη μετανάστευση διαφορετικοί πολιτισμοί έρχονται σε άμεση επαφή και παρόλο που οι ίδιοι προσπαθούν να διατηρήσουν τα πολιτισμικά στοιχεία της πατρίδας τους τελικά υπερισχύει ο πολιτισμός της χώρας υποδοχής. Βέβαια αν στη χώρα υποδοχής υπάρχουν μετανάστες από περισσότερες της μιας χώρες προέλευσης τότε η χώρα υποδοχής αποκτά πολυπολιτισμικά χαρακτηριστικά (Κοιλιάρη, 1997, σελ. 12 & 14).

Στο υλικό επίπεδο οι επιδράσεις είναι πιο χειροπιαστές καθώς οι ωφέλειες για την ελληνική οικονομία από την παρουσία των μεταναστών είναι πολλές, ενώ στο ιδεολογικό έγινε αφορμή για να αρχίσει η συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και για την έννοια του πολίτη (Παύλου, 2004, σελ. 40 & 61). Δεν θα πρέπει να παραληφθεί στο σημείο αυτό και η συμβολή των γυναικών μεταναστριών στην οικονομία (Ρήγα & συν., 2007).

Αφομοίωση

Τα φαινόμενα που έχουν σχέση με την αφομοίωση ή την ένταξη των μεταναστών κατά κύριο λόγο έχουν ως αιτία το γεγονός ότι οι μετανάστες μετακινούνται από ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο κοινωνικοποιήθηκαν σε ένα άλλο το οποίο είναι πολύ διαφορετικό από το πρώτο (Μουσούρου, 1991, σελ. 15). Επιπλέον, τους τελευταίους δύο αιώνες η ιδιότητα του αλλοδαπού αποκτά την πλήρη σημασία της: «*Πρόκειται για τον πολίτη της άλλης χώρας*» (Μουσούρου, 1991, σελ. 23). «*Αυτό που τελικά χαρακτηρίζει τον αλλοδαπό στο εθνικό κράτος είναι η 'πολιτικοποίησή' του: ο γηγενής προσδιορίζεται ως προερχόμενος από το κράτος, το οποίο είναι μία κατεξοχήν πολιτική μορφή, ενώ ο αλλοδαπός προσδιορίζεται ως ο μη-γηγενής και (αδιαίρετα) μη πολίτης, καθώς δεν ανήκει στην πολιτική κοινότητα, την συγκροτημένη σε κράτος*» (Lochak, 1985, σελ. 36· στο: Μουσούρου, 1991 σελ. 23). Η Σαμπατάκου (2009, σελ. 528) αναφέρει δύο ιδιαίτερες περιπτώσεις αφομοίωσης, την «*διαφοροποιημένη*» και την «*δομική/λειτουργική*» αφομοίωση. Στην πρώτη οι μετανάστες αφομοιώνονται σε συγκεκριμένα τμήματα της κοινωνίας και δεν εξελίσσονται σε ενεργά μέλη της ενώ στην δεύτερη οι μετανάστες σε κάποιους τομείς συμμετέχουν με επιτυχία ενώ σε κάποιους άλλους αποκλείονται από την δημόσια και την κοινωνική ζωή.

2.6. Ενσωμάτωση των μεταναστών

Η κοινωνικοποίηση είναι μία έννοια που αφορά την ομαλή ένταξη των μεταναστών σε μια κοινωνία. Ταυτόχρονα υπάρχουν, όμως, και άλλες συναφείς έννοιες με τις οποίες ορίζεται η συγκεκριμένη ενέργεια τις οποίες θα περιγράψουμε στην συνέχεια. Μία από αυτές είναι και η ενσωμάτωση.

Στα πλαίσια της κοινωνιολογίας ο όρος «*ενσωμάτωση*» σήμαινε την «*αφομοίωση-εξομοίωση*» (Brochmann, 1996, σελ. 112. Σαμπατάκου, 2010, σελ. 118). Στα επίσημα έγγραφα η ενσωμάτωση αναφέρεται σαν «*η προσαρμογή των μεταναστών στους θεσμούς, τις νόρμες και την κουλτούρα της 'μείζονος κοινωνίας' στο βαθμό που αυτό κρίνεται απαραίτητο, προκειμένου τα μέλη της [διαφορετικής] ομάδας να λειτουργούν στην κοινωνία διατηρώντας παράλληλα άθικτη την εθνική τους ταυτότητα*» (Alund & Schierup, 1991, σελ. 14· στο: Σαμπατάκου, 2010, σελ. 121). Η ενσωμάτωση σύμφωνα με τον Κόντη (2001, σελ. 190) αποτελεί τόσο μία «*κατάσταση*» όσο και μία «*δυναμική διαδικασία προς μία επιθυμητή κατάσταση*» και έχει ως στόχο να «*απουσιάζουν οι διακρίσεις μεταξύ συγκρίσιμων ομάδων ημεδαπών και αλλοδαπών στη χώρα υποδοχής*». Ως πολιτική ενσωμάτωσης μπορούμε να ορίσουμε την πτυχή εκείνη της μεταναστευτικής πολιτικής που σχετίζεται με τις «*συνθήκες [διαβίωσης] που παρέχονται στους εγκατεστημένους μετανάστες*» (Hammar, 1985, σελ. 9· στο: Σαμπατάκου, 2010, σελ. 121. Κολοβός, 2011).

Η πολιτική της ενσωμάτωσης άρχισε να εφαρμόζεται μετά τη δεκαετία του '70 (Μουσούρου, 1991, σελ. 127). Στα κράτη που είχαν πολύ μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα προς αυτά η ενσωμάτωση εθεωρείτο ένα θέμα που αφορούσε αποκλειστικά αυτούς τους ίδιους και όχι την επίσημη πολιτεία (Σαμπατάκου, 2010, σελ. 121). Καθώς, όμως, αυξάνονταν ο αριθμός των μεταναστών και των οικογενειών τους άρχισαν να επιβαρύνονται οι κοινωνικές υπηρεσίες των εν λόγω κρατών και έγινε αντιληπτό, επίσης, ότι οι μετανάστες θα έμεναν πια μόνιμα στη χώρα υποδοχής με αποτέλεσμα αυτή να λαμβάνει μέτρα για την ένταξή τους (Μουσούρου, 1991, σελ. 161. Soysal, 1994, σελ. 21). Η χώρα που ήταν πρώτη στην εφαρμογή της πολιτικής ενσωμάτωσης, με αρκετές αλλαγές στη διάρκεια των ετών, ήταν η Γαλλία και την ακολούθησαν και άλλες χώρες (Σαμπατάκου, 2010, σελ. 122-123).

Η Soysal, επίσης, ανέπτυξε μια τυπολογία των προτύπων συμμετοχής στην οποία με την προσθήκη της άποψης ότι «*διαφορετικά καθεστώτα ενσωμάτωσης αντανακλούν διαφορετικούς τρόπους συλλογικής αντίληψης και οργάνωσης της*

συμμετοχής» (Soysal, 1994, σελ. 35· στο: Σαμπατάκου, 2010, σελ. 124) οδηγεί σε μια άλλη κατηγοριοποίηση των πολιτικών για την ενσωμάτωση.

Σχήμα 1: Τυπολογία των προτύπων συμμετοχής

Πηγή δράσης και εξουσίας	Οργανωτική Δομή: Κεντρική	Οργανωτική Δομή: Αποκεντρωμένη
Κοινωνία	Κορπορατιστικό (Σουηδία, Ολλανδία)	Φιλελεύθερο (Ελβετία, Ην.Βασίλειο)
Κράτος	Κρατικοκεντρικό (Γαλλία)	Αποσπασματικό (Πετρελαιοπαραγωγές χώρες Μ. Ανατολής)

Soysal,1994:37. Προσαρμογή της Σαμπατάκου

Για τους μετανάστες η ενσωμάτωση είναι η διαδικασία μέσα από την οποία θα γίνουν αποδεκτά μέλη της κοινωνίας στην χώρα την οποία μετανάστευσαν ενώ για τη χώρα υποδοχής η ενσωμάτωση σημαίνει ότι δεν θα υπάρχουν διακρίσεις μεταξύ μεταναστών και ντόπιων πολιτών της (Κόντης, 2001, σελ. 189-191. Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 121. Φερετζάκης 2015). Όρος που χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον όρο «ενσωμάτωση» χωρίς όμως να ταυτίζεται απόλυτα είναι και η «ένταξη» των μεταναστών και αναφέρεται αντικειμενικά στη διαδικασία μέσω της οποίας ο κάθε μετανάστης γίνεται μέρος μιας κοινωνίας (Σαμπατάκου, 2009, σελ. 528).

Η Παπαδοπούλου (2009, σελ. 73) θεωρεί σαν βασική παράμετρο για τη διαδικασία της ενσωμάτωσης το να έχουν τα άτομα πρόσβαση σε πλήρη δικαιώματα όπως, για παράδειγμα, τα πολιτικά αλλά και την πλήρη νομιμοποίησή τους και κατά συνέπεια οι μετανάστες να έχουν πρόσβαση στην ιδιότητα του πολίτη και του μέλους μιας πολιτείας (Καβουνίδη, 2002)

Η ενσωμάτωση έχει τέσσερις διακριτές διαστάσεις: την πολιτική/νομική, την οικονομική, την κοινωνική και την πολιτισμική/θρησκευτική. Η πρώτη διάσταση, η πολιτική/νομική, που σχετίζεται άμεσα με την παρούσα εργασία έχει μεγάλη σχέση με την ιθαγένεια, την παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων, το δικαίωμα παραμονής, τη συμμετοχή σε διάφορους συλλόγους, το δικαίωμα στην εργασία και σε διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες στη χώρα υποδοχής των μεταναστών. Κάποια, μάλιστα, από τα παραπάνω, όπως λ.χ. η παραχώρηση πολιτικών δικαιωμάτων, μπορεί να κάνουν τους μετανάστες να ενεργοποιηθούν θετικά όσον αφορά την ενσωμάτωσή τους (Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 77-78). Για τους Σαμπατάκου (2009, σελ. 526-527) και

Κόντη (2001, σελ. 190-191) η πολιτική ενσωμάτωση είναι αυτή όπου ο μετανάστης έχει ενεργό συμμετοχή στην πολιτεία με αποκορύφωμα όταν κάποιος καταφέρει και αποκτήσει την ιδιότητα του πολίτη και ακολούθως του χορηγούνται πλήρη πολιτικά δικαιώματα.

Οι μετανάστες σήμερα στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης απολαμβάνουν πολλά από τα κοινωνικά δικαιώματα και οι νόμοι τούς προστατεύουν σε θέματα όπως η περιουσία, η ελευθερία της πίστης, ιατρική περίθαλψη κ.ά. Όμως, για τους μετανάστες στις πιο πολλές χώρες της Ευρώπης απαγορεύεται ή είναι πολύ δύσκολη η συμμετοχή τους στις πολιτικές διαδικασίες (Γαβρόγλου, 2003, σελ. 86. Παπαδημητρίου, 2000, σελ. 289). Το 1990 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ασχολήθηκε με το θέμα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών το οποίο είχε αρχίσει να τίθεται ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του ‘70 και έκανε σαφή τη διάθεσή της για το ότι θα ενθαρρύνει τις πολιτικές ένταξης για να αμβλυνθούν οι εντάσεις που θα προκαλούνται από τη μετανάστευση και κάνει λόγο για την ασφάλεια, την απασχόληση και την παιδεία τόσο των μεταναστών όσο και των παιδιών τους (Γαβρόγλου, 2003, σελ. 86). Τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη λαμβάνονται όλο και πιο πολλές αποφάσεις για τους μετανάστες και γίνεται οργανωμένη προσπάθεια για να βρεθούν λύσεις κυρίως όσον αφορά το πρόβλημα σε σχέση με τις επιπτώσεις στην οικονομία (Λιαργκόβας, 2007, σελ. 189-200. Powel et al., 2015). Το 2008 με την υιοθέτηση του Ευρωπαϊκού Συμφώνου για την μετανάστευση καθιερώθηκε ένας νέος όρος η «*επιλεκτική μετανάστευση*», που αποσκοπεί στο να καθιερωθεί μια καινούργια μορφή μετανάστευσης η «*νόμιμη μετανάστευση*» (Καψάλης, 2011, σελ. 86), προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2.7. Πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών

«*Πολιτική ενσωμάτωση είναι η συμμετοχή των μεταναστών στις δημοτικές και περιφερειακές εκλογές*» (Έμκε-Πουλοπούλου, 2007, σελ. 529). Οι υπήκοοι των χωρών που είναι μέλη της Ε.Ε. έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις δημοτικές και τις Ευρωεκλογές. Επιπλέον, σε καμιά Ευρωπαϊκή χώρα οι μετανάστες δεν μπορούν να ψηφίζουν στις εθνικές εκλογές αν και σε κάποιες χώρες όσοι διαμένουν στη χώρα για 5 χρόνια πριν τις δημοτικές εκλογές έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Στη χώρα μας -όπως και σε αρκετές χώρες της Ευρώπης- οι

κανονικοί μετανάστες δεν μπορούν να ψηφίζουν στις δημοτικές εκλογές (Έμκε-Πουλοπούλου, 2007, σελ. 529-530).

Κατά τον Κωτούλα (2011, σελ. 47) «*Η πολιτική ενσωμάτωση αφορά στην αποδοχή εκ μέρους των αλλοδαπών μεταναστών του δημοκρατικού πολιτικού πλαισίου της χώρας υποδοχής, στην τήρηση των νόμων και των δημοκρατικών αρχών και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*». Για την πολιτική ενσωμάτωση η Παπαδοπούλου (2009, σελ. 121-125) αναφέρει πως είναι μία διαδικασία που συντελείται σε τρία επίπεδα και στην οποία εμπλέκονται τόσο η χώρα υποδοχής μεταναστών όσο και οι ίδιοι οι μετανάστες αλλά δεν είναι οι μόνοι παράγοντες. Γι' αυτό το λόγο παραθέτει το διάγραμμα του Venn το οποίο απεικονίζεται παρακάτω. Αποτελείται από τρεις κύκλους που τέμνονται μεταξύ τους και σε ορισμένα σημεία επικαλύπτονται αναπαριστώντας τις προϋποθέσεις για την πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών.

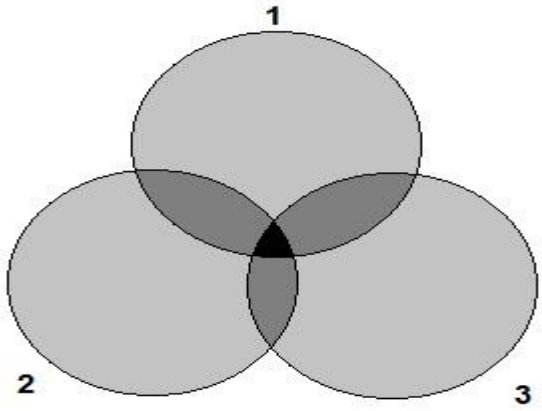

1.Διεθνής Κοινότητα: δημοκρατικές αρχές, ανθρώπινα δικαιώματα.
2.Κράτος: Παραχώρηση ιθαγένειας (καθορισμός χρονικού πλαισίου, διπλή ιθαγένεια)
3. Μετανάστης: διάρκεια παραμονής, βούληση.
Τομή 1,2,3: ενσωμάτωση. *Πηγή: Παπαδοπούλου Δ. σελ. 122*

Ο πρώτος κύκλος περιλαμβάνει την Διεθνή κοινότητα με τις δημοκρατικές αρχές και τα ανθρώπινα δικαιώματα και, επομένως, με τα παραπάνω η ενσωμάτωση μεταναστών μπορεί να ολοκληρωθεί μόνο μέσα σε δημοκρατικά και φιλελεύθερα καθεστώτα (Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 123).

Ο δεύτερος κύκλος περιλαμβάνει το Κράτος και την παραχώρηση ιθαγένειας και μέσα σ' αυτόν περιλαμβάνονται οι υποχρεώσεις που έχει το κράτος υποδοχής στους μετανάστες με σκοπό αυτοί να ενσωματωθούν πολιτικά. Η ιθαγένεια έχει κεντρικό ρόλο στο σύγχρονο έθνος-κράτος ενώ ο αποκλεισμός των μεταναστών από

αυτήν σημαίνει ότι οι μετανάστες δεν έχουν πλήρη δικαιώματα στη νέα τους χώρα (Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 123-124).

Ο τρίτος κύκλος περιλαμβάνει τους Μετανάστες και κατ' επέκταση τη διάρκεια παραμονής τους και τη βούλησή τους να ενσωματωθούν. Ο χρόνος παραμονής και η βούληση των μεταναστών είναι δύο από τις βασικότερες παραμέτρους που σχετίζονται με την πολιτική ενσωμάτωση. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στη νέα χώρα ο μετανάστης δημιουργεί δεσμούς μ' αυτήν και μπορεί να αποφασίσει αν θέλει να ενσωματωθεί ή όχι και να έχει μ' αυτόν τον τρόπο τα οφέλη από την ενσωμάτωσή του. «*Η τομή των τριών συνόλων αντιστοιχεί στην αποτελεσματική πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής, ενσωμάτωση που είναι εφικτή μόνο στην περίπτωση που συντρέχουν όλοι οι παράγοντες που αναπτύχθηκαν παραπάνω. Δεν μπορεί, δηλαδή, να δρομολογηθεί καμία διαδικασία ενσωμάτωσης μεταναστών σε χώρες με καθεστώτα αυταρχικά και ανελεύθερα, όπως δεν μπορεί να επιτευχθεί πολιτική ενσωμάτωση χωρίς την παραχώρηση της ιθαγένειας, και μάλιστα διπλής από το κράτος στους μετανάστες, ενώ όλα εξαρτώνται, τέλος, και από τη βούληση του ίδιου του μετανάστη να ενταχθεί ως ενεργό μέλος στην κοινωνία της χώρας υποδοχής*» (Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 124-125).

Όσον αφορά τις πολιτικές ενσωμάτωσης αυτές χωρίζονται σε δύο τύπους. «Άμεση» πολιτική ενσωμάτωσης είναι αυτή η οποία περιλαμβάνει τα μέτρα που αφορούν μόνο στον αλλοδαπό πληθυσμό και πιο συγκεκριμένα μέτρα τα οποία στοχεύουν στην αντιμετώπιση των ειδικών τους αναγκών. «Έμμεση» πολιτική ενσωμάτωσης είναι αυτή η οποία αφορά την κατανομή κοινωνικών αγαθών σε όλους τους πολίτες μιας χώρας χωρίς να γίνεται διάκριση για τους μετανάστες (Σαμπατάκου, 2010, σελ. 125-127). Η πολιτική για την ενσωμάτωση είναι ένα έργο δύσκολο και απαιτητικό αλλά η ύπαρξή της είναι επιβεβλημένη για πολλούς λόγους καθώς όπως αναφέρει ο Κόντης (2001, σελ. 189) «*...ο τρόπος αντιμετώπισης των μεταναστών είναι δείκτης ποιότητας της δημοκρατίας μας*».

Ο Κωτούλας (2011, σελ. 45-51 & 326-335) διακρίνει την ενσωμάτωση σε απλή και δομική. Η απλή ενσωμάτωση είναι η ένταξη των μεταναστών στο ευρύτερο πολιτικό, νομικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής. Η ένταξη αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς να είναι απαραίτητη προηγουμένως η αποποίηση στοιχείων της προγενέστερης εθνοτικής και πολιτισμικής ταυτότητας των μεταναστών. Κατά τη διαδικασία της απλής ενσωμάτωσης δεν δίνεται μεγάλη σημασία στην κοινωνική και πολιτισμική διάσταση αλλά στην

πολιτική/νομική και οικονομική (Κωτούλας, 2011, σελ. 45). Η δομική ενσωμάτωση (structural integration) έχει σχέση με την λειτουργική ένταξη των μεταναστών στο νέο πολιτικό/νομικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της χώρας υποδοχής. Αυτό πραγματοποιείται με την αποδοχή από μέρους των μεταναστών του συνόλου των αρχών της πολιτικής και πολιτισμικής αναφοράς της χώρας υποδοχής κάτι που συμβαίνει και με τους ανθρώπους που είναι αυτόχθονες σ' αυτή. Είναι, ακόμη, μια διαδικασία η οποία χρειάζεται πολύ χρόνο για να ολοκληρωθεί αλλά τα αποτελέσματα που αποφέρει είναι πιο καλά. Διακρίνει την ενσωμάτωση σε τέσσερις κατηγορίες διαφορετικές μεν αλλά αλληλοσυνδεόμενες μεταξύ τους, την πολιτική ενσωμάτωση, την οικονομική ενσωμάτωση, την κοινωνική ενσωμάτωση και την πολιτισμική ενσωμάτωση (Κωτούλας, 2011, σελ. 47).

Τα κριτήρια με βάση τα οποία η ενσωμάτωση μπορεί να θεωρηθεί μία ολοκληρωμένη διαδικασία σύμφωνα με τον Κωτούλα (2011, σελ. 335-341) είναι τα παρακάτω:

«*1. Χρήση της γλώσσας, 2. Εκπαίδευση, 3. Εργασιακή απασχόληση, 4. Εισόδημα, 5. Απόκτηση υπηκοότητα, 6. Επιγαμία, 7. Υιοθέτηση εθνικής ταυτότητας χώρας υποδοχής*».

2.8. Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής μεταναστών

Η Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα υπήρξε χώρα από την οποία έφευγαν εργάτες για να βρουν καλύτερες συνθήκες εργασίας αρχικά για τις Η.Π.Α. και την Αυστραλία και αργότερα κατά τη δεκαετία του '60 για τη Γερμανία. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα όμως μεταβλήθηκε σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Η Ελλάδα εντάσσεται στις «*νέες χώρες*» υποδοχής μεταναστών. Η εισροή μεταναστών στην χώρα μας άρχισε χωρίς να γίνεται αρχικά αντιληπτή τόσο από τους πολίτες όσο και από τις κυβερνήσεις με αποτέλεσμα οι τελευταίες να μην λάβουν άμεσα μέτρα για την εξάλειψη του φαινομένου πράγμα που είναι μια από τις βασικότερες αιτίες για τα προβλήματα που αντιμετώπισαν και αντιμετωπίζουν οι μετανάστες και οι κοινωνίες υποδοχής τους (Μουσούρου, 1991, σελ. 164-165).

Η πρώτη χρονιά που ήρθαν αλλοδαποί μετανάστες στην Ελλάδα ήταν το 1972 και προέρχονταν από την Αφρική και την Ασία. Αυτό συνέβη μετά από αίτημα του ΣΕΒ γιατί δεν υπήρχε εργατικό δυναμικό για κάλυψη των αναγκών. Το μεγάλο ρεύμα μεταναστών, όμως, ήρθε στην Ελλάδα από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και ύστερα

λόγω κυρίως της πτώσης των καθεστώτων του πρώην ανατολικού μπλοκ. Οι μετανάστες αυτοί ήταν κυρίως αλλοδαποί αλλά και ομογενείς. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι είχαν διαφορές μεταξύ τους τόσο όσον αφορά το πολιτισμικό, κοινωνικό και οικονομικό παρελθόν τους όσο και το επίπεδο εκπαίδευσής τους αλλά και στο βαθμό γνώσης της ελληνικής γλώσσας (Κοιλιάρη, 1997, σελ. 16).

Ειδικότερα οι αλλοδαποί που καταφθάνουν στην Ελλάδα διακρίνονται σύμφωνα με την Κοιλιάρη (1997, σελ. 37) σε τέσσερις κατηγορίες:

1. Τους υπηκόους χωρών-μελών της Ε.Ε. που εγκαθίστανται και εργάζονται στη χώρα μας καλυπτόμενοι από την κοινοτική νομοθεσία
2. Τους υπηκόους χωρών μη μελών της Ε.Ε. οι οποίοι μπορούν να εγκατασταθούν και να εργαστούν νόμιμα στην Ελλάδα εφόσον τηρούνται κάποιες προϋποθέσεις
3. Τους υπηκόους χωρών μη μελών της Ε.Ε. οι οποίοι εισέρχονται λαθραία ή/και διαμένουν και εργάζονται παράνομα στη χώρα μας
4. Τους πρόσφυγες οι οποίοι εισέρχονται στην Ελλάδα είτε με την ιδιότητα αυτή είτε λαθραία

Στις ίδιες κατηγορίες με τις παραπάνω κατατάσσει τους μετανάστες και η Μουσούρου (1991, σελ. 166) η οποία προσθέτει στις παραπάνω κατηγορίες και τους Έλληνες παλιννοστούντες με ελληνική καταγωγή και συνείδηση που έρχονται για επαναπατρισμό και εγκατάσταση στην Ελλάδα.

Η Πετρινιώτη από την πλευρά της (1993, σελ. 11-27), αφού τονίζει αρχικά ότι δεν μπορούν να υπάρξουν ακριβείς μετρήσεις του αριθμού των μεταναστών τόσο λόγω διοικητικών αδυναμιών όσο και διαφωνιών για το ποιοι τελικά θα έπρεπε να θεωρηθούν «*μετανάστες*» ώστε να συμπεριληφθούν στις έρευνες, διακρίνει τρεις «*τυπολογίες*» μεταναστών και προσθέτει υποκατηγορίες σε κάποιες από αυτές. Συγκεκριμένα:

<u>Πρώτη κατηγορία μεταναστών:</u>

«*Η πρώτη κατηγορία των 'κανονικών μεταναστών' περιλαμβάνει εκείνα τα πρόσωπα που έχουν εισέλθει νόμιμα στην Ελλάδα και των οποίων η παρουσία έχει καταγραφεί από τις αρμόδιες αρχές*».

Δεύτερη κατηγορία μεταναστών

«*Η δεύτερη κατηγορία μεταναστών είναι η κατηγορία 'μη κανονικοί μετανάστες'*». Στην ομάδα αυτή ανήκουν τα άτομα που μπαίνουν στην χώρα παράνομα χωρίς έγγραφα, όσοι έχουν έρθει νόμιμα όπως λ.χ. φοιτητές ή τουρίστες κ.λπ., αυτοί που αφού έληξε ο επίσημος χρόνος παραμονής τους παραμένουν χωρίς να επιτρέπεται και τέλος εκείνοι που ενώ αρχικά είχαν την ιδιότητα του μετανάστη στη συνέχεια την έχασαν.

Τρίτη κατηγορία μεταναστών

«*Η τρίτη ομάδα εισελθόντων αφορά τους πρόσφυγες*». Με τη σύμβαση της Γενεύης του 1951 η Ελλάδα έχει δεχτεί χιλιάδες αιτήσεις για άσυλο. Η πληθώρα αιτήσεων για άσυλο σε όλες τις χώρες της Ευρώπης οδήγησε στο διαχωρισμό αυτών που έφευγαν από τη χώρα τους λόγω ολοκληρωτικών καθεστώτων από αυτούς που έφευγαν για να αναζητήσουν μια καλύτερη ζωή (Πετρινιώτη, 1993, σελ. 15, & σελ. 27 κ. εξ.). Για τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο ισχύουν οι διατάξεις του Διεθνούς Δικαίου περί Προσφύγων, έχουν ειδική μεταχείριση, και για την αναγνώριση της ιδιότητας του πρόσφυγα σήμερα λαμβάνονται υπόψη και άλλες περιφερειακές συμβάσεις (Πετράκου, 2005, σελ. 203-256. Σαμπατάκου, 2010, σελ. 81. Sitaropoulos, 2000, σελ. 105-117. Sitaropoulos, 2002, σελ. 436-455. Σώτου/Τοπαλίδου, 2003, σελ. 307-367. Χλέπας, 2005, σελ. 77-111).

Όσον αφορά τις δουλειές στις οποίες απασχολήθηκαν οι μετανάστες αυτές έχουν σχέση με τις άμεσες ανάγκες της αγοράς εργασίας και όχι με το μορφωτικό επίπεδο και τα προσόντα τους. Ένας παράγοντας πάντως που έπαιζε σημαντικό ρόλο ήταν το κατά πόσο ήξεραν να χειρίζονται την ελληνική γλώσσα (Κοιλιάρη, 1997, σελ. 16-17). Οι πιο πολλοί από τους μετανάστες στην Ελλάδα κάνουν χειρωνακτικές δουλειές και γενικότερα πάντως δουλειές που δεν απαιτούν σε πολλές περιπτώσεις ούτε την ελάχιστη γνώση της ελληνικής γλώσσας (Κοιλιάρη, 1997, σελ. 39).

Το εγχειρίδιο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες του 1997-1998 αναφερόμενο σε κατηγορίες προσφύγων κ.λπ. καταλήγει στη διαπίστωση ότι οι τυπολογίες αυτού του είδους είναι πάντα ατελείς. «*Επιπλέον, τέτοιου είδους κατηγοριοποιήσεις έχουν ελάχιστη σημασία (και μπορεί να αποτελέσουν πηγή αδικιών και συγκρούσεων) όταν διαφορετικοί τύποι εκτοπισμένων –για να μην αναφερθούμε και στον τοπικό πληθυσμό- ζουν ο ένας δίπλα στον άλλο κάτω από εξίσου*

δύσκολες συνθήκες» (UNHCR, Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Οι Πρόσφυγες του κόσμου 1997-1998*, σελ. 60).

Για τον αριθμό των μεταναστών στην Ελλάδα δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία (Παύλου, 2004, σελ. 367-402). Ο Κόντης (2009, σελ. 22) αναφέρει πως το ποσοστό τους ανέρχεται στο 10-12% του πληθυσμού της χώρας. Παρότι, όμως, είναι πολύ δύσκολο να ορισθεί με ακρίβεια ο ακριβής αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα οι ως τώρα έρευνες βοήθησαν πάρα πολύ στο να αναδειχτούν τα προβλήματα που έχουν οι μετανάστες αλλά παράλληλα και να γίνουν κατανοητές όλες οι πλευρές και οι επιδράσεις του φαινομένου (Ρομπόλης, 2011, σελ. 52).

Όπως αναφέρθηκε οι κυβερνήσεις δεν αντιλήφθηκαν τα προβλήματα από την μετανάστευση (Κόντης, 2009, σελ. 52). Από τα μέσα όμως της δεκαετίας του ‘70 ξεκίνησαν οι διεργασίες για την αντιμετώπιση του φαινομένου (Μουσούρου, 1991, σελ. 176). Από τις αρχές της δεκαετίας του ‘90 η Ελλάδα, όπως και όλες οι χώρες υποδοχής μεταναστών, είχαν να αντιμετωπίσουν δύο προκλήσεις: Τη ρύθμιση της ποσοτικής διάστασης της μετανάστευσης και την προάσπιση των δικαιωμάτων των μεταναστών (Ρομπόλης, 2011, σελ. 51).

Ο Freeman (1995, σελ. 884-885· στο: Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 91-92) αναφέρει πως τα φιλελεύθερα και δημοκρατικά κράτη δεν λαβαίνουν καθόλου υπόψη τους για τα θέματα της μεταναστευτικής πολιτικής τους πολίτες τους. Ένας τρόπος για να υλοποιηθεί αυτό θα μπορούσε να ήταν μέσω εκλογών αλλά τα κόμματα δεν προτείνουν ξεκάθαρες θέσεις για αυτά τα θέματα ή τουλάχιστον οι απόψεις τους δεν αποκλίνουν καθόλου, και, επίσης, τα μεγαλύτερα κόμματα στοχεύουν σε μία συναίνεση για τα θέματα αυτά ενώ σε κάποιες χώρες έχουν εκφράσει την αντίθεσή τους στην παρουσία των μεταναστών ακροδεξιά κόμματα τα οποία όμως δεν κατορθώνουν να εξασφαλίσουν ικανοποιητική κοινοβουλευτική παρουσία (Κουναλάκη, 2016, σελ. 17).

Για τα συγκεκριμένα κόμματα ο Freeman λέει πως δεν μπορούμε να βγάλουμε σαφή συμπεράσματα για την παρουσία τους καθώς εκτός από τις θέσεις κατά των μεταναστών υιοθετούν, γενικά, ακραίες απόψεις που έχουν απήχηση στο κοινό. Προσθέτει, ακόμη, πως τα μεγάλα κόμματα έχουν κοινή γραμμή για τα θέματα της μεταναστευτικής πολιτικής γιατί πολλοί αξιωματούχοι τους έχουν σχέσεις με τα οργανωμένα συμφέροντα και με άτομα που έχουν όφελος από την μετανάστευση όπως για παράδειγμα οι βιομήχανοι και οι μεγαλοεργολάβοι. Αυτοί που ωφελούνται από τη μετανάστευση έχουν και μεγάλο μερίδιο στη λήψη αποφάσεων ενώ οι πολίτες

που μπορεί να θίγονται δεν είναι εύκολο να κάνουν γνωστή την αντίθεσή τους (Freeman, 1995, σελ. 885-886· στο: Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 92).

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις στην Ελλάδα

Η πρώτη νομοθετική προσπάθεια έγινε στην Ελλάδα το 1991 και ακολούθησαν μέχρι το 2008 άλλοι έξι νόμοι, συγκεκριμένα οι νόμοι: Ν. 1975/91, Ν. 2434/96, Ν. 2452/96, Ν. 2910/01, Ν. 3386/05, Ν.3536/07, Ν. 3731/08. Από αυτό το γεγονός φαίνεται πως η νομοθεσία για τους μετανάστες ήταν αρκετή αλλά εκείνο που έπαιξε σημαντικό ρόλο ήταν η μη σωστή εφαρμογή της και η μη επίτευξη των στόχων της, και μάλιστα αυτούς που αφορούσαν τη νομιμοποίηση των μεταναστών και την παραμονή των οικογενειών τους στην Ελλάδα (Κούρτοβικ, 2001, σελ. 163-198. Ρομπόλης, 2011, σελ. 68-69). Με το νόμο του 2008 έγινε προσπάθεια να αλλάξει η κατάσταση καθώς εκτός από τις άλλες ρυθμίσεις ο νόμος αυτός περιέλαβε διατάξεις που αφορούσαν τόσο τις οικογένειες των μεταναστών γενικότερα, όσο και διατάξεις για τη χορήγηση αδειών παραμονής σε παιδιά μεταναστών που γεννιούνται στην Ελλάδα καθώς, επίσης, περιελάμβανε και άλλα μέτρα για τους μετανάστες (Γεώργας, Μπεζεβέγκης & Γιώτσα, 2007. Ρομπόλης 2011, σελ. 70).

Μία από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα για το θέμα των μεταναστών και ειδικότερα για το θέμα της ιθαγένειας[9] έγινε το 2010 με το Νόμο 3838/2010.[10] Η συζήτηση για το θέμα άρχισε από τα τέλη του 2009 αλλά η ψήφιση του νόμου πέρασε σε δεύτερη μοίρα ή συζητήθηκε ελάχιστα λόγω της εισόδου της χώρας στο μνημόνιο (Χριστόπουλος, 2012, σελ. 225-226). «*Για κάποιους, η ανατροπή του 2010 στο καθεστώς της ελληνικής ιθαγένειας είναι ένα από τα λίγα καλά νέα που μας επιφύλαξε η κεντρική πολιτική τα τελευταία χρόνια. Για άλλους, μια εφιαλτική προοπτική 'εθνικής αλλοίωσης'. Όπως και να έχει πάντως, η αλλαγή αυτή συζητήθηκε και συζητιέται πάρα πολύ, δυσανάλογα σε σχέση με τις πραγματικές αλλαγές που μεσοπρόθεσμα προκαλεί. Τα αποτελέσματα μιας τέτοιας μεταρρύθμισης δεν είναι εξάλλου δυνατό να φανούν στο άμεσο μέλλον, παρά μόνο σε μια μακράς διάρκειας πορεία, στην οποία διαρκώς θα επανοριοθετείται η ελληνική εκδοχή του 'we the people'*» (Χριστόπουλος, 2012, σελ. 226). Η σημασία της ενσωμάτωσης έχει

[9] Πέραν της νομοθεσίας του 2010 για τις νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με την ιθαγένεια έγιναν πολλές προσπάθειες αντιμετώπισης του θέματος (Παπασιώπη-Πασιά, Ζ., (2004), *Δίκαιο Ιθαγένειας*, Εκδόσεις: Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη· επίσης: Δετσαρίδης, Χ.Π., (2015), *Κώδικας Μετανάστευσης και Κώδικας Ιθαγένειας*, Εκδόσεις: Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

[10] Για τον νόμο 3838/2010, τις διαδικασίες που απαιτούσε και τις μετέπειτα αλλαγές του βλέπε και: Γεωργιοπούλου, Τ., (2015), «Έχασαν πάλι τη 'μάχη' της ιθαγένειας, Οι εκλογές πάγωσαν τις διαδικασίες», στο: *Η Καθημερινή*, 13 Σεπτεμβρίου 2015, σελ. 23

πολλαπλές διαστάσεις για τα σύγχρονα κράτη και όσον αφορά το δικαίωμα ψήφου αυτό δεν δίνεται στους μετανάστες ακόμη και από κράτη με μεγάλη παράδοση στη μετανάστευση χωρίς να εγείρονται διαμαρτυρίες για το θέμα (Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 80)

Η εισροή μεταναστών όλα αυτά τα χρόνια επέφερε σημαντικές αλλαγές τόσο στην Ευρώπη (Murray, 2017) όσο και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Ngai & Gjerde 2013). Όσον αφορά την ελληνική κοινωνία είχε ως αποτέλεσμα την μετάλλαξή της σε πολυπολιτισμική με τις αλλαγές που αυτό το γεγονός συνεπάγεται σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο (Νικολάου, 2010^{α}, σελ. 17-18).

2.9. Το ζήτημα της ένταξης – κοινωνικοποίησης

Η συντριπτική πλειοψηφία των παιδιών μεταναστών που ήρθαν στην Ελλάδα δεν ρωτήθηκαν από τους γονείς τους γι' αυτή την αλλαγή χώρας και περιβάλλοντος παρότι οι περισσότεροι μετανάστες φεύγουν από την χώρα τους και πηγαίνουν σε άλλη χώρα λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη και το μέλλον των παιδιών τους (Βέικου, 2000, σελ. 131-150). Τα παιδιά, όμως, αναγκάζονται να αποχωριστούν από το οικείο τους περιβάλλον, να επικοινωνούν σε άλλη γλώσσα στην νέα χώρα κατοικίας τους και προσπαθούν να δημιουργήσουν την νέα τους ταυτότητα σαν μετανάστες (Akhtar, 2011. Beltsiou, 2016). Γενικότερα η ταυτότητά τους «*συντρίβεται από την ξαφνική αλλαγή*», καθώς από την αναγνώριση που είχαν στην ιδιαίτερη πατρίδα τους τώρα δέχονται την απόρριψη και την κατηγοριοποίησή τους ως «*Αλβανός*» ή «*αλλοδαπός*». Το μεταναστόπουλο «*Θρηνεί*» στη χώρα υποδοχής για όσα άφησε στην πατρίδα του και είναι άγνωστο το πόσο θα διαρκέσει ο θρήνος, κάτι που εξαρτάται και από την ηλικία και την προσωπικότητά του, όσο και από τις συνθήκες που θα κληθεί να αντιμετωπίσει στο νέο του περιβάλλον (Νικολάου, 2010^{α}, σελ. 47-49). Ειδικότερα τρία είναι τα ενδεχόμενα τα σχετικά με την εξέλιξη του θρήνου:

« - *Το μεταναστόπουλο θα μπορέσει να ξεπεράσει το ψυχολογικό στρες αποδεχόμενο την αλλαγή που συντελέστηκε στη ζωή του· και δίχως να αρνηθεί το παρελθόν του και την ταυτότητά του, θα τραβήξει μπροστά, προσαρμοζόμενο πλέον στο νέο τρόπο ζωής. Αυτή είναι η 'αισιόδοξη' κατάληξη του μεταναστευτικού εγχειρήματος, εξέλιξη που θα επιτρέψει την ψυχολογική ισορροπία του παιδιού και την ομαλή του πορεία στη νέα χώρα.*

- Το μεταναστόπουλο θα παραμείνει στο θρήνο του, θα αποπροσανατολιστεί μεταξύ κυρίαρχης κουλτούρας, την οποία θα θέλει να ακολουθήσει, και κουλτούρας της χώρας καταγωγής, η οποία θα διεκδικεί το δικό της μερτικό. Έτσι θα μπλοκαριστεί σε μια συγκεχυμένη ταυτότητα που θα του δημιουργεί μόνο προβλήματα στη νέα του ζωή. Δε θα μπορεί να απολαύσει τη ζωή όπως του την προσφέρει – καλή ή κακή δεν έχει σημασία – η χώρα υποδοχής, ούτε θα είναι ικανό να αποφασίσει ότι του ταιριάζει περισσότερο η δική του πατρίδα, της οποίας το παράδειγμα θα πρέπει να ακολουθήσει, έστω παλιννοστώντας, όταν θα έχει τη δυνατότητα.

- Το μεταναστόπουλο, επιχειρώντας να ενταχθεί, θα παλινδρομεί συνεχώς στο παρελθόν του στη χώρα προέλευσης, στην οποία θα θελήσει κάποια στιγμή να επιστρέψει, αφού μόνο εκεί θα νιώθει συναισθηματική ασφάλεια»

Για να οδηγηθεί ένα παιδί σε κάποιο από τα τρία παραπάνω ενδεχόμενα παίζουν ρόλο πολλοί παράγοντες. Πρώτα πρώτα η ηλικία καθώς για τα μικρότερα παιδιά είναι πολύ ευκολότερη η ένταξη και η προσαρμογή τους. Αν, όμως, στο στενό οικογενειακό τους περιβάλλον οι γονείς τους είναι πολύ πιστοί στην κουλτούρα της χώρας προέλευσής τους αυτό το γεγονός αποτελεί παράγοντα ανασταλτικό για την προσαρμογή τους. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι είναι ευκολότερη η προσαρμογή στην παιδική ηλικία. Οι έφηβοι από την πλευρά τους, πέραν των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ηλικίας τους, είναι δυσκολότερο να προσαρμοστούν καθώς δέχονται τις επικρίσεις των συνομηλίκων τους είτε για την προφορά τους είτε για την απόρριψη στις διαφυλικές σχέσεις τους, πράγμα το οποίο αποτελεί μια τραυματική εμπειρία γι' αυτούς (Νικολάου, 2010^{α}, σελ. 50).

Το άγχος για το σχολείο, τη μάθηση και την εξέταση είναι χαρακτηριστικό που έχουν όλα τα παιδιά που φοιτούν σε σχολεία (Παπαντωνίου, 2011, σελ. 37-58). Τα παιδιά που γεννιούνται στον τόπο καταγωγής των μεταναστών γονέων τους και στη συνέχεια ακολουθούν τους γονείς τους στη χώρα μετανάστευσής τους, όντας ακόμη σε μικρή ηλικία, και μεγαλώνουν σ' αυτή τη χώρα αναφέρονται στη διεθνή συζήτηση σαν «*μιάμιση γενιά*» (Χριστόπουλος, 2012, σελ. 243).

Από την άλλη πλευρά η παρουσία των διαφόρων εθνικών μειονοτήτων είναι ζήτημα κοινωνικό και κοινωνικο-πολιτισμικό. Κοινωνικό γιατί αν λάβουμε υπόψη ότι οι εθνικές μειονότητες εντάσσονται στην κοινωνική δομή μιας κοινωνίας και με αυτόν τον τρόπο επηρεάζουν και συμβάλλουν στην διαμόρφωση και τη δυναμική της και κοινωνικο-πολιτισμικό γιατί με την παρουσία τους και μόνο αλλά και λόγω των αντιδράσεων που απορρέουν από την ύπαρξη των μειονοτήτων αυτών δημιουργείται

μια καινούργια κοινωνικο-πολιτισμική κατάσταση (Μουσούρου, 1991, σελ. 100). Επίσης, εδώ θα πρέπει να επισημανθεί πως ένα από τα ερωτήματα που απασχολούν τους μετανάστες είναι και το πόσο διάστημα θα παραμείνουν στην χώρα υποδοχής τους. Αυτό οδηγεί συχνά σε ανασφάλεια -συνήθως τις δύο πρώτες γενιές μεταναστών- αλλά και σε ρευστότητα τον πολιτισμό αυτό της μετανάστευσης. Παρόλα αυτά ο μετανάστης σαν απάντηση στα προβλήματά του «*δημιουργεί και εκφράζει έναν δυναμικό πολιτισμό της μετανάστευσης*» (Μουσούρου, 1991, σελ. 120).

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά διαμορφώνεται σε συγκεκριμένο κάθε φορά κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο το οποίο από τόπο σε τόπο και από περιοχή σε περιοχή είναι διαφορετικό. Ανάμεσα στους όρους που καθορίζουν κάθε φορά την συμπεριφορά σύμφωνα με τους Segall, Dasen, Berry & Poortinga (1996, σελ. 26-29, οι υπογραμμίσεις των συγγραφέων) είναι και ο κοινωνικός έλεγχος. Ειδικότερα «*Ο <u>Κοινωνικός έλεγχος</u> ορίζεται ως η επιβολή των κοινωνικών προτύπων, των ηθών και των νόμων. Η κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά εμπεδώνεται μέσα από την <u>κοινωνικοποίηση</u> και τον <u>επιπολιτισμό</u>, από όπου η απαιτούμενη συμπεριφορά αποκτάται μέσω της κοινωνικής μάθησης, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την επιθυμία της πλειοψηφίας των ανθρώπων να συμπεριφέρονται με αποδεκτό τρόπο. Όπου η κοινωνικοποίηση και ο επιπολιτισμός δεν επαρκούν, χρησιμοποιούνται άλλα μέσα κοινωνικού ελέγχου, που είναι ενσωματωμένα στους φορείς καταστολής – όπως η αστυνομία, τα δικαστήρια, ο στρατός και σε ορισμένες κοινωνίες τα συμβούλια των πρεσβύτερων και οι εκκλησιαστικές αρχές*».

Θα ήταν παράλειψη να μην επισημανθεί ότι πέραν από το ρόλο που παίζουν οι μετανάστες έχει σημασία και η πολιτική που ακολουθεί η χώρα υποδοχής. Η πολιτική που ασκεί το ελληνικό κράτος απέναντι στους μετανάστες δεν είναι συγκεκριμένη και δεν αποσκοπεί στο να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία (Μουσούρου, 1991, σελ. 161-172). Στις χώρες υποδοχής μεταναστών πολύ μεγάλη συζήτηση γίνεται για την ιθαγένεια κάτι που όμως αποτελεί μία μόνο όψη της προβληματικής για το θέμα «*ιθαγένεια και μετανάστευση*» που κυριαρχεί (Χριστόπουλος, 2012, σελ. 24) ενώ προσθέτει (2012, σελ. 24-25): «*Με άλλα λόγια: το γεγονός ότι σήμερα για την Ελλάδα το κατεξοχήν ζήτημα που προκαλεί τον δημόσιο διάλογο και διεγείρει το συλλογικό θυμικό είναι οι σχέσεις μετανάστευσης και ιδιότητας του πολίτη αποτελεί προϊόν της συγκυρίας. Πριν από μερικά χρόνια, το ζήτημα αυτό δεν υπήρχε καν*».

Όσον αφορά την αφομοίωση των μεταναστών στις ΗΠΑ, που έχουν γίνει πάμπολλες μελέτες, έχει γίνει σαφές ότι η πρώτη γενιά μεταναστών μένει σταθερή

στον προσανατολισμό της στην χώρα καταγωγής και προέλευσής της, η δεύτερη γενιά αρνείται τη χώρα της και αφομοιώνεται και η τρίτη, της οποίας έχουν ήδη αφομοιωθεί οι γονείς, θεωρεί πως είναι γενιά Αμερικανών και δεν θέλει ούτε να ψάξει για τις ρίζες της και φυσικά ούτε να τις καλλιεργήσει (Μουσούρου, 1991, σελ. 140). Το ίδιο συμβαίνει και με την Ευρώπη καθώς οι κυβερνήσεις άλλες φορές ενθάρρυναν τη μετανάστευση και άλλες όχι. Ο Χλέτσος (2003, σελ. 35) αναφέρει πως: «*Είναι σαφές ότι η πρώτη γενιά δεν ενσωματώνεται στην κοινωνία. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με τις επόμενες, τη δεύτερη, την τρίτη, την τέταρτη γενιά. Το ζητούμενο πλέον είναι πως η ίδια η κοινωνία αντιμετωπίζει αυτούς τους μετανάστες. Τους θεωρεί ισότιμα μέλη της ή παιδιά μεταναστών και ως εκ τούτου άτομα δεύτερης κατηγορίας;*». Για το ίδιο θέμα, δηλαδή την ένταξη και την ενσωμάτωση των μόνιμα διαμενόντων μεταναστών στην Ελλάδα, εκτός από τις πολλές άλλες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες μία ακόμη δυσκολία που έχουν να αντιμετωπίσουν οι μετανάστες δεύτερης γενιάς είναι η πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας. Η γενιά αυτή έχει ολοκληρώσει τις σπουδές της στην δευτεροβάθμια ή την τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά η παραμονή τους στην Ελλάδα συνεχίζει να μην είναι νομιμοποιημένη. Η ελληνική πολιτεία, επίσης, δεν έχει λάβει μέριμνα και δεν έχει ψηφίσει νομοθετικές ρυθμίσεις για κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και για τους μετανάστες τρίτης γενιάς. «*Παρ' όλα αυτά, το καθεστώς διαμονής τους στην Ελλάδα παραμένει επισφαλές και προσωρινό, δημιουργώντας στην πραγματικότητα έλληνες πολίτες δύο ταχυτήτων*» (Μωυσίδης & Παπαδοπούλου, 2011, σελ. 10-11). Σύμφωνα με μελέτη του Niessen (Niessen et al 2007· στο Κόντης, 2009, σελ. 26) η Ελλάδα βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις της κατάταξης που αφορά την ενσωμάτωση των μεταναστών τη στιγμή που με δυσκολία (Κόντης, 2009, σελ. 40-41) υλοποιείται και η πολιτογράφηση των αλλοδαπών στη χώρα μας.

Για τα προβλήματα που η αλληλεπίδραση των μεταναστών και των μειονοτικών ομάδων δημιουργεί στη χώρα υποδοχής δεν υπήρξε ενιαία αντιμετώπιση ούτε από την ίδια την χώρα αλλά ούτε και από την παγκόσμια κοινότητα. Υπήρξε, όμως, σύγκλιση και κοινή πολιτική σε θέματα όπως η εκπαίδευση και η κοινωνική πολιτική. Γι' αυτό το λόγο έχουν προταθεί πέντε μοντέλα που ονομάζονται μοντέλα διαχείρισης της πολυπολιτισμικότητας (Γεωργογιάννης, 1999, σελ. 45-56. Μάρκου, 1996, σελ. 1). Αυτά είναι, ονομαστικά, το αφομοιωτικό μοντέλο, το μοντέλο ενσωμάτωσης, το πολυπολιτισμικό μοντέλο, το αντιρατσιστικό μοντέλο και, τέλος, το διαπολιτισμικό μοντέλο

2.10. Κουλτούρα – πολιτική κουλτούρα

Στο γενικότερο θεωρητικό πλαίσιο εξέτασης του θέματος του πολυπολιτισμού θα εξεταστεί με συντομία και η πολιτική κουλτούρα. Η κουλτούρα σαν όρος είναι δύσκολο να οριστεί επακριβώς καθώς τα στοιχεία που την αποτελούν είναι ετερόκλητα μεταξύ τους και δεν είναι δυνατόν να ενωθούν μέσα σε έναν ορισμό και γι' αυτό για την έννοια αυτή έχουν δοθεί εκατό περίπου ορισμοί (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 14). Παραθέτουμε τις απόψεις της Κορωναίου (1992, σελ. 25-27) σαν τις πιο ενδεικτικές η οποία αφού κάνει μία σύντομη επισκόπηση των ορισμών της κουλτούρας καταλήγει σε δύο – τις πιο σημαντικές κατά τη γνώμη της – σημασίες του όρου:

«*1) Η σημασία που προσδιορίζει το σύνολο των φιλοσοφικών ή μουσικών, λογοτεχνικών ή καλλιτεχνικών κ.τ.λ. δημιουργιών που επικαλύπτουν με ένα συμβολικό και αισθητικό δίκτυο τη ζωή μιας κοινωνίας. Σ' αυτή την περίπτωση, αναφερόμαστε στην 'καλλιεργημένη ή σοφή ή ανθρωπιστική' κουλτούρα που στην πράξη εντοπίζεται στα 'υψηλά' επεξεργασμένα προϊόντα της Γνώσης και της Τέχνης. Είναι φανερό ότι ο ελληνικός όρος 'παιδεία' ανταποκρίνεται καλύτερα σ' αυτή τη σημασία.*

2) Η σημασία που προσδιορίζει το σύνολο των πρακτικών και των γνώσεων, διανοητικών και υλικών. Σ' αυτή την περίπτωση, η έννοια προσεγγίζει τους ορισμούς των ανθρωπολόγων. Περιλαμβάνει τους τρόπους με τους οποίους αισθάνεται κανείς, σκέφτεται και πράττει: από την τροφή, την ενδυμασία και τους καλούς τρόπους συμπεριφοράς ως τα ΜΜΕ, τις βιομηχανικές τεχνικές και τις πλέον διαφορετικές ανθρώπινες δραστηριότητες».

Η κουλτούρα παίζει ρόλο στις αποφάσεις και στη συμπεριφορά των ανθρώπων τόσο ως προς την επιλογή της τροφής, του ντυσίματος και της γλώσσας όσο και για τις αξίες που πρέπει να πρεσβεύουν και να ακολουθούν και αποτελεί χαρακτηριστικό αποκλειστικά του ανθρώπινου είδους ενώ παράλληλα υπάρχει αμοιβαία σχέση μεταξύ αυτής και των ανθρώπων. «*Αν και δημιουργούμε κουλτούρα (π.χ. 'εφευρίσκοντας' λεξιλόγιο και αξίες), γινόμαστε ταυτόχρονα 'ανθρώπινοι' χάρη σε αυτή. Πολλά από αυτά που θεωρούνται ως 'ανθρώπινη φύση' αποτελούν στην πραγματικότητα προϊόν μίας συγκεκριμένης κουλτούρας*» (Goodman, 1996, σελ. 46).

Η κυρίαρχη κουλτούρα είναι ένας όρος που έχει ταυτιστεί με την αναγκαιότητα τού να υπάρχει ένα εγχώριο πλαίσιο εθνικού-ευρωπαϊκού πολιτισμικού πλαισίου. Με τις βασικές αρχές αυτού του πλαισίου πρέπει να συμμορφώνονται και να

προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους οι μετανάστες. «*Η Κυρίαρχη Εθνική Κουλτούρα, δηλαδή, συντελεί στην πολιτική και πολιτισμική ενότητα στο εσωτερικό ενός κοινωνικού συνόλου και στην υπέρβαση της ουσιοκρατικής θεώρησης των μειονοτικών εθνοτικών ταυτοτήτων ως εγγενώς αναλλοίωτων μεγεθών*» (Κωτούλας, 2011, σελ. 266). Θα πρέπει εδώ να προστεθεί ότι σε κάθε κοινωνία η νέα γενιά έχει τα δικά της πρότυπα, τις δικές της συμπεριφορές και τρόπους ζωής δημιουργώντας έτσι τη δική της υποκουλτούρα. Με την υποκουλτούρα αυτή οι νέοι κάθε εποχής απαντούν στα κοινωνικά προβλήματα που τους απασχολούν και αποτελεί τον τρόπο ύπαρξης της νέας γενιάς μέσα στο κοινωνικό σύνολο (Δεμερτζής, 1989, σελ. 240). Η έννοια, τέλος, της κοινωνικοποίησης για πολλούς επιστήμονες συνδέεται και με την κουλτούρα (Guerraoui, 2009, σελ. 82-84)

Η πολιτική κουλτούρα πρωτοχρησιμοποιήθηκε σαν όρος στα τέλη του 18ου αιώνα από τον Herder και από τότε χρησιμοποιήθηκαν διάφορες έννοιες με ίδιο περιεχόμενο όπως «*πολιτική παιδεία*», ή από τον Λένιν που στα νέα ελληνικά έχει αποδοθεί ο όρος του σαν «*πολιτική διαπαιδαγώγηση*» και «*πολιτική διαφώτιση*» (Δεμερτζής, 1989, σελ. 259 & 304). Τα τελευταία χρόνια η πολιτική κουλτούρα έχει μπει στο λεξιλόγιο όλων όσων ασχολούνται με τα πολιτικά θέματα (δημοσιογράφων, πολιτικών αναλυτών και καθοδηγητών γνώμης) (Δεμερτζής, 1989, σελ. 259-261).

Η πολιτική κουλτούρα κατά τους Almond και Verba διακρίνεται σε τρεις τύπους (Δεμερτζής, 1989, σελ. 265-266) την «*Κοινοτική*» την «*Υποτακτική*» και την «*Συμμετοχική*» για την οποία αναφέρουν πως: «*Ο τύπος της 'συμμετοχικής' (participant) πολιτικής κουλτούρας αναφέρεται στις καταστάσεις εκείνες κατά τις οποίες τα άτομα προσανατολίζονται τόσο στις εκροές όσο και στις εισροές του πολιτικού συστήματος. Είναι δηλαδή σε θέση να επηρεάσουν την διαδικασία λήψης των πολιτικών αποφάσεων, χρησιμοποιώντας πολύ περισσότερο τις γνώσεις τους παρά το θυμικό τους στοιχείο. Η συμμετοχική πολιτική κουλτούρα είναι η κουλτούρα του ενεργού πολίτη, του πολίτη δηλαδή που χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες και τις γνώσεις του είναι σε θέση, διατυπώνοντας τις εισροές του προς το πολιτικό σύστημα, να συμμετέχει στα κοινά*».

Ο Δεμερτζής (1989, σελ. 312-313) σημειώνοντας πως η πολιτική κουλτούρα ταυτόχρονα δηλώνει και την πολιτική δράση αλλά και το πλαίσιο της πολιτικής δράσης την ορίζει σαν ένα «*ανομοιογενές αντιφατικό και ιδιογενές σύνολο των σχημάτων πρόσληψης, γνώσης και πρακτικής, που σε κάθε κοινωνία θέτουν και πραγματώνουν την σφαίρα της πολιτικής*» ή με μια διαφορετική διατύπωση του

ορισμού αυτού «*ως η εν τω γίγνεσθαι ενότητα πολιτικού ήθους και πολιτικής πρακτικής*». Σ' αυτή την περίπτωση ο όρος «*ήθος*» σημαίνει τις πολιτικές διαθέσεις, τα κίνητρα, τα ιδεολογήματα και τις αξίες ενώ ο όρος «*πολιτική πρακτική*» σημαίνει όλες τις δραστηριότητες και τις κάθε είδους ενέργειες που σχετίζονται με τη νομιμοποίηση ή ακόμη και την από-νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας.

Όσον αφορά την Ελλάδα η πολιτική κουλτούρα κατά τον Δεμερτζή (1989, σελ. 329) παρουσιάζεται ως «*ένα ιδιογενές μείγμα κοινοτικών, υποτακτικών και συμμετοχικών σχημάτων πρόσληψης, γνώσης και πολιτικής πρακτικής, η εσωτερική συνοχή του οποίου αλλάζει σύμφωνα με συγκυριακούς συσχετισμούς στο συνασπισμό εξουσίας, το ρυθμό κεφαλαιακής συσσώρευσης, το είδος του συσσωρευόμενου κεφαλαίου και τον τόνο της παρέμβασης των διοικητικο-γραφειοκρατικών ή στρατιωτικών μηχανισμών, στην ανέκαθεν αποδυναμωμένη κοινωνία των πολιτών και των κεντρόφυγων βεβαίως αντι-ηγεμονικών στρατηγικών*». Στην Ελλάδα η πολιτική κουλτούρα μεταβάλλεται ανάλογα με το ποιος υπήρξε ο κύριος φορέας της (1935-1950 το κράτος, 1950-1967 οι κομματικοί σχηματισμοί κυρίως της Δεξιάς και ακολούθως του Κέντρου, 1967-1975 η Δικτατορία και 1974-1988 τα κόμματα της Δεξιάς, είτε είναι κυβερνητικά είτε όχι), ενώ από το 1981 και ύστερα με την κυβερνητική αλλαγή υπήρξε μία ριζική τομή «*με τα πρότυπα σχήματα και τις καθιερωμένες πρακτικές της ηγεμονικής πολιτικής κουλτούρας της χώρας*». Και μετά το 1981, πάντως, αυξήθηκε ακόμη περισσότερο ο χαρισματικός τρόπος με τον οποίο ασκείται η εξουσία και, επίσης, η «*κρατικο-κορπορατιστική εκπροσώπηση συμφερόντων*» (Δεμερτζής, 1989, σελ. 330). Ο Δεμερτζής, τέλος, (1989, σελ. 331) βλέποντας την Ελληνική πολιτική κουλτούρα απ' την σκοπιά της κοινωνίας όλης αναφέρει πως μπορούμε να μιλάμε για μια «*πολιτική κουλτούρα σε μετάβαση*». Και στη συνέχεια προσθέτει πως «*Ο ιεραρχικός συνδυασμός του συνόλου των σχημάτων πολιτικής δράσης και σκέψης από 'κοινοτικός-υποτακτικός-συμμετοχικός και συντηρητικός-δημοκρατικός' βαίνει σ' ένα τύπο 'υποτακτικού-συμμετοχικού-λαϊκιστικού-δημοκρατικού' χαρακτήρα*».

2.11. Εθνικισμός-Εθνοκεντρισμός

Με την είσοδο των μεταναστών σε πολλές χώρες άρχισε και η συζήτηση, εξαιτίας του φόβου για εθνολογική αλλοίωση, για τους όρους εθνικισμός και εθνοκεντρισμός (Masuoka & Junn 2013). Στις σημερινές κοινωνίες, είτε

συγκρινόμενη η μία με την άλλη είτε μέσα στην ίδια την κοινωνία, υπάρχει μία ποικιλία από πολιτιστικές πρακτικές κάτι που φανερώνει πως δεν υπάρχει ένα μόνο πολιτιστικό μοντέλο που να μπορεί να θεωρηθεί και το καλύτερο. Αυτό υποστηρίζει και η θεωρία του πολιτιστικού σχετικισμού παίρνοντας σαν βάση ότι καμία πολιτιστική πρακτική δεν είναι καλή ή κακή από τη φύση της και πως κάθε μία από αυτές για να την κατανοήσουμε θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και τη θέση που έχει αυτή στον ευρύτερο πολιτιστικό σχηματισμό (Goodman, 1996, σελ. 56). Σύμφωνα με αυτήν τη θεωρία δεν πρέπει κάποιος να διατυπώνει κρίσεις και απόψεις για πρακτικές που φαίνονται σ' αυτόν άγνωστες και ασυνήθιστες καθώς και θα πρέπει κάποιος να ανέχεται τα διαφορετικά πολιτιστικά στυλ που υπάρχουν καθώς, επίσης, και κάποιες συμπεριφορές που μπορεί να είναι εντελώς διαφορετικά από τα δικά του. Μία τέτοια ουδέτερη στάση είναι δύσκολο να υπάρχει καθώς συχνά οι άνθρωποι διατυπώνουν κρίσεις και αξιολογήσεις για τα πράγματα γύρω τους αφενός με βάση το πως σκέφτονται και λειτουργούν οι ίδιοι αφετέρου προσδίδοντας μία ιδιαίτερη συναισθηματική φόρτιση (Goodman, 1996, σελ. 56).

Στον αντίποδα της πολιτιστικού σχετικισμού βρίσκεται ο εθνικισμός «*Είναι η τάση να θεωρεί κανείς ότι η κουλτούρα του είναι ηθικά καλύτερη από τις άλλες και να κρίνει επομένως τις άλλες κουλτούρες με τα δικά του κριτήρια. Εθνοκεντρικός είναι κάποιος που θεωρεί ότι η δική του κοινωνία ενεργεί με το μοναδικό σωστό και δίκαιο τρόπο που υπάρχει. Μπορεί επομένως ο εθνοκεντρικός παρατηρητής να αντιλαμβάνεται τις άλλες κουλτούρες ή υποκουλτούρες και τις πρακτικές τους ως παρεκκλίσεις και όχι απλά ως διαφορές*» (Goodman, 1996, σελ. 57).

Όλα τα παραπάνω έχουν μεγάλη επίδραση στον κάθε άνθρωπο και στην διαμόρφωση της προσωπικότητάς του. Οι πρώτες έρευνες σχετικά με την προσωπικότητα έγιναν στις Ηνωμένες Πολιτείες από το 1930 έως το 1960. Την περίοδο αυτή διαμορφώθηκαν οι έννοιες «*βασική*» προσωπικότητα ή αλλιώς «*προσωπικότητα βάσης*», «*μορφική*» προσωπικότητα, «*εθνική*» και, τέλος, «*κοινωνική προσωπικότητα*». Κριτική ασκήθηκε στην έννοια του «*εθνικού χαρακτήρα*» καθώς θεωρήθηκε ότι τέτοιοι όροι βοηθούν στην παραγωγή στερεοτύπων και προκαταλήψεων που σαν αποτέλεσμα έχουν τον εθνοκεντρισμό, την ξενοφοβία και την άγνοια των πραγματικών δεδομένων της ιστορίας (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 29). Επιπλέον ο Devereux (1980) από την πλευρά του πρότεινε τον όρο «*ethnic identity*», δηλαδή «*εθνική ταύτιση*» με σκοπό να υπάρχει αντιδιαστολή με την έννοια «*εθνική προσωπικότητα*», έννοια όμως που είναι

διαφορετική από την σημερινή έννοια της εθνικής ταυτότητας καθώς σήμερα ο όρος εθνική ταυτότητα αφορά «*τον τρόπο με τον οποίο ατομικά ή συλλογικά προσπαθούμε να συμπεριφερθούμε, για να γίνουμε αποδεκτοί από την ευρύτερη ομάδα στην οποία ανήκουμε*» (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 30). Ο όρος «*εθνική προσωπικότητα*» (Devereux 1970) είναι μια ταυτότητα που είναι «*εκπαιδευμένη*» και που «*προβάλλεται προς τα έξω συλλογικά ως συνειδητή και διατυπωμένη κοινωνική συμπεριφορά. Αφορά την εικόνα που η ομάδα θέλει οι άλλοι να σχηματίζουν γι' αυτήν*» (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 31). Μέσα από αυτήν την ταυτότητα μία εθνική προσωπικότητα μπορεί με τον τρόπο που συμπεριφέρεται να δείχνει ότι είναι φιλική ή εχθρική (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 31). Η εθνική προσωπικότητα αντιστοιχεί στον όρο «*ιδεολογική υπερδομή*» η οποία διακινείται από τους μηχανισμούς αφομοίωσης και ομοιογενοποίησης που διαθέτει κάθε κοινότητα όπως η εκπαίδευση, οι θρησκευτικές οργανώσεις, οι τελετές μύησης, ο στρατός, τα κόμματα και οι συντεχνίες αλλά ακόμη και οι κανόνες που υπαγορεύει η κοινότητα για τις εκφράσεις, το ντύσιμο κ.λπ. (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 31). Η προσωπικότητα μελετήθηκε σε συνδυασμό με την πολιτισμική πρόσκτηση (acculturation), την αφομοίωση (assimilation) και την αφαίρεση πολιτισμού (deculturation). Οι παραπάνω έννοιες έχουν σχέση με τις πολιτισμικές μεταβολές του ατόμου ή του συστήματος γενικότερα (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 29) ενώ για την ψυχοκοινωνιολογία η διερεύνηση της ταυτότητας περιλαμβάνει δύο όψεις «*η μία προς τα μέσα, έχει να κάνει με την εικόνα που ένα άτομο έχει για τον εαυτό του, η άλλη όψη, η προς τα έξω, είναι η εικόνα που σχηματίζουν οι άλλοι για το άτομο και που του επιστρέφουν μέσα από την αλληλεπίδρασή του*» (Ναυρίδης, 1997).

Στο σημείο αυτό ολοκληρώνεται η συζήτηση για το θέμα της πολυπολιτισμικότητας αφού αναλύθηκαν εκτενώς τα θέματα που σχετίζονται με αυτή όπως το πώς η Ελλάδα άρχισε να γίνεται χώρα υποδοχής μεταναστών και η μετατροπή της σταδιακά σε χώρα πολυπολιτισμική αλλά και οι έννοιες που σχετίζονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο με αυτήν. Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί τον βασικό άξονα της εν λόγω έρευνας αφού το βασικό στοιχείο του θέματός της είναι οι μετανάστες. Στη συνέχεια θα ασχοληθούμε με μία ακόμη από τις βασικές έννοιες της εργασίας, την κοινωνικοποίηση, καθώς αυτή αποτελεί το στόχο για την ομαλή ζωή των μεταναστών στην κοινωνία.

2.12. Εισαγωγικά για την έννοια της κοινωνικοποίησης

Ο άνθρωπος από τη στιγμή της γέννησής του έρχεται στον κόσμο ως δυνάμει κοινωνικό ον (Goodman, 1996, σελ. 99). Αρχικά είναι εντελώς αβοήθητος και εξαρτάται αποκλειστικά από τους γύρω του (Giddens, 2002, σελ. 76). Από τη στιγμή που γεννιέται χρειάζεται την οικογένειά του για να τον βοηθήσει να αναπτυχθεί ομαλά ή τουλάχιστον ένα περιβάλλον που να του προσφέρει όσα πρέπει να του προσφέρει μια οικογένεια (Κυριακίδης, 1994, σελ. 95). Μέσα από αυτή τη σχέση με το περιβάλλον το νεαρό άτομο γνωρίζει τον κόσμο και εντάσσεται μέσα σ' αυτόν. Μαθαίνει το πώς είναι δομημένος ο κόσμος και η κοινωνία γενικότερα πράγμα που σαν παιδί αγνοεί. Οι μεγαλύτεροι, λοιπόν, είναι επιφορτισμένοι να γνωρίζουν στο παιδί τον κόσμο, να το εντάξουν σ' αυτόν αλλά και το νέο άτομο να γνωρίσει τον εαυτό του (Νόβα-Καλτσούνη, 2007, σελ. 12). «*Η κοινωνικοποίηση είναι, επομένως, μια αμφίδρομη διαδικασία που συνίσταται: α) σε μηχανισμούς και τρόπους δράσης που εκπορεύονται από την κοινωνία και έχουν αποδέκτη το κοινωνικοποιημένο άτομο και β) σε μηχανισμούς και τρόπους δράσης που το ίδιο το άτομο αναπτύσσει και 'απαντά' σε όσα η κοινωνία κατευθύνει προς αυτό*» (Νόβα-Καλτσούνη, 2007, σελ. 18).

Εδώ και αιώνες οι μελετητές που ασχολούνται με το θέμα της κοινωνικοποίησης διαφωνούν για το αν ο ανθρώπινος χαρακτήρας, η ανθρώπινη συμπεριφορά και ο τρόπος που οι άνθρωποι ενεργούν είναι αποτέλεσμα βιολογικών παραγόντων ή αποτέλεσμα επιδράσεων του κοινωνικού περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τον Goodman (1996, σελ. 99) το θέμα τέθηκε σαν «*η φύση <u>εναντίον</u> της ανατροφής*» (η υπογράμμιση του συγγραφέα) ή ακόμα σύμφωνα με τη Νασιάκου (1982[α], σελ. 52 κ. εξ.) σαν «*σύγκρουση γενετικού – περιβαλλοντικού καθορισμού*».

Τελευταία, πάντως, και οι κοινωνιολόγοι και οι ψυχολόγοι θεωρούν πως η ανάπτυξη του ατόμου γίνεται τόσο με την επίδραση του περιβάλλοντος όσο και με την επίδραση των ψυχολογικών παραγόντων και πως η λειτουργία που επιτελείται είναι «*αλληλεπιδραστική*» (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 23).

Η κοινωνικοποίηση είναι μια έννοια πολυσήμαντη και αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι υπάρχει ποικιλία και διαφοροποιήσεις ως προς την χρήση του όρου τόσο στα γερμανικά όσο και στα αγγλικά ενώ πολλές είναι οι επιστήμες ασχολήθηκαν μ' αυτή. Τέσσερις είναι οι κατευθύνσεις και οι προσανατολισμοί στους οποίους θα μπορούσε να διακριθεί η έρευνα για την κοινωνικοποίηση, τους κοινωνιολογικούς, τους ψυχολογικούς, τους ψυχαναλυτικούς και τους ανθρωπολογικούς (Ιντζεσίλογλου,

χ.χ., σελ. 15). Η μελέτη της κοινωνικοποίησης άρχισε από τις αρχές της δεκαετίας του ’60 και από τότε έγινε αντιληπτό ότι απαιτείται η συνεργασία πολλών κλάδων (Mühlbauer, 2003, σελ. 1).

Παλαιότερα, σύμφωνα με τα παραδοσιακά πρότυπα, η κοινωνικοποίηση θεωρούνταν ως μια «*μονόδρομη*» (Durkin, 2007, σελ. 93) διαδικασία καθώς η όποια αλλαγή επέφερε στο άτομο συντελούνταν μόνο από τις επιδράσεις του εξωτερικού κόσμου όπως θεωρούσαν οι συμπεριφοριστές ψυχολόγοι. Ο Παρασκευόπουλος (1985, Τόμος Ι, σελ. 29) αναλύοντας το θέμα του ποιος παράγοντας παίζει σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς αναφέρει την ωρίμαση και τη μάθηση σαν τα καθοριστικά στοιχεία που συντελούν σε αυτή. Θεωρεί πως η κληρονομικότητα πηγάζει μέσα από το άτομο και καθορίζει τη συμπεριφορά του και το περιβάλλον σαν παράγοντα έξω από το άτομο. Ειδικότερα η ωρίμαση αντιστοιχεί με όσα συμβαίνουν από τις εσωτερικές επιδράσεις και η μάθηση με τις εξωτερικές. Μέσα σ’ αυτά τα πλαίσια δημιουργήθηκαν δύο διαφορετικές σχολές: οι **φυσιοκράτες** και οι **περιβαλλοντιστές** ενώ, στη συνέχεια, αναφέρει πως η μακραίωνη αυτή διαμάχη σήμερα έχει υποχωρήσει καθώς για το δίλημμα αυτό έχει γίνει αποδεκτός ο όρος «**εύρος αντίδρασης**» δηλαδή κάθε καταβολή που διαθέτει το άτομο από την κληρονομικότητά του αν βρει το κατάλληλο περιβάλλον και τις κατάλληλες συνθήκες θα καταφέρει να «*εκφραστεί*» (Παρασκευόπουλος, 1985, Τόμος Ι, σελ. 28-29· οι τονισμοί του συγγραφέα). Σήμερα οι επιστήμονες ενδιαφέρονται περισσότερο για το πώς επενεργεί κάθε παράγοντας στη συμπεριφορά και όχι τόσο το ποιος είναι αυτός ο παράγοντας. Συμφωνούν, δηλαδή, ότι στην ανάπτυξη του κάθε ατόμου παίζουν σημαντικό ρόλο τόσο η φύση όσο και η ανατροφή που αυτό λαβαίνει (Goodman, 1996, σελ. 100).

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης άρχισε να ερευνάται από τους μελετητές πριν περίπου έναν αιώνα και έχουν αναπτυχθεί πολλές θεωρίες (Grusec & Hastings 2015). Σήμερα βρίσκεται στο κέντρο της έρευνας και της μελέτης των επιστημών της αγωγής και κυρίως της Παιδαγωγικής, της Ψυχολογίας, της Κοινωνιολογίας, καθώς και της Ψυχοκοινωνιολογίας (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 27). Ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο κοινωνικοποίηση ήταν ο γάλλος κοινωνιολόγος E. Durkheim ο οποίος υποστήριξε ότι το παιδί μέσω της διαδικασίας που ονόμασε «*Μεθοδική Κοινωνικοποίηση*» (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 27) μπορεί να διαπλαστεί και να εξελίξει τις ιδιότητές του σύμφωνα με τις απαιτήσεις της κοινωνίας ενώ εισήγαγε και τον όρο «*συλλογική συνείδηση*». Κατά τον Durkheim (1987, σελ. 67) αυτή η

συλλογική συνείδηση ορίζει τις αξίες, τους κανόνες, τα πρότυπα συμπεριφοράς και όλα τα υπόλοιπα στοιχεία που είναι κοινά σε όλα τα μέλη της ομάδας και της κοινωνίας και τα παρουσιάζουν στο άτομο σαν «*εξωτερική πραγματικότητα*» που είναι υποχρεωτική και ασκεί ηθικό εξαναγκασμό στο άτομο (Νόβα-Καλτσούνη, 2007, σελ. 152).

Για τους ανθρωπολόγους με την κοινωνικοποίηση ο πολιτισμός μεταβιβάζεται από τη μια γενιά στην άλλη, με τον όρο ότι τα άτομα μέσω της μάθησης εσωτερικοποιούν τους θεσμούς, τις αξίες και τα πρότυπα του πολιτισμού αυτού. Έτσι για να υπάρξει κοινωνία θα πρέπει τα μέλη της να γνωρίζουν τουλάχιστον κάποια βασικά στοιχεία από το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Ο Κυριακίδης συμπληρώνει (1994, σελ. 87) για τους όρους «*κοινωνικός*» και «*πολιτιστικός*» ότι «*δεν χωρίζονται αυστηρά καίτοι θα ήταν δυνατός ένας διαχωρισμός. Η κοινωνία έχει να κάνει με ομάδες προσώπων και ο πολιτισμός με μορφές συμπεριφοράς. Ο πολιτισμός δημιουργείται, μεταδίδεται και τροποποιείται από τα άτομα*».

Θα πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι, αν και η θέση που κατέχει το κάθε άτομο μέσα στις δομές της κοινωνίας είναι ένας βασικός παράγοντας, δε συμμετέχουν όλα τα μέλη μιας συγκεκριμένης κοινωνίας «*ομοιόμορφα στο συνολικό πολιτισμό της κοινωνίας*» ενώ ορίζοντας το πολιτισμικό πρότυπο αναφέρει πως είναι «*μια μορφή συμπεριφοράς αποδεκτή από τα μέλη μιας δεδομένης κοινωνίας, και εκφράζει τη γνώμη των μελών της για το πώς πρέπει να συμπεριφερθεί κανείς σε συγκεκριμένες περιπτώσεις*» (Ιντζεσίλογλου, χ.χ., σελ. 129). Πολιτισμικό πρότυπο που δεν ακολουθείται από κανέναν άνθρωπο και κανείς δεν συμμορφώνεται με αυτό αχρηστεύεται. Αν όμως απλά παραβιάζεται από κάποιους τότε αυτό το πολιτισμικό πρότυπο εξακολουθεί να λειτουργεί. Σύμφωνα με τον Ιντζεσίλογλου (χ.χ., σελ. 129-130) η διαιώνιση των κοινωνιών λαβαίνει χώρα λόγω του ότι τα μέλη της μαθαίνουν να συμπεριφέρονται σύμφωνα με τα πολιτισμικά πρότυπα των κοινωνιών αυτών. Κάθε άτομο που έχει κοινωνικοποιηθεί και συμπεριφέρεται με ένα συγκεκριμένο πρότυπο όπως λ.χ. του τεχνίτη, του εργάτη του/της συζύγου κ.ά., μεταφέρει αυτό το πρότυπο και στις επόμενες γενιές αναπαράγοντας ταυτόχρονα ολόκληρο το σύστημα της κοινωνίας με αποτέλεσμα να είναι έτσι δυνατή και η πρόβλεψη της συμπεριφοράς.

Η σχέση Κοινωνικής Ψυχολογίας και Κοινωνιολογίας με την Κοινωνικοποίηση είναι άμεση. Για τον Durkin (2007, σελ. 97) το γεγονός ότι ο άνθρωπος εξελίσσεται και ότι πραγματοποιούνται συνεχείς αλλαγές στην κοινωνία

ανάγει την κοινωνικοποίηση σε φαινόμενο που δεν διαρκεί μόνο κατά την παιδική ηλικία ενώ συμπληρώνει πως: «*Τα ερωτήματα που απασχολούν τους ερευνητές της κοινωνικοποίησης, όπως το κατά πόσο συμβιβαζόμαστε, καινοτομούμε, διαπραγματευόμαστε ή υπακούμε, αποδεικνύονται βασικά θέματα της κοινωνικής ψυχολογίας*». Από την πλευρά της Κοινωνιολογίας η κοινωνικοποίηση έχει ερευνηθεί στα πλαίσια της ένταξης του ανθρώπου στο κοινωνικό σύνολο σε σχέση πάντα με τους νόμους και τις σχέσεις που διέπουν την ανθρώπινη κοινωνία και είναι μία βασική έννοια της επιστήμης αυτής (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 15).

2.13. Ορισμοί Κοινωνικοποίησης

Είδαμε ότι η κοινωνικοποίηση απασχόλησε και απασχολεί πολλές επιστήμες ενώ ταυτόχρονα έχουν αναπτυχθεί από τους ερευνητές και αντίστοιχοι ορισμοί. Μάλιστα οι νεώτερες έρευνες για την κοινωνικοποίηση μελετούν το φαινόμενο με βάση ιδέες και έρευνες αντλημένες από άλλες επιστήμες, κυρίως εμπειρικές, όπως η κοινωνική ψυχολογία, η κοινωνιολογία, η κοινωνική ανθρωπολογία, η ψυχιατρική και τελευταία η πολιτική επιστήμη (Τερλεξής, 1975, σελ. 40-41). Παρ' όλες, όμως, αυτές τις προσπάθειες ο ορισμός της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 25). Στη συνέχεια θα παρατεθούν αρκετοί ορισμοί έτσι ώστε να μπορεί να γίνει σύγκριση μεταξύ αυτών επιχειρώντας παράλληλα να ταξινομηθούν κατά επιστήμη.

Αρχικά θα παραθέσουμε ορισμούς που έχουν δώσει κοινωνιολόγοι. Ο Giddens (2002, σελ. 76) ορίζει την κοινωνικοποίηση ως εξής: «*Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ είναι η διαδικασία εκείνη με την οποία το απροστάτευτο παιδί γίνεται βαθμιαία ένα αυτοσυνείδητο και πληροφορημένο πρόσωπο, το οποίο έχει αποκτήσει τις δεξιότητες που απαιτεί ο πολιτισμός στον οποίο γεννήθηκε. Η κοινωνικοποίηση δεν αποτελεί ένα είδος 'κοινωνικού προγραμματισμού' κατά τον οποίο το παιδί απορροφά παθητικά τις επιδράσεις τις οποίες συναντά. Ακόμα και το νεογέννητο που μόλις ήρθε στον κόσμο έχει ανάγκες ή απαιτήσεις που επηρεάζουν την συμπεριφορά εκείνων που έχουν την ευθύνη της φροντίδας του: το παιδί είναι από την αρχή της ζωής του ένα ενεργό ον*». Στη συνέχεια αναφέρει πως η κοινωνικοποίηση συνδέει τις γενιές τη μία με την άλλη γιατί καθώς γεννιέται ένα παιδί μεταβάλλεται η ζωή όλων των μελών της οικογένειας και παραθέτει παραδείγματα παιδιών που είχαν

εγκαταλειφθεί και δεν μπόρεσαν να κοινωνικοποιηθούν στη συνέχεια επαρκώς (Giddens, 2002, σελ. 76-77).

Ο Γιούλτσης, (1997, σελ. 292-293) αναφέροντας και αυτός παραδείγματα παιδιών μη κοινωνικοποιημένων σωστά εξαιτίας προβλημάτων στην νεαρή ηλικία τους, λέει πως η κοινωνικοποίηση είναι η δυνατότητα του ανθρώπου να ενταχθεί στο συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο και προσθέτει πως: «*ο όρος ‘ κ ο ι ν ω ν ι κ ο π ο ί η σ η’ εκπροσωπεί μια δυναμική διαδικασία συμμετοχής στις λειτουργίες της κοινωνίας και αρχίζει από τη γέννηση του ανθρώπου, για να συνεχιστεί σε όλες τις φάσεις της ζωής του, μέχρι το θάνατο. Είναι μια συνεχής και αδιάλειπτη πορεία εκμαθήσεως, προσλήψεως και οικειώσεως κανόνων, συμπεριφορών, θεσμών, αξιών, δεξιοτήτων, γνώσεων, ρόλων, που προοδευτικά μεταβάλλουν το νέο άτομο, το βρέφος της πρόσφατης γεννήσεως, σε πρόσωπο, συνειδητό μέλος της κοινωνικής ομάδας*».

Από την πλευρά της ψυχολογίας η Νασιάκου αναφέρει (1982^{α}, σελ. 63):

«*Η διαδικασία μέσα από την οποία το άτομο διαμορφώνει τη συμπεριφορά του, μαθαίνει τους τρόπους ζωής που η κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει του μεταβιβάζει άμεσα και έμμεσα, ονομάζεται κοινωνικοποίηση και είναι βασικής σημασίας για τον άνθρωπο. Η κοινωνικοποίηση είναι η ικανότητα και το αποτέλεσμα της πολλαπλής συναλλαγής του ατόμου με τα άλλα άτομα. Είναι μια διαδικασία που αρχίζει από τη γέννηση, διαρκεί σε ολόκληρη τη ζωή του ατόμου (δεν περατώνεται σε κάποια ηλικία) και επομένως διαμορφώνει συνεχώς την προσωπικότητά του*».

Η Νασιάκου θεωρεί (1982^{α}, σελ 63-64), επίσης, σαν σημαντικότερους φορείς κοινωνικοποίησης την οικογένεια, το σχολείο, τις ομάδες ομηλίκων, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ακόμη και το επάγγελμα. Προσθέτει, ακόμη πως ο στρατός, τα νοσοκομεία, τα ψυχιατρεία, οι φυλακές, τα γηροκομεία μπορούν σε ορισμένες φάσεις της ζωής των ανθρώπων να διδάξουν τρόπους συμπεριφοράς με άμεσο ή έμμεσο τρόπο. Άμεσα στα άτομα που βρίσκονται μέσα σε αυτούς τους θεσμούς ή ιδρύματα και έμμεσα στους ανθρώπους που βρίσκονται κοντά σ’ αυτά τα ιδρύματα και σ’ αυτούς του θεσμούς.

Ο Πανταζής Τερλεξής, (Τερλεξής, 1975, σελ. 17) ορίζει την κοινωνικοποίηση σαν μια διαδικασία κατά την οποία:

α) το άτομο αναπτύσσει και διαμορφώνει την προσωπικότητά του δια μέσου των γνώσεων, των εμπειριών και γενικά της επαφής του μ’ ένα μέρος του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο γεννιέται και ανατρέφεται, και

β) τα πολιτιστικά στοιχεία, που συνθέτουν έναν πολιτισμό, μεταβιβάζονται από τη μια γενιά στην άλλη

Ο Τερλεξής αναλύοντας τον ορισμό αυτό σημειώνει συνοπτικά ότι η κοινωνικοποίηση «*Διαρκεί όσο και η ζωή του ανθρώπου*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 17, η υπογράμμιση του συγγραφέα), αλλά είναι πιο έντονη στα πρώτα χρόνια και εξασθενεί καθώς ο άνθρωπος μεγαλώνει ενώ προσθέτει ότι η «*κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία 'μαθήσεως' με την ευρεία έννοια του όρου*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 18). Τέλος, αναφέρει (1975, σελ. 19) πως κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποιήσεως το άτομο «*έρχεται σ' επαφή με ορισμένες μόνο πτυχές του υπάρχοντος πολιτιστικού περιβάλλοντος, και λαβαίνει γνώση ενός μόνο μέρους των*» και γι' αυτό δεν θα πρέπει να μιλάμε για «*κατηγορίες ευκρινώς διακρινόμενες*» καθώς τα άτομα, οι ομάδες ή ακόμα τα έθνη και οι πολιτισμοί δεν έχουν όλα τα ίδια χαρακτηριστικά, τις τάσεις κ.λπ. Αποτέλεσμα είναι η κοινωνικοποίηση να είναι η μεταβίβαση των πολιτιστικών στοιχείων κάθε κοινότητας και μέσα από αυτή τη σχέση «*το άτομο επηρεάζεται και διαμορφώνεται από το περιβάλλον του, ενώ σύγχρονα το επηρεάζει και το διαμορφώνει*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 20).

Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνουν οι Μπιτσάκη και Τσαγγάρη (2000, σελ. 15) «*Η διαδικασία εκείνη με την οποία τα άτομα ενσωματώνονται στο κοινωνικό σύστημα που ζουν είναι η κοινωνικοποίηση*». Καθώς, όμως, το άτομο εντάσσεται στην κοινωνία ταυτόχρονα με την κοινωνική του ταυτότητα αναπτύσσεται και συγκροτείται και η πολιτική του ταυτότητα (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000 σελ. 20).

Από την πλευρά της Αναπτυξιακής Κοινωνικής Ψυχολογίας και σύμφωνα με τον Kevin Durkin (2007, σελ. 93) η κοινωνικοποίηση είναι «*η διεργασία μέσα από την οποία οι άνθρωποι μαθαίνουν τους κανόνες συμπεριφοράς και τα συστήματα πεποιθήσεων και στάσεων που εξοπλίζουν το άτομο ώστε να λειτουργεί αποτελεσματικά ως μέλος μιας κοινωνίας*».

Ο Τσιπλητάρης (2001, σελ. 21) ορίζει την κοινωνικοποίηση ως εξής: «*Κοινωνικοποίηση του ατόμου ονομάζει κανείς το γεγονός της εξέλιξής του, που γίνεται με βάση την επίδραση του φυσικού, κοινωνικού και πολιτικο-ιστορικού περιβάλλοντος και διαρκεί σ' όλη του τη ζωή, από τη γέννησή του μέχρι το θάνατό του*» ενώ συμπληρώνει στη συνέχεια πως συχνά αντί του όρου κοινωνικοποίηση γίνεται χρήση του όρου «*εκπολιτισμός*», ή του όρου «*εκπαίδευση*». Συμπερασματικά, ο Τσιπλητάρης αναφέρει (2001, σελ. 23-24) για τις έννοιες, κοινωνικοποίηση,

εκπολιτισμός και εκπαίδευση ότι είναι ταυτόσημες και ότι δηλώνουν τις «*διαδικασίες, εξατομίκευσης, εξανθρωπισμού και ένταξης στο κοινωνικό σύνολο*» και καταλήγει (2001, σελ. 25): «*Με άλλα λόγια, κατά την κοινωνικοποίηση, το άτομο μαθαίνει τον πολιτισμό της κοινωνίας μέσα στην οποία ζει, μαθαίνει τη γλώσσα, τα ήθη και έθιμα, τη θρησκεία κ.τ.λ. και μέσω όλων αυτών προσαρμόζεται αρχικά στην ομάδα συμβίωσής του, την οικογένεια, και στη συνέχεια εντάσσεται βήμα-βήμα στην ευρύτερη κοινωνία ως κοινωνικό, ενεργό και παραγωγικό μέλος της*».

Ο Τσαρδάκης (1987^{α}, σελ. 23) ορίζοντας της κοινωνικοποίηση αναφέρει τα εξής: «*με την έννοια κοινωνικοποίηση χαρακτηρίζει κανείς εκείνη τη διαδικασία, μέσω της οποίας το κάθε άτομο χωριστά που μεγαλώνει μέσα σ' ένα κοινωνικό σύστημα παίρνει μια κοινωνική υπόσταση*». Το άτομο μαθαίνει να συμπεριφέρεται στους ρόλους του σύμφωνα με τις προσδοκίες του περιβάλλοντός του και συμβάλλει στην ισορροπία αυτού ενώ, επιπλέον, φαίνεται ότι η κοινωνικοποίηση υπηρετεί την σταθερότητα και την παράδοση της επικρατούσας κάθε φορά τάξης στην κοινωνία μη επιτρέποντας, όμως έτσι μεγάλη ελευθερία κινήσεων στον κάθε άνθρωπο. Όπως, δηλαδή, τονίζει ο Τσαρδάκης (1987^{α}, σελ. 24) η κοινωνικοποίηση έχει χαρακτήρα «*έξωθεν επιβαλλόμενο*» που σκοπό έχει να σταθεροποιήσει το εκάστοτε κοινωνικό σύστημα.

Ο Μάνος, πραγματευόμενος την κοινωνικοποίηση, αναφέρει (2000, σελ. 190) αρχικά πως ο άνθρωπος αρχίζει και αναπτύσσεται κοινωνικά από μικρή ηλικία και η ανάπτυξή του αυτή ολοκληρώνεται όταν τελειώνει η εφηβική ηλικία ή και λίγο αργότερα. Στη συνέχεια ορίζει την κοινωνικοποίηση ως «*μια διαδικασία μάθησης κατά την οποία το άτομο μαθαίνει να συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο, που να γίνεται αποδεκτό από την κοινωνία στην οποία ζει*» (Μάνος, 2000, σελ. 190) και διευκρινίζει πως ο άνθρωπος κοινωνικοποιούμενος περιορίζεται σε συγκεκριμένα πλαίσια και κανόνες οι οποίοι όμως αν δεν τηρούνταν και το άτομο έμενε ολότελα ελεύθερο θα κινδύνευε η ελευθερία των άλλων αλλά παρόλα αυτά οι άνθρωποι σε δημοκρατικά καθεστώτα έχουν τη δυνατότητα να αλλάξουν πράγματα και καταστάσεις με τη συμπεριφορά τους (Μάνος, 2000, σελ. 190).

2.14. Θεωρητικές απόψεις για την κοινωνικοποίηση

Α. Tarde

Ο Tarde (1890. 1993) πιστεύει ότι το παιδί κοινωνικοποιείται καθώς προσπαθεί αυθόρμητα να μιμηθεί και μέσα από αυτή την επιθυμητή του προσπάθεια να προσαρμοστεί στην κοινωνία που ζει. Η διαδικασία πραγματοποιείται μέσα από την παρατήρηση και την προσωπική ερμηνεία του κάθε παιδιού του κόσμου γύρω του και των κανόνων που ισχύουν στην κοινωνία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το παιδί να «*κατασκευάζεται ως κοινωνικό και πολιτισμένο ον ερήμην του, μέσω της καθημερνής εμπειρίας, δίχως να του ασκηθεί καμιά πίεση*» (Querraoui, 2009, σελ. 88).

Β. Mead

Ο G.H. Mead (1934) είναι ο βασικός εκπρόσωπος της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Σύμφωνα με την θεωρία αυτή το παιδί παρατηρεί τη συμπεριφορά των άλλων και μέσα από την παρατήρηση αυτή αναλύει την σημασία, προσωπική και διαπροσωπική, των πράξεών τους. Παράλληλα διαχωρίζεται η συμπεριφορά των ανθρώπων από εκείνη των ζώων τα οποία καθοδηγούνται μόνο από τα ένστικτά τους ενώ για τους ανθρώπους που θέτουν στόχους και εκφράζουν συναισθήματα βασικό όργανο είναι η γλώσσα (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 187-188). Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τον Mead, έρχεται σε αντιπαράθεση με το φυσικό και το κοινωνικό του περιβάλλον. Η κοινωνικοποίηση του ατόμου ολοκληρώνεται μέσα από την ανάληψη και τη λειτουργία ρόλων στη βάση της συμβολικής αλληλεπίδρασης (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 190). Για τον Mead το παιχνίδι είναι αυτό που παίζει σπουδαίο ρόλο στην κοινωνικοποίηση του παιδιού καθώς το παιδί δομεί την προσωπικότητά του μέσα από αυτό (Querraoui, 2009, σελ. 88).

Γ. Talcot Parsons

Ο Parsons είναι ο βασικότερος εκπρόσωπος της συστημικής θεωρίας κοινωνικοποίησης του ατόμου, θεωρία που ερμηνεύει την κοινωνική ανέλιξη του ατόμου και το κοινωνικό status και η οποία ορίζει την κοινωνικοποίηση ως την «*διαδικασία μέσω της οποίας το άτομο κατακτά σταδιακά, αλλά συνεχώς νέες ικανότητες που το καθιστούν ικανό να ανταποκρίνεται σε νέους ρόλους που η κοινωνία αναθέτει σ' αυτό, και να μπορεί να ανταποκρίνεται στη λειτουργία τους*» (Τσιπλητάρης,

2001, σελ. 191). Οι ρόλοι αυτοί, που βασίζονται στις κοινωνικές αξίες που επικρατούν σε κάθε κοινωνία και μεταδίδονται στα άτομα με τους φορείς κοινωνικοποίησης της κοινωνίας αυτής, σε συνδυασμό με τις κοινωνικές συνθήκες ονομάζονται από τον Parsons συστήματα και είναι το οργανισμικό, το ψυχικό και το κοινωνικό σύστημα (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 191).

Κάθε άτομο κατά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησής του αποδέχεται λίγο λίγο τις προσδοκίες του κοινωνικού συστήματος από αυτό και αυτές εσωτερικεύονται μετατρεπόμενες σε σύμβολα και ρυθμίζουν πια την κοινωνική του συμπεριφορά χωρίς το άτομο να το καταλαβαίνει γίνεται δηλαδή «*αβασάνιστα*» (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 192). Κατά τον Parsons η κοινωνικοποίηση της παιδικής ηλικίας είναι πιο σημαντική και αποτελεσματική από ότι σε μεγαλύτερες ηλικίες γιατί στην παιδική ηλικία παίζουν πολύ σπουδαίο ρόλο οι σχέσεις των μικρών παιδιών με του γονείς που είναι φορτισμένες έντονα συναισθηματικά ενώ για τα ενήλικα άτομα η κοινωνικοποίηση είναι ουδέτερη συναισθηματικά (Ιντζεσίλογλου, χ.χ., σελ. 200).

Σύμφωνα με τον Parsons (1968) η κοινωνικοποίηση ολοκληρώνεται με την εφηβεία καθώς ο νέος ταυτίζεται με τους τέσσερις βασικούς τύπους ομάδων που υπάρχουν έξω από το οικογενειακό περιβάλλον, ταυτίσεις οι οποίες είναι βασικές για να αναλάβει το άτομο αργότερα ρόλους ενηλίκων (Νόβα-Καλτσούνη, 2007, σελ. 203).

Δ. Αναπτυξιακή Ψυχολογία

Η κοινωνικοποίηση του ατόμου συντελείται κυρίως κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του και η παράθεση θεωριών και απόψεων από την Αναπτυξιακή ή Εξελικτική ψυχολογία κρίνεται σκόπιμη.

α. Η ψυχαναλυτική θεωρία

Ιδρυτής της ψυχαναλυτικής θεωρίας είναι ο Sigmund Freud ο οποίος ανέπτυξε την θεωρία του βασιζόμενος στις επιδράσεις που ασκούν οι εμπειρίες της παιδικής ηλικίας στο άτομο και μέσα από τις εμπειρίες αυτές ανακάλυψε και εισήγαγε την έννοια του ασυνείδητου (Schacter, Gilbert & Wegner, 2012, σελ. 22. Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 43). Ο Freud ανέπτυξε την θεωρία του σε δύο βασικές κατευθύνσεις. Από τη μια μεριά υποστήριξε ότι το άτομο κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του περνάει διαδοχικά μέσα από πέντε στάδια, το στοματικό, το πρωκτικό, το φαλλικό, το στάδιο της λανθάνουσας σεξουαλικότητα και το στάδιο της ώριμης

σεξουαλικότητας και από την άλλη ότι η ανθρώπινη προσωπικότητα χωρίζεται σε τρία μέρη, το Εκείνο (Id), το Εγώ (Ego), και το υπερεγώ (Superego) (Davis & Adams, 2009, σελ. 54. Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 44-46). Το άτομο για να ανταπεξέλθει στις πιέσεις που δέχεται από το υποσυνείδητό του χρησιμοποιεί τους μηχανισμούς άμυνας. Μηχανισμός άμυνας ονομάζεται η λειτουργία που είναι ακούσια, ασύνειδη, αυτόματη και διαρκής και χρησιμοποιείται από το ΕΓΩ για να προστατευθεί το άτομο από τις τάσεις του ΑΥΤΟ στην προσπάθειά του να αποτρέψει τις απαράδεκτες επιθυμίες του ΥΠΕΡΕΓΩ να εξωτερικευτούν κάτι που θα ήταν οδυνηρό για το άτομο. Οι μηχανισμοί αυτοί αν και ανήκουν στο ασύνειδο υιοθετούνται από το Εγώ και αναφέρονται και σαν μηχανισμοί άμυνας του Εγώ (Παλαιολόγου, 2001, σελ. 293). Η σύγκρουση που υπάρχει ανάμεσα στο περιβάλλον και την κληρονομικότητα είναι ανάλογη με τη σύγκρουση ανάμεσα στο id και το υπερεγώ της θεωρίας του Freud. Όσον αφορά την κοινωνικοποίηση ένας βασικός παράγοντας είναι η ταύτιση του ατόμου με τον γονέα του ίδιου φύλου και ειδικότερα η λύση του Οιδιπόδειου συμπλέγματος κατά τη διάρκεια του φαλλικού σταδίου. Ταυτιζόμενο με τον γονέα του ίδιου φύλου το παιδί συμπεριφέρεται με τον τρόπο που συμπεριφέρεται και ο γονέας του και υιοθετεί τις ίδιες στάσεις και την ίδια συμπεριφορά (Βοσνιάδου, 1995, σελ. 14). Με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται η συνείδηση που είναι η εσωτερίκευση των εξωτερικών κανόνων και απαγορεύσεων καθώς το παιδί φοβάται ότι δεν θα το αγαπάει ο γονέας του και έτσι κάθε φορά που παραβαίνει κάποιον κανόνα νιώθει συναισθήματα ενοχής (Βοσνιάδου, 1995, σελ. 140). Το υπερεγώ, δηλαδή, είναι αυτό που σύμφωνα με τον Freud παίζει ρόλο για την κοινωνικοποίηση του ατόμου.

Ο Alfred Adler ήταν μαθητής του Freud. Τροποποίησε, όμως, τη θεωρία του δασκάλου του και εισήγαγε τη δική του θεωρία (1927) που ονομάζεται Ατομική Ψυχολογία. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία κάθε άτομο προσαρμόζει τη συμπεριφορά του για να υπερνικήσει τις διάφορες ατέλειες και μειονεκτήματα που αυτό έχει, σωματικά, ψυχικά, ταπεινής καταγωγής κ.ά. Αν κάποιο άτομο δεν καταφέρει να νικήσει τα ελαττώματά του και να ικανοποιήσει την ορμή για επικράτηση νιώθει συναισθήματα μειονεξίας (Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 55). Ο Adler δέχεται τα στάδια του Freud και δίνει μεγάλη σημασία στη θεωρία του στη σειρά γέννησης των παιδιών στην οικογένεια όσον αφορά την κοινωνικοποίηση (Παρασκευόπουλος, 1985, Τόμος 1, σελ. 53 και Τόμος 2, σελ. 156).

Ο Carl Gustav Jung, και αυτός μαθητής του Freud, δεχόταν μεν το δυναμικό ασυνείδητο, αλλά ανέπτυξε την Αναλυτική Ψυχολογία ή Ψυχολογία του βάθους

(1946). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία κινητήρια δύναμη για τον άνθρωπο είναι η ορμή για δράση. Ο Jung θεωρούσε πως πέρα από το προσωπικό ασυνείδητο του Freud υπάρχει και το συλλογικό ασυνείδητο το οποίο είναι ένα μέρος του νου σε όλους τους ανθρώπους όπως, λ.χ. η μητέρα, ο πατέρας, η ήλιος, ο ήρωας, ο θεός (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem & Nolen-Hoeksema, 2003, Τόμος Β, σελ. 217). Μία ακόμη σημαντική συμβολή του Jung ήταν η εισαγωγή της θεωρίας των ψυχολογικών ανθρώπινων τύπων με τους δύο πιο βασικούς να είναι ο εξωστρεφής και ο εσωστρεφής. Αν κάποιο άτομο συμπεριφέρεται σύμφωνα με τον τύπο του τότε αυτό είναι ικανοποιημένο (Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 58-59)

β. Νεοφροϋδικοί

Η θεωρία του Freud τροποποιήθηκε σε πολλές βασικές αρχές της από τους νεοφροϋδικούς οι οποίοι σε γενικές γραμμές έδωσαν έμφαση περισσότερο στον κοινωνικό περίγυρο του κάθε ατόμου, στη σημασία των νέων εμπειριών που αντιμετωπίζει το άτομο και όχι μόνο στις κληρονομικές καταβολές, στα διαπροσωπικά κίνητρα, στις διαπροσωπικές σχέσεις και όχι τόσο στη σύγκρουση του Αυτό με το Υπερεγώ (Φατούρου, 2007, σελ. 209).

Ο Erich Fromm βασίστηκε στη θεωρία του Freud αλλά πιστεύει (1973. 1974) πως η προσωπικότητα του ατόμου βασίζεται από τη μια στις δυνάμεις και στις ανάγκες που είναι έμφυτες στο άτομο και από την άλλη στις απαιτήσεις της κοινωνίας και του περιβάλλοντος. Οι πρωταρχικές, δηλαδή, ανάγκες είναι δύο, οι βιολογικές και οι κοινωνικές και ειδικότερα είναι η ανάγκη για επικοινωνία, η ανάγκη για βελτίωση και τελειοποίηση, η ανάγκη του «ανήκειν», της προσωπικής ταυτότητας καθώς και η ανάγκη για ένα φιλοσοφικό και αξιολογικό πλαίσιο, μια βιοθεωρία και μια κοσμοθεωρία (Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 60-61). Σημαντικό ρόλο παίζουν οι γονείς οι οποίοι με την κατάλληλη αγωγή ωθούν το παιδί να υιοθετήσει έναν «*κοινωνικό χαρακτήρα*» (Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 61), δηλαδή στην πραγματικότητα τα πρότυπα και τις συμπεριφορές με τις οποίες μεγάλωσαν οι ίδιοι. Η επικράτηση, όμως, του κοινωνικού χαρακτήρα έχει ως αποτέλεσμα να μην μπορεί κάποιος να ζει όπως θέλει αυτός αλλά όπως θέλουν οι γύρω του (Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 61). Ο Fromm, όπως και ο Jung, ανέπτυξε τη δική του τυπολογία ανθρώπινων τύπων. Αυτοί οι «*κοινωνικοί τύποι*» χωρίζονται βασικά στον παραγωγικό και τον μη παραγωγικό (Παρασκευόπουλος, 1988, σελ. 61). Για τον Fromm κάθε ανθρώπινο ον που δεν είναι πνευματικά ή συναισθηματικά ανάπηρο

είναι ικανό για την παραγωγικότητα την οποία, μάλιστα, διακρίνει από την δραστηριότητα (Fromm, 1974, σελ. 132-133).

Ο Erik Erikson, από την πλευρά του, (1968) αποδεχόταν κι αυτός πολλές φροϋδικές απόψεις αλλά για να διατυπώσει τη θεωρία του έλαβε υπόψη τα πορίσματα επιστημών όπως η κοινωνιολογία και η ανθρωπολογία. Η βασική του συνεισφορά ήταν ότι εισήγαγε τα στάδια της ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης αντί των σταδίων ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης του Freud. Για την κοινωνικοποίηση ο Erikson πίστευε ότι είναι μια συνεχής διαδικασία η οποία διαρκεί σε όλη τη ζωή του ανθρώπου (Goodman, 1996, σελ. 105. Salkind, 1999, σελ. 155). Μεγάλο ρόλο στην ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας παίζει, κατά τον Erikson, η κοινωνική μάθηση, δηλαδή η μάθηση που αποκτά το παιδί μέσω της κοινωνικοποίησης κατά τη διάρκεια της ζωής του (Χαραλαμπόπουλος, 1993, σελ. 215). Πίστευε ακόμη πως η ψυχολογική ανάπτυξη του ατόμου είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης που πραγματοποιείται ανάμεσα στις διαδικασίες που αφορούν την ωρίμανση ή ανάμεσα στις βιολογικές ανάγκες από τη μια μεριά και στις κοινωνικές απαιτήσεις από την άλλη (Salkind, 1999, σελ. 155).

Ο Erikson διέκρινε οχτώ φάσεις-στάδια στην ανάπτυξη του ατόμου τα οποία περικλείουν όλη τη διάρκεια της ζωής του. Αυτά περιληπτικά είναι α) το στάδιο της βασικής εμπιστοσύνης έναντι βασικής δυσπιστίας που εκτείνεται από τη γέννηση μέχρι 12-18 μήνες β) το στάδιο της αυτονομίας έναντι ντροπής/αμφιβολίας από τους 18 μήνες μέχρι το 3^{ο} έτος γ) το στάδιο της πρωτοβουλίας έναντι της ενοχής από 3 έως έξι έτη δ) το στάδιο της φιλοπονίας έναντι της κατωτερότητας από το 6^{ο} μέχρι το 12^{ο} έτος ε) το στάδιο της ταυτότητας έναντι της σύγχυσης ρόλων που διανύεται κατά την εφηβεία στ) το στάδιο της οικειότητας έναντι της απομόνωσης που διαρκεί όλη την νεαρή ενήλικη ζωή ζ) το στάδιο της παραγωγικότητας έναντι της αυτοαπορρόφησης κατά την ενήλικη ζωή και η) το στάδιο της ακεραιότητας έναντι της απόγνωσης που αφορά την ώριμη ζωή και τα γηρατειά (Woolfolk, 2007, σελ. 66). Κατά τη διάρκεια κάθε σταδίου το άτομο αντιμετωπίζει μία αναπτυξιακή κρίση η οποία λύνεται κάθε φορά ανάλογα με το πώς αλληλεπιδρά το άτομο με τον κοινωνικό περίγυρο και το πώς το Εγώ του ατόμου λύνει τη σύγκρουση που δημιουργείται ανάλογα με τους στόχους που έχει θέσει το άτομο στη συγκεκριμένη φάση ανάπτυξής του (Παρασκευόπουλος, 1985, Τόμος 1, σελ. 54).

γ. Η γνωστικο-εξελικτική προσέγγιση

Σύμφωνα με την γνωστικο-εξελικτική προσέγγιση το άτομο παίζει ρόλο στη διαδικασία εξέλιξής του επειδή οι πράξεις του δεν είναι απλά αντιδράσεις στα διάφορα ερεθίσματα που δέχεται αυτό από το περιβάλλον (Salkind, 1999, σελ. 252).

Ο γνωστότερος εκπρόσωπος της προσέγγισης αυτής είναι ο Jean Piaget (1988) που ορμώμενος από το ερώτημα γιατί τα παιδιά έκαναν λάθη και τι ήταν αυτό που ξεχώριζε τους συλλογισμούς των παιδιών από τους συλλογισμούς των ενηλίκων (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem & Nolen-Hoeksema, 2003, Τόμος Α, σελ. 145) και με την κλινική ή κριτική μέθοδο που χρησιμοποίησε δηλαδή το συνδυασμό συνέντευξης και παρατήρησης (Παρασκευόπουλος, 1985, Τόμος 1, σελ. 57) διατύπωσε τη θεωρία του που είναι γνωστή με τον όρο γενετική επιστημολογία (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 95). Η θεωρία αυτή βασίζεται στην αντίληψη ότι η οντογένεση αποτελεί μια «*ανακεφαλαίωση*» της φυλογένεσης κάτι που σημαίνει ότι «*ο αναπτυσσόμενος οργανισμός κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του, θα επαναλάβει ή θα 'ανακεφαλαιώσει' όλα τα στάδια της εξέλιξής του*» (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 90). Ο Piaget θεωρεί πως η ενεργητική συμμετοχή του ατόμου στην εξελικτική διαδικασία είναι μια έμφυτη ικανότητα καθώς επίσης θεωρεί ουσία της ανάπτυξης την αλληλεπίδραση ανάμεσα στον εσωτερικό κόσμο ενός ατόμου και στις επιδράσεις που αυτό δέχεται από το περιβάλλον. Το άτομο προσπαθεί να πετύχει την ισορροπία και την αρμονία ανάμεσα σε αυτές τις δύο επιδράσεις. Τη διαδικασία αυτή ο Piaget την ονόμασε εξισορρόπηση (Salkind, 1999 σελ. 254). Η διαδικασία της εξισορρόπησης ή ισορροπίας είναι μια κατάσταση που απορρέει από δύο άλλες διαδικασίες αυτές της αφομοίωσης και της συμμόρφωσης (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 92). Ο Piaget θεωρούσε ότι τα παιδιά, καθώς αναπτύσσονται, περνούν από τέσσερα διαδοχικά στάδια. Τα στάδια αυτά είναι τα εξής: α) Αισθησιοκινητικό στάδιο που καλύπτει την περίοδο από τη γέννηση μέχρι το 2ο έτος, β) Προσυλλογιστικό στάδιο από το 2ο ως το 7ο έτος, γ) το στάδιο της συγκεκριμένης σκέψης από το 7 μέχρι το 11ο έτος και δ) το στάδιο της τυπικής αφηρημένης σκέψης που διαρκεί από το 11ο έτος μέχρι την ενηλικίωση (Woolfolk, 2007, σελ. 32). Ο Piaget πίστευε, ακόμη, πως η κοινωνικοποίηση «*συνιστά το συνδυασμένο αποτέλεσμα της βιολογικής ωρίμασης και της επίδρασης των κοινωνικών παραγόντων*» (Querraoui, 2009, σελ. 88). Καθοριστική ηλικία για την κοινωνικοποίηση κατά τον Piaget είναι το 7ο έτος της ηλικίας, όταν δηλαδή το παιδί βγαίνει από την περίοδο του εγωκεντρισμού και

σιγά σιγά διακρίνει το «εγώ» από τον «άλλο». Σ' αυτή την ηλικία το παιδί αρχίζει να δημιουργεί νέες κοινωνικές σχέσεις, τις περισσότερες με τους συνομηλίκους του.

δ. Συμπεριφοριστική προσέγγιση

Συμπεριφορισμός ή μπηχεβιορισμός είναι η ψυχολογική θεωρία που εμφανίστηκε ως «*αντίποδας*» στην ψυχαναλυτική θεωρία και στόχος της ήταν η πρόβλεψη και ο έλεγχος της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Νασιάκου, 1982$^{\beta}$, σελ. 74). Ως αφετηρία της θεωρίας της συμπεριφοράς θεωρείται το έργο του ρώσου φυσιολόγου Pavlov και ως κύριοι εκπρόσωποί της θεωρούνται ο J. Watson, ο E. Thorndike και ο B. F. Skinner (Νασιάκου, 1982$^{\beta}$, σελ. 75).

Ο Ivan Pavlov (1927) άρχισε να μελετά τους μηχανισμούς της μάθησης αφού είχε ήδη τιμηθεί με το βραβείο Νόμπελ Φυσιολογίας για τις μελέτες του πάνω στην διαδικασία της πέψης (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem & Nolen-Hoeksema, 2003, Τόμος Α, σελ. 447). Ο Pavlov με τα πειράματά του για την πέψη ανακάλυψε μια νέα μορφή μάθησης που ονομάστηκε κλασική εξαρτημένη μάθηση (Schacter, 2012, σελ. 287). Η μάθηση αυτή συντελείται όταν «*ένα ουδέτερο ερέθισμα προκαλεί μια αντίδραση έχοντας πρώτα συνδεθεί με ένα ερέθισμα που φυσιολογικά προκαλεί αυτή την αντίδραση*» (Schacter, 2012, σελ. 287). Ο Pavlov διεξήγαγε το γνωστό πείραμα με το σκύλο για να διατυπώσει τις βασικές αρχές της θεωρίας του δηλαδή το πως ένα ουδέτερο αρχικά ερέθισμα, το φως, μετατράπηκε σε εξαρτημένο, τη σιελόρροια (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem & Nolen-Hoeksema, 2003, Τόμος Α, σελ. 448). Τέλος, άλλες γενικές αρχές της θεωρίας της Κλασικής εξαρτημένης μάθησης του Pavlov είναι η πρόσκτηση, η απόσβεση, η αυθόρμητη ανάκαμψη, η γενίκευση, η διαφοροποίηση (Schacter, 2003, σελ. 291-295). Η κλασική εξαρτημένη μάθηση πραγματοποιείται σε όλο το ζωικό βασίλειο ακόμη και σε πρωτόγονους οργανισμούς και με αυτόν τον τρόπο μαθαίνονται πολλές ανθρώπινες αποκρίσεις είτε εκούσιες είτε –οι περισσότερες– ακούσιες (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem & Nolen-Hoeksema, 2003, Τόμος Α, σελ. 450). Μάλιστα πολλές στάσεις, αξίες και προκαταλήψεις που έχουν οι άνθρωποι είναι διαμορφωμένες με αυτόν τον τρόπο. Η κλασική εξαρτημένη μάθηση, επίσης, χρησιμοποιείται πάρα πολύ στη διαφήμιση επειδή συνήθως συνδέει ένα ουδέτερο ερέθισμα, το υπό προώθηση προϊόν, με ένα εξαρτημένο αντανακλαστικό, π.χ. την επιτυχία κ.ά. Βέβαια, τη μέθοδο αυτή εκτός από τους διαφημιστές, τη χρησιμοποιούν όλοι όσοι θέλουν να επιβάλλουν συγκεκριμένες

στάσεις και αξίες στους ανθρώπους και αυτοί είναι οι φορείς της κοινωνικής εξουσίας, οι πολιτικοί, οι δάσκαλοι κ.λπ. (Νασιάκου, 1982$^{\beta}$, σελ. 77) .

Οι βασικές αρχές της κλασικής εξαρτημένης μάθησης γοήτευσαν τους συμπεριφοριστές και κυρίως τον πατέρα του συμπεριφορισμού John Watson (1930). Ο Watson και οι μαθητές του θεώρησαν πως μπορούσαν να εξηγήσουν την «*οποιαδήποτε*» (Schacter, 2012, σελ. 296) συμπεριφορά «*οποιουδήποτε*» οργανισμού βασιζόμενοι στις αρχές της κλασικής εξαρτημένης μάθησης (Schacter, 2012, σελ. 296). Ο Watson θεωρούσε ότι το νεογέννητο είναι μία tabula rasa η οποία περιμένει να γραφτεί από την εμπειρία και ακόμη πως ο χαρακτήρας των παιδιών διαμορφώνεται από το περιβάλλον και μόνο, από τη στάση των γονέων και άλλων προσώπων του περιβάλλοντός τους ενώ οι έμφυτες τάσεις δεν υπάρχουν καθόλου. Τα εξελικτικά στάδια της ψυχαναλυτικής και άλλων θεωριών δεν παίζουν κανένα ρόλο και η εξέλιξη «*γίνεται αντιληπτή ως μια συνεχής διαδικασία αλλαγής στη συμπεριφορά που διαμορφώνεται από το μοναδικό περιβάλλον ενός ανθρώπου και ενδέχεται να παρουσιάζει πολύ μεγάλες διαφορές από άνθρωπο σε άνθρωπο*» (Shaffer, 2004, σελ. 47). Ο Watson διεξήγαγε το γνωστό πείραμα με τον μικρό Albert για να αποδείξει τις θέσεις του. Τέλος, ο Watson πίστευε ότι υπάρχουν δύο ακόμη βασικοί παράγοντες που παίζουν ρόλο στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και αυτοί είναι ο νόμος της συχνότητας και ο νόμος του πρόσφατου. Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι οι δύο αυτοί νόμοι λειτουργούν ταυτόχρονα (Salkind, 1999, σελ. 188-189).

Σημαντική συμβολή στη συντελεστική μάθηση είχαν ο Edward Thorndike (1898) και ο B. F. Skinner (1938). Ο Thorndike διατύπωσε, μετά από τα πειράματα που έκανε σε ζώα κλεισμένα σε κουτιά-λαβύρινθους τα οποία προσπαθούσαν να δραπετεύσουν, το νόμο του αποτελέσματος ο οποίος συνοψίζεται ως «*Οποιαδήποτε πράξη παράγει ένα ικανοποιητικό αποτέλεσμα σε μια δεδομένη κατάσταση τείνει να επαναλαμβάνεται, όποτε αυτή η κατάσταση παρουσιάζεται ξανά*» (Woolfolk, 2007, σελ. 203). Με αυτά τα πειράματα ο Thorndike έθεσε τις βάσεις για να αναπτυχθεί η θεωρία της συντελεστικής μάθησης (Woolfolk, 2007, σελ. 203).

Ο Skinner, από την πλευρά του, θεωρώντας πως η κλασική εξαρτημένη μάθηση δεν ευθύνεται παρά μόνο για ορισμένες μορφές της μαθημένης συμπεριφοράς ήταν αυτός που στην πραγματικότητα εισήγαγε την έννοια της συντελεστικής μάθησης (Woolfolk, 2007, σελ. 203). Κατά τον Skinner οι άνθρωποι, όπως και τα ζώα, επαναλαμβάνουν ενέργειες οι οποίες έχουν γι' αυτούς θετικά αποτελέσματα και δεν κάνουν ενέργειες που τους οδηγούν σε αρνητικά αποτελέσματα (Shaffer, 2004, σελ.

48). Έτσι έχουμε στην λειτουργική εξαρτημένη μάθηση δύο βασικές έννοιες, την ενίσχυση και την τιμωρία. Κάποιο ερέθισμα μπορεί να προκαλεί αύξηση ή μείωση μιας συμπεριφοράς και ανάλογα λειτουργεί σαν ενισχυτής ή τιμωρός (Schacter, 2012, σελ. 309).

2.15. Προσπολιτισμός – Επιπολιτισμός

Πολλοί επιστήμονες και συγγραφείς, εκτός από την έννοια της κοινωνικοποίησης, για την καλύτερη κατανόηση του τρόπου κοινωνικής και πολιτισμικής ενσωμάτωσης ενός ατόμου έχουν εισαγάγει και την έννοια του προσπολιτισμού. Και οι δύο αυτές διαδικασίες ξεκινούν από την στιγμή που το παιδί γεννιέται και παίζουν ρόλο σε όλη τη ζωή του κάθε ατόμου καθώς μάλιστα σε περιόδους αλλαγών στη ζωή του εμφανίζονται και δραστηριοποιούνται εντονότερα. Μάλιστα δύσκολα μπορεί να γίνει διαχωρισμός της κοινωνικοποίησης από τον προσπολιτισμό και πολλοί ταυτίζουν τις δύο έννοιες γιατί «*συνεισφέρουν επίσης στην κατασκευή ενός μοναδικού ατόμου, δηλαδή ενός ατόμου με δική του προσωπικότητα η οποία φέρνει την κουλτούρα του*» (Querraoui, 2009, σελ. 86). Ο Querraoui, όμως, διαχωρίζει τις δύο έννοιες και αναφέρει πως ο προσπολιτισμός έχει ως σκοπό την αναπαραγωγή των βασικών και θεμελιωδών εκείνων στοιχείων που βοηθούν την ομάδα να επιβιώσει και επίσης ο προσπολιτισμός έχει περισσότερη σχέση με το κομμάτι που αφορά τον πολιτισμό δηλαδή με το πολιτισμικό μέρος ενός ανθρώπου και της ομάδας που αυτός ανήκει. Αν το άτομο καταφέρει να υιοθετήσει πλήρως τα χαρακτηριστικά της ομάδας αυτής τότε μπορεί να ζει αρμονικά μέσα στο περιβάλλον του και να επικοινωνεί πλήρως και σωστά με τα άλλα μέλη της ομάδας (Querraoui, 2000, σελ. 87). Για τον Querraoui, τέλος, (2009, σελ. 88) η κοινωνικοποίηση και ο προσπολιτισμός είναι άρρηκτα δεμένα μεταξύ τους και η προσαρμογή του κάθε ατόμου στην ομάδα που ανήκει πραγματοποιείται με τη συνδρομή και των δύο.

Η αναγκαστική συμβίωση ανθρώπων διαφορετικών φυλών και κουλτούρων στα πλαίσια και τα όρια μιας τοπικής οικονομίας έχει σαν βάση της για ένα διάστημα τις σχέσεις συμβίωσης περισσότερο από τις κοινωνικές. Με άλλα λόγια ζουν στο ίδιο μέρος σε γειτονιές που συνορεύουν μεν χωροταξικά αλλά παρόλα αυτά απομονωμένοι ηθικά. Όλοι οι λαοί που στη διάρκεια της ιστορίας βρέθηκαν στη θέση του μετανάστη πέρασαν στάδια που προσπαθούσαν να βρουν μια θέση στην οικονομική και κοινωνική τάξη και ζωή του νέου τους τόπου. «*Και τότε, αν όχι νωρίτερα, συνειδητοποιούν την κοινωνική απόσταση που τους χωρίζει από τα μέλη της*

κυρίαρχης πολιτισμικής ομάδας. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες ο προσπολιτισμός εμπλέκεται και συμβάλλει στον αγώνα των μεταναστών και των σεχταριστών για κοινωνική καταξίωση [status]» (Park, 1991, σελ. 60).

Ο Castles et al. (2002, σελ. 113· στο: Σαμπατάκου, 2009, σελ. 528-529) ορίζει τον επιπολιτισμό σαν «*τη διαδικασία κατά την οποία τα άτομα και οι ομάδες διατηρούν την πολιτισμική ταυτότητά τους ενώ συμμετέχουν ενεργά στο ευρύ κοινωνικό πλαίσιο*». Για να πραγματοποιηθεί ο επιπολιτισμός χρειάζεται πρώτα να συντελεσθεί η «*αποπολιτισμοποίηση*» (deculturation) του ατόμου από όλες τις πολιτισμικές αναφορές που είχε πριν έλθει στην νέα του χώρα, κυρίως, αν αυτές ήταν πολύ διαφορετικές από αυτές της χώρας υποδοχής. Για να ενσωματωθούν, επομένως, οι μετανάστες στην καινούργια τους χώρα η διαδικασία που απαιτείται είναι διττή. Από τη μια μεριά είναι αναγκαία η «*αποκοινωνικοποίηση*» (desocialisation) του μετανάστη από τα μέχρι τώρα πολιτισμικά του στοιχεία και από την άλλη πρέπει να υπάρξει «*επανακοινωνικοποίηση*» (resocialisation) δηλαδή η ταύτισή του με τα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής (Κωτούλας, 2011, σελ. 52-53).

Μια παραπλήσια έννοια με τις παραπάνω είναι και η διεκπολιτισμοποίηση για την οποία ο Ιντζεσίλογλου (χ.χ., σελ. 138) αναφέρει: «*Τέλος, τα στερεότυπα με την υπεραπλούστευση που περιέχουν, διευκολύνουν την επικοινωνία μεταξύ των μελών της αυτής ομάδας, αλλ' αντίστροφα παρακωλύουν την επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Η επικοινωνία πάντως μεταξύ των λαών κάνει τα στερεότυπα να εξελίσσονται. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, παρουσιάζεται το φαινόμενο της 'διεκπολιτισμοποίησης' (*acculturation*), που σημαίνει την προοδευτική εξέλιξη ενός ή περισσοτέρων πολιτισμών ή στοιχείων πολιτισμών, σαν αποτέλεσμα της επαφής δύο ή περισσοτέρων φορέων διαφορετικών πολιτισμών ή στοιχείων πολιτισμών. Οι φορείς αυτοί μπορεί να είναι είτε άτομα, είτε ολόκληρες κοινωνικές ομάδες. Σε περίπτωση που ένα άτομο εντάσσεται για πρώτη φορά σε μια κοινωνική ομάδα, εγκαταλείποντας την παλιά, το φαινόμενο της 'διεκπολιτισμιποίησης' ταυτίζεται συνήθως μ' εκείνο της προσαρμογής του ατόμου σε νέους τρόπους εκπλήρωσης των κοινωνικών ρόλων*».

2.16. Κοινωνικοποίηση και ηλικία

Ένα βασικό ερώτημα που απασχολεί τους επιστήμονες είναι η ηλικία κατά την οποία αρχίζει η κοινωνικοποίηση του ατόμου (Sigel, 2017, σελ. 19-23). Ο Τσιπλητάρης (2001, σελ. 40) θεωρεί πως: «*Η κοινωνικοποίηση του παιδιού αρχίζει*

από τις πρώτες μέρες κιόλας της ζωής του». Η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία κατά την οποία υπάρχουν αμοιβαίες επιδράσεις ανάμεσα σε ένα πρόσωπο και τους συνανθρώπους του και με την οποία τα άτομα αποδέχονται τα πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς και προσαρμόζονται στις απαιτήσεις της κοινωνίας. Ο άνθρωπος από τη γέννησή του είναι μια κοινωνική προσωπικότητα αλλά σ' όλη τη ζωή του προσπαθεί να προσαρμοστεί στην κοινωνία και στις αλλαγές που λαβαίνουν χώρα σ' αυτή. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια πολλοί θεωρούν πως η κοινωνικοποίηση περιορίζεται μόνο στην παιδική ηλικία και την ταυτίζουν με τη σωστή ανατροφή των παιδιών (Κυριακίδης, 1994, σελ. 9). Σημαντικότερη περίοδος για την κοινωνικοποίηση του παιδιού θεωρείται το πρώτο έτος της ηλικίας του, στη διάρκεια του οποίου διαμορφώνεται ο χαρακτήρας του για όλη την υπόλοιπη ζωή του (Κυριακίδης, 1994, σελ. 91). Μάλιστα, συχνά, όσα βρέφη στερούνται τη στοργή και τη μητρική αγάπη δεν εξελίσσονται ομαλά αλλά μεγαλώνοντας εμφανίζουν ανωμαλίες τόσο στο σωματικό όσο και στον ψυχολογικό τομέα (Κυριακίδης, 1994, σελ. 95).

Καθώς κάποιο άτομο μεγαλώνει η επίδραση της κοινωνίας πάνω του αυξάνει και καθώς ο χρόνος περνάει με την επίδραση ορισμένων προσώπων και του περιβάλλοντός του γενικότερα χαράζονται μέσα στο παιδί τα κοινωνικά πρότυπα. Η κοινωνικοποίηση πραγματώνεται σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου και διακρίνονται τρία στάδιά της: «*1) της παιδικής ηλικίας, 2) της εφηβικής ηλικία και 3) της βασικής προσωπικής διάρθρωσης*» (Κυριακίδης, 1994, σελ. 95).

Σύμφωνα με τον Πανταζή Τερλεξή (1975, σελ. 52) μεγάλη σπουδαιότητα έχει ο ρόλος του πατέρα για την κοινωνικοποίηση του παιδιού. Η κρίσιμη ηλικία για τη μεταβίβαση των «*πολιτικών πίστεων*» από τη μια γενιά στην άλλη είναι το 3ο μέχρι το 13ο έτος της ηλικίας ενός ατόμου. Στα χρόνια αυτά λαβαίνουν χώρα έντονα και δυναμικά ψυχολογικά φαινόμενα που επηρεάζουν «*κατά τρόπο απόλυτο και σχεδόν μόνιμο τους βασικούς προσανατολισμούς του πολιτικού ανθρώπου. Το χρονικό αυτό διάστημα είναι εξ ίσου κρίσιμο και για την ευρύτερη κοινωνικοποίηση του ατόμου, για τη διαμόρφωση δηλαδή των πεποιθήσεων και των αξιών του αναφορικά με τους σκοπούς του ευρύτερου κοινωνικού συστήματος*». Κατά την ηλικία αυτή λαμβάνει χώρα μια πρώιμη φάση της κοινωνικοποίησης κυρίως σε λανθάνουσα μορφή (Μεταξάς, 1976, σελ. 73).

Παρόλα αυτά κατά την είσοδο του παιδιού στην εφηβική ηλικία γύρω στο 13ο με 14ο έτος της ηλικίας του μεταβάλλονται σταδιακά οι θετικές του διαθέσεις προς τα κοινωνικά και πολιτικά αντικείμενα. Επίσης, κατά την ίδια περίοδο της ζωής του

αρχίζει να κάμπτεται και η εμπιστοσύνη του για την «*κυβέρνηση*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 74). Γενικότερα, οι παιδαγωγοί και οι πολιτικοί ψυχολόγοι παρατηρούν ότι το μικρό παιδί έχει την ικανότητα να καταλήγει σε συμπεράσματα κρίνοντας μεμονωμένα «*περιστατικά, σύμβολα και καταστάσεις του άμεσου περιβάλλοντός του*» και ακόμη παρατηρούν ότι η διαδικασία αυτή επιδρά ασυνείδητα πάνω στα πρότυπα που το παιδί θα ακολουθήσει στη συμπεριφορά του όταν ενηλικιωθεί. Κατά τον Τερλεξή (1975, σελ. 80) οι παραπάνω παρατηρήσεις δικαιολογούν ίσως την πρόταση: «*το παιδί είναι ο πατέρας του πολιτικού ανθρώπου*». Τέλος, «*Τα πρώιμα αισθήματα συμπάθειας προς την πολιτική κοινότητα ή το πολίτευμα μεταβάλλονται (δια μέσου της μιμήσεως, της άμεσης διδαχής, των εμμέσων εμπειριών και των ψυχολογικών μεταστροφών). Η μεταστροφή αρχίζει μετά τα 12 ή 13. Ύστερα από την ηλικία αυτή και γύρω στα 15-16, ο βαθμός της συμπάθειας των παιδιών για τους φορείς της πολιτικής εξουσίας φτάνει στο επίπεδο του μέσου πολίτη*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 81, η υπογράμμιση του συγγραφέα). Ο χρόνος της πολιτικής αφυπνίσεως των παιδιών δεν είναι ίδιος σε όλες τις κοινωνίες αλλά διαφέρει και επηρεάζεται από το πόσο έντονα πολιτικό, απλά πολιτικό ή εντελώς απολίτικο – ουδέτερο είναι το περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγαλώνει το παιδί (Τερλεξής, 1975, σελ. 91). Εκτός, όμως, από τα παραπάνω υπάρχει και η ανακοινωνικοποίηση (Νόβα-Καλτσούνη, 2007, σελ. 20), δηλαδή μία κατάσταση όπου το άτομο που έχει ήδη κοινωνικοποιηθεί αρχίζει να πιστεύει σε νέες ιδέες και πρότυπα. Αυτά μπορεί να διαφέρουν ριζικά σε σχέση με αυτά που πίστευε μέχρι τότε. «*Δε θα πρέπει όμως να θεωρηθεί ως απόλυτα ακριβής ο όρος, γιατί παραπέμπει σε μια ξεχωριστή πτυχή της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης. Ο άνθρωπος δεν επανακοινωνικοποιείται, αλλά κοινωνικοποιείται καθημερινά. Στην καθημερινή του πράξη αναγκάζεται να αλλάξει αντιλήψεις, να αναθεωρήσει στάσεις και απόψεις για πολλά θέματα, κάτι που είναι χαρακτηριστικό της ίδιας της κοινωνικοποιητικής διαδικασίας και όχι μια ξεχωριστή εκδοχή της*» (Νόβα-Καλτσούνη, 2007, σελ. 21).

Η Παντελίδου-Μαλούτα από την πλευρά της διαχωρίζει την κοινωνικοποίηση σε πρώιμη και δευτερεύουσα. Αφού αναφέρεται αρχικά στις έρευνες των Easton & Dennis οι οποίοι πιστεύουν πως οι βασικές συναισθηματικές δεσμεύσεις σχετικά με το πολιτικό σύστημα δημιουργούνται από την παιδική ηλικία και τις απόψεις των Dawson & Prewitt που θεωρούν πως «*η διαδικασία διαμόρφωσης του πολιτικού εγώ*» είναι ορισμός της πολιτικής κοινωνικοποίησης και ακολούθως πως «*οι αρχικοί προσανατολισμοί επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τους μετέπειτα*» (Dawson & Prewitt,

1969 σελ. 91· στο: Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ. 58) συνεχίζοντας λέει πως η πολιτική κοινωνικοποίηση προχωρά πέρα από την εφηβική ηλικία. Προσθέτει επίσης πως στην διάρκεια της ζωής του ατόμου μπορεί να αλλάξουν οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές οπότε το άτομο ανακοινωνικοποιείται. Σύμφωνα ακόμη με την Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ. 58-59) οι επιδράσεις που δέχονται οι άνθρωποι κατά την παιδική και εφηβική ηλικία τους, τούς επηρεάζουν σε όλη την υπόλοιπη ζωή τους. Συνοψίζοντας, πρώιμη κοινωνικοποίηση κατά την Παντελίδου-Μαλούτα (1987, σελ. 57-69) είναι αυτή που πραγματοποιείται κατά την παιδική και εφηβική ηλικία και δευτερεύουσα είναι η ανακοινωνικοποίηση που δέχεται το άτομο σε όλη την υπόλοιπη ζωή του.

Αξίζει εδώ να αναφερθεί το πρότυπο ανάλυσης του R. Inglehart ο οποίος για την χρονική στιγμή της «*πολιτικής ανατροφοδότησης*» λέει πως συνδυάζονται η ηλικία του ατόμου, η κοινωνικοποιητική επίδραση κάποιου σημαντικού γεγονότος και η χρονική στιγμή. «*Ένα σημαντικό γεγονός συμβαίνει τη Χ χρονική στιγμή ενώ η γενιά 1 βρίσκεται σε ηλικία ωριμότητας και η γενιά 2 στο τέλος της παιδικής ηλικίας. Για τη γενιά 1, προκαλεί 'σχετικά επιφανειακή αλλαγή στις στάσεις' ενώ για τη γενιά 2 'ασκεί επίδραση στους βασικούς προσανατολισμούς' και η επίδραση της ανατροφοδότησης γίνεται αισθητή στο πολιτικό σύστημα πολύ αργότερα, όταν η γενιά 2 έρθει στο πολιτικό προσκήνιο*» (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ. 89. Inglehart, 1971, σελ. 126-127). Επιπλέον, η πολιτική επικαιρότητα φαίνεται να επιδρά με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με την ηλικία του ατόμου που κοινωνικοποιείται και σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχουν μεγάλες διαφορές στις επιδράσεις που ασκεί, οι οποίες όμως δε γνωρίζουμε αν οφείλονται στην ηλικία και επομένως μπορούν να αλλάξουν (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ. 90).

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης διαρκεί όσο διαρκεί και η ζωή του ανθρώπου καθώς ο κάθε άνθρωπος σε κάθε στιγμή της ζωής του μπορεί να αλλάξει επάγγελμα ή ομάδα αλλά οι σημαντικές φάσεις που παίζουν σπουδαιότερο ρόλο στην κοινωνικοποίησή του είναι όταν πρωτοπάει σχολείο, η θητεία στο στρατό, η εργασία, ο γάμος, η απόκτηση παιδιών, η σύνταξη, η μετανάστευση. Υπάρχει, βέβαια, πιθανότητα να εξασκούνται οι διάφοροι ρόλοι ταυτόχρονα όπως για παράδειγμα φοιτητής και γονέας (Κυριακίδης, 1994, σελ. 96).

2.17. Εφηβεία

Είναι γνωστό ότι η εφηβεία αποτελεί μία από τις σημαντικότερες, αν όχι τη σημαντικότερη περίοδο της ζωής του ανθρώπου. Είναι η περίοδος κατά την οποία λαβαίνουν χώρα τεράστιες αλλαγές στο άτομο τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο. Οι έφηβοι στην εποχή μας χαρακτηρίζονται με την έννοια των «*δεκάχρονων (των teenagers)*», έννοια σχετικά πρόσφατη. Η εφηβεία συνοδεύεται από μεταβολές κυρίως βιολογικές οι οποίες είναι ίδιες σε όλους του ανθρώπους. Παρόλα αυτά υπάρχουν διαφορές από πολιτισμό σε πολιτισμό και από εποχή σε εποχή για τη σχέση ατόμου και κοινωνίας (Giddens, 2001, σελ. 93. Ιντζεσίλογλου, χ.χ., σελ. 215-219).

Το άτομο για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της κοινωνίας δεν συμπεριφέρεται πάντοτε με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιόδους της ζωής του αλλά παίζουν σπουδαίο ρόλο στη συμπεριφορά του τόσο οι συνθήκες που επικρατούν όσο και η βιολογική και ψυχολογική ανάπτυξή του. Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής του το άτομο περνάει από φάσεις κοινωνικοποίησης άλλες περισσότερο και άλλες λιγότερο κρίσιμες οι οποίες «*συνιστούν πραγματικά στρες σημαδιακά ολόκληρης της ζωής και της κοινωνικής του συμπεριφοράς*» (Ιντζεσίλογλου, χ.χ., σελ. 198). Αυτές οι περίοδοι κρίσης είναι σε γενικές γραμμές τρεις και έχουν σχέση με την ηλικία του ατόμου: 1) Η περίοδος της πρώτης ανάπτυξης, 2) περίοδος εφηβεία, και 3) περίοδος ωριμότητας και γήρατος (Ιντζεσίλογλου, χ.χ., σελ. 198).

Σύμφωνα με τον Παρασκευόπουλο (1985, Τόμος 4, σελ. 12) «*Η* ***εφηβεία*** *αναφέρεται σε μια μακρότερη αναπτυξιακή περίοδο, διάρκειας 7 ως 8 ετών, και περιλαμβάνει τις αλλαγές που συμβαίνουν και στους τέσσερις βασικούς τομείς της ανάπτυξης: το βιοσωματικό, το γνωστικό, το συναισθηματικό και τον κοινωνικό τομέα. Η εφηβεία δηλαδή είναι έννοια ευρύτερη της ήβης και εμπεριέχει την ήβη*». Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η εφηβεία διαφέρει από την ήβη καθώς αυτή, δηλαδή η ήβη, αφορά τις μεταβολές του σώματος που είναι φυσιολογικές και χρονολογικά ανήκουν στο στάδιο μεταξύ προεφηβικής και πρώτης εφηβικής ηλικίας και ολοκληρώνεται όταν συντελεστούν όλες αυτές οι φυσιολογικές μεταβολές ενώ η εφηβεία συνεχίζεται για περισσότερα χρόνια (Μάνος, 2000, σελ. 68). Όσον αφορά το θέμα του καθορισμού της χρονολογικής οριοθέτησης της εφηβείας είναι πολύ δύσκολος ο ακριβής καθορισμός τόσο της έναρξης όσο και της λήξης της. Αρχή της εφηβείας θεωρείται το σημείο από το οποίο το άτομο γίνεται ικανό για αναπαραγωγή και τέλος της θεωρείται το σημείο που το άτομο μπορεί να αναλάβει το ρόλο του

ενήλικου, σημεία που είναι δύσκολο να οριοθετηθούν με ακρίβεια (Παρασκευόπουλος, 1985, Τόμος 4, σελ. 13). Η εφηβεία είναι το τελευταίο στάδιο της ανάπτυξης του ανθρώπου και καλύπτει το χρονικό διάστημα μεταξύ παιδικής ηλικίας και ωριμότητας ενώ το άτομο ότι εμπειρίες έχει αποκτήσει σαν παιδί τις επαναξιολογεί και τις αναπροσδιορίζει προετοιμαζόμενο για τη συμμετοχή του στην κοινωνία. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι είναι δύσκολο να καθοριστεί χρονικά η εφηβεία είναι γενικά αποδεκτό ότι κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου συμβαίνουν γρήγορες αλλαγές τόσο σωματικές όσο και ψυχοσυναισθηματικές (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 14). Σύμφωνα, μάλιστα, με τους Cole & Cole (2002, Τόμος Γ, σελ. 98) «*ΟΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ ΕΧΟΥΝ ΑΠΟ ΚΑΙΡΟ ΣΥΜΦΩΝΗΣΕΙ ότι η μετάβαση από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή συνοδεύεται από την ανάπτυξη ενός νου διαφορετικής ποιότητας*». Ο Μάνος (2000, σελ. 96), τέλος, χωρίζει την εφηβεία σε δύο φάσεις: «*Η πρώτη φάση διαρκεί από τα 13 ως τα 17 κι ο έφηβος ονομάζεται 'νεαρός έφηβος'. Η δεύτερη φάση διαρκεί από τα 17 ως τα 20 κι ο έφηβος ονομάζεται 'μεγάλος έφηβος'. Διαχωριστική δηλαδή γραμμή ανάμεσα στις δυο φάσεις της εφηβείας αποτελούν οι τελευταίες τάξεις του Λυκείου, οπότε ο μεγάλος έφηβος αρχίζει να αποκτά συμπεριφορά ακαδημαϊκού πολίτη και φαίνεται πως ενθαρρύνεται σ' αυτό απ' την πλειονότητα των γονέων και των εκπαιδευτικών που του αναθέτουν περισσότερες πρωτοβουλίες και υπευθυνότητες*».

2.18. Θεωρητικές απόψεις για την εφηβεία

Με την εφηβεία ασχολήθηκαν πολλοί ερευνητές και ο καθένας από αυτούς διατύπωσε τις δικές του απόψεις. Στη συνέχεια θα παραθέσουμε με μεγάλη συντομία τις βασικότερες από αυτές

Α) Erikson

Κατά τον Erikson σε κάθε φάση της ανάπτυξης του ατόμου υπάρχουν στόχοι διαφορετικοί κάθε φορά που πρέπει αυτό να επιτύχει. Με τον ίδιο τρόπο στην περίοδο της εφηβείας η αναπτυξιακή κρίση που θα πρέπει να επιλύσει το άτομο είναι η απόκτηση ταυτότητας του εγώ ή η σύγχυση ρόλων (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 23). Αν το άτομο επιλύσει σωστά αυτή την κρίση τότε θα ανταπεξέλθει με επιτυχία στους ρόλους που θα αναλάβει και οι οποίοι διαρκώς αλλάζουν. Σε αντίθετη περίπτωση, το άτομο λόγω των πιέσεων που θα δέχεται θα δημιουργήσει μια σύγχυση στην ταυτότητά του (Erikson 1968. Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 25). Σύμφωνα, ακόμη, με τον Erikson υπάρχουν τέσσερα προβλήματα που σχετίζονται με τη

σύγχυση ταυτότητας, το πρόβλημα της οικειότητας, του χρόνου, της φιλοπονίας και το πρόβλημα της αρνητικής ταυτότητας. Τέλος, ο Erikson, πιστεύει ότι η περίοδος της εφηβείας αποτελεί ένα ψυχοκοινωνικό μορατόριουμ για τους ανθρώπους (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 26-27).

Β) Marcia

Με την κρίση ταυτότητας ασχολήθηκε και ο Marcia (1966, σελ. 551-558) ο οποίος βασίστηκε στην θεωρία του Erikson και πίστευε ότι αυτή αποτελεί ένα πολύ σημαντικό παράγοντα για να επιτευχθεί η σωστή ψυχολογική ανάπτυξη αυτού του σταδίου και αυτό θα βοηθήσει το άτομο να ξεπεράσει το στάδιο της παιδικής ηλικίας και να μπει μετά την εφηβεία στην ενηλικίωση. Κατά την περίοδο της εφηβείας το άτομο διανύει, σύμφωνα με τον Marcia, τέσσερα διαφορετικά είδη ταυτότητας που επιγραμματικά είναι τα εξής: «*1. Σύγχυση ρόλων, 2. Δοτή ταυτότητα, 3. Παρατεταμένο μορατόριουμ, 4. Κατακτημένη ταυτότητα*»

Τέλος, ο Marcia συμπέρανε πως όσα άτομα έχουν κατακτήσει σωστά την ταυτότητά τους προσαρμόζονται καλύτερα στην κοινωνία και συγκριτικά με τους εφήβους που βρίσκονται σε σύγχυση ταυτότητας οι έφηβοι αυτοί έχουν υψηλότερο αυτοσυναίσθημα και βιώνουν λιγότερη ένταση (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 27).

Γ) Coleman

Ο Coleman διαπιστώνοντας διαφορές σε κάθε άτομο, ενδοατομικές, διατομικές και διομαδικές, διατύπωσε το 1974 την εστιακή θεωρία της εφηβείας σύμφωνα με την οποία «*η εφηβεία σχετίζεται με ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών αναπτυξιακών καθηκόντων*» (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 31). Κάθε έφηβος δεν διανύει το στάδιο της εφηβείας κάτω από τις ίδιες συνθήκες με άλλους καθώς άλλοι είναι αναγκασμένοι να δουλεύουν, άλλοι να συνεχίζουν την εκπαίδευσή τους, άλλοι να εγκαταλείπουν το πατρικό σπίτι κ.λπ. Γενικότερα ο έφηβος βρίσκεται αντιμέτωπος με την πρόκληση να προσαρμοστεί στις νέες συνθήκες (Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 31).

Δ) Keating

Ο Daniel Keating, ασχολήθηκε (1980) με τη σκέψη των εφήβων και ειδικότερα με τις διαφορές που υφίστανται μεταξύ της σκέψης της μέσης παιδικής ηλικίας και της εφηβικής ηλικίας και πρότεινε πέντε χαρακτηριστικά που διακρίνουν τη σκέψη των εφήβων από τη μέση παιδική ηλικία: «1. *Σκέψη για τις δυνατότητες,* 2. *Σκέψεις για το μέλλον,* 3. *Σκέψη μέσω υποθέσεων*, 4. *Σκέψεις για τη σκέψη*, 5. *Σκέψη πέρα απ' τα συμβατικά όρια*» (Cole & Cole, 2002, Τόμος Γ, σελ. 100).

Ε) Piaget

Ο Piaget αναπτύσσοντας της θεωρία του αναφέρει πως στη διάρκεια της εφηβείας το άτομο βρίσκεται στο στάδιο της τυπικής νόησης δηλαδή «*την ικανότητα να σκέφτεται συστηματικά όλες τις λογικές σχέσεις ενός προβλήματος. Οι έφηβοι παρουσιάζουν έντονο ενδιαφέρον για αφηρημένες έννοιες και για την ίδια τη διεργασία της σκέψης*» (Cole & Cole, 2002, Τόμος Γ, σελ. 101-102).

ΣΤ) Kohlberg

Η περίοδος της εφηβείας, κατά κοινή ομολογία, είναι η περίοδος που οι άνθρωποι αρχίζουν να αναπτύσσουν την ηθικότητα. Ο Lawrence Kohlberg κυριάρχησε στον τομέα της ηθικής ανάπτυξης του ατόμου. Αναφέρει πως οι ηθικοί συλλογισμοί κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας και της εφηβείας περνούν από τρία στάδια και καθένα από αυτά αποτελείται από άλλα δύο στάδια (Cole & Cole, 2002, Τόμος Γ, σελ. 129). Σύμφωνα, λοιπόν, με τον Kohlberg στην εφηβεία αντιστοιχεί το στάδιο της αυτόνομης ηθικής όπου «*Εδώ το άτομο αρχίζει να καθορίζει το ηθικό ή το ανήθικο μιας πράξης χωρίς να δεσμεύεται από τις κοινωνικές συμβάσεις και τις πεποιθήσεις ή τις προσδοκίες των ισχυρών προσώπων. Σε αυτό το επίπεδο, το άτομο έχει εσωτερικεύσει τους δικούς του κανόνες και τα δικά του αξιολογικά πρότυπα, στα οποία και υπακούει ανεξάρτητα από την άμεση κοινωνική επιδοκιμασία ή αποδοκιμασία*» (Kohlberg 1969˙ στο: Hayes, 2011, Τόμος Β, σελ. 183-184) .

2.19. Πολιτική Κοινωνικοποίηση

Με την πολιτική κοινωνικοποίηση ασχολήθηκαν ερευνητές από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Πρώτος ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία* του αναφέρθηκε στην κοινωνικοποίηση στην Αρχαία Αθήνα (German, 2014, σελ. 17). Στη συνέχεια ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά*, ο Toqueville στο έργο του *Δημοκρατία στην Αμερική* αλλά και πιο σύγχρονοι ερευνητές ασχολήθηκαν με το θέμα (Τερλεξής, 1975, σελ. 38-39). Μέρος της γενικότερης κοινωνικής συμπεριφοράς ενός ανθρώπου είναι και η πολιτική του συμπεριφορά η οποία καθώς μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά κέντρισε το ενδιαφέρον επιστημόνων όπως κοινωνιολόγοι και οικονομολόγοι. Οι επιστήμονες αυτοί ασχολήθηκαν με το πώς τα άτομα δέχονται τα διάφορα ερεθίσματα και πως επηρεάζεται γενικότερα ο πολιτικός τους προσανατολισμός (Τερλεξής, 1975, σελ. 21). Τα τελευταία χρόνια από την Κοινωνική Ψυχολογία και την Πολιτική Κοινωνιολογία αποδίδεται μεγάλη σημασία «*στον πολιτικό προσανατολισμό του*

κοινού ανθρώπου και στους παράγοντες που συντελούν στη γενικότερη ανάπτυξή του» (Τερλεξής, 1975, σελ. 13).

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης διαφέρει ανάλογα με τον τρόπο και το πως έχει συγκροτηθεί και διαμορφωθεί μια κοινωνία οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά τη δεδομένη στιγμή που κάποιο άτομο έρχεται στη ζωή. Σύμφωνα με τον Α. Μεταξά (1976, σελ. 12) οι μορφές της κοινωνικοποίησης είναι πολλές όπως η αισθητική, η οικογενειακή, η θρησκευτική κ.ά., που όλες μαζί διαμορφώνουν τη συμπεριφορά και τις στάσεις του ατόμου. Ο ίδιος ορίζει την πολιτική κοινωνικοποίηση ως την διαδικασία με την οποία «*αποκτούμε άμεσα ή έμμεσα ένα σύνολο αντιδράσεων, προκαταλήψεων, γνώσεων και εκτιμήσεων σχετικά με το πολιτικό φαινόμενο*».

Πέραν όμως από αυτά ο Πανταζής Τερλεξής (1975, σελ. 33· οι υπογραμμίσεις του συγγραφέα) όσον αφορά την πολιτική κοινωνικοποίηση την «*διακρίνει σε δύο είδη πολιτικής μαθήσεως: αυτή, που συντελείται κατά τρόπο <u>συνειδητό</u> και <u>προγραμματισμένο</u> και αυτή που συντελείται κατά τρόπο <u>τυχαίο</u> και <u>απρογραμμάτιστο</u>. Η συνειδητά συντελούμενη πολιτική διδαχή μπορεί με τη σειρά της να διαιρεθεί σε δύο υποκατηγορίες: στην <u>τυπική</u> και στην <u>άτυπη</u>. Η απρογραμμάτιστη ή τυχαία πολιτικοποίηση μπορεί κι αυτή να διαιρεθεί σε δύο υποκατηγορίες: στη μάθηση που είναι <u>πολιτικά σχετική</u> και στη μάθηση που είναι <u>πολιτικά άσχετη</u>*. Το ενδιαφέρον για την πολιτικά σχετική και την πολιτικά άσχετη κοινωνικοποίηση άρχισε να αναπτύσσεται τελευταία. Η πολιτικά άσχετη μάθηση ανήκει στην απρογραμμάτιστη κοινωνικοποίηση. Παρότι αφορά πίστεις και αξίες αποδεκτές γενικότερα από τις κοινωνίες συντελεί πάρα πολύ στην ανάπτυξη και τη διαμόρφωση της κοινωνικής συμπεριφοράς αν και οι συνέπειες από αυτή γίνονται αντιληπτές αργότερα. Όταν, δηλαδή, «*το άτομο γίνει κάτοχος κάποιου πολιτικού ρόλου και μέσω αυτού έρθει σε άμεση επαφή με τα πολιτικά αντικείμενα του συστήματος*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 34). Βέβαια σημαντικότατο ρόλο παίζουν αναμφισβήτητα τα τυχαία και ίσως άσχετα με την πολιτική γεγονότα όπως για παράδειγμα το παιδί να γίνει μάρτυρας δωροδοκίας κάποιου κρατικού λειτουργού, ή κάποιες φορές το άτομο να δέχεται αξίες που μπορεί να φαίνεται ότι δεν συνδέονται με την πολιτική αλλά είναι βασικές για την συμπεριφορά του. Τέλος, μεγάλο ρόλο παίζει και το πόσο το οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνει ένα παιδί είναι καταπιεστικό ή δημοκρατικό κ.τλ. (Τερλεξής, 1975, σελ. 34-35).

Ο Πανταζής Τερλεξής πριν δώσει τον ορισμό της πολιτικής κοινωνικοποίησης διαπιστώνει ότι πολιτικές συνήθειες, πολιτικά ήθη, έθιμα, αίσθημα, και αξίες ασκούν

επιρροή στην πολιτική ζωή μιας κοινότητας και συντελούν στη διαμόρφωση των δομών και λειτουργιών του πολιτικού συστήματος το οποίο τροφοδοτείται από τις ιδιόμορφες πολιτικές αξίες και τον δικό του τρόπο πολιτικής έκφρασης που του δίνουν την δική του ταυτότητα και συμπληρώνει (1975, σελ. 22-23· οι υπογραμμίσεις του συγγραφέα) «*Με βάση αυτές τις προϋποθέσεις και αυτήν τη λογική, η πολιτική κοινωνικοποίηση μπορεί να ορισθεί σαν η διαδικασία που εφοδιάζει το άτομο με το πολιτικό του εγώ καθώς αναπτύσσεται περνώντας από την παιδική ηλικία στην εφηβική, και σε συνέχεια στην ωριμότητα. Αν εξετάσουμε την ίδια διαδικασία από άλλη σκοπιά, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι η διαδικασία με την οποία σχηματίζεται και μεταβιβάζεται η πολιτική κουλτούρα μιας ομάδας ή ενός ολόκληρου έθνους από γενιά σε γενιά*». Πάντως κατά τον Τερλεξή (1975, σελ. 24) «το '*ισοζύγιο' της πολιτικής κοινωνικοποίησης βαρύνει πάντα προς το μέρος του status quo, του 'κατεστημένου', τουλάχιστον όσον αφορά τις βασικές αρχές και τις θεμελιακές πίστεις του πολιτεύματος*». Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση αποτελεί παράγοντα στασιμότητας και ανάσχεσης προόδου της κοινωνίας ιδιαίτερα στις μέρες μας που η ανάπτυξη της τεχνολογίας και των τρόπων επικοινωνίας του ανθρώπου είναι ραγδαία (Τερλεξής, 1975, σελ. 24).

Οι Μπιτσάκη & Τσαγγάρη (2000, σελ. 28-29) αναφέρουν σχετικά με την πολιτική κοινωνικοποίηση: «*Η διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης συντελεί στην αναπαραγωγή της πολιτικής κουλτούρας μιας κοινωνίας, μπορεί όμως, παράλληλα, να συμβάλλει και στη μετεξέλιξή της.... Πολλές φορές η πολιτική κοινωνικοποίηση που προγραμματίζεται άμεσα ή έμμεσα, είτε διά μέσου των επίσημων ή τυπικών κρατικών μηχανισμών είτε δια μέσου πρωτογενών και άτυπων κοινωνικών θεσμών και σχέσεων, περιέχει όχι μόνο τα ερεθίσματα και τις γνώσεις που μπορεί να οδηγήσουν στην ταύτιση με την κανονικότητα, αλλά και τις εμπειρίες που μπορεί να οδηγήσουν στην αναταραχή*». Αν και τελικά είναι δύσκολο να δοθεί ένας ορισμός της πολιτικής κοινωνικοποίησης –όπως και της Κοινωνικοποίησης γενικότερα- (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 25) οι Μπιτσάκη & Τσαγγάρη την ορίζουν (2000, σελ. 27) ως τη διαδικασία «*κατά την οποία το υποκείμενο αποκτά ένα σύνολο γνώσεων, αντιλήψεων και στάσεων σχετικών με τα πολιτικά πράγματα*».

Ο Τσαρδάκης (1987[α], σελ. 159) χρησιμοποιεί τον όρο «*πολιτικοϊδεολογική κοινωνικοποίηση*». Αναφέρει, ακόμη, πως η πολιτικοϊδεολογική κοινωνικοποίηση είναι μέρος της γενικότερης κοινωνικοποίησης του ατόμου που στόχο έχει τη «*γένεση του πολιτικού ανθρώπου*», στο πως δηλαδή να αποκτήσει κάποιος τις δεξιότητες που

απαιτούνται για να μπορεί να εξουσιάζει και να εξουσιάζεται. Κατά τον Τσαρδάκη (1987^{α}, σελ. 160-161. Τσαρδάκης, 1987^{β}, σελ. 166) η πολιτική κοινωνικοποίηση ορίζεται «*ως μια διαδικασία αντιπαράθεσης των αναπτυσσόμενων νέων με τις πολιτικές ιδέες, ιδεολογίες, πολιτικούς θεσμούς μιας συγκεκριμένης εποχής και μιας συγκεκριμένης κοινωνίας*». Η διαδικασία αυτή φτάνει στο αποκορύφωμά της κατά την εφηβική και τη γενικότερη νεανική ηλικία, κατά την περίοδο δηλαδή που οι νέοι έχουν τάσεις αμφισβήτησης για όλα σχεδόν τα πράγματα γύρω τους, τις αξίες και τους θεσμούς καθώς τότε αρχίζουν να δραστηριοποιούνται πολιτικά. Όλη η παραπάνω διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης συντελείται μέσα στην οικογένεια, το σχολείο κ.λπ. και με πρακτικές που έχουν σαν στόχο ιδεολογικές λειτουργίες που σχετίζονται με τους ταξικούς αγώνες για τη διεκδίκηση κοινών συμφερόντων και παρατηρεί ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση δεν θα πρέπει να αφήνεται στην τύχη και να γίνεται παθητικά. Με την πολιτική κοινωνικοποίηση κάθε άνθρωπος προσαρμόζεται στις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν στην εποχή του αλλά ταυτόχρονα μπορεί και να αλλάξει και να ανανεώσει τους θεσμούς αυτούς. Αυτό μπορεί να συμβεί αν το άτομο είναι ενεργό πολιτικά και συμμετέχει στις αποφάσεις με το διάλογο και όχι με την αποστασιοποίησή του από αυτά γιατί αλλιώς δεν μπορεί να λειτουργήσει το δημοκρατικό πολίτευμα και φυσικά μέσα από την πολιτική διαφώτιση των νέων (Τσαρδάκης, 1987^{α}, σελ. 161-163).

Κατά την Καρακατσάνη η πολιτική κοινωνικοποίηση αρχικά έχει σαν στόχο την πρόσληψη και την υιοθέτηση από το άτομο αρχών και αξιών και, ακόμη, το πώς θα μπορεί το άτομο να αναλαμβάνει κοινωνικούς ρόλους και να συμμετέχει στα πολιτικά πράγματα και στην κοινωνία γενικότερα. Στη συνέχεια η πολιτική κοινωνικοποίηση ορίζεται από την Καρακατσάνη (2004, σελ. 21) ως εξής: «*Πρόκειται για τη διαδικασία μύησης του ατόμου στην 'πολιτική κουλτούρα' (culture civique), την οικοδόμηση της πολιτικής ταυτότητας, τη μετάδοση μιας σειράς στάσεων, αξιών και αρχών κοινωνικής συνύπαρξης, ένα σύνολο στοιχείων που διαμορφώνουν και καθορίζουν την πολιτική συμπεριφορά*». Αναφερόμενη δε στην πολιτική εκπαίδευση η ίδια (2004, σελ. 175· οι τονισμοί της συγγραφέως) αναφέρει τα εξής βασικά χαρακτηριστικά της: «*1. Πολιτικές γνώσεις, 2. Πολιτικές-διανοητικές δεξιότητες, 3. Πολιτικές-πολιτειακές αρετές*».

Με την πολιτική κοινωνικοποίηση ασχολήθηκαν και οι Stone & Schaffner (2002, σελ.113 κ.εξ.), οι οποίοι αφού πραγματοποιούν μια πολύ συνοπτική παρουσίαση των βασικών θεωριών μάθησης καταλήγουν πως αυτές «*συναθροίζονται*

και, σε συνδυασμό με περισσότερο εννοιολογικά φορτισμένες διαδικασίες, παράγουν το πολιτικά κοινωνικοποιημένο άτομο». Στη συνέχεια διακρίνουν την πολιτική κοινωνικοποίηση σε άμεση και έμμεση. Άμεση πολιτική κοινωνικοποίηση είναι η γνώση για τις διαδικασίες της ψηφοφορίας κ.τ.ό. που προέρχεται από τους γονείς, το μάθημα της Αγωγής του Πολίτη στο σχολείο και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Έμμεση είναι η πολιτική κοινωνικοποίηση που αφορά τη μάθηση «*πολύ γενικών προσανατολισμών προς τον κόσμο και τους άλλους*» (Stone & Schaffner, 2002, σελ. 113).

2.20. Φορείς κοινωνικοποίησης και Πολιτικής κοινωνικοποίησης

Σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες για την σωστή και αποτελεσματική κοινωνικοποίηση των ανθρώπων παίζουν ρόλο πολλοί μηχανισμοί. Μέσω των μηχανισμών αυτών τόσο τα άτομα όσο και η κοινωνία εξυπηρετούνται γιατί η ένταξη των ατόμων γίνεται πολύ πιο εύκολα και πιο γρήγορα (Γιούλτση, 1997, σελ. 295). Για την κοινωνικοποίηση, ειδικότερα, οι φορείς αυτοί διαιρούνται σε πρωτογενείς και δευτερογενείς και αναλύονται διεξοδικά στη συνέχεια.

2.20.1 Πρωτογενείς φορείς

Για τη συγκρότηση του ατόμου και για την πολιτική του κοινωνικοποίηση πρωταγωνιστικό και βασικό ρόλο παίζουν σύμφωνα με τις Μπιτσάκη και Τσαγγάρη (2000, σελ. 43-76) η οικογένεια, το σχολείο, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, η τέχνη, η θρησκεία κ.ά, ενώ σύμφωνα με τη Νόβα-Καλτσούνη (2007, σελ. 271) ρόλο επίσης παίζουν οι ομάδες ομηλίκων, ο στρατός, ο χώρος εργασίας κ.ά. χωρίς όμως να μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια η σημαντικότητα του καθενός ξεχωριστά. Ο Πανταζής Τερλεξής (1975, σελ. 35) υποστηρίζει πως η πολιτικοποίηση συντελείται με πρωτογενείς και δευτερογενείς φορείς ή σχέσεις. Έτσι, στις πρωτογενείς σχέσεις ανήκουν οι σχέσεις που αναπτύσσονται σε μικρές ομάδες ανθρώπων με την προσωπική επαφή όπως στην οικογένεια, στις φιλικές συντροφιές και παρέες, οι συμμαθητές, το σχολείο και πρωτογενείς φορείς κοινωνικοποιήσεως είναι οι γονείς, οι φίλοι, οι συμμαθητές και οι συνάδελφοι. Όσον αφορά τις δευτερογενείς σχέσεις αυτές είναι απρόσωπες και τυπικές, όπως λόχου χάρη σύλλογοι, πολιτικές οργανώσεις και κόμματα, εταιρείες, λέσχες πανεπιστημιακές ή άλλες κ.λπ.[11] «*Οι*

[11] Για μια αναλυτικότερη παρουσίαση της διαμόρφωσης εθνοτικών ενώσεων μεταναστών στην Αθήνα μέσα από τις οποίες οι μετανάστες κινητοποιούνται πολιτικά αλλά και μέσα από

συνηθέστεροι φορείς τέτοιου είδους πολιτικοποιήσεως είναι τα πολιτικά κόμματα, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας ή καταστάσεις και φαινόμενα όπως οι επαναστάσεις, τα συστήματα της ταξικής κινητικότητας, τα εθνικιστικά κινήματα, κλπ.» (Τερλεξής, 1975, σελ. 36). Στη συνέχεια παρουσιάζουμε αναλυτικά τους σημαντικότερους φορείς κοινωνικής πολιτικοποίησης.

Οικογένεια

Η οικογένεια τόσο ως προς τη δομή της, όσο και την οργάνωση και τη λειτουργία της είναι στενά δεμένη με την κοινωνία και με την εξέλιξή της (Νόβα-Καλτσούνη, 2007, σελ. 89. Σεραφετινίδου, 1987 σελ. 102). Σύμφωνα με τον Τσαρδάκη (1987[α], σελ. 33) η οικογένεια «*είναι μια κοινωνικά αναγνωρισμένη και παραδοσιακά καθιερωμένη μορφή συμβίωσης των μελών της κοινωνίας. Αυτή σχηματίζει την αρχική βιολογική και κοινωνική κοινότητα, της οποίας βασικός σκοπός είναι η διατήρηση του ανθρώπινου είδους, μέσω της αναπαραγωγής των μελών της κοινωνίας*». Η μορφή της οικογένειας ποικίλλει από εποχή σε εποχή και από κοινωνία σε κοινωνία ενώ στο σημερινό δυτικό κόσμο επικρατεί η πυρηνική οικογένεια, δηλαδή αυτή που την απαρτίζουν οι γονείς και τα παιδιά τους. Μέσα, όμως, στη μετανεωτερική κοινωνία που ο χαρακτήρας της είναι διαπολιτισμικός διαμορφώνονται οικογενειακά σχήματα με νέα δομή (Γιώτσα, 2012). Σε όλες, όμως, τις εποχές και τις κοινωνίες και ανεξάρτητα από το κοινωνικό στρώμα που ανήκε η οικογένεια η δομή της καθώς και οι σχέσεις των μελών της μεταξύ τους ήταν ανάλογες με τις αντιλήψεις που επικρατούσαν στους διάφορους τομείς, θρησκευτικό, πολιτισμικό, παραδόσεις, όπως, επίσης, και με τις πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που εκάστοτε επικρατούν (Τσαρδάκης, 1987[α], σελ. 34).

Τα τελευταία χρόνια η πυρηνική οικογένεια και οι λειτουργίες της στην κοινωνικοποίηση έχουν αρχίσει να μην έχουν τόσο μεγάλη επίδραση στους νέους γιατί έχουν δημιουργηθεί και άλλοι θεσμοί που λειτουργούν παράλληλα μ' αυτήν. Αυτοί οι θεσμοί είναι οι βρεφονηπιακοί σταθμοί από τους οποίους αρχίζει η εκπαίδευση σε πολύ μικρή ηλικία για τα παιδιά, η «*βιομηχανία ανθρώπινων σχέσεων*» (Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 94) που την αποτελούν τα κέντρα για τη

αυτές οι κυβερνήσεις πετυχαίνουν και τους ελέγχουν βλέπε και: Petronoti, M., (2001), «Ethnic Mobilization in Athens. Steps and Initiatives Towards Integration», in: Tillie, J./Roges, A., (Eds), *Multicultural Policies and Modes of Citizenship in European Cities*, Aldershot, Ashgate, σελ. 41-60

συμβουλευτική γονέων και συζύγων, κέντρα για τη σεξουαλικά προβλήματα, τη διάγνωση, τη διαπαιδαγώγηση και τη θεραπεία αυτών κ.τ.ό., και, τέλος, τα ΜΜΕ κυρίως με την εισβολή τους στον ιδιωτικό χώρο των οικογενειών. Το παιδί περνάει πολύ χρόνο έξω από το σπίτι του παρακολουθώντας την εκπαίδευσή του – παιδικό σταθμό, νηπιαγωγείο, δημοτικό - και αυτός είναι ένας λόγος που η οικογένεια έχει χάσει την κοινωνικοποιητική της δύναμη και μάλιστα από φορείς οι οποίοι ως επί το πλείστον είναι απρόσωποι (Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 94-95). Διαφέρει, επομένως, η κοινωνικοποίηση που γίνεται μέσα στην οικογένεια από τους άλλους φορείς καθώς η κοινωνικοποίηση που γίνεται σ' αυτούς οδηγεί τους ανθρώπους σε σχέσεις πιο απρόσωπες και επιφανειακές και, τέλος, οδηγεί στη μαζικοποίηση του ανθρώπου από πολύ μικρή ηλικία (Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 96).

Οι Μπιτσάκη και Τσαγγάρη τοποθετούν την οικογένεια, όπως και το σχολείο, στους φορείς της πρώιμης κοινωνικοποίησης. Οι πρώτες κοινωνικές εμπειρίες του παιδιού οφείλονται στις επιδράσεις που δέχεται από την οικογένεια. Μάλιστα κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους τα παιδιά δέχονται επιδράσεις σχεδόν αποκλειστικά από το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον και τις υιοθετούν χωρίς πολλή σκέψη και χωρίς να τις επεξεργάζονται. Μέσα στην οικογένεια το παιδί μαθαίνει πράγματα που εμπεριέχουν και στοιχεία πολιτικότητας σε λανθάνουσα μορφή (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 44).

Η οικογένεια μαθαίνει στα παιδιά πώς να ενταχθούν στο αμέσως πιο κοντινό μετά από αυτή περιβάλλον αποτελώντας έτσι τον συνδετικό κρίκο για την ένταξη των ατόμων στις ομάδες αυτές. Επίσης, η οικογένεια ανήκει και αυτή σε μια μεγαλύτερη ομάδα και έτσι έχει μαζί μ' αυτές κοινά χαρακτηριστικά, αξίες, ήθη, έθιμα κ.τλ. Υπάρχει, βέβαια, το ενδεχόμενο μια οικογένεια να αποκλίνει από τους συνηθισμένους τρόπους συμπεριφοράς της κοινωνίας αλλά παρόλα αυτά αποτελεί παράγοντα κοινωνικοποίησης (Κυριακίδης, 1994, σελ. 97).

Ο καθηγητής Hyman του Πανεπιστημίου της Columbia στην εργασία του *Πολιτική Κοινωνικοποίηση* αναφέρει στην αρχή του κεφαλαίου του για τους φορείς κοινωνικοποιήσεως: «*Ο βασικότερος από τους φορείς κοινωνικοποιήσεως στο χώρο της πολιτικής είναι η οικογένεια*» (Hyman, 1951, σελ. 51· στο: Τερλεξής, 1975, σελ. 85). Ο πολιτειολόγος Key λέει επίσης: «*Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η επίδραση της οικογένειας συντελεί στη διαμόρφωση των βασικών αξιών και απόψεων, που με τη σειρά τους μπορεί να αποβούν αποφασιστικής σημασίας για τη στάση του ατόμου έναντι των πολιτικών πραγμάτων για ένα αρκετά μεγάλο διάστημα μετά την αποχώρησή του*

από την οικογενειακή εστία» (Key, 1961, σελ. 293-305· στο: Τερλεξής, 1975, σελ. 85). Η διεργασία με την οποία η οικογένεια διαμορφώνει, καθορίζει και επηρεάζει τη συμπεριφορά των μελών πραγματοποιείται με τρεις τρόπους τους οποίους ο καθηγητής Lane αποκάλεσε και «*πολιτικό νόμο του Μέντελ*». Οι τρόποι αυτοί είναι: «*α) με τη μετάδοση ανθρωπιστικών αξιών (μη πολιτικών), δια μέσου των οποίων το άτομο αρχίζει να αποκτά επίγνωση του εαυτού του σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο, β) με τη 'συνειδητή' και 'πολιτικά σχετική' διδαχή πολιτικών πίστεων, ιδεών και στάσεων και γ) με τον καθορισμό ευρυτέρων πολιτιστικών, κοινωνικών και οικονομικών πλαισίων δράσεως*» (Lane, 1959, σελ. 502-511· στο: Τερλεξής, 1975, σελ. 87). Βέβαια, ο βαθμός επιρροής της οικογένειας δεν είναι ίδιος σε όλες τις κοινωνίες αλλά ποικίλει ανάλογα με το πολιτικό σύστημα κάθε χώρας, τον πολιτισμό της και τις οικονομικές συνθήκες που επικρατούν κάθε φορά. Μάλιστα η επίδραση της οικογένειας είναι πολύ πιο μεγάλη όταν δεν υπάρχουν εξωοικογενειακοί φορείς ή είναι πολύ περιορισμένη η επίδρασή τους (Τερλεξής, 1975, σελ. 89).

Μέσα στην οικογένεια το παιδί θα δεχτεί και τα πρώτα λανθάνοντα μηνύματα πολιτικής κοινωνικοποίησης. Επιπλέον, ανάλογα με το πόσο δημοκρατικά λαμβάνονται οι αποφάσεις μέσα στην οικογένεια τότε τα άτομα μπορεί να πιστεύουν αργότερα ότι οι η συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες είναι σημαντική. Από την άλλη πλευρά όταν μέσα στην οικογένεια αποφασίζουν μόνο οι γονείς ή μόνο ένας από τους δύο γονείς τότε το παιδί μπορεί να αποκτήσει αυταρχική πολιτική συμπεριφορά (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 45). Βασικό ρόλο σ' αυτό έχει η προσωπικότητα του πατέρα και το πόσο καταπιεστικός είναι αυτός (Τερλεξής. 1975, σελ. 121)

Ο Adorno (1982) και ο Freud (1921) ασχολήθηκαν επίσης με το θέμα της κοινωνικοποίησης. Ο Adorno την αυταρχική συμπεριφορά την ονομάζει «*απολυταρχικό*» (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 46· Adorno, 1982, σελ. 361) σύνδρομο και σύμφωνα με τον Freud αυτή καθορίζεται από το οιδιπόδειο σύμπλεγμα σημαντικά (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 46. Querraoui, 2009 σελ. 89).

Ένας ακόμη σημαντικός μελετητής του θεσμού της οικογένειας είναι και ο Dieter Claesens, εισηγητής του κοινωνικοποιητικού μοντέλου. Ο Claesens, που θεωρεί και αυτός πολύ σημαντικό το ρόλο της οικογένειας, διακρίνει τρεις φάσεις στην κοινωνικοποίηση του παιδιού: την πρώτη φάση (Sozialbilisterung), την πολιτισμοποίηση (Enkulturation), και τη δευτερογενή κοινωνική σταθεροποίηση (Sekundäre soziale Fixierung) (Τσαρδάκης, 1987^{α}, σελ. 45). Στη φάση της

πολιτισμοποίησης (Enkulturation) το παιδί αναλαμβάνει τον πολιτισμικό του ρόλο και μέσα στην οικογένεια μαθαίνει τρόπους συμπεριφοράς καθώς «*Το οικογενειακό περιβάλλον είναι το φίλτρο των πολιτισμικών στοιχείων που μεταδίδει στο παιδί*» (Τσαρδάκης, 1987^{α}, σελ. 50). Στην φάση της δευτερογενούς κοινωνικής σταθεροποίησης ή στερεοποίησης το άτομο αναλαμβάνει διάφορους «*κοινωνικούς ρόλους*» (Τσαρδάκης, 1987^{α}, σελ. 52), και με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώνεται σαν προσωπικότητα και «*κατά τη διάρκεια της κοινωνικοποίησής του ενσωματώνεται στην κοινωνία, που σημαίνει αφομοιώνει την ίδια τη δομή της κοινωνίας*» (Τσαρδάκης, 1987^{α}, σελ. 53).

Η οικογένεια, τέλος, παίζει καθοριστικότατο ρόλο και στην κομματική ταυτότητα των παιδιών. Οι γονείς συνήθως μεταβιβάζουν στα παιδιά τους την κομματική τους ταυτότητα, όμως, καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν αποκτώντας νέες εμπειρίες και ερεθίσματα μπορεί να μεταβάλλουν την κομματική τους ταυτότητα. Αν μάλιστα το παιδί κατανοήσει ότι το κόμμα που υποστηρίζουν οι γονείς έρχεται σε αντίθεση με τις θέσεις και τα συμφέροντα της κοινωνικής τάξης που ανήκει το ίδιο και η οικογένειά του τότε μπορεί να επέλθει ρήξη στις σχέσεις γονέων και παιδιού. Άλλοι παράγοντες που παίζουν ρόλο στην κοινωνικοποίηση είναι, σύμφωνα με τις Μπιτσάκη και Τσαγγάρη, (2000, σελ. 48) η κοινωνική θέση της οικογένειας, το μορφωτικό επίπεδο των γονιών, η οικονομική κατάσταση καθώς όλα τα παραπάνω επηρεάζουν και το πόσο το άτομο ενημερώνεται για τα κοινωνικά και τα πολιτικά θέματα.

<u>Παράγοντες που καθορίζουν την «Πολιτική συγγένεια» παιδιών και γονιών.</u>

Από τα παραπάνω εύλογα τίθεται το ερώτημα κατά πόσο υπάρχει συγγένεια και ομοιότητα ανάμεσα στις πολιτικές και κομματικές προτιμήσεις των γονέων με τα παιδιά τους. Πολλές έρευνες που έγιναν πάνω στην οικογένεια σαν φορέα πολιτικοποιήσεως έχουν διαπιστώσει ότι «*τα παιδιά υιοθετούν λίγο-πολύ τις πολιτικές αξίες και ακολουθούν τα πολιτικά πρότυπα των γονιών τους*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 91).

Α) Κομματική συγγένεια

Πολλοί ερευνητές που έχουν μελετήσει τη σχέση που έχει η κομματική συγγένεια γονιών-παιδιών είναι τόσο βέβαιοι για τη στενή σχέση που υπάρχει ώστε να ισχυρίζονται πως «*ο άνθρωπος γεννιέται υποψήφιος του κόμματος που ψηφίζουν οι*

γονείς τους» (Allport, 1929-30, σελ. 220-238· στο: Τερλεξής, 1975, σελ. 92). Στα επόμενα χρόνια με την ισχυροποίηση της θέσης της γυναίκας δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που οι γονείς ήταν οπαδοί διαφορετικού κόμματος. Όμως, έρευνες πάνω στο θέμα έδειξαν ότι τα ποσοστά των παιδιών που ψήφιζαν το ίδιο κόμμα με τους γονείς τους ήταν πολύ μεγάλα (Τερλεξής, 1975, σελ. 94).

Β) Το πολιτικό ενδιαφέρον των γονιών

Μεγάλο ρόλο για την κοινωνικοποίηση των παιδιών παίζει και το ενδιαφέρον που δείχνουν οι γονείς για τα πολιτικά πράγματα (Urbatsch, 2014). Όταν οι γονείς είναι άτομα που ενδιαφέρονται άμεσα και ουσιαστικά για την πολιτική ή ακόμα καλύτερα αν συμμετέχουν και οι ίδιοι ενεργά στα κοινά τότε τα παιδιά τους έχουν πολύ περισσότερες πιθανότητες να ασχοληθούν και τα ίδια με τα πολιτικά πράγματα (Τερλεξής, 1975, σελ. 95). Αντίθετα, αν οι γονείς έχουν μειωμένο ή κανένα ενδιαφέρον για την πολιτική τότε και τα παιδιά τους δεν θα ενδιαφέρονται για την πολιτική (Τερλεξής, 1975, σελ. 95).

Γ) Κομματική προτίμηση του πατέρα

Έρευνες σε πολλές χώρες έδειξαν ότι υπάρχουν διαφορές σε κάθε μια από αυτές για το αν και κατά πόσο τα παιδιά γνωρίζουν την κομματική προτίμηση του πατέρα τους. Η έλλειψη πολιτικής επικοινωνίας σε μια οικογένεια πολλές φορές αναπληρώνεται από άλλους φορείς πολιτικοποιήσεως. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα παιδιά αυτών των οικογενειών να είναι σε ικανοποιητικό βαθμό προσανατολισμένα σε πολιτικό επίπεδο. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι όσο περισσότερο και όσο καλύτερα γνωρίζει ένα παιδί την κομματική τοποθέτηση του πατέρα του και των γονιών του γενικότερα, τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει για να ακολουθήσει την ίδια τοποθέτηση (Τερλεξής, 1975, σελ. 95-96).

Από την άλλη πλευρά παρουσιάζονται δύο τάσεις για όσους νέους δεν γνωρίζουν καθαρά την πολιτική ή την κομματική ταυτότητα των γονιών τους. Η πρώτη τάση είναι «*να μην αποκτούν ισχυρούς δεσμούς με κανένα κόμμα*» και η δεύτερη «*όταν υποστηρίζουν κάποιο πολιτικό κόμμα, ο βαθμός της υποστηρίξεως και του ενδιαφέροντός τους να μην είναι τόσο υψηλός, όσο αυτών που γνώριζαν από μικροί τις πολιτικές προτιμήσεις των γονιών τους*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 92). Ακόμη, ο αναποφάσιστος εκλογέας που δεν έχει αποφασίσει νωρίς τι θα ψηφίσει, θα υποστηρίξει τελικά το κόμμα που θα υποστηρίξουν και τα άλλα μέλη της οικογένειάς

του. Η μεσαία ή αστική τάξη επηρεάζει περισσότερο τα παιδιά της από ότι η εργατική τάξη και ότι στα παιδιά της εργατικής τάξης και γενικότερα των λαϊκών τάξεων επιδρά περισσότερο το σχολείο από ότι η οικογένεια (Τερλεξής, 1975, σελ. 115-116).

Κλείνοντας το κεφάλαιο για τη συμβολή της οικογένειας στην κοινωνικοποίηση αναφέρουμε πρώτον πως στην εποχή μας με την ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει μειωθεί σημαντικά η δύναμη και η επιρροή της και οι κοινωνικοποιητικοί μηχανισμοί έχουν πάρει άλλη μορφή αντλώντας τη δύναμή τους από πολλούς άλλους παράγοντες όπως τα ΜΜΕ για τα οποία θα γίνει αναφορά παρακάτω (Τερλεξής, 1975, σελ. 125) και δεύτερον πως ανεξάρτητα από το γεγονός πως τα αποτελέσματα των ερευνών για τον ρόλο της οικογένειας δεν καταλήγουν στα ίδια πάντα αποτελέσματα είναι όμως «*κυρίαρχος*» (Νόβα-Καλτσούνη, 2007, σελ. 273).

<u>Το Σχολείο</u>

Κάθε κράτος έχει ως στόχο μέσα από το μηχανισμό της εκπαίδευσης και του σχολείου, πέραν από την κατάρτιση και την διαπαιδαγώγηση των μαθητών, την καλλιέργεια και της εθνικής συνείδησης των πολιτών και γι' αυτό θέλει να έχει τον έλεγχο της πολιτικής κοινωνικοποίησης (Καρακατσάνη, 2004, σελ. 20). Στην χώρα μας το σχολείο έχει συγκεκριμένες αρχές (Μπάκας, 2005, σελ. 199-206). Η κοινωνικοποίηση στο σχολείο δεν πραγματοποιείται μόνο μέσα από τη διδασκαλία των μαθημάτων αλλά παίζουν σημαντικό ρόλο και όλα όσα γίνονται στο σχολικό περιβάλλον όπως το πώς οργανώνεται το πρόγραμμα μαθημάτων, η οργάνωση του σχολικού χώρου με τις σχέσεις εξουσίας που εμπεριέχει καθώς και η επιλογή θεμάτων που έχουν σχέση με την ιδεολογία και της πολιτική. Μαζί με τα παραπάνω η Καρακατσάνη (2004, σελ. 27-28), περιλαμβάνει και όλα όσα έχουν σχέση με το λεγόμενο «*παραπρόγραμμα*» δηλαδή αυτά που «*υιοθετούνται από τους μαθητές μέσα από τις διάφορες πτυχές της σχολικής ζωής και το σύνολο των σχέσεων που αναπτύσσονται στο πλαίσιό της*» (Καρακατσάνη, 2004, υποσημείωση 75, σελ. 93). Σήμερα, εκτός των άλλων, τα ΜΜΕ με το λόγο τους επηρεάζουν σημαντικά και τη σχολική πραγματικότητα (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2011).

Η Καρακατσάνη (2004, σελ. 35) κάνει λόγο για τον όρο «*πολιτική διαπαιδαγώγηση*» αναφερόμενη στο ειδικό μάθημα που διδάσκεται στα σχολεία και αναφέρει πως χρησιμοποιείται συχνά ως ιδεολογικό και πολιτικό εργαλείο που συνήθως καθορίζεται από τις συγκυρίες που λειτουργούν είτε στο πολιτικό είτε στο κοινωνικό επίπεδο. Αρκετές έρευνες έχουν δείξει πως το μάθημα της πολιτικής

αγωγής δεν προσφέρει πολλά στην πολιτική διαπαιδαγώγηση των μαθητών σχετικά με τις πολιτικές τους στάσεις. Αυτό, όμως, δεν ισχύει για τα παιδιά που προέρχονται από λαϊκά στρώματα ή είναι παιδιά φυλετικών μειονοτήτων καθώς εκεί η επίδραση του συγκεκριμένου μαθήματος είναι πιο καθοριστική (Καρακατσάνη, 2004, σελ. 36).

Το Σχολείο είναι ένας βασικός, επίσης, τομέας πρωτογενούς κοινωνικοποίησης, σύμφωνα με τις Μπιτσάκη & Τσαγγάρη (2000, σελ. 56) οι οποίες αναφέρουν πως «*Η εκπαίδευση είχε πάντα μια ιδιαίτερη σημασία σε κάθε εποχή. Είχε χρεωθεί το ρόλο του δημιουργού προτύπων και αξιών στη νέα γενιά, τέτοιων που να διαιωνίζουν τις διαμορφωμένες κοινωνικές σχέσεις, να σταθεροποιούν και να διατηρούν κάθε φορά το υπάρχον κοινωνικοπολιτικό σύστημα*». Και συνεχίζοντας αναφέρουν (2000, σελ. 57) ότι το σχολείο είναι «*επίσημος φορέας κοινωνικοποίησης*». Το σχολείο πέραν του ότι μεταδίδει γνώσεις βοηθά το παιδί να διαμορφώσει την προσωπικότητά του. Όμως το σχολείο μεταδίδει και αξίες καθώς και αντιλήψεις που προετοιμάζουν το παιδί να είναι έτοιμο για τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Η επίδραση του σχολείου στην κοινωνικοποίηση του ατόμου είναι άμεση και έμμεση. Άμεση μέσω του αναλυτικού προγράμματος και έμμεση με το κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 58 & 62. Τερλεξής, 1975, σελ. 138 κ. εξ.).

Ένας από τους πρώτους μελετητές που θεώρησαν το σχολείο ως βασικό παράγοντα της κοινωνικοποίησης ήδη από τη δεκαετία του 1950 ήταν ο Talcot Parsons περιορίζοντας όμως τις μελέτες του στη σχολική τάξη. Αντιλαμβανόμενος την κοινωνικοποίηση σαν μια ανέλιξη του ατόμου μέσω σταδίων σε «*όλο και πιο, λειτουργικά, δυσκολότερα κοινωνικά συστήματα*» (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 206-207), μέσα από το σχολείο θεωρεί πως το παιδί θα ταυτιστεί με νέα πρότυπα όπως ο δάσκαλος, συμμαθητές κ.λπ., αλλά θα πρέπει πρώτα να έχει συντελεστεί συναισθηματική αποδέσμευση από τα πρόσωπα της οικογένειας, δηλαδή γονείς κ.λπ., και ερμηνεύει την σχολική τάξη σαν ένα κοινωνικό σύστημα που έχει δύο διαστάσεις τη λειτουργική και την διάσταση επιλογής (Τσιπλητάρης, 2001, σελ. 207).

Ο Τερλεξής (1975, σελ. 137) από την πλευρά του αναφέρει ότι το σχολείο παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού χαρακτήρα του ατόμου με άμεσο και με έμμεσο τρόπο. Τονίζει, ακόμη, ότι με τον άμεσο τρόπο μεταδίδονται ιδέες και αξίες με τις οποίες το άτομο ταυτίζεται με σύμβολα, καταστάσεις και διαδικασίες. Ο έμμεσος τρόπος αφορά τον ανταγωνισμό και το κλίμα υποταγής ή το κλίμα ελευθερίας που υπάρχει στο περιβάλλον του σχολείου. Η Νόβα-Καλτσούνη διατυπώνει την άποψη (2007, σελ. 279) πως το σχολείο βοηθά τα παιδιά να

εμπεδώσουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι έχουν μάθει στην οικογένεια και σύμφωνα με έρευνες όσο απολιτικοποιημένη είναι η οικογένεια τόσο αναπληρώνει το σχολείο την έλλειψη αυτή.

Σπουδαίο ρόλο κατά την εκπαιδευτική διαδικασία παίζει ο δάσκαλος χωρίς όμως να μπορεί να οριστεί με ακρίβεια ο βαθμός που επηρεάζει τους μαθητές (Καρκατσάνη, 2004, σελ. 30). Βασικό εργαλείο του δασκάλου είναι ο διάλογος με τους μαθητές και, κυρίως, το πόσο ο ίδιος ενθαρρύνει τους μαθητές να συζητούν θέματα που σχετίζονται με τις πολιτικές αξίες (Καρακατσάνη, 2004, σελ. 31). Παρόλα αυτά οι νέες τεχνολογίες έχουν εισχωρήσει και στην εκπαίδευση (Πουρνάρη, 1998, σελ. 43-55. 2003, σελ. 19-29).

Το σχολείο, επιπρόσθετα, παίζει έναν πολύ μεγάλο ρόλο και για τα παιδιά από τις άλλες χώρες (Μπόμπας, 1994). Ειδικότερα όσον αφορά τα μεταναστόπουλα και το ρόλο που το σχολείο παίζει στην ένταξή τους ο Νικολάου (2010^{α}, σελ. 30-31) σημειώνει: «*Είναι σκόπιμο να παρατηρήσουμε ότι για τους αλλοδαπούς μαθητές το σχολείο δεν είναι απλώς ο χώρος μέσα στον οποίο έρχονται για πρώτη φορά σε συστηματική, θεσμική και δομική επαφή με την ελληνική γλώσσα και Παιδεία. Είναι τις περισσότερες φορές ο χώρος μέσα στον οποίο βιώνουν και την πρώτη επαφή με την ελληνική κοινωνία. Η θεμελίωση επιτυχούς ή συγκρουσιακής σχέσης με το σχολικό περιβάλλον βαραίνει αποφασιστικά στο μέλλον των παιδιών αυτών.*

Η σχολική και κατά προέκταση, κοινωνική ένταξη των παιδιών αυτών είναι ζωτικής σημασίας για κάθε κράτος».

2.20.2 Δευτερογενείς φορείς

Παρουσιάσαμε μέχρι τώρα την οικογένεια και το σχολείο που θεωρούνται σαν οι βασικοί φορείς πολιτικής κοινωνικοποίησης. Υπάρχουν όμως και άλλοι παράγοντες που παίζουν σημαντικότατο ρόλο στην πολιτική ένταξη των νέων και στην συμμετοχή τους στις πολιτικές εξελίξεις. Ο Τερλεξής αναφέρει την κοινωνική κινητικότητα, την οικονομική ανάπτυξη, την πολιτική αναταραχή, τις επαναστάσεις και τα απελευθερωτικά κινήματα, τα πολιτικά κόμματα, την κοινωνική τάξη, και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας (Τερλεξής, 1975, σελ. 182-199). Από αυτούς τους παράγοντες θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τα ΜΜΕ και τα Πολιτικά Κόμματα.

<u>Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας</u>

Η οικογένεια και το σχολείο ανήκουν στους παραδοσιακούς φορείς κοινωνικοποίησης. Όμως τα τελευταία χρόνια με την ανάπτυξη της τεχνολογίας οι φορείς αυτοί δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις σύγχρονες απαιτήσεις της κοινωνίας και «*παρακμάζουν*» (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 67). Στη θέση αυτών των φορέων αναδεικνύονται άλλοι με κυριότερο τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας. Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας αναντίρρητα «*αποτελούν ένα σύγχρονο όπλο στα χέρια της εξουσίας, ένα κύριο μέσο διαμόρφωσης αντιλήψεων και ιδεών. Πρόκειται για έναν έμμεσο θεσμό πολιτικής κοινωνικοποίησης, ο οποίος αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής του ανθρώπου*» (Μπιτσάκη & Τσαγγάρη, 2000, σελ. 67). Και όπως συμπληρώνει η Μ. Σεραφετινίδου (1987, σελ. 19): «*Το ίδιο το κράτος ή η πολιτική ελίτ έχει τη δυνατότητα να τα χρησιμοποιεί στην άσκηση και επιβολή της κρατικής εξουσίας*». Η σημασία και ο ρόλος των ΜΜΕ έγινε αντιληπτή από τότε που έκαναν την εμφάνισή τους, αρχής γενομένης από τον Τύπο, γι' αυτό και ήδη από τον 18ο αιώνα χαρακτηρίστηκε σαν «*τέταρτη εξουσία*» (Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 18-19)[12]. Το γεγονός, επίσης, πως σήμερα γίνεται συζήτηση για τους ρόλους και τις ευθύνες που πρέπει να έχει ο πολίτης καθώς πολλές από τις αρμοδιότητες και τους τρόπους έκφρασής του περιορίζονται το αποτέλεσμα είναι να οδηγούμαστε σε μία «*δημοκρατία θεατών*» (Flitner, 1957· στο: Καρακατσάνη, 2004, σελ. 2). Τα ΜΜΕ έχουν, επίσης, πετύχει και καταλαμβάνουν τον περισσότερο ή ίσως όλον τον ελεύθερο χρόνο των ανθρώπων στην εποχή μας (Downing, 1980, σελ. 161. Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 17).

Ο ρόλος της τηλεόρασης στην κοινωνικοποίηση σύμφωνα με την Λαμπροπούλου (1997, σελ. 18-19) είναι σημαντικός αλλά έχει και πολλά αρνητικά καθώς συχνά η τηλεόραση υποκαθιστά την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων και αντισταθμίζει την έλλειψη συναναστροφής για πολλά άτομα. Οι κοινωνίες της εποχής μας στις οποίες υπάρχουν κοινωνικές ομάδες που διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς τη δομή τους, τα επιτεύγματά τους και τα συμφέροντά τους χρειάζονται μηχανισμούς ενσωμάτωσης των ομάδων αυτών. Σχετικά με την μαζική επικοινωνία η

[12] Ο όρος «τέταρτη εξουσία» έχει επικρατήσει για τα ΜΜΕ εδώ και αιώνες και με αυτόν εννοείται ότι τα ΜΜΕ συνυπάρχουν με τις τρεις άλλες εξουσίες. Για τον όρο «*τέταρτη εξουσία*» στις μέρες μας βλέπε και: Μανδραβέλης, Π., (2005), «Δημοσιογραφία Πολιτική και Δεοντολογία, Τέσσερις κι ένας Μύθοι για τα ΜΜΕ στην Ελλάδα», στο: Φραγκονικολόπουλος, Χ.Α., (Επιμέλεια-Εισαγωγή), *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Εκδόσεις: Ι. Σιδέρη, Αθήνα, σελ. 86-87

ενσωμάτωση «*αναφέρεται στο αίσθημα ατόμων, ομάδων και οργανώσεων ότι ανήκουν στην κοινωνία*» (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 159). Με την ενσωμάτωση τα άτομα ταυτίζονται με τις βασικές συλλογικές αξίες του περιβάλλοντος και της κοινωνίας τους και αυτή τα βοηθάει στο να υπάρχει αμοιβαία κατανόηση και να μειώνονται οι συγκρούσεις (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 159). Ο Κόντης από την πλευρά του (2009, σελ. 23) αναφέρει πως: «*Με τον όρο ενσωμάτωση νοηματοδοτείται μια δυναμική πορεία, διαδικασία, προς μια κατάσταση απουσίας οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών διακρίσεων μεταξύ συγκρίσιμων μεταναστευτικών και ημεδαπών πληθυσμιακών ομάδων*». Ο Κόντης (2009, σελ. 23-24) διευκρινίζει, ακόμη, ότι η συγκεκριμένη ενσωμάτωση είναι διαφοροποιημένη καθώς πραγματοποιείται ατομικά και εξαρτάται από την μεταναστευτική πολιτική στο εσωτερικό της χώρας τα χαρακτηριστικά του μετανάστη τα σχετικά με την παραγωγική διαδικασία (απόθεμα ανθρώπινου κεφαλαίου), το χρόνο που παραμένει ένας μετανάστης στη χώρα εισόδου αλλά και την ηλικία στην οποία εισήλθε σ' αυτήν, τα κίνητρα εξαιτίας των οποίων μετανάστευσε και, τέλος, το σε ποια ομάδα ημεδαπών θέλει ο ίδιος να ενσωματωθεί. Συνοπτικά, χρειάζεται η βούληση τόσο των ιθυνόντων στη χώρα εισόδου όσο και των μεταναστών για ενσωμάτωση.[13]

<u>Πολιτικά κόμματα</u>

Τα πολιτικά κόμματα παίζουν σημαντικό ρόλο στην πολιτική κοινωνικοποίηση και το ενδιαφέρον των ερευνητών στράφηκε προς αυτή την κατεύθυνση μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (Κανελλόπουλος, 1973· στο: Τερλεξής, 1975, σελ. 192). Η κομματική πολιτικοποίηση έχει κατά τον Τερλεξή δύο μορφές. Η πρώτη από αυτές στοχεύει στην διάδοση αρχικά και στην σταθεροποίηση κατόπιν της ήδη υπάρχουσας πολιτικής «*κουλτούρας*». Έτσι, το γεγονός ότι διατηρείται η πολιτική κουλτούρα συμβάλλει είτε στο να εξελιχθεί ομαλά το πολιτικό σύστημα είτε να διαιωνίζεται μια ανεπιθύμητη κατάσταση. Η δεύτερη μορφή κομματικής πολιτικοποιήσεως είναι αυτή κατά την οποία τα πολιτικά κόμματα εισάγουν καινοτομίες και με τις θέσεις τους συμβάλλουν στην αλλαγή των πολιτικών και πολιτιστικών σχέσεων που υπάρχουν σε

[13] Οι μηχανισμοί κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία είναι πολλοί και πολυσύνθετοι και παρουσιάζονται αναλυτικά από την Παπαδοπούλου, Δ., (2006), «Μορφές κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Το παράδειγμα της περιφέρειας Αττικής», στο: Μπαγκαβός, Χ./Παπαδοπούλου, Δ., (Επιμέλεια), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα, σελ. 291-352

μια κοινωνία. Μάλιστα, πολλές φορές τα κόμματα δεν μένουν μέσα στα όρια ενός κράτους αλλά ούτε και μιας τάξης (Τερλεξής, 1975). Για τη σχέση του όρου πολιτική κοινωνικοποίηση και κουλτούρα αναφέρουμε πως σύμφωνα με τον Rose η πολιτική κοινωνικοποίηση ορίζεται ως «*μεταβίβαση της πολιτικής κουλτούρας από γενιά σε γενιά*» (Rose, 1964, σελ. 59· στο: Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ. 50).

Στον ελληνικό χώρο η διερεύνηση της σχέσης που έχουν οι έφηβοι με τα πολιτικά κόμματα άρχισε στα μέσα της δεκαετίας του ΄80 και ειδικότερα από τις εκλογές του 1985 και μετά μιας και κατά εκείνη την προεκλογική περίοδο οι νέοι έκαναν για πρώτη φορά αισθητή την παρουσία τους κυρίως μέσα από τις ομάδες ομηλίκων που είχαν σαν βασικό στοιχείο τους το φανατισμό (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ. 279). Αν και έχει αποδοκιμαστεί η ακραία «*κομματικοποίηση*» κυρίως στο χώρο του σχολείου η Παντελίδου-Μαλούτα αναφέρει πως δεν είναι αυτονόητο ότι η νέα γενιά ακολουθεί τα προοδευτικά κόμματα. Επιπρόσθετα, η δήλωση κάποιου εφήβου ότι είναι οπαδός ενός κόμματος δεν αποτελεί απόδειξη ότι θα παραμείνει οπαδός αυτού του κόμματος και όταν ενηλικιωθεί (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ. 279). Έρευνες, μάλιστα, δείχνουν ότι οι νέοι στην εποχή μας αδιαφορούν για τις εκλογές και αποφασίζουν τι θα ψηφίσουν μετά την προκήρυξη των εκλογών (Κακεπάκη, 2002, σελ. 159).

2.20.3 Γενικές απόψεις για την κοινωνικοποίηση

Συνοψίζοντας, η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι «*μια διαδικασία δυναμική και εκτεταμένη, που αποσκοπεί στη διατήρηση, ενεργοποίηση και προσαρμογή της πολιτικής 'κουλτούρας' στις ανάγκες της κοινότητας και που αναφέρεται στο σύνολο του πληθυσμού και αφορά όλους τους φορείς, πολιτικούς και εξωπολιτικούς, 'τυπικούς' (άμεσους), 'ατύπους' (εμμέσους). Μ' αυτή την έννοια η κοινωνικοποίηση διευρύνει τους ορίζοντες και πολλαπλασιάζει τις 'εκλογές' που μπορεί να κάνει το άτομο με το να 'κοινωνικοποιεί' ορισμένα πρότυπα συμπεριφοράς και να τα καθιστά λειτουργικά αποδεκτά και γι' αυτό προσιτά στην πλειοψηφία των μελών του συστήματος*» (Τερλεξής, 1975, σελ. 26).

Από την άλλη μεριά ο ρόλος της οικογένειας είναι σημαντικότατος στην κοινωνικοποίηση του παιδιού αλλά δεν είναι καθοριστικός καθώς πολιτικές εμπειρίες που μπορεί να βιώσει το άτομο σε μεγαλύτερη ηλικία μπορεί να το οδηγήσουν σε διαφορετικές αντιλήψεις με αποτέλεσμα να αλλάξει η κομματική ταυτότητά του ή

ακόμη και να γίνει πιο δυνατή (Jennings/Niemi, 1974, σελ. 260-271. Παντελίδου-Μαλούτα 1987). Απομένει, λοιπόν, να μελετηθεί αν ο λόγος των σύγχρονων κομμάτων επιδρά στους νέους καθώς όπως αναφέρει η Παντελίδου-Μαλούτα δεν μπορούμε να θεωρήσουμε «*δεδομένη την α ή β πρωτόλεια κομματική ταυτότητα που διαμορφώθηκε στην παιδική ηλικία ή στην εφηβεία είναι αμετάβλητη ή καθοριστική για το σύστημα πολιτικών αξιών, στάσεων και αντιλήψεων του κοινωνικοποιούμενου*» (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987, σελ. 283).

Από τα παραπάνω θα μπορούσε εύλογα κανείς να θεωρήσει πως σε κάθε κοινωνία υπάρχει πολιτική σταθερότητα και ότι οποιαδήποτε αλλαγή σε πολιτικό επίπεδο θα ήταν δύσκολο μέχρι αδύνατο να πραγματοποιηθεί, κυρίως, αν λάβουμε υπόψη ότι οι πολιτικοί προσανατολισμοί μεταβιβάζονται από τους γονείς στα παιδιά με σταθερό τρόπο. Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται είναι πως και κάτω από ποιες συνθήκες αλλάζουν και μεταβάλλονται οι πολιτικές πεποιθήσεις των πολιτών σε βαθμό που θα είναι εφικτή και πραγματοποιήσιμη η ανανέωση των πολιτικών δυνάμεων έτσι ώστε να προσαρμόζεται το πολιτικό σύστημα στις απαιτήσεις και στις ανάγκες που έχει κάθε φορά η κοινωνία (Τερλεξής, 1975, σελ. 121, Οι υπογραμμίσεις του συγγραφέα). Οι λόγοι που μπορεί να μεταβληθούν οι πολιτικές πεποιθήσεις των πολιτών, εκτός από τους λόγους που οφείλονται όπως είδαμε στην οικογένεια, είναι οι διαφοροποιήσεις στα ποσοστά γεννήσεων των διαφόρων κοινωνικών ομάδων, η αλλαγή της κοινωνικής θέσης κάποιου ατόμου, οπότε αυτό υιοθετεί τις απόψεις της νέας του ομάδας. Εκτός από τις παραπάνω περιπτώσεις, υπάρχει το ενδεχόμενο η αλλαγή ενός συστήματος ή μιας κατάστασης να επαινείται από την ίδια την κοινωνία γιατί μπορεί να θεωρείται πω έχει πιο ευεργετικά αποτελέσματα για το σύνολο της κοινωνίας (Hyman, 1951, σελ. 51). Η κοινωνία, μάλιστα, πολλές φορές θέλει η ίδια να αλλάξει ορισμένα πράγματα στο μέλλον και τότε εμφυσούνται στους νέους σκόπιμα νέες αξίες που έχουν ως στόχο την κοινωνική αλλαγή (Τερλεξής, 1975, σελ. 124).

Ωστόσο, οι σημερινές κοινωνίες δεν είναι ομοιογενείς όσον αφορά τους πολίτες τους σε σχέση με το πολιτισμικό τους υπόβαθρο και έτσι η αγωγή στις μέρες μας συναντά δυσκολίες. Όπως σημειώνει ο Ιντζεσίλογλου (χ.χ., σελ. 128) «*Η ανομοιομορφία στην πολιτισμική πυκνότητα συνιστά ένδειξη ύπαρξης μιας διαφοροποίησης στην κοινωνικοποίηση των ατόμων στα πλαίσια διάφορων κοινωνικών ομάδων*» ενώ συμπληρώνει (χ.χ., σελ. 129) πως: «*Ένα 'πολιτισμικό πρότυπο' είναι μια μορφή συμπεριφοράς αποδεκτή από τα μέλη μιας δεδομένης*

κοινωνίας, και εκφράζει τη γνώμη των μελών της για το πώς πρέπει να συμπεριφερθεί κανείς σε συγκεκριμένες περιπτώσεις».

Για το θέμα της κοινωνικοποίησης στις κοινωνίες της Ευρώπης όπου υπάρχουν εθνοτικοί θύλακες και εθνοτικές αποικίες ο Κωτούλας αναφέρει πως λαβαίνουν χώρα δύο είδη κοινωνικοποίησης, η ανοικτή και η κοινοτική. Η ανοικτή κοινωνικοποίηση έχει σαν χαρακτηριστικό την αυξημένη λειτουργική ισχύ του επιπολιτισμού, πράγμα που σημαίνει πως οι μετανάστες έχουν προσοικειωθεί τα πολιτισμικά στοιχεία της χώρας υποδοχής και έχουν εξομοιωθεί με το κυρίαρχο πολιτιστικό πλαίσιό της. Η κοινωνικοποίηση αυτού του είδους πραγματοποιείται έξω από το αυστηρά οριοθετημένο πλαίσιο της εθνοτικής αναφοράς και οι μετανάστες ενσωματώνονται με επιτυχία στη χώρα υποδοχής τους. Αναπτύσσουν, έτσι, κοινωνικές επαφές με τους ντόπιους κατοίκους της χώρας αυτής και σε διαπροσωπικό και κοινωνικό επίπεδο αλλά και με τους κρατικούς μηχανισμούς (Κωτούλας, 2011, σελ. 257-258). Η κοινοτική κοινωνικοποίηση δεν εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον επιπολιτισμό. Κατά τη διαδικασία της οι μετανάστες «*αναδιπλώνονται στο περιγεγραμμένο πλαίσιο του εθνοτικού θύλακα, εντός του οποίου κυρίως πραγματοποιούν τις διαπροσωπικές επαφές τους*» (Κωτούλας, 2011, σελ. 258). Το αποτέλεσμα είναι να μην πραγματοποιείται η ενσωμάτωση των μεταναστών στην κοινωνία της χώρας υποδοχής κάτι που έχει ως συνέπεια τη δημιουργία παράλληλων κοινωνιών (Κωτούλας, 2011, σελ. 258).

Η κοινωνικοποίηση, όπως είδαμε από την παραπάνω ανάπτυξη, αποτελεί ένα θέμα που εδώ και αιώνες έχει απασχολήσει την ανθρώπινη κοινωνία αλλά τα τελευταία χρόνια έχει μελετηθεί από τις σχετικές μ' αυτήν επιστήμες. Έγινε, επίσης, αντιληπτό ότι είναι ένα θέμα που οι κοινωνίες δίνουν πολύ μεγάλη σημασία καθώς από τη σωστή κοινωνικοποίηση εξαρτάται και ομαλή λειτουργία μιας κοινωνίας.

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια η πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών μέσα στην ελληνική κοινωνία αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς τα άτομα αυτά έρχονται ή γεννιούνται στη χώρα μας και βιώνουν καταστάσεις διαφορετικές από τους γηγενείς αλλά δεν παύει να δέχονται μέσα στο γενικότερο πλαίσιο που ζουν τα ίδια μηνύματα με όλους τους άλλους πολίτες π.χ. να βλέπουν τα ίδια δελτία ειδήσεων. Για να λάβει χώρα, όμως, η κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών παίζει ρόλο τόσο ο πολιτικός λόγος όσο και το πώς αυτός φτάνει σ' αυτούς. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναπτύξουμε διεξοδικά τα θέματα αυτά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^{Ο}: ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

Στα προηγούμενα κεφάλαια αφού περιγράψαμε, κατ' αρχάς, το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής μας στο βαθμό που αυτό σχετίζεται με το θέμα μας ύστερα αναλύσαμε το φαινόμενο της μετανάστευσης σε συνδυασμό με την κοινωνικοποίηση. Στο κεφάλαιο αυτό θα αναπτύξουμε το θέμα του πολιτικού λόγου καθώς αυτός αποτελεί το μέσο που, σύμφωνα με το θέμα μας, μπορεί να βοηθήσει στην κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών. Από τα θέματα που αναδύονται εδώ και συνδέονται με τον πολιτικό λόγο ένα βασικό είναι η γλώσσα και ο ρόλος που αυτή παίζει καθώς ενδέχεται οι μετανάστες να μην αντιλαμβάνονται πλήρως τα λεγόμενα. Τα υπόλοιπα θέματα που θα αναλυθούν εμπίπτουν και σε προηγηθείσα ανάλυση αλλά στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα γίνει προσέγγισή τους μέσα στο ευρύ φάσμα του όρου πολιτικός λόγος.

3.1. Γλώσσα

Η γλώσσα είναι το βασικότερο μέσο επικοινωνίας και μπορεί ακόμη να θεωρηθεί ως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που διαχωρίζουν τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα και αυτό γίνεται όχι με ενστικτώδη τρόπο αλλά με σύμβολα που έχουν δημιουργηθεί από τον άνθρωπο. Φυσικά διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο και στην κοινωνικοποίηση του ανθρώπου καθώς αυτή «*τον καθιστά ικανό να ζήσει ομαλά μαζί με άλλους ανθρώπους μέσα στην κοινωνία*» (Κυριακίδης, 1994, σελ. 79) ενώ κατά τους Segall, Dasen, Berry & Poortinga (1996, σελ. 29) «*Χωρίς το λόγο δε θα υπήρχε πολιτισμός*». Γι' αυτό και σε όλες τις κοινωνίες και εποχές η σημασία που δινόταν στην διδασκαλία της γλώσσας είναι πάρα πολύ μεγάλη ενώ τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιούνται μέθοδοι και στρατηγικές μάθησης (Παπαδοπούλου, 2000).

Η γλώσσα ανήκει στα σημεία και στα σύμβολα ενός πολιτισμού και συνδέεται και με την κουλτούρα του. Μια κοινωνία, όμως, που έχει μεγάλη γκάμα από εμπειρίες αναμφίβολα έχει ανάγκη από περισσότερα σύμβολα για να εκφράσει και να μεταδώσει αυτές τις εμπειρίες και γενικότερα το πόσο πλούσια είναι μια γλώσσα έχει σχέση με τον πλούτο και την ποικιλία της κοινωνικής ζωής (Goodman, 1996, σελ. 51-52).

Η σχέση της γλώσσας με το θέμα των μεταναστών είναι σημαντική αφού η άγνοιά της συντελεί στη δημιουργία προβλημάτων μεταξύ άλλων και

συναισθηματικής φύσης. «*Η 'άλλη γλώσσα' είναι η σφραγίδα της διαφορετικότητας, όπως θα μπορούσε να είναι και το άλλο χρώμα ή το ξενικό όνομα*» (Νικολάου, 2010[α], σελ. 53). Όσον αφορά τη γλώσσα ο Νικολάου προσθέτει (2010[α], σελ. 53) πως θεωρεί βέβαιο ότι οι νεαροί μετανάστες θέλουν να μάθουν την ελληνική γλώσσα και έτσι να διευκολυνθούν στην καλύτερη ένταξή τους στις ομάδες συνομηλίκων τους με σκοπό να προοδεύσουν όσο γίνεται καλύτερα στα μαθήματα. Η επιθυμία τους όμως αυτή μπορεί να είναι δύσκολο να πραγματοποιηθεί αν το σχολικό περιβάλλον δεν ευνοεί την υποδοχή και την προσαρμογή των παιδιών αυτών.[14]

Η γλώσσα είναι άρρηκτα δεμένη με την δημιουργία ταυτότητας ξεκινώντας από το σχολείο (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, 2011, σελ. 508-518). Το ίδιο συμβαίνει και με την ταυτότητα των μεταναστών και με τη διατήρησή της ή όχι από αυτούς. Ένας βασικός παράγοντας που παίζει ρόλο είναι η διάρκεια της μετανάστευσης δηλαδή το αν αυτή είναι προσωρινή ή μόνιμη ενώ το πρόβλημα γίνεται εντονότερο όταν αφορά τα παιδιά των μεταναστών. «*Τα 'ημίγλωσσα' (σε δυο μάλιστα γλώσσες) παιδιά θεωρούνται ως μετέωρα μεταξύ δύο πολιτισμών*» (Μουσούρου, 1991, σελ. 188). «*Τα παιδιά των μεταναστών έχουν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ότι μεγαλώνουν μέσα σε μια γλωσσική σύγχυση, γιατί άλλη γλώσσα μιλάνε στο σπίτι (την μητρική) κι άλλη στον δρόμο, στο σχολείο (της χώρας υποδοχής)*» (Κασιμάτη, 1984, σελ. 67). Το αποτέλεσμα είναι οι δυσκολίες στη γλώσσα να οδηγούν σε χαμηλές σχολικές επιδόσεις και σε άλλα μαθήματα σε συνδυασμό με την οικονομική και κοινωνική κατάσταση της οικογένειας (Αβραμίδης, 2007, σελ. 55). Η Κάγια (2007, σελ. 90) από την πλευρά της αναφέρει, ειδικότερα, πως το γλωσσικό έλλειμμα των Αλβανών μαθητών και μαθητριών είναι το μοναδικό που αναγνωρίζει το ελληνικό σχολείο ενώ δε λαβαίνει καθόλου υπόψη τις διαφορές σε πολιτιστικό και γλωσσικό επίπεδο.

Στο θέμα της γλώσσας η Μουσούρου, αφού αναφέρεται στο ότι έχει απασχολήσει πολύ τους ενδιαφερόμενους, παραθέτει τους τέσσερις εθνολογικούς κώδικες της Σουέτλαντ: «α. *Τον κώδικα της καταγωγής του μετανάστη*, β. *Τον κώδικα της 'παρεφθαρμένης' γλώσσας της χώρας όπου ο μετανάστης εργάζεται, κώδικας που χρησιμοποιείται από τους μετανάστες (όλων των κωδίκων καταγωγής) και που οι*

[14] Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι συχνά οι μετανάστες αλλάζουν και τα ονόματά τους παίρνοντας ένα ελληνικό όνομα θεωρώντας πως αυτό θα τους βοηθήσει στην ενταξή τους καλύτερα. Για την αλλαγή των ονομάτων των μεταναστών βλέπε και: Ευαγγέλου, Κ., (2009), «Η Εμπειρία της Μετανάστευσης στα Λογοτεχνικά Έργα Αλβανών Μεταναστών. Μια Κειμενική Προσέγγιση», στο: Τσιμπιρίδου, Φ., (Επιμέλεια), *Μειονοτικές και Μεταναστευτικές Εμπειρίες, Βιώνοντας την «Κουλτούρα του Κράτους»*, Εκδόσεις: ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα, σελ. 173-192

ντόπιοι χρησιμοποιούν μόνο προκειμένου να συνεννοηθούν με τους μετανάστες, γ. Τον κώδικα της γλώσσας του τόπου εργασίας, όπως η γλώσσα αυτή διδάσκεται στον τόπο αυτό, δ. Τον κώδικα της καθομιλουμένης στην χώρα εργασίας γλώσσας.

Ο μετανάστης της πρώτης γενιάς, διαθέτοντας την ασφάλεια του κώδικα της καταγωγής του, εκτίθεται στα προβλήματα κυρίως του κώδικα (β) αλλά και του κώδικα (δ) –ο οποίος, μάλιστα, του είναι εντελώς απρόσιτος εφόσον καμιά χώρα δεν προβλέπει την συστηματική διδασκαλία της γλώσσας σε ενήλικες. Το παιδί του, όμως, εκτίθεται στον κώδικα (γ) και τον κώδικα (δ), χωρίς να κατέχει πλήρως τον κώδικα της καταγωγής του –κώδικα που ίσως και να απορρίπτει, όπως συνέβη σε μεγάλο ποσοστό της δεύτερης γενιάς στην Αμερική αλλά και στη Γερμανία» (UNESCO 1983, σελ. 89 κ. εξ.· στο: Μουσούρου, 1991, σελ. 189). Το αποτέλεσμα είναι ότι η δεύτερη γενιά μεταναστών δεν μαθαίνει ικανοποιητικά τη γλώσσα του τόπου καταγωγής της και αυτό έχει συνέπειες και στους ίδιους τους μετανάστες επειδή τους απομακρύνει από την εθνική τους ταυτότητα αλλά και επειδή οι ίδιοι οι μετανάστες δεν μπορούν αποκτήσουν την ταυτότητα της χώρας υποδοχής τους (Μουσούρου, 1991, σελ. 189-190).

Οι απόψεις για τον τρόπο διδασκαλίας και την εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής δεν είναι πάντοτε οι ίδιες και συνεχώς αλλάζουν ενώ νέοι τρόποι και θεωρίες προτείνονται συνεχώς. Να σημειώσουμε εδώ, ακόμη, και την παραμυθιακή χρήση της γλώσσας από τα ΜΜΕ (Τσιτσανούδη-Μαλλίδη & Παπαδοπούλου, 2013).

3.2. Ρατσισμός

Οι πολιτικοί συχνά στο λεξιλόγιό τους αναφερόμενοι τόσο σε διάφορα άλλα θέματα όσο και στο μεταναστευτικό χρησιμοποιούν όρος οι όπως φυλή, έθνος κ.λπ. Πολλές φορές οι όροι αυτοί έχουν γίνει αντικείμενο κριτικής και αμφισβήτησης δεν παύουν όμως να επιδρούν τόσο στους Έλληνες εκλογείς όσο και γενικότερα στο πολιτικό κλίμα γι’ αυτό το λόγο

Οι όροι «*Φυλή, φύλο, έθνος, γένος, γενιά, φάρα και κλαν*» από τους αρχαίους χρόνους χρησιμοποιούνταν για να δηλώσουν ομάδες ανθρώπων που τους συνέδεε κοινή καταγωγή και κοινός πολιτισμός ενώ στα μετέπειτα χρόνια νοηματοδοτήθηκαν από τις Γραφές και την Αναγέννηση. Ειδικότερα η λέξη «Φυλή» τόσο στον Όμηρο όσο και στην Αρχαία Αθήνα αλλά και σε άλλες πόλεις δήλωνε την ομάδα ανθρώπων με κοινούς γεννήτορες ή κοινή κατοικία. Συχνά οργανώνονται ολόκληρα συστήματα

ταυτότητας και «*φυλετικού*» προσδιορισμού με βάση τις γενεαλογικές αναφορές, η απόκτηση ταυτότητας, δηλαδή, για κάποιους γίνεται μόνο μέσα από τις αναφορές στους προγόνους και στον τόπο καταγωγής, σύστημα το οποίο συχνά λειτουργούσε και σαν μηχανισμός άμυνας κάθε φορά που γινόταν προσπάθεια να απορροφηθεί πολιτισμικά μία ομάδα και να ενταχθεί στο πλαίσιο της επίσημης εξουσίας. Το ίδιο συμβαίνει και σήμερα όταν σε αστικές περιοχές συγκεντρώνονται διάφορες υποομάδες και υποκουλτούρες οι οποίες συνεργαζόμενες προσπαθούν με μέσα όπως τα παραπάνω να οριοθετηθούν απέναντι στην κοινωνία (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 101). Οι λέξεις φυλή και race οφείλουν την αρνητική χροιά που έχουν στην αποικιοκρατία και χρησιμοποιώντας τες στην εποχή μας αναφερόμαστε σε «*κατηγοριοποιήσεις των ανθρώπων βάσει των φαινοτύπων και συνδέονται με την ιστορία του ρατσισμού και των φυλετικών 'προβλημάτων' που κορυφώθηκαν στη διάρκεια του δεύτερου μεγάλου πολέμου του 20^{ου} αιώνα*» (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002 σελ. 99).

Για τα φαινόμενο του ρατσισμού έχει συχνά χρησιμοποιηθεί και η έννοια της προκατάληψης που από την εποχή του Διαφωτισμού σημαίνει την παρέκκλιση, την λανθασμένη κρίση ενώ οι διαφορές της στον επιστημονικό λόγο και την καθημερινή επικοινωνία είναι πολύ λίγες. Εκείνο που έχει πάντως σημασία είναι το πώς θα εξαλειφθεί η προκατάληψη για να υπάρχει κοινωνική ανοχή. Αυτό το εγχείρημα έχει μεγάλη σχέση με την ιδεολογία. «*Εγχείρημα επίσης ιδεολογικό, υπό την έννοια ότι η αναγωγή του ρατσισμού σε σφάλμα 'αποκαλύπτει' (ή κατασκευάζει) μια εκδοχή των πραγμάτων, ενώ συγκαλύπτει άλλες εκδοχές με σκοπό τη νομιμοποίηση των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας*» (Ιατρίδης, 2000, σελ. 89-90).

Ένα άλλο βασικό στοιχείο που αφορά τον ρατσισμό αποτελεί και το γεγονός ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στον παλαιότερο και τον σύγχρονο ρατσισμό. Ενώ παλαιότερα ο ρατσισμός εκδηλωνόταν με πράξεις βίας με στόχο τις φυλετικές διακρίσεις, σήμερα ο ρατσισμός αναφέρεται σε αξίες όπως λόγου χάρη ισότητα και δικαιοσύνη οι οποίες έχουν αντικαταστήσει τις παλιότερες μορφές βίας. Κατά τους σύγχρονους ρατσιστές, όμως, οι παραπάνω αξίες καταστρατηγούνται εξαιτίας των προνομίων που συχνά δίδονται στους ξένους με αποτέλεσμα ο ρατσισμός να μην στρέφεται λεκτικά άμεσα εναντίον του στόχου του ρατσισμού αλλά αντί αυτού «*να παρουσιάζεται μια λογικοφανής εξήγηση, η οποία ωστόσο οργανώνει αποτελεσματικά την παρουσία του στόχου της διάκρισης ως 'προβλήματος'*» (Ιατρίδης, 2000, σελ.

90).[15] Η ρατσιστική διάκριση γίνεται με λογικοφανή εξήγηση και έχει ως αποτέλεσμα να υπάρχει ένα καθεστώς συγκάλυψης και διάχυσης του ρατσιστικού λόγου ενώ αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι ο ρατσιστικός λόγος αντλεί τα επιχειρήματά του από τον φιλελευθερισμό και το ιδεολογικό του οπλοστάσιο. Παράλληλα με την αλλαγή των στόχων του σύγχρονου ρατσισμού άρχισαν να διαφοροποιούνται και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του. Σύμφωνα με τον Ιατρίδη (2000, σελ. 91) οι διαφορές που μπορεί να υπάρχουν στο σύγχρονο ρατσισμό και στην ποιότητά του σε σχέση με αυτόν των παλαιοτέρων εποχών «*δεν στοιχειοθετούν κάποιο είδος οικουμενικότητας του φαινομένου ανεξάρτητα από κατά τόπους διαφοροποιήσεις*».

Ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά του ρατσισμού είναι πως έχει δύο όψεις. Από τη μια μέσα από το ρατσισμό δυναμώνει η επικρατούσα ομάδα σε μια κοινωνία ενώ από την άλλη η αδύναμη ομάδα στιγματίζεται. Η ισχυρή ομάδα σε μια κοινωνία με τη χρήση αναφορών για τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά που έχει μία ράτσα όπως για παράδειγμα το αίμα, η καταγωγή κ.λπ., καταφέρνει να δώσει σ' αυτά τα χαρακτηριστικά σημασίες που ενδυναμώνουν την ίδια και κάνουν πιο ισχυρή τη θέση της κάτι που έχει ως αποτέλεσμα όταν οι κοινωνίες θεωρούν ότι αρχίζουν να ισχυροποιούνται να χρησιμοποιούν συχνά ιδεολογήματα σαν κι αυτά (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 52).

Οι μέχρι τώρα αναφορές και επισημάνσεις μας σχετικά με τα γένη, τις φυλές, την καταγωγή κ.ά. καταστούν αναγκαίο να αναλύσουμε μερικούς βασικούς όρους ακόμη και, κυρίως. τα έθνη και τις ταυτότητές τους.

Ο όρος nation/nazione κατά το Μεσαίωνα χρησιμοποιούνταν για άτομα που προέρχονταν από μια περιοχή και υπάγονταν στην ίδια εξουσία και ειδικότερα αφορούσε τις συντεχνίες εμπόρων, ενόπλων κ.λπ. Σήμερα η συγκεκριμένη λέξη είναι ταυτισμένη με την έννοια του «*έθνους-κράτους*» ενώ στην Ελληνική γλώσσα χρησιμοποιείται η λέξη «*κράτος*» τη στιγμή που η λέξη έθνος έχει και την έννοια του γένους «*ομοεθνής-ομογενής*» (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 102).

Για τον Paul Mercier (1968) η εθνότητα αποτελεί κλειστή ομάδα τής οποίας τα μέλη ανάγουν την καταγωγή τους σε κοινό πρόγονο και όλα μαζί έχουν συμμετοχή

[15] Για μια παρουσίαση του πως βλέπουν οι Έλληνες τους Αλβανούς και τους Πολωνούς αλλά και γενικότερα τους μετανάστες στην Ελλάδα και τον ρόλο της ταυτότητας των μεταναστών σαν ένα κριτήριο για τη διαφορετική μεταχείρισή τους βλέπε και: Κασιμάτη, Κ., (2004), «Ταυτότητα των μεταναστών, παράγοντας ξενοφοβίας και ρατσισμού – Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών», στο: Κασιμάτη, Κ., (Επιμέλεια), *Εθνική και ευρωπαϊκή ταυτότητα. Συγκλίσεις και αποκλίσεις*, Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα, σελ. 159-198

σε έναν κοινό πολιτισμό και χρησιμοποιούν μια κοινή γλώσσα. Ο Mercier, ακόμη, υποστηρίζει για την εθνότητα ότι δεν πρέπει να εξετάζεται χωριστά αλλά επειδή αποτελεί ένα τμήμα κοινωνικό και γεωγραφικό από ένα πιο μεγάλο σύνολο θα πρέπει να εξετάζεται μέσα στα πλαίσια ενός περιφερειακού εθνικού τοπίου το οποίο να εξετάζεται μέσα από ιστορική προοπτική.

Ο Frederik Barth (1969) θεωρεί την εθνότητα ως έναν βιολογικά αυτό-αναπαραγόμενο πληθυσμό που έχει ενότητα στο εσωτερικό του και είναι ένα πεδίο όπου τα μέλη του μπορούν να επικοινωνούν και να δρουν μέσα σ' αυτό και, επιπρόσθετα, οι πολιτισμικές αξίες είναι κοινές για όλους και τελικά πραγματώνονται σε κοινές πολιτισμικές μορφές. Το να ενταχθεί κάποιος σε μία εθνότητα είναι μια ταυτοτική κατηγορία. Αυτό συμβαίνει διότι με την ένταξή τους σε ένα έθνος τα άτομα αποκτούν μία από τις πιο βασικές ταυτότητές τους με βάση την καταγωγή τους και το περιβάλλον, ταυτότητα η οποία τα κάνει να αυτό-κατηγοριοποιούνται σε σχέση με άλλα άτομα που κι αυτά, όμως, έχουν αποκτήσει την εθνική ή εθνοτική τους ταυτότητα με τον ίδιο τρόπο (Μαντζανάς, 2016).

Συνοψίζοντας τις παραπάνω απόψεις και θεωρίες οι Βερνίκος και Δασκαλοπούλου (2002, σελ. 109) διαμόρφωσαν κάποια σταθερά κριτήρια με βάση τα οποία μπορεί να γίνει ο ορισμός της εθνότητας και είναι «*η γλώσσα, ο χώρος, τα έθιμα, οι κοινές αξίες, η συλλογική αποδοχή και ίσως και συναίσθηση μιας κοινής καταγωγής, ένα κοινό όνομα, καθώς και η συνείδηση που έχουν τα μέλη της κοινωνίας ότι ανήκουν στην ίδια ομάδα. Η ύπαρξη μιας εθνότητας προκύπτει, λοιπόν, από τη σύγκλιση αυτών των διαφορετικών κριτηρίων*».

3.3. Πολιτικός λόγος

Τον σημαντικότερο λόγο για την κοινωνικοποίηση των μεταναστών σε κάθε κοινωνία και επομένως και στην ελληνική τον έχουν δύο βασικοί παράγοντες στις μέρες μας: Τα ΜΜΕ και η πολιτική εξουσία. «*Ο δημόσιος λόγος που εκφέρεται κυρίως μέσα από τα ΜΜΕ ποικίλει από την πιστή αναπαραγωγή των αστυνομικών δελτίων έως την επιλεκτική προβολή των ούτως ή άλλως αντικρουόμενων και συχνά αμήχανων προσεγγίσεων του πολιτικού και επιστημονικού λόγου. Αν μη τι άλλο, στο δημόσιο αυτό χώρο καθρεφτίζεται η 'ανεπάρκεια σε κρίσιμη μάζα κεκτημένων γνώσεων για τη μετανάστευση και τους μετανάστες' οδηγώντας έτσι σε ενίοτε ιδιαίτερα επικίνδυνες απλουστεύσεις και γενικεύσεις, εν τέλει, σε αντικατοπτρισμούς και*

αποπροσανατολισμούς» (Μαρβάκης, Παρσάνογλου & Παύλου, 2001, σελ. 19).[16] Η Πετράκου (2001, σελ. 34) δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη της παράγοντες όπως συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε., γεωγραφική θέση της Ελλάδας κ.λπ., αλλά επικεντρώνει στον τρόπο που «*οι αποκρυσταλλωμένες μορφές συμπεριφοράς και οι πρακτικές –οι οποίες χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία- νοηματοδοτούν τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των γηγενών και των μεταναστών, αλλά και τη διαμεσολάβηση αυτών των σχέσεων από το κράτος*» και θεωρεί, επίσης, πως στην Ελλάδα δίνεται έμφαση στην «*παράνομη*» μετανάστευση. Σύμφωνα με την Πετράκου (2001, σελ. 36) το πολιτικό πλαίσιο παίζει μεγάλο ρόλο στην μετανάστευση και την «*μορφοποίησή*» της και κυρίως στην κυριαρχία της «*παράνομης*» μετανάστευσης ενώ ειδικότερα, η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα περιορίζεται στην ψήφιση νόμων και στην αυστηρή τήρησή τους όσον αφορά τουλάχιστον την είσοδο, την παραμονή και την εργασία των μεταναστών χωρίς να λαβαίνει σοβαρά υπόψη τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στη χώρα.[17] Στην Ελλάδα υπάρχει δημοκρατικό πολίτευμα και οι ανθρώπινες ελευθερίες είναι συνταγματικά κατοχυρωμένες καθώς επίσης υπάρχει η διάκριση των εξουσιών.

Εντούτοις, η σχέση κράτους και πολίτη είναι «*προσωποποιημένη*» και ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών δεν έχει μεγάλη δύναμη. Το κράτος, ακόμη, είναι συγκεντρωτικό καθώς από αυτό ψηφίζονται οι νόμοι και προσπαθεί να χειραγωγήσει όλα τα κινήματα. Επιπλέον, οι πελατειακές σχέσεις είναι αναπτυγμένες σε πολύ μεγάλο βαθμό καθώς όλοι μαζί, κυβερνήσεις, κόμματα, πολιτικοί προσπαθούν μέσα από την αύξηση της κομματικής πελατείας τους και των ψηφοφόρων τους να αυξήσουν ή να διατηρήσουν την επιρροή τους (Πετράκου, 2001, σελ. 35).[18] Ο

[16] Για τον τρόπο που παρουσιάζουν τους μετανάστες τα ΜΜΕ στην Ελλάδα βλέπε και: Πανούσης, Γ., (2007), «ΜΜΕ, Τηλεοπτικοί "Εχθροί" και Μετανάστευση», στο: Κοντιάδης, Ξ./Παπαθεοδώρου, Θ., (Επιμέλεια), *Η Μεταρρύθμιση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 203-228

[17] Για μια σύντομη παρουσίαση της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και ύστερα βλέπε και: Lazaridis, G., (1996), «Immigration to Greece: A critical evaluation of Greek policy», in: *New* Community, 22, 2, σελ. 335-348. Επίσης, για μια παρουσίαση της πολιτικής της Ελλάδος για το μεταναστευτικό και το ρόλο που παίζει η κοινή γνώμη στη διαμόρφωση αυτή βλέπε και: Kiprianos, P./Balias, S./Passas, V., (2003), «Greek policy towards immigration and Immigrants», στο: *Social Policy and Administration*, vol. 37, no 2, APRIL 2003, σελ. 148-164· και βλέπε, επίσης: Μανδραβέλης, Π., (2016), «Μεταναστευτικό χωρίς σχέδιο», στο: *Η Καθημερινή*, 20 Μαρτίου 2016, σελ. 21

[18] Για τις λειτουργίες και τις αλλαγές στις κρατικές υπηρεσίες σχετικά με τους μετανάστες βλέπε και: Ψημένος, Ι., (2003), «Μεταναστευτικός έλεγχος και άτυπες διακριτικές πολιτικές: Ο ρόλος των κοινωνικών υπηρεσιών», στο: Κασιμάτη, Κ., *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές*

Χριστόπουλος αναφέρει (2012, σελ. 130) ότι από το 1990 και μετά τα δύο μεγάλα κόμματα που κυβέρνησαν την Ελλάδα, ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, έχουν το ίδιο μερίδιο ευθύνης όσο αφορά τις ελληνοποιήσεις. Μάλιστα τις περισσότερες φορές για να πετύχουν τους στόχους τους οι ντόπιοι πολίτες χρησιμοποιούν το γνωστό «*πολιτικό μέσο*» (Πετράκου, 2001, σελ. 34). Τον ίδιο δρόμο ακολουθεί και η νομιμοποίηση των μεταναστών στην Ελλάδα, δηλαδή γίνεται συνήθως με παράτυπες διαδικασίες και έχει ως αποτέλεσμα να εμφανίζεται η μετανάστευση ως ανεξέλεγκτη. Ταυτόχρονα θεωρείται ότι οι μετανάστες αποτελούν απειλή για την ομαλή λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας ενώ οι μετανάστες δεν έχουν δυνατότητα για να αρθρώσουν δημόσιο λόγο ή να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Το κράτος όμως επεμβαίνει, πέρα από τα άλλα, και στην δημιουργία της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων. Μέσα από το πλέγμα των πελατειακών σχέσεων ο πολίτης μπαίνει στο περιθώριο και το κοινωνικό σύνολο «*συνίσταται ως οργανικό όλο μέσα από την έννοια του έθνους και την εθνικιστική ιδεολογία*» (Πετράκου, 2001, σελ. 36. Pollis, 1987, σελ. 594). Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι ο Ίωνας Δραγούμης όταν μιλούσε για «*εθνική*» ολοκλήρωση του ελληνικού «*έθνους*» και «*κράτους*» εννοούσε την απελευθέρωση όλων των αλύτρωτων Ελλήνων, ιδεολογία που στην αρχή του 20ου αιώνα έκανε διάκριση ανάμεσα στο «*έθνος-κράτος*» και το «*έθνος-εθνότητα*», διάκριση που κατά τους Βερνίκο και Δασκαλοπούλου (2002, σελ. 102) είναι επίκαιρη στις μέρες μας. Ανταποκρίνεται, ακόμη, στις «*ταυτοτικές διεκδικήσεις των εθνών*» που δεν έχουν ως σκοπό μόνο το πώς θα δημιουργήσουν μία κρατική οντότητα, αλλά και ιδεολογία που δίνει τη δυνατότητα να δημιουργηθούν πολιτισμικές κοινότητες πέρα από τα σύνορα των υφισταμένων χωρών (Βερνίκος & Δασκαλοπούλου, 2002, σελ. 102).

Στις μέρες μας ο πολιτικός λόγος έχει μετατοπίσει το επίκεντρό του και οι πολιτικές και οι ιδεολογίες δεν αναφέρονται στο πως θα περιληφθούν εδάφη στο κράτος αλλά στοχεύουν στη συμπερίληψη στις τάξεις του ελληνικού λαού των ανθρώπων που κατοικούν στα εδάφη της Ελλάδας (Χριστόπουλος, 2012, σελ. 124). Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθεί και ο ρόλος της θρησκείας και της ορθοδοξίας (Γεωργιάδου, 1996, σελ. 247-286) στη δημιουργία της εθνικής ταυτότητας.

Για το θέμα της ευρωπαϊκής ταυτότητας στην Ελλάδα η Σερέτη (2004, σελ. 101-125) αναφέρει σχετικά την εγγύτητα και την απόσταση των Ελλήνων σε σχέση με τους «*άλλους*», δηλαδή για τα «*εμείς*» και το «*αυτοί*» στην ελληνική κοινωνία. Οι

ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών, Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα, σελ. 195-222

Έλληνες δείχνουν να αισθάνονται πιο κοντά στους άλλους Έλληνες και όχι στους γείτονές τους ή σ' αυτούς που κατοικούν στην ίδια περιφέρεια δηλαδή «*η εθνική αφομοίωση και το δέσιμο με το έθνος είναι πιο ισχυρά από το τοπικιστικό στοιχείο*». Ακολουθούν οι Ευρωπαίοι στις ομάδες που οι Έλληνες νιώθουν πιο κοντά και στη συνέχεια οι λαοί της Ανατολικής Ευρώπης κάτι που μπορεί να οφείλεται και στους λαθρομετανάστες που εισέρρεαν στην Ελλάδα από το 1990 και μετά από τις χώρες αυτές.

Ο Μποζατζής (2005, σελ. 352-353) αναφέρει για το θέμα της ελληνικής ταυτότητας πως οι σύγχρονες προσεγγίσεις έχουν δείξει μια «*συμπλοκή γνώσης/εξουσίας στην ανάδυση της (νέο)ελληνικής ταυτότητα που ολοκληρώθηκε το 19^{ο} αιώνα*» και συνεχίζοντας διαπιστώνει ότι ο «*εκφυλισμός*» των Ελλήνων σε πολιτισμικό επίπεδο εξηγείται από το γεγονός ότι αυτοί ενώ ανήκουν στη Δύση, πολιτισμικά ανήκουν στην Ανατολή και, επιπλέον, για πολλού αιώνες συνυπήρχαν με τους Τούρκους.

Ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό της ελληνικής ταυτότητας είναι πως αναζητά συνεχώς την επιβεβαίωση της συνέχειάς της και προσπαθεί να ξεφύγει από την οθωμανική παράδοση. Η προσπάθεια αυτή γίνεται μέσα από τη γλώσσα και τη θρησκεία και θεωρείται πως «*η ελληνικότητα 'κληρονομείται' χωρίς να είναι δυνατό να αποκτηθεί*». Παρόλα αυτά η εθνική ταυτότητα «*μεταβάλλεται –ανακατασκευάζεται και επαναπροσδιορίζεται- ανάλογα με τις συνθήκες, όμως αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της συγκρότησης της μετανάστευσης*» (Πετράκου, 2001, σελ. 37). Η Κορωναίου (1992, σελ. 29) αναλύοντας το θέμα της ελληνικής κουλτούρας διαπιστώνει πως η αρχαία ελληνική παιδεία αντιπροσωπεύει, ως ένα σημείο, το ένδοξο παρελθόν κάτι που αποτελεί στάση της ελληνικής κοινωνίας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο οι μετανάστες αποτελούν την κοινωνική κατηγορία «άλλοι»-«ξένοι» (Πετράκου, 2001, σελ. 37). Ο διαχωρισμός αυτός γίνεται με βάση χαρακτηριστικά που σχετίζονται με την εθνικότητα και τη θρησκεία. Η παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα συνιστά απειλή για την ελληνικότητα και συνάμα εξ αιτίας της παρουσίας τους κινδυνεύει η εθνική ταυτότητα, ολότητα και ομοιογένεια.[19] Συχνά, μάλιστα, πιστεύεται πως «*ξένα κέντρα*» συνωμοτούν για την αποδόμηση του ελληνικού κράτους και έθνους

[19] Βλέπε και: Χριστόπουλος, Δ., (2001), «Το τέλος της εθνικής ομο(ιο)γένειας: παραδοσιακές και νέες μορφές ετερότητας στην Ελλάδα», στο: Μαρβάκης, Α../Παρσάνογλου, Δ./Παύλου, Μ., (Επιμέλεια), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σελ. 57-80· επίσης και: Δετσαρίδης, Χ.Π. (2015), *Κώδικας Μετανάστευσης και Κώδικας Ιθαγένειας*, Εκδόσεις: Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

(Πετράκου, 2001, σελ. 37). Ο διαχωρισμός «*εμείς*»-«*αυτοί*» και «*γηγενείς*»-«*ξένοι*», έχει ως δομικό στοιχείο το εθνικό κράτος. Ο χωρισμός αυτός, ακόμη, γίνεται με τη διαμεσολάβηση του κράτους καθώς η πρώτη ομάδα, δηλαδή οι ντόπιοι, έχει προνομιακή μεταχείριση ενώ η δεύτερη, δηλαδή οι μετανάστες, έχει «*ελεγχόμενη 'αποδοχή'*» ή αποκλείεται και εντελώς. Η πολιτική της Ελλάδας για την μετανάστευση δημιούργησε στην ελληνική κοινωνία κλίμα ανασφάλειας τόσο στους ντόπιους όσο και στους μετανάστες προκαλώντας παράλληλα και στους δύο σύγχυση (Πετράκου, 2001, σελ. 40). Η μεταχείριση που έχουν οι μετανάστες στην ελληνική κοινωνία επηρεάζεται και διαμορφώνεται από την πολιτική για τους μετανάστες είτε αυτή ασκείται άμεσα είτε έμμεσα. Το αποτέλεσμα είναι να υπάρχουν διάφορες κατηγορίες μεταναστών όπως οι «*κοινοτικοί*», οι «*ελληνικής καταγωγής*», που απολαμβάνουν πολλά προνόμια και από την άλλη μεριά οι «*λαθρομετανάστες*», όσοι ζητούν άσυλο κ.λπ. (Πετράκου, 2001, σελ. 44).

Σύμφωνα με τον Γεωργούλα (2001, σελ. 201) η πολιτική που ασκείται εδώ και χρόνια από την ελληνική πολιτεία για το θέμα των μεταναστών δεν είναι ούτε «*απολύτως νέα*» ούτε «*κύρια κοινωνική*» αλλά «*ούτε και <u>μια</u> πολιτική*» (η υπογράμμιση του συγγραφέα). Με την πολιτική αυτή δημιουργούνται και άλλες κοινωνικές ανισότητες αντί να μειωθούν οι υπάρχουσες και αυτό συμβαίνει για το λόγο ότι οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται είναι οι ίδιες από την αρχή του 20ου αιώνα και έχουν ως σκοπό να αναπαράγεται η πολιτική της παράνομης μετανάστευσης χωρίς παράλληλα να γίνεται και αφομοίωση των μεταναστών. Η αποτυχία της πολιτικής αυτής έχει γίνει αντιληπτή με αποτέλεσμα να αλλάζει έχοντας ως στόχο την περιορισμένη νομιμοποίηση των μεταναστών καθώς και την προάσπιση των δικαιωμάτων τους (Γεωργούλας, 2001, σελ. 201). Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια εντάσσεται και η μεγάλη συζήτηση και οι πολλές αλλαγές στη νομοθεσία για την απόκτηση της ιθαγένειας που έχουν γίνει από την ίδρυση του Ελληνικού κράτους ως σήμερα. Ο όρος «*ιθαγένεια*» εφάπτεται άμεσα της ελληνικής πολιτικής ιστορίας καθώς συνδέεται με την έννοια του «*ορθόδοξου έθνους*» (Χριστόπουλος, 2012, σελ. 38). «*Στη συστατική διάκριση <u>ημεδαπού-αλλοδαπού</u> το δίκαιο της ελληνικής ιθαγένειας εισάγει, στο όνομα του γένους, την επιπρόσθετη τομή <u>ομογενούς-αλλογενούς</u>, τα όρια της οποίας τελούν υπό μια συνεχή πολιτική διαπραγμάτευση*» (Χριστόπουλος, 2012, σελ. 38) ενώ όπως σημειώνει ο Μπαλτσιώτης (2004, σελ. 304): «*Για να κατανοήσουμε την πολιτική ιθαγένειας που ακολουθείται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα πρέπει να ανατρέξουμε τόσο στην συγκρότηση του ελληνικού εθνικού κράτους*

δύο αιώνες πριν, όσον και στην εθνική ιδεολογία όπως αυτή διαμορφώνεται ως σήμερα».

Μέρος της δημόσιας συζήτησης για τους μετανάστες έχει μετατραπεί από «*φοβικό*» σε «*συμπονετικό-φιλανθρωπικό*» (Παύλου, 2004, σελ. 60). Σ' αυτό συνέβαλαν και τα ΜΜΕ και ο κύριος λόγος ήταν ότι οι μετανάστες παρουσιάζονται σαν θύματα λόγω του ότι οι ελληνικές δημόσιες υπηρεσίες είναι ανεπαρκείς. Ενδεικτικά αναφέρουμε εδώ τον όρο «*επιχείρηση σκούπα*» μέσα στον οποίο συμπυκνώνονται οι ενέργειες της ελληνικής αστυνομίας για τη σύλληψη μεταναστών στα αστικά κέντρα και φανερώνει, επίσης, την ανασφάλεια και τη ρευστότητα που υπάρχει για τη διεκδίκηση της νόμιμης παρουσίας των μεταναστών (Τσιμπιρίδου, 2009, σελ. 37). Το βασικότερο πάντως είναι πως κυρίως μετά την απογραφή του 2001 είναι πια σχεδόν βέβαιο το γεγονός ότι υπάρχει στην Ελλάδα μαζική παρουσία των μεταναστών και μάλιστα χωρίς να διαφαίνονται σημάδια επιστροφής τους στις Πατρίδες τους αλλά μόνιμης παραμονής τους. Απόρροια αυτού είναι το γεγονός πως έχει αρχίσει πια ουσιαστική συζήτηση για την αναγκαιότητα αποδοχής της μετανάστευσης καθώς επίσης και «*προς την αναζήτηση πρόσφορων εργαλείων γι' αυτήν τη μεταστροφή που όμως να παραμένουν συμβατά με τον κυρίαρχο δημόσιο λόγο. Όπως είναι αναμενόμενο, λοιπόν, αυτά ανασύρονται από το ρεπερτόριο των πλέον ηγεμονικών ειδικών λόγων σήμερα στη δημόσια σφαίρα: του λόγου των ΜΜΕ και του εθνικού λόγου (των πολιτικών και της καθημερινότητας*» (Παύλου, 2004, σελ. 60). Τα ΜΜΕ καταγγέλλουν τον κρατικό μηχανισμό και τη δυσλειτουργία του παρουσιάζοντας τους μετανάστες ως θύματά του καθιστώντας τους έτσι συμπαθείς, κάτι που ενισχύεται και από την παρουσίαση του άψογου τρόπου που χρησιμοποιούν οι μετανάστες την ελληνική γλώσσα (Παύλου, 2004, σελ. 60). Επιπρόσθετα, ο μετανάστης γίνεται συμπαθής «*και από την ομαλή ένταξή του στο χώρο της καθημερινότητας που σχεδόν τον αναγορεύει εξ επίκτητων χαρακτηριστικών 'Έλληνα'*» (Παύλου, 2004, σελ. 60· η υπογράμμιση του συγγραφέα).

Ο δημόσιος λόγος με τον οποίο χαρακτηρίζονται οι μετανάστες και η ορολογία που χρησιμοποιείται έχει αλλάξει σχεδόν παράλληλα με την αλλαγή της εικόνας για τους μετανάστες από τα ΜΜΕ. Έτσι ο αστυνομικός όρος «*λαθρομετανάστες*» και ο δικαστικός όρος «*αλλοδαποί*» αντικαταστάθηκαν από τον όρο «*οικονομικοί μετανάστες*» (Παύλου, 2004, σελ. 62). Βέβαια, στον όρο αυτόν υπολανθάνει το μήνυμα ότι οι μετανάστες αυτοί είναι απλά οικονομικοί και όχι μόνιμοι καθώς τους συνδέει με την αγορά εργασίας που, αν δεν τους χρειάζεται πια, μπορεί και να

φύγουν. Ο όρος «*μετανάστες*» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά για αλλοδαπούς το 2001 σε συζήτηση στη Βουλή κατά τη συζήτηση του Ν. 2910/2001.[20] Με τη χρήση επίσης του όρου οικονομικοί μετανάστες υποδηλώνεται και μια άρνηση του γεγονότος ότι η μετανάστευση είναι ένα «*σύνθετο και ολικό φαινόμενο*» (Παύλου, 2004, σελ. 62 & 68).

Στην εποχή μας, όμως, το σπουδαιότερο θέμα είναι πως βρίσκονται πια στο κέντρο της πολιτικής τα θέματα που αφορούν τους μετανάστες και τα προβλήματα από τα οποία αυτά απορρέουν. «*Κεντρική πρόκληση σήμερα είναι οι ουσιαστικές πολιτικές ένταξης (ως αντίθετο του αποκλεισμού) των μεταναστών με απόδοση δικαιωμάτων και μοιραία η επαναπολιτικοποίηση των ζητημάτων της ελληνικής και της ευρωπαϊκής κοινωνίας που έχουν αναδειχθεί μέσα από τη μετανάστευση*» (Παύλου, 2004, σελ. 81). Οι μετανάστες έχουν έρθει στην Ελλάδα με σκοπό πια να μείνουν και να δημιουργήσουν σ' αυτήν τη χώρα. Ιδιαίτερα η δεύτερη γενιά μεταναστών βιώνει εντονότερα αυτή την πραγματικότητα και ανάγκη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να ανοίξει η συζήτηση για την αφομοίωση των μεταναστών και προς αυτή την κατεύθυνση στρέφονται και όσοι ο λόγος τους ήταν εθνοκεντρικός και συντηρητικός (Παύλου, 2004, σελ. 82). Οι ίδιοι οι μετανάστες από την πλευρά τους βρίσκονται σε σύγχυση και συχνά αναρωτιούνται τι να κάνουν για να γίνουν «*νορμάλ*» πολίτες καθώς και πως μπορούν να συμμορφωθούν για να γίνουν «*καλοί*» και «*αποδεκτοί*» πολίτες (Μαρβάκης, 2004, σελ. 89). Βέβαια, η κατάσταση αυτή υφίσταται εξ αιτίας των συνεχών αλλαγών που η ελληνική πολιτεία κάνει στη νομοθεσία της τη σχετική με τους μετανάστες και έχει ως συνέπεια τη δημιουργία μιας προσωρινής κατάστασης (Μαρβάκης, 2004, σελ. 90). Το γεγονός πως η ελληνική πολιτεία δεν ακολουθεί μια συγκεκριμένη στρατηγική για την ενσωμάτωση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία έχει ως αποτέλεσμα ακριβώς αυτοί να αισθάνονται ότι είναι απομονωμένοι από την υπόλοιπη ελληνική κοινωνία καθώς επίσης είναι πιο εύκολο γι' αυτούς να βιώσουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και κατ' επέκταση τη φτώχεια και την ανεργία (Χλέτσος, 2003, σελ. 34).

Ο Κωτούλας (2011, σελ. 214-125) σχετικά με τη συζήτηση γύρω από αυτό το θέμα σημειώνει ότι η συζήτηση για το μεταναστευτικό και στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, και κυρίως σ' αυτή όπου τα τελευταία χρόνια έχει κορυφωθεί η συζήτηση

[20] Βλέπε και: Αμίτσης, Γ./Λαζαριδη, Γ., (2001), «Οι πολιτικές ρύθμισης της μετανάστευσης στην Ελλάδα», στο: Αμίτσης, Γ./Λαζαρίδη, Γ., (Επιμέλεια), *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 23-68

για την αμφισβήτηση της ελληνικής ταυτότητας, αποφεύγει με επιμέλεια να εξετάσει ουσιαστικά θέματα όπως λ.χ. η εθνοτική συνείδηση του μεταναστευτικού πληθυσμού, μετανάστευσης και εγκληματικότητας, μετανάστευσης και τρομοκρατίας κ.τ.ό. (Λαυρέντζος, 2016).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί και ο όρος migration regime. Ο όρος αυτός αντικατέστησε τον όρο των «*μεταναστευτικών συστημάτων*» και σημαίνει «*καθεστώς μετανάστευσης*». Ο λόγος που εισήχθη αυτός ο όρος ήταν γιατί οι κοινωνικοί επιστήμονες μπορούν με αυτόν να συλλάβουν και να κατανοήσουν καλύτερα το γεγονός πως το κράτος χάνει σιγά σιγά τον έλεγχο και την κυριαρχία του πάνω στο φαινόμενο της μετανάστευσης. Ο Μαρβάκης αναφέρει (2004, σελ. 96). «*Η έννοια του migration regime αναφέρεται, λοιπόν, σε όλες εκείνες τις διεθνείς, τις θεσμικές και άτυπες ενέργειες και μη ενέργειες, τις πολιτικές και μη πολιτικές, διαφόρων υποκειμένων με διαφορετική κοινωνικο-πολιτική ισχύ, οι οποίες επιδρούν πάνω στις συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών σε ένα συγκεκριμένο γεωπολιτικό χώρο. Οι πολιτικές και πρακτικές επιλογές που συγκροτούν το εν διαμορφώσει ελληνικό migration regime, παράγουν ή κατοχυρώνουν ένα σύστημα προσωρινότητας, ανασφάλειας, καθώς και παρανομίας. Αν υπάρχει, λοιπόν, ανάγκη να παραστήσουμε την κατάσταση με μια έννοια, τότε θα ήταν καταλληλότερο να χρησιμοποιούμε αυτήν της <u>ομηρίας</u> (η υπογράμμιση του συγγραφέα) ή – για να χρησιμοποιήσουμε την έκφραση του Etienne Bailbar – την έννοια του <u>κοινωνικού απαρτχάιντ</u>*» (η υπογράμμιση του συγγραφέα).

Μία από τις σημαντικότερες συνέπειες των μεταναστευτικών ρευμάτων στην Ευρώπη που αφορά το πολιτικό πεδίο είναι και η άνοδος ή η εμφάνιση στο πολιτικό προσκήνιο ακροδεξιών κομμάτων. Δεν είναι, όμως, μόνο οι μετανάστες ο λόγος για τον οποίο εμφανίζονται αυτά τα κόμματα αλλά παίζει ρόλο και η αύξηση της ανεργίας μαζί με τις αλλαγές στο καθεστώς εργασίας, οι αντιδράσεις από τους λαούς απέναντι στην παγκοσμιοποίηση και τους παγκόσμιους οργανισμούς και ακόμη λόγοι όπως ανακατατάξεις και αλλαγές που έπονται των οικονομικών μέτρων, η ανάπτυξη της τεχνολογίας κ.ά. (Γαβρόγλου, 2003, σελ. 90-91. Walter & Richmond, 2016). Παράλληλα τίθεται το σοβαρό θέμα με ποιο τρόπο θα διαφυλαχτούν τα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα των μεταναστών που πρέπει να απασχολεί την πολιτική εξουσία η οποία θα πρέπει να βρει λύσεις για το θέμα αλλά και την ελληνική κοινωνία γενικότερα (Νικολάου, 2010^{α}, σελ. 37). Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να ενταχθεί και η μέριμνα για την εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών καθώς

πολλά από αυτά τα παιδιά δεν φοιτά καθόλου στο σχολείο (Νικολάου, 2010α, σελ. 40).[21]

Ο Πλειός (2002, σελ. 237),έχοντας ως πλαίσιο αναφοράς την νεωτερική κοινωνία της εποχής μας, ορίζει τον πολιτικό λόγο ως «*το λόγο που διατυπώνεται για πολιτικά ή δυνάμει πολιτικά θέματα από πολιτικούς δράστες ή συγγενείς προς αυτούς*». Ο Πλειός δέχεται ότι ο πολιτικός λόγος δεν είναι μόνο το κείμενο αλλά και οι «*πρακτικές λόγου*» (Πλειός, 2002, σελ. 237. Fairclough, 1995, σελ. 16), δηλαδή οι διαδικασίες με τις οποίες παράγεται – καταναλώνεται το κείμενο, και μάλιστα όπως οι διαδικασίες αυτές διαμορφώνονται ιστορικά σε συγκεκριμένους κοινωνικούς σχηματισμούς. Ο λόγος, επομένως, είναι η ενότητα ανάμεσα στην επικοινωνιακή πράξη και την κουλτούρα ή η προβολή της κουλτούρας στην επικοινωνία και, επίσης, διαμορφώνει και παράλληλα διαμορφώνεται από το κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον και την πολιτική κουλτούρα (Πλειός, 2002, σελ. 237).

Κατά τον Πλειό (2002, σελ. 237. 2001, 1ο Κεφάλαιο) ο πολιτικός λόγος έχει χαρακτήρα «*πραγματιστικό*», «*νοηματικό*» ή «*προπαγανδιστικό*». Αναλυτικότερα για τα τρία αυτά είδη αναφέρει (2002, σελ. 237-238):

«*Ο πραγματιστικός πολιτικός λόγος αποσκοπεί κυρίως στην περιγραφή ενός πολιτικού γεγονότος ή τέτοιου με πολιτικές συνέπειες (π.χ. η ενημέρωση από τον υπουργό για την κατάσταση μετά τους σεισμούς). Σ' αυτόν χρησιμοποιείται συχνά μια τεχνική γλώσσα (εμπλουτισμένη πολλές φορές με εξειδικευμένη ορολογία), αλλά και συνάμα γνωστή και κατανοητή. Τείνει να απουσιάζει η αξιολογική και υποκειμενική ερμηνεία, και η περιγραφή θεωρείται 'ρεαλιστική' απεικόνιση του γεγονότος.*

Ο νοηματικός πολιτικός λόγος, από την άλλη, ως επί το πλείστον στοχεύει στην αξιολόγηση των πολιτικών γεγονότων ή τέτοιων που έχουν πολιτικές προεκτάσεις (π.χ. διαφθορά ή ερωτικό σκάνδαλο υψηλόβαθμου κυβερνητικού στελέχους). Εκδηλώνεται, συνήθως, αναφορικά με σπανίζοντα γεγονότα ή εστιάζεται στη μοναδικότητα ακόμα και των συνηθισμένων γεγονότων. Δεν αποσκοπεί στην 'πιστή' περιγραφή του γεγονότος,

[21] Για τη μόρφωση των παιδιών των μεταναστών η ελληνική πολιτεία έκανε πολλές προσπάθειες και έλαβε πολλά μέτρα όλα αυτά το χρόνια. Αναλυτικότερα για τις προσπάθειες αυτές βλέπε και: Μαυρομάτης, Γ./Τσιτσελίκης, Κ., (2004), «Η εκπαίδευση των μεταναστών στην Ελλάδα (1990-2003). Πολιτικές και πρακτικές», στο: Παύλου, Μ./Χριστόπουλος Δ., (Επιμέλεια), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Εκδόσεις: Κριτική, Αθήνα, σελ. 121-140· επίσης: Μουσούρου, Λ., (2006), «Παιδιά παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο ελληνικό σχολείο», στο: Μπαγκαβός, Χ./Παπαδοπούλου, Δ., (Επιμέλεια), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Εκδόσεις: Gutenberg, Αθήνα, σελ. 211-244

όσο στην υποκειμενική του ερμηνεία. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί ο 'ομιλών' μπορεί να είναι ασυνήθης ή και να ενέχει αισθητικές διαστάσεις. Ο τρόπος προσέγγισης του γεγονότος είναι αυτός που τον κάνει σημαντικό, ενώ ο συντάκτης του δεν επιζητεί εκ των προτέρων την καθολική αποδοχή.

Τέλος, ο προπαγανδιστικός πολιτικός λόγος (π.χ. τηλεοπτικά debates*), ο οποίος είναι σε υπέρτατο βαθμό διαδεδομένος στα ΜΜΕ, κατά κανόνα στοχεύει στο να επηρεάσει τις πεποιθήσεις του ακροατηρίου σε ζητήματα που θεωρούνται από τους πολίτες σημαντικά και να τις υπαγάγει σε ορισμένες από τις επικρατούσες αντιλήψεις. Συνδυάζει την υποκειμενική αξιολόγηση του γεγονότος με το ρεαλισμό της περιγραφής του, και απευθύνει προτροπές, αξιολογήσεις, απαγορεύσεις κ.λπ. προς το ακροατήριο. Προσδίδει καθολικότητα στα μεμονωμένα (ακόμα και τα μοναδικά) γεγονότα, ενώ παρουσιάζει ως μοναδικά ακόμα και τα συνηθέστερα συμβάντα*».

Σε σχέση με τον προπαγανδιστικό πολιτικό λόγο ο Πλειός (2002, σελ. 279) συμπληρώνει πως η ιδιωτική τηλεόραση βοηθάει τον τηλεοπτικό πολιτικό λόγο να γίνεται ακόμη περισσότερο προπαγανδιστικός μέσα από μια αισθητική προσέγγιση των κοινωνικών ζητημάτων άμορφη ενώ, επιπλέον, η ιδιωτική τηλεόραση συμβάλλει στη συνεχή δημιουργία νέων ειδών πολιτικού λόγου.

Καταλήγοντας, μπορεί κανείς να επισημάνει ότι ο πολιτικός λόγος στην εποχή μας μπορεί να χαρακτηριστεί «ξύλινος». Αυτό γιατί ο τρόπος που εκφέρεται από τους πολιτικούς και ο τρόπος με τον οποίο φτάνει στους πολίτες είναι ψυχρός και δεν συνδέεται άμεσα με τα πραγματικά προβλήματα ούτε δημιουργεί στους πολίτες κάποιο όραμα για το μέλλον.

3.4. Η Ιδεολογία

Πολύ συχνά οι ερευνητές ταυτίζουν την ιδεολογία με την κουλτούρα στην προσπάθειά τους να τις ορίσουν και παρότι έχουν γίνει πολλές προσπάθειες για να οριστεί η ιδεολογία δεν έχει γίνει εφικτό να δοθεί ένα πλήρης ορισμός της λόγω του ότι οι προσπάθειες δεν είχαν σαν βάση τους την ιστορική προοπτική. Η ιδεολογία σαν έννοια αναπτύχθηκε με την εμφάνιση του καπιταλιστικού συστήματος και με το γεγονός ότι ταυτόχρονα αναπτύχθηκε η δυτική επιστημονική σκέψη. Με την ιδεολογία κάθε άτομο προσπαθεί να λύσει με τη διανόηση όσα δεν μπορεί να λύσει με άλλα πρακτικά μέσα (Δεμερτζής, 1989, σελ. 140-144).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω ο Δεμερτζής (1989, σελ. 145) προτείνει τα βασικά χαρακτηριστικά του ορισμού και των λειτουργιών της ιδεολογίας τα οποία είναι:

«*1. Η ιδεολογία είναι ένα προκατεργασμένο πρότυπο εξήγησης και δικαίωσης της κοινωνικής πραγματικότητας,*

2. εγκαλεί το υποκείμενο ως άτομο,

3. αποκρύπτει και παραμορφώνει κοινωνικές και πολιτικές αντιφάσεις λύνοντάς τες φαντασιακά, στο βαθμό που αυτές δε μπορούν να λυθούν με πρακτικά μέσα και πρακτικό σκοπό»

Στην εποχή μας έχει επικρατήσει η εικόνα σε σχέση με την πολιτική και αυτό οφείλεται στην κυριαρχία της τηλεόρασης και όλων των άλλων μέσων και, επίσης, στην πτώση των καθεστώτων του πρώην ανατολικού μπλοκ που είχε σαν αποτέλεσμα την «*αποϊδεολογικοποίηση της πολιτικής*» (Γιαννάς, 2005, σελ. 135). Ένας ακόμη λόγος για την επικράτηση της εικόνας στην εποχή μας είναι και η σύγκλιση που έχει επέλθει στις ιδεολογικές διαφορές των μεγάλων κομμάτων στη χώρα μας και τη χαλάρωση που υπάρχει στις κομματικές οργανώσεις και στην ένταξη των ατόμων σ' αυτές (Γιαννάς, 2005, σελ. 137). «*Οι παλαιότερες διακρίσεις με βάση την τάξη (βιομήχανοι/εργάτες) και την ιδεολογία (δεξιά/αριστερά) έχουν αντικατασταθεί από νέες κατηγορίες ψηφοφόρων που ευνοούν τον διαχωρισμό με βάση τη στράτευση για κάποιο επίμαχο θέμα, το φύλο, την ηλικία, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, την εθνικότητα κ.τ.λ. Τα κόμματα δεν μπορούν πλέον να βασίζονται στην υποστήριξη των παραδοσιακών ψηφοφόρων*» και επομένως γι' αυτό το λόγο τα σύγχρονα κόμματα θα πρέπει να ξανασχεδιάσουν την πολιτική τους και να γίνουν πολυσυλλεκτικά εγκαταλείποντας τους παραδοσιακούς τρόπους προσέγγισης των ψηφοφόρων τους που ήταν κυρίως τα ιδεολογικά τους ερείσματα (Γιαννάς, 2005, σελ. 138). Βασικός πυλώνας της ιδεολογίας όπως και των συμβόλων είναι τα κόμματα (Διαμαντόπουλος, 1989, σελ. 44-48).

Στην χώρα μας οι ιδεολογικές διαφορές άρχισαν να μειώνονται από το 1989 και ύστερα καθώς τα δύο μεγάλα κόμματα, ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, προσπαθούσαν να προσελκύσουν τους αναποφάσιστους ψηφοφόρους. Στο ΠΑΣΟΚ η ιδεολογική κρίση πρωτοξεκίνησε το 1986 με τη λήψη οικονομικών μέτρων αντιλαϊκού χαρακτήρα ενώ η ΝΔ από την πλευρά της έδωσε έμφαση τόσο στους μηχανισμούς της αγοράς όσο και στην άσκηση κριτικής στο ΠΑΣΟΚ για τον τρόπο διακυβέρνησής του. Με την εκλογή Σημίτη, αργότερα, στην αρχηγία του το ΠΑΣΟΚ είχε σαν βασικό επιχείρημά

του τον εκσυγχρονισμό της χώρας (Γιαννάς, 2005, σελ. 138). Ο δικομματισμός μεταξύ ΠΑΣΟΚ και ΝΔ άντεξε για πολλά χρόνια καθώς οποιαδήποτε κίνηση γινόταν στο εσωτερικό των κομμάτων αυτών για αμφισβήτηση δεν είχε να προσφέρει τίποτε το νέο και ριζοσπαστικό. Έτσι διάφορα κόμματα που είχαν δημιουργηθεί κατά καιρούς όπως η ΔΗΑΝΑ το ΔΗΚΚΙ κ.λπ. δεν κατάφεραν να συνεχίσουν την πορεία τους (Παππάς, 2008, σελ. 53). Παρόλα αυτά στις μέρες μας ο δικομματισμός βρίσκεται σε κρίση καθώς όπως υποστηρίζει ο Παππάς (2008, σελ. 63) «*Κοντολογίς: Σε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού έχει εδραιωθεί η πεποίθηση ότι τα δύο κόμματα εξουσίας έχουν αλωθεί από θεσμοποιημένες ή άτυπες μορφές συμφερόντων*».

3.5. Ο πολιτικός λόγος και τα σύγχρονα ΜΜΕ

Η ανθρώπινη κοινωνία σε όλη τη διάρκεια της εξέλιξής της και της προόδου της είχε σαν βασικό μοχλό την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων με την ανταλλαγή πληροφοριών (Γαλάνης & Παπαδόπουλος, 2004, σελ. 39). Σήμερα μιλάμε για μαζική επικοινωνία (Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 20-21) ενώ πολλοί μιλούν και για είσοδο της ανθρωπότητας σε μια καινούργια ιστορική περίοδο, την εποχή της «*κοινωνίας της πληροφορίας*» (Χατζησάββας, 1996, σελ. 11).

Η επικοινωνία αναπτύχθηκα ραγδαία τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της ανάπτυξης της τεχνολογίας (Λιβιεράτος & Φραγκούλης, 1991 σελ. 9). Ο τύπος, αρχικά, ήταν αυτός ο οποίος συνδέθηκε από τον 18ο αιώνα με τη δημοσιότητα και την έννοια της κοινής γνώμης με στόχο την συμμετοχή των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες. Η τεχνολογική πρόοδος και εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα η βιομηχανία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, δηλαδή η βιομηχανία της συνείδησης να γίνει «*βηματοδότης*» (Εντσενσμπέργκερ, 1981, σελ. 9) των εξελίξεων τόσο στον οικονομικό όσο και στον κοινωνικό τομέα στην εποχή μας. Η βιομηχανία της συνείδησης χρησιμοποιεί τη χειραγώγηση, που είναι μια πολιτική πράξη, για να επεμβαίνει στην κοινωνία. Σύμφωνα με τον Εντσενσμπέργκερ (1981, σελ. 23) «*Χειραγώγηση σημαίνει συνειδητή τεχνική επέμβαση σε ένα δοσμένο υλικό*», ενώ προϋπόθεση για τη χειραγώγηση αποτελεί κάθε χρήση των μέσων επικοινωνίας. Στη χειραγώγηση των πολιτών βοηθούν πολύ τα ΜΜΕ με την «*συνεχή παραγωγή κατασκευών της πραγματικότητας*» και μ' αυτόν τον τρόπο η αντίληψη περί ελευθερίας υπονομεύεται (Luhmann, 2001, σελ. 160).

Οι τηλεπικοινωνίες με τη σειρά τους έφεραν επανάσταση στον τομέα της ανθρώπινης επικοινωνίας καθώς μειώθηκαν οι αποστάσεις, ο χρόνος για την μετάδοση ειδήσεων μηδενίστηκε και όλα τα σύνορα, γεωγραφικά, εθνικά, φυλετικά έχουν πάψει να υφίστανται. Παρόλα, όμως, τα θετικά στα οποία οι Λιβιεράτος και Φραγκούλης (1991, σελ. 9) συγκαταλέγουν, ακόμη, την ελεύθερη επικοινωνία, την ένωση της οικουμένης, καθώς και την απελευθέρωση ή την αναδημιουργία της ανθρώπινης φύσης, από την πρώτη στιγμή υπήρξαν φωνές που άσκησαν κριτική στην νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε κατά κύριο λόγο για το γεγονός της «*παρακμής της αστικής δημοσιότητας, την ενσωμάτωση των μέσων επικοινωνίας σε οικονομικές, πολιτικές και τεχνοκρατικές εξουσίες, την αδυναμία αληθινής ολοκλήρωσής τους μέσα στο δεδομένο κοινωνικό σύστημα, την ανεξέλεγκτη και διαβρωτική επίδρασή τους στην εμπειρία, τη συνείδηση και την κατάσταση πραγμάτων*» (Λιβιεράτος & Φραγκούλης, 1991, σελ. 9). Σήμερα που ο όγκος των πληροφοριών που ανταλλάσσονται είναι τεράστιος οι άνθρωποι καθημερινά έρχονται αντιμέτωποι με αμέτρητες πληροφορίες με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται ως «*news addicted*» (Πλειός, 2001, σελ. 29).

Ο Cooley ορίζει (1909/1991, σελ. 30) την επικοινωνία ως εξής: «*Με τη λέξη 'επικοινωνία' εδώ εννοούμε το μηχανισμό μέσω του οποίου υπάρχουν και αναπτύσσονται οι ανθρώπινες σχέσεις – όλα τα σύμβολα του νου, μαζί με τα μέσα μεταβίβασής τους στο χώρο και διατήρησής τους στο χρόνο. Περιλαμβάνει την έκφραση του προσώπου, τη στάση και τη χειρονομία, τους τόνους της φωνής, τον τηλέγραφο, το τηλέφωνο και οποιοδήποτε άλλο πρόσφατο επίτευγμα στην κατάκτηση του χώρου και του χρόνου. Όλα αυτά μαζί, στην περιπλοκότητα του συνδυασμού τους, αποτελούν ένα οργανικό σύνολο που αντιστοιχεί στο οργανικό σύνολο της ανθρώπινης σκέψης, και καθετί σχετικό με τη νοητική ανάπτυξη βρίσκει εκεί μια εξωτερική υπόσταση. Όσο προσεκτικότερα εξετάζουμε αυτόν το μηχανισμό τόσο στενότερη εμφανίζεται η σχέση του με την εσωτερική ζωή του ανθρώπινου είδους…*».

Ένας ακόμη ορισμός της Επικοινωνίας είναι αυτός της Σεραφετινίδου (1987, σελ. 20) η οποία λέει: «*Επικοινωνία σημαίνει, δημιουργεί, κοινότητα, δηλαδή κοινά νοήματα, ερμηνείες και αντιλήψεις, και επομένως κοινές δραστηριότητες και στόχους, αλλά και κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις, καθώς διάφορες κοινωνικές ομάδες συγκρούονται για το ποια θα επιβάλλει τις δικές της εμπειρίες και αντιλήψεις στις υπόλοιπες· ή καθώς νέα νοήματα και εμπειρίες αμφισβητούν και ανατρέπουν τα παλιά*»

και προσθέτει πως τα ΜΜΕ είναι οι θεσμοί που μέσα από την περιγραφή, ανάλυση και ερμηνεία τους κάνουν κατανοητό τον κόσμο γύρω μας.

Ο Luhmann (2001, σελ. 84), τέλος, παραθέτει τον εξής σύντομο και περιεκτικό ορισμό της επικοινωνίας: «*Επικοινωνία είναι η δημιουργία μιας ωραίας φαινομενικότητας, με την οποία το άτομο κρύβεται από τους άλλους και επομένως, σε τελευταία ανάλυση, κι από τον ίδιο του τον εαυτό*».

Δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι η επικοινωνία κατάφερε να συνεισφέρει στην ανάπτυξη «*αίσθησης πανανθρώπινης κοινότητας, ηθικής ενότητας ανάμεσα σε έθνη, φυλές και τάξεις*» (Cooley, 1991/1909, σελ. 40) ενώ η Πολιτισμική πολυμορφία που υπάρχει στην εποχή μας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στα νέα Μέσα και στις επιδράσεις τους (Σαμπά, 1989, σελ. 231).

Όπως ήταν φυσικό από πολύ νωρίς η επικοινωνία κέντρισε το ενδιαφέρον πολλών μελετητών. Μία από τις πρώτες εργασίες που θεωρείται πια κλασσική για τον τομέα της επικοινωνίας είναι η εργασία του Harold Lasswell. Ο Lasswell το 1948 δημοσίευσε την εργασία του για τη δομή και τη λειτουργία της επικοινωνίας στην κοινωνία όπου αναφέρει πως ένας τρόπος για να περιγράψουμε μια πράξη επικοινωνίας είναι να απαντήσουμε στα παρακάτω ερωτήματα (Lasswel, 1991/1948, σελ. 65):

«*Ποιος - Λέει τι - Από ποιο μέσο - Σε ποιον - Με τι αποτέλεσμα;*»

Ο Lasswell σε άλλο σημείο της εργασίας του (σελ. 74) αναφερόμενος στην κοινωνική σύγκρουση και την επικοινωνία λέει πως κάθε φορέας εξουσίας είναι πάντοτε σε ετοιμότητα απέναντι στους άλλους και χρησιμοποιεί την επικοινωνία για να διατηρηθεί στην εξουσία που κατέχει. Βασική, λοιπόν, λειτουργία της επικοινωνίας είναι «*να παρέχει πληροφορίες για το τι κάνει η άλλη ελίτ, και για τη δύναμή της*». Αμφότερες οι δύο πλευρές φοβούνται μήπως τα κανάλια επικοινωνιών δεν είναι υπό τον έλεγχό τους καθώς άλλες πληροφορίες πρέπει να κρατιούνται μυστικές και άλλες να παραποιούνται ώστε να μεταδίδονται αλλοιωμένες. Εκτός από την κατασκοπεία, η οποία αυξάνεται σε περιόδους πολέμου, οι ελίτ χρησιμοποιούν την επικοινωνία είτε για να «*συσκοτίσουν*» τον εαυτό τους για να μη μπορεί να γίνεται αντιληπτή από τον αντίπαλο αλλά και για να μπορέσει να έρθει σε επαφή με τα άτομα που την ενδιαφέρουν, πάντοτε μέσα στην επικράτεια της άλλης δύναμης. Οι ελίτ προσπαθούν να κρατήσουν απόρρητες πολλές ειδήσεις κυρίως για θέματα

πολιτικής και με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατή η επικύρωση της ιδεολογίας της και η καταπίεση των αντιθέτων ιδεολογιών.

Ο Marshall McLuhan, που από τη δεκαετία του ’60 απόκτησε το στάτους και την αίγλη του «*προφήτη της κοινωνίας του μέλλοντος*» (Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 447), ήταν ένας από τους πρώτους, επίσης, που μελέτησαν την σύγχρονη τεχνολογία και τις επιδράσεις που αυτή έχει στην ανθρώπινη κοινωνία και κατέληξε στη γνωστή ρήση του «*το μέσο είναι το μήνυμα*» (McLuhan, 1991, σελ. 234).

Η μαζική επικοινωνία προϋποθέτει τη συμμετοχή πολλών ανθρώπων και ομάδων και θα πρέπει οι ομάδες αυτές να έχουν διαφορετική δομή και σύνθεση καθώς και διαφορετικές δραστηριότητες και βαθμό οργάνωσης. Για να υπάρξει μαζική επικοινωνία ακόμη είναι απαραίτητη η ύπαρξη πομπών και δεκτών. Οι πομποί που εκπέμπουν την πληροφορία είναι ομάδες ειδικών, συντονισμένες μεταξύ τους και με κατάλληλη κατανομή εργασιών, και με τη χρήση της τεχνολογίας έχουν σαν έργο τους τη διαρκή παραγωγή περιεχομένων επικοινωνίας. Οι δέκτες, από την πλευρά τους, δεν είναι οργανωμένοι μεταξύ τους και είναι ατομική υπόθεση του καθενός το πώς θα προσλάβει τις πληροφορίες. «*Γι’ αυτό οι οργανώσεις που παράγουν μαζική επικοινωνία υπερέχουν αισθητά από τους αποδέκτες των προϊόντων τους*» (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 17). Οι πολίτες, που στην περίπτωση της μαζικής επικοινωνίας αποτελούν το κοινό των ΜΜΕ, αποφασίζουν για το ποια εκπομπή θα δουν ή ποια εφημερίδα θα διαβάσουν χωρίς να ξέρουν ο ένας τον άλλον αλλά και ούτε να ξέρουν το ποιοι παρήγαγαν τις πληροφορίες που οι ίδιοι οι πολίτες διαλέγουν για να ενημερωθούν. Είναι λοιπόν φανερό ότι πομποί και δέκτες μιας πληροφορίας δεν αλληλεπιδρούν μεταξύ τους (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 18). Η επικοινωνία, επομένως, αφορά ολόκληρη την κοινωνία και «*περιλαμβάνει όλες τις μορφές δημόσιας μετάδοσης πληροφοριών και ειδήσεων με τη χρήση τεχνικών μέσων*» (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 17).

Συνοψίζοντας όσα αναφέρθηκαν για την σημασία της επικοινωνίας βγαίνει το συμπέρασμα πως η επικοινωνία αποτελεί την «*σπονδυλική στήλη*» και την «*οργανωτική αρχή*» κάθε κοινωνίας καθώς τα πάντα στην ανθρώπινη ζωή συνεπάγονται στην ανθρώπινη ζωή την επικοινωνία (Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 447).

Η Norris (2000, Κεφ. 7, σελ. 2-7· στο: Κωτσικοπούλου, 2002, σελ. 176), σημειώνει πως οι προεκλογικές εκστρατείες μεταπολεμικά μετασχηματίστηκαν ακολουθώντας τρεις φάσεις και έτσι τις διακρίνει σε *προ-νεωτερικές, νεωτερικές και μετα-νεωτερικές* (pre-modern, modern, post-modern). Η Norris σημειώνει, ακόμη,

πως οι εκστρατείες αυτές θα πρέπει να γίνονται αντιληπτές σαν αποτέλεσμα μιας «*ταυτόχρονης εξελικτικής διαδικασίας εκσυγχρονισμού (modernization) της οργανωτικής δομής των κομμάτων, των μέσων ενημέρωσης και του εκλογικού σώματος*» (Κωτσικοπούλου, 2002, σελ. 176).

3.6. ΜΜΕ και σύγχρονη πολιτική επικοινωνία

Με τον όρο ΜΜΕ εννοούμε τις εφημερίδες, τα περιοδικά, τους δίσκους, τις κασέτες, τα βιβλία, τις ταινίες του κινηματογράφου, το ραδιόφωνο, την τηλεόραση, τους Υπολογιστές και όλα τα νέα μέσα, όπως το διαδίκτυο, που προστίθενται συνεχώς στην υπηρεσία της ενημέρωσης και τα οποία λειτουργούν παράλληλα και όχι ξεχωριστά το ένα από το άλλο. Η εμφάνιση και ανάπτυξη της τηλεόρασης έπαιξε μεγάλο ρόλο στην επικοινωνία και κατάφερε να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό και τα υπόλοιπα μέσα. Τα ΜΜΕ έχουν ως στόχο τους την ενημέρωση των πολιτών, δηλαδή του ευρέως κοινού που ονομάζεται και κοινή γνώμη (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 18-19).

Όσον αφορά την κοινή γνώμη υπάρχουν δύο οπτικές σύμφωνα με τις οποίες αυτή έχει ερευνηθεί και μελετηθεί. Η πρώτη είναι η κοινωνικοψυχολογική οπτική κατά την οποία στην κοινή γνώμη συμπεριλαμβάνονται οι τρόποι συμπεριφοράς και οι απόψεις που κάθε άτομο πρέπει να ακολουθεί και να λέει δημόσια πως τους πιστεύει για να μην απομονωθεί από τον κοινωνικό του περίγυρο. Κατά την κοινωνιολογική άποψη η κοινή γνώμη, που η εμφάνισή της συμπίπτει με την άνοδο τον 18^{ο} αιώνα της αστικής τάξης στην Αγγλία και τη Γαλλία, είναι ένα από τα βασικά συστατικά της λειτουργίας του πολιτικού συστήματος. Δεν θα πρέπει εδώ να παραληφθεί η άποψη της Λαμπροπούλου πως στην εποχή μας παρά την ύπαρξη του κοινοβουλευτικού συστήματος οι περισσότερες αποφάσεις λαμβάνονται ερήμην της κοινής γνώμης καθώς είναι ειλημμένες από πριν ενώ τα κρισιμότερα θέματα και αποφάσεις δεν παρουσιάζονται καθόλου σ’ αυτήν (Λαμπροπούλου, 1997, σελ.19-20). Η κοινή γνώμη είναι μια ανώνυμη εξουσία που ενίοτε γίνεται πολιτική δύναμη χωρίς, μάλιστα, να υπάρχει γι’ αυτήν καμία νομικο-πολιτική βάση. Αυτό το καταφέρνει με διαδηλώσεις, απεργίες κ.τ.ό. (Λύτρας, 1986, σελ. 154)

Η επίδραση των ΜΜΕ από την εμφάνισή τους μέχρι τις μέρες μας αυξάνεται συνεχώς.[22] Αρχικά οι εφημερίδες, στη συνέχεια το ραδιόφωνο, το βίντεο, η τηλεόραση και τελευταία το διαδίκτυο έχουν βοηθήσει στην διάδοση πληροφοριών. Σήμερα, μάλιστα, τα ΜΜΕ φαίνεται πως είναι στο απόγειο της δύναμής τους σε σημείο που «*μπορούν ανερυθρίαστα (;) να καυχώνται πως ανεβάζουν και κατεβάζουν κυβερνήσεις, κατασκευάζουν και καταρρακώνουν πολιτικές (και όχι μόνο) προσωπικότητες και σταδιοδρομίες, προκαλούν η/και δημιουργούν – εκ του μη όντος – πολεμικές συρράξεις, διασύρουν υπολήψεις, κατασκευάζουν είδωλα, σώζουν ή οδηγούν στον όλεθρο προσωπικές περιουσίες και κρατικές οικονομίες κ.ο.κ.*» (Παπαστάμου, 2006, σελ. 12). Ο Luhmann (2001, σελ. 25) από την πλευρά του προσθέτει: «*Ό,τι γνωρίζουμε για την κοινωνία μας ή, καλύτερα, για τον κόσμο στον οποίο ζούμε, το γνωρίζουμε από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Αυτό ισχύει όχι μόνο όσον αφορά τη γνώση μας για την κοινωνία και την ιστορία, αλλά και τη γνώση μας για τη φύση. Ό,τι γνωρίζουμε για τη στρατόσφαιρα είναι το ίδιο με εκείνο που γνώριζε ο Πλάτωνας για την Ατλαντίδα: έχουμε ακούσει να μιλούν γι' αυτή*».

Σχετικά με τις επιδράσεις των ΜΜΕ και το βαθμό που αυτά επηρεάζουν τη συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνίας οι αλλαγές που αφορούν προσωπικές στάσεις και συμπεριφορές παρατηρούνται πιο εύκολα και έτσι μπορεί να εξακριβωθεί από πού επηρεάστηκαν. «*Τα μέσα συμβάλλουν αποφασιστικά στη δημιουργία των εννοιολογικών πλαισίων και των πολιτιστικών κανόνων που τα άτομα χρησιμοποιούν για να κατανοήσουν τον κόσμο γύρω τους και να προσανατολίσουν τη δράση τους μέσα σ' αυτόν – δεν επιφέρουν κατ' ανάγκη άμεσες, δραστικές αλλαγές στάσεων και συμπεριφοράς. Επιπλέον οι επιδράσεις των ΜΜΕ είναι 'διάχυτες' και 'μακροχρόνιες'*» (Σεραφετινίδου, 1987, σελ. 372· οι υπογραμμίσεις της συγγραφέως).

Η τηλεόραση, πιο πολύ από τα άλλα μέσα, παίζει το βασικότερο ρόλο και βρίσκεται στο προσκήνιο του πολιτικού διαλόγου, τόσο σε προεκλογικές περιόδους όσο και όταν ανακύπτουν θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος τα οποία ενέχουν ως ένα σημείο κάποια αντιπαλότητα. Οι δημοσιογράφοι και οι σχολιαστές της τηλεόρασης έχουν γίνει «*πολιτικές προσωπικότητες αυτές καθαυτές και υπάρχει φανερή ένταση μεταξύ αυτών και των (συνήθως εκλεγμένων) πολιτικών αρχηγών*»

[22] Τα ΜΜΕ από τότε που εμφανίστηκαν παράλληλα με την ανάπτυξή τους δέχτηκαν και κριτική. Για μια αναλυτική παρουσίαση για τις κάθε είδους κριτικές που έχουν ασκηθεί στα ΜΜΕ βλέπε και: Prokop, D., (1997), *Η Δύναμη των Μέσων και η Επίδρασή τους στις Μάζες, Μια Ιστορική* Ανασκόπηση, (Πρόλογος: Νίκος Κοτζιάς, Μετάφραση: Ανθούλα Βηδενμάιερ), Εκδόσεις: Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Αθήνα, σελ. 369-376

(Γουίλιαμς, 1989, σελ. 203). Οι εντάσεις που συνήθως δημιουργούνται σε τέτοιες περιπτώσεις δεν πτοούν τους πολιτικούς αρχηγούς από το να μην εκτίθενται σε ερωτήσεις πιο διεισδυτικές ή ενοχλητικές αν και αυτοί εξαρτώνται λίγο ή πολύ από την τηλεόραση πράγμα που αποτελεί καθαρό όφελος για τους πολιτικούς. Η Λαμπροπούλου (1997, σελ. 33) γράφει πως μέσα από την παρουσίασή τους από τα ΜΜΕ εκθέτουν τις απόψεις τους και δικαιολογούν τις αποφάσεις τους και τις επιλογές τους. Όπως αναφέρει και ο Παπαθανασόπουλος (2002, σελ. 39) η προεκλογική εκστρατεία και η τηλεόραση φαίνεται ότι είναι η «*μία φτιαγμένη για την άλλη*». Αυτό συμβαίνει γιατί κάθε προεκλογική περίοδος περιλαμβάνει συγκινήσεις, αποτελέσματα για σύγκριση αλλά και νικητές και νικημένους, στοιχεία που όλα μαζί αποτελούν υλικό και «*τροφή*» για να γίνουν άλλες εκπομπές με σχόλια ενώ η όλη διαδικασία χαρακτηρίζεται στις μέρες μας από αρκετούς σαν «*τηλεκρατία*» (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 39-40).

Για το συγκεκριμένο φαινόμενο ο Μεταξάς (1995, σελ. 157-158) γράφει: «*Η συμπαρουσίαση των πολιτικών με ηθοποιούς ή η σύμπραξή τους σε ψυχαγωγικές εκπομπές αποτελεί μία 'πρακτική αποπολιτικοποίησης', όπου το δέλεαρ της υψηλής ακροαματικότητας δεν λειτουργεί μόνο ελκυστικά για τον ίδιο τον πολιτικό, αλλά και για τις διαφημίσεις, και έτσι φτιάχνεται ένας συνενοχικός μηχανισμός, όπου κάποια μέσα γενικής επικοινωνίας (εδώ μπορούμε να τα λέμε και μαζικής!), ορισμένοι διαφημιστές, κάποιοι τηλεπαρουσιαστές και κάποιοι πολιτικοί ανεβάζουν διάφορα 'έργα', που όμως όλα θα μπορούσαν να έχουν τον ίδιο τίτλο: 'Ο άνθρωπος (ο συγκεκριμένος δηλαδή) είναι κάτι άλλο από αυτό που μέχρι τώρα πιστεύατε'. Αυτή η 'καθοδική' θεατροποίηση (γιατί τηλεοπτική είναι κυρίως) έχει νομίζω ως μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα την υπονόμευση του κύρους των ίδιων των πολιτικών, και κατά κάποιο τρόπο και της πολιτικής, για δύο λόγους: πρώτα, γιατί γίνεται άμεσα αντιληπτός ο λόγος αυτός της εμφάνισης και έτσι εξουδετερώνεται το τέχνασμα του ανθρώπινου. Και έπειτα, γιατί οι διάλογοι με τους οποίους παίζεται η παράσταση ευνοούν κατά κανόνα εκείνους που έχουν είτε την πείρα είτε το ταλέντο να αξιοποιούν τις διάφορες επικοινωνιακές τεχνικές, ενώ άλλοι, εξίσου σοβαροί ή σοβαρότεροι μειονεκτούν, επειδή δεν γνωρίζουν τα μυστικά της τηλεοπτικής παραπλάνησης*». Από τα προαναφερθέντα γίνεται αντιληπτό ότι στις μέρες μας το πολιτικό μάρκετινγκ είναι αυτό που διαμορφώνει την πολιτική και εκλογική συμπεριφορά. Το πολιτικό μάρκετινγκ εκτός από τις αναπτυγμένες χώρες αναπτύσσεται και σε χώρες χωρίς την ανάλογη πολιτική ωριμότητα (Λύτρας, 1986, σελ. 157-158)

Μία από τις βασικότερες λειτουργίες των ΜΜΕ είναι η ενημέρωση των πολιτών για πολιτικά θέματα καθώς οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης άποψης για τα θέματα αυτά από τις πληροφορίες που προβάλλουν τα ΜΜΕ. Με τις πληροφορίες που λαβαίνουν διαμορφώνουν τις απόψεις τους για όλα τα θέματα που τους αφορούν και για τις πολιτικές τους αποφάσεις (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 33). Τα ηγετικά Μέσα, για παράδειγμα, από τη στιγμή που θα παρουσιάσουν αυτά πρώτα ένα θέμα σαν κεντρικό στη θεματολογία τους, καταφέρνουν το θέμα αυτό να το αποδεχτούν και τα μικρότερα ΜΜΕ και να γίνει αυτό το θέμα κυρίαρχο. «*Η ικανότητα των ΜΜΕ να προσανατολίζουν ή να αποπροσανατολίζουν την προσοχή του κοινού, όσον αφορά κάποια προβλήματα, άτομα, λύσεις και ομάδες, προκαλεί αναμφίβολα πολιτικές επιπτώσεις*» (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 42). Ο Παπαθανασόπουλος (2002, σελ. 44-45) ταξινομεί και δύο ακόμη επιρροές της τηλεόρασης α) το ότι αποτελεί τη μοναδική πηγή για την πολιτική ενημέρωση στην εποχή μας και έχει υποκαταστήσει το ρόλο των πολιτικών καθοδηγητών των κομμάτων και β) επειδή η τηλεόραση είναι εμπορική και ενδιαφέρεται να προσελκύσει όσο το δυνατό περισσότερους θεατές γι’ αυτό το λόγο συμβάλλει στην εξομοίωση του πολιτικού λόγου.

3.7. Οι Ειδήσεις

Οι ειδήσεις έχουν άμεση σχέση με την επικοινωνία και τα ΜΜΕ. Ένα σημαντικό θέμα που έχει απασχολήσει τους ερευνητές είναι το πώς γίνεται η επιλογή συγκεκριμένων πληροφοριών και πως μετατρέπονται αυτές σε ειδήσεις για να διαδοθούν αργότερα στο κοινό. Το βασικό μοντέλο, που βασίζονται και οι έρευνες, είναι το μοντέλο των «*Gatekeepers*», δηλαδή των «*πυλωρών*» και σύμφωνα με το μοντέλο αυτό οι ειδήσεις που παρουσιάζονται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης επιλέγονται και ερμηνεύονται σύμφωνα με αρχές που ισχύουν σε όλα τα Μέσα (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 33). Ο αρχισυντάκτης μιας εφημερίδας παραδοσιακά διαβάζει, ελέγχει και προβαίνει σε επεξεργασία των κειμένων των δημοσιογράφων προσαρμόζοντάς τα στην γραμμή και την κατεύθυνση της εφημερίδας. Ο αρχισυντάκτης και οι άλλοι συντάκτες επηρεάζονται τόσο από τους ιδιοκτήτες του κάθε εντύπου όσο και από άλλους δημοσιογράφους. Έχουμε εδώ μια μορφή κοινωνικοποίησης, όπως σε κάθε γραφειοκρατική οργάνωση, καθώς οι δημοσιογράφοι μαθαίνουν και εσωτερικεύουν κανόνες και συμπεριφορές που αν τις

αμφισβητήσουν υπάρχει το ενδεχόμενο να υποστούν συνέπειες όπως πιέσεις σε ηθικό επίπεδο, απομόνωση από τους άλλους και γενικότερα να περιοριστούν οι δραστηριότητές τους (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 34). Σε αντίθετη περίπτωση οι αναγνώστες θα στραφούν σε άλλο έντυπο (Lippmann, 1988, σελ. 312).

Ο Lippmann ήδη από το 1922 μίλησε για τις «*news values*» και με διάφορες προσθήκες και αναλύσεις που έχουν γίνει από τότε τα στοιχεία που δίνουν αξία στην είδηση είναι σύμφωνα με την Λαμπροπούλου (1997, σελ. 35) τα εξής:

«*1. Η διάρκεια και η επικαιρότητα του συμβάντος (immediacy and event-orientation),*

2. *Η γεωγραφική, πολιτισμική και πολιτική εγγύτης του συμβάντος με το κοινό στο οποίο μεταδίδεται η είδηση (topicality: current news-frame, local interest),*
3. *Η κοινωνική θέση, το γόητρο και η ισχύς των πρωταγωνιστών του συμβάντος (human interest),,*
4. *Η θέση του συμβάντος στο πλήθος των ειδήσεων (έκπληξη, αιφνιδιασμός, μοναδικότητα, δράμα και σύγκρουση κ.λπ., negativity, human-interest),*
5. *Η αποκλειστικότητα του γεγονότος και η έκταση των συνεπειών του (exclusivity, status of the source of information, local interest),*
6. *Η πιθανότητα ταύτισης των αποδεκτών της πληροφορίας με το συμβάν (photographility, simple story lines)*».

Ο Niklas Luhmann (2001) διαφοροποιείται στο θέμα της επιλογής της είδησης καθώς πιστεύει πως η επιλογή των ειδήσεων δεν εξαρτάται μόνο από τους περιορισμούς που δέχονται οι συντάκτες της είδησης αλλά είναι «*επιλογή του ίδιου του συστήματος των μέσων μαζικής επικοινωνίας επί τη βάσει δικών του επιλεκτικών μηχανισμών*» (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 36) αν και τα κριτήρια που θέτει για την επιλογή της είδησης ο Luhmann δεν διαφέρουν από τα κριτήρια των υπολοίπων ερευνητών. Θα πρέπει να αναφερθούμε εδώ και σε αυτό που ο Boorstin (1991/1964, σελ. 158) αποκαλεί «*ψευδο-γεγονότα*» αναφερόμενος σε γεγονότα που είναι τεχνητά και στο γεγονός ότι στις μέρες μας υπάρχει ένας άλλος τρόπος για την νέα «*μη πραγματικότητα*» (Boorstin, 1991/1964 σελ. 182) που είναι η διαρροή ειδήσεων η οποία αποτελεί ένα πολύ καλά σχεδιασμένο τρόπο για την μετάδοση πληροφοριών. Κυβερνητικοί παράγοντες, με μέσο την διαρροή ειδήσεων και με σκοπό προκαθορισμένο από πριν, ανακοινώνουν κάτι ή θέτουν κάποιο ερώτημα ή, ακόμη,

κάνουν μία πρόταση. Ο Boorstin (1991/1964, σελ. 182) την ονομάζει «*sub rosa ανακοίνωση*», «*έμμεση δήλωση*» ή «*καλυμμένη είδηση*».

Ο σύγχρονος πολιτικός λόγος κατασκευάζεται περισσότερο για την εικόνα και σύμφωνα με τους κώδικές της (Πλειός, 2002, σελ. 341) ενώ κατά τον Seymour-Ure (1989· στο: Πλειός, 2002, σελ. 241) τα ΜΜΕ και οι απαιτήσεις τους κάνουν τους πολιτικούς να αλλάζουν τη συμπεριφορά τους και τις μεθόδους που χρησιμοποιούν έτσι ώστε να ανταποκρίνονται σ' αυτά. Ο σύγχρονος πολιτικός λόγος «*μεσοποιείται*» (van Dijk, 1998, σελ. 148· στο: Πλειός, 2002, σελ. 241) και κατασκευάζεται για τα δελτία ειδήσεων και, επιπλέον, «*ο προσανατολισμός του πολιτικού λόγου προς την εικόνα είναι σε μεγάλο βαθμό η αιτία, ώστε το κέντρο βάρους του πολιτικού λόγου να μετατοπίζεται προς τη συμπαραδήλωση και τη μεταφορά, όπως και τη μετωνυμία*» (Πλειός, 2002, σελ. 241).

3.8. Το Διαδίκτυο

Η ανάπτυξη της τεχνολογία, όπως ήδη είδαμε, οδήγησε σε μεγάλη ακμή όλα τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας αλλά τα τελευταία χρόνια εκεί που έφερε πραγματική επανάσταση ήταν με τους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές και το Διαδίκτυο. Με την εξάπλωση του Διαδικτύου «*Ο τομέας των δημοσιογραφικών δραστηριοτήτων μεταλλάχθηκε καθώς υπάρχουσες δραστηριότητες εμπλουτίστηκαν, ενώ παρουσιάστηκαν νέες οι οποίες διεκδικούν με πολλές αξιώσεις μια θέση στον χώρο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης*» (Βέγλης, 2005, σελ. 645). Η υπηρεσία WWW χρησιμοποιείται σήμερα και από τα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης όπως από εφημερίδες και πρακτορεία ειδήσεων αλλά και από τα νέα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, όπως διαδικτυακές εφημερίδες (online), διαδικτυακοί (online) σταθμοί ραδιοφώνου που η μετάδοσή τους και η επαφή τους με το κοινό γίνεται μόνο μέσω Ιντερνετ (Βέγλης, 2005, σελ. 645). Έχουμε οδηγηθεί σε ένα νέο είδος και ένα νέο μοντέλο δημοσιογραφίας που ονομάζεται «*online journalism*» ή «*τέταρτο είδος δημοσιογραφίας*» με χαρακτηριστικά διαφορετικά από των μέχρι τώρα μορφών ενημέρωσης καθώς βασίζεται αποκλειστικά στη χρήση της τεχνολογίας. Τα βασικά χαρακτηριστικά της καινούργιας μορφής ενημέρωσης, της διαδικτυακής δημοσιογραφίας είναι «*η άμεση και διαρκής ενημέρωση, η παγκόσμια πρόσβαση στην πληροφορία, η δυνατότητα αμφίδρομης ανταλλαγής στοιχείων και πληροφοριών (interactivity) η χρήση πολυμεσικών εφαρμογών στη δημιουργία και ανάγνωση του*

περιεχομένου, η προσπέλαση της γραμμικής δομής του κειμένου από τον χρήστη και η έντονη εξατομίκευση της πληροφορίας» (Βέγλης, 2005, σελ. 647). Με την εμφάνιση του Ηλεκτρονικού Υπολογιστή και με τις λειτουργίες που αυτός προσφέρει προέκυψε ένα νέο σύστημα επικοινωνίας από τη συγχώνευση γραπτών, προφορικών και των οπτικοακουστικών τρόπων έκφρασης (Δεμερτζής, 2002$^{\beta}$, σελ. 416).

Η άμεση αυτή επικοινωνία του πολιτικού με τον πολίτη συνεπάγεται παράλληλα μείωση της μονόδρομης επικοινωνίας και έχει προκαλέσει προβλήματα στην πολιτική επικοινωνία. Η μονόδρομη επικοινωνία πολιτικού – ψηφοφόρου που ήταν πολύ καλά σχεδιασμένη χάνει σιγά – σιγά το χαρακτήρα μαζικότητάς της και πρέπει να γίνει «*συγκεκριμένη, ατομική επικοινωνία: από τον υποψήφιο προς καθένα δυνητικό ψηφοφόρο του. Ο υπερτονισμός της διαδραστικότητας μεταβάλλει το χαρακτήρα αυτής της επικοινωνίας από μαζικό/γενικό σε ατομικό/σημειακό, προκαλώντας την ίδια στιγμή και την εξατομίκευση των πολιτικών μηνυμάτων, τα οποία είχαν αρχικά σχεδιαστεί για το περιβάλλον της μονόδρομης επικοινωνίας*» (Χαιρετάκης, 2002, σελ. 127).

Το Διαδίκτυο έχει επιφέρει αλλαγές και στις σχέσεις νέων και πολιτικής (Loader, 2007). Οι μετανάστες, από την πλευρά τους, διαμορφώνουν την ταυτότητά τους στις χώρες μετανάστευσής τους. Μέσα από το Διαδίκτυο, επίσης, πληροφορούνται άμεσα το τι συμβαίνει στις χώρες καταγωγής τους (Δεμερτζής, 2002$^{\beta}$, σελ. 451) ενώ με το Διαδίκτυο οι νέοι μετανάστες που είναι μορφωμένοι αλλά και οι μετανάστες δεύτερης ή τρίτης γενιάς γίνονται όλο και πιο πολύ «*διπάτριδες ή/και πολυπάτριδες*». Αυτό συμβαίνει επειδή πληροφορούνται άμεσα και σε πραγματικό χρόνο τα όσα γίνονται στην πατρίδα τους ή ακόμα μετέχουν στις αλλαγές στην πατρίδα τους ενώ παράλληλα «*ως εξατομικευμένα υποκείμενα, βιώνουν εντονότερα την κουλτούρα της χώρας υποδοχής*» (Δεμερτζής, 2002$^{\beta}$, σελ. 457).

3.9. Οι Διαφημίσεις

«*Μετά την αλήθεια η διαφήμιση*» αναφέρει ο Niklas Luhmann (2001, σελ. 97). Όσον αφορά τις προεκλογικές περιόδους παίζει και εδώ σημαντικότατο ρόλο η πολιτική διαφήμιση. Η διαφήμιση είναι το «*DNA*» της τηλεόρασης και η επίδρασή της στην πολιτική επικοινωνία από το 1952 που πρωτοεμφανίστηκε ήταν τεράστια παρά τις αντιδράσεις που προκάλεσε (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 65). Η πολιτική διαφήμιση αναπτύχθηκε καθώς απορρυθμιζόταν το τηλεοπτικό τοπίο με την

εμφάνιση των ιδιωτικών καναλιών και την παράλληλη μείωση της επιρροής των κρατικών και καθώς οι '*τηλεοπτικές μεταδόσεις*» των κομμάτων απαξιωνόταν (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 68). Και ενώ τα τηλεοπτικό προϊόν «*εκδημοκρατίζεται*' και ο αριθμός των διαφόρων «*εκροών*» από την τηλεόραση αυξάνεται ο πολιτικός λόγος χάνει το ενδιαφέρον που είχε και δεν είναι τόσο σημαντικός όσο παλαιότερα. «*Αντίθετα ο 'λόγος', με την αριστοτελική έννοια του όρου, αντικαθίσταται από το 'πάθος', δηλαδή την παρόρμηση, την εντύπωση και την παρακίνηση, τα οποία, ως γνωστόν, αποτελούν συστατικά στοιχεία της εμπορικής διαφήμισης*» (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 69).

Σκοπός της διαφήμισης είναι η χειραγώγηση ενώ θεωρείται ως δεδομένο από την αρχή ότι η διαφήμιση λειτουργεί με μέσα ανειλικρινά αλλά ταυτόχρονα παίζει με ανοιχτά τα χαρτιά της χωρίς να αποκρύπτει τα κίνητρά της. Η διαφήμιση στις μέρες μας χρησιμοποιεί τρόπους και μέσα που επεμβαίνουν στην ψυχολογία των ατόμων και προσπαθούν να αμβλύνουν την όποια κριτική που μπορεί να ασκηθεί (Luhmann, 2001, σελ. 97).

Συζητήσεις έχει εγείρει και το θέμα της αρνητικής πολιτικής διαφήμισης που χρησιμοποιείται συχνότατα από τα κόμματα και τις επιδράσεις που αυτή έχει στο κοινό. Η αρνητική πολιτική διαφήμιση χρησιμοποιείται από τα κόμματα –ή τους υποψηφίους- όταν θέλουν να ασκήσουν κριτική στους αντιπάλους τους (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 77) κατάσταση που ενδέχεται να οδηγήσει τους πολίτες στο να μην θέλουν να ασχοληθούν με την πολιτική (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 83).

3.10. Τα Πολιτικά κόμματα

Ο βασικότερος παράγοντας της πολιτικής ζωής και της εκφοράς του πολιτικού λόγου είναι τα πολιτικά κόμματα. Πρωτοεμφανίστηκαν το 19ο αιώνα και ειδικότερα στην Αγγλία μετά την εκλογική μεταρρύθμιση του 1832. Η γέννησή τους, δηλαδή, ταυτίζεται με την ανάπτυξη του κοινοβουλίου (Schwartzenberg, 1984, σελ. 194-195). Οι Palomara και Weiner (1966, σελ. 4-6· στο: Διαμαντόπουλος, 1989, σελ. 32) δίνουν για τα κόμματα τον εξής ορισμό: «*κόμματα είναι μόνιμα οργανωμένες σε τοπικό και εθνικό επίπεδο ενώσεις προσώπων που επιδιώκουν, μέσα από την κατάκτηση της λαϊκής κατάφασης, να καταλάβουν την εξουσία και να εφαρμόσουν το πρόγραμμά τους…*». Ο Διαμαντόπουλος (1989, σελ. 33) μελετώντας πολλούς ορισμούς για τα

κόμματα συμπεραίνει ότι «*η έννοια 'κόμμα' δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς διασύνδεση, συνάρτηση, συσχέτισή της με το φαινόμενο της εξουσίας*» ενώ ο Μίχελς (1997, σελ. 79) αναφέρει «*Το σύγχρονο πολιτικό κόμμα είναι – υπό την πολιτική έννοια της λέξης – 'μαχητική οργάνωση'*».

Από κει και πέρα τα κοινοβουλευτικά κόμματα αναπτύχθηκαν παράλληλα με την εξέλιξη του θεσμού του κοινοβουλίου όπου ήταν απαραίτητη η ύπαρξη κοινοβουλευτικών ομάδων και, παράλληλα, από το γεγονός ότι θεσμοθετήθηκε το καθολικό δικαίωμα ψήφου (Διαμαντόπουλος, 1989, σελ. 52. Duverger 1951). Στις περισσότερες χώρες του δυτικού κόσμου λειτουργούν πολυκομματικά συστήματα. Η ανάπτυξή τους οφείλεται σε πολλούς παράγοντες όπως κοινωνικούς, ιδεολογικούς και θρησκευτικούς, ιστορικούς και εθνικούς, και, τέλος, θεσμικούς (Schwartzenberg, 1984 σελ. 284-290). Ο Λύτρας (1986, σελ. 133) κατατάσσει την Ελλάδα στις χώρες με πλουραλιστικό σύστημα, πολυκομματικού ή δικομματικού χαρακτήρα ενώ αναφέρει τις εξής κατηγορίες πολιτικών κομμάτων: κατά την ταξική τυπολογία: α) αστικά, β) φασιστικά, γ) εργατικά. Κατά την σχηματική ιδεολογικοπολιτική τους τυπολογία: α) δεξιά (ακροδεξιά, δεξιά, κεντροδεξιά), β) κεντρώα, γ) αριστερά (σοσιαλδημοκρατικά, σοσιαλιστικά, κομμουνιστικά, ακροαριστερά). Μία άλλη ταξινόμηση των κομμάτων αναφέρεται και από τον Διαμαντόπουλο (1989, σελ. 124) με βάση το μέγεθος: α) κόμματα πλειοψηφικής κλίσεως, β) Μεγάλα κόμματα γ) μικρά κόμματα.

Οι Ball & Peters (2001, σελ. 157-163) αναφέρονται στις λειτουργίες που επιτελούν τα πολιτικά κόμματα από τις οποίες επιγραμματικά οι πιο σπουδαίες είναι οι εξής: α) ενοποίηση, απλοποίηση και σταθεροποίηση της πολιτικής διαδικασίας, β) συχνά αποζητούν τη διεύρυνση της κοινωνικής υποστήριξής τους, είτε πρόκειται για κόμματα που μάχονται σε ανταγωνιστικές εκλογές είτε για μεμονωμένα κόμματα που κυριαρχούν στην πολιτική διαδικασία, γ) αποτελούν σύνδεσμο ανάμεσα στην κυβέρνηση και το λαό, δ) επιτελούν τη σημαντική λειτουργία της στρατολόγησης πολιτικών ηγετών, ε) παρουσιάζουν στην πολιτική σκηνή ιδέες και πολιτικές θεματικές. Και συμπληρώνουν πως είναι πολύ δύσκολο να φανταστούμε τα πολιτικά συστήματα της εποχής μας χωρίς τα κόμματα.

3.11 Η Διάδοση του Πολιτικού Λόγου

Ο πολιτικός λόγος, επίσημος και ανεπίσημος, χρησιμοποιεί πολλούς τρόπους για να φτάσει στους αποδέκτες του, δηλαδή τους ψηφοφόρους, με βασικότερο φυσικά δίαυλο, όπως είδαμε, τα ΜΜΕ. Για τους τρόπους διάδοσης του πολιτικού λόγου και, γενικότερα, τον επηρεασμό της κοινής γνώμης από τα ΜΜΕ έχουν διεξαχθεί πολλές έρευνες και έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις.

Η Noelle-Neumann (1977[α], σελ. 115-126. 1977[b], σελ. 169-203) διατύπωσε την δεκαετία του ’70 τη θεωρία της σπειροειδούς σιωπής (Schweigespirale). Ο όρος επικράτησε γενικότερα στην έρευνα για τα ΜΜΕ αν και αρχικά η έρευνα είχε πραγματοποιηθεί στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας και αφορούσε βουλευτικές εκλογές τη συγκεκριμένη δεκαετία. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή οι περισσότεροι ψηφοφόροι προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους στην υπάρχουσα ή πιθανολογούμενη γνώμη της πλειοψηφίας. Αυτό γίνεται μετά από βολιδοσκόπηση του περίγυρού τους και μέσα από την παρακολούθηση των ΜΜΕ.

Η ποσότητα των πληροφοριών που καθημερινά μεταδίδεται από τα ΜΜΕ είναι τεράστια σε βαθμό που πολλές φορές το κοινό δεν έχει την ικανότητα να τις αντιληφθεί επαρκώς. Από την «*πλημμυρίδα πληροφοριών*» οι πολίτες χρησιμοποιούν αυτές τις πληροφορίες που είναι ανάλογες με τις δυνατότητές τους. Σημαντικό ρόλο παίζει το κοινωνικό, οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο του κάθε ατόμου ξεχωριστά καθώς άτομα με υψηλή θέση και μόρφωση ιδιοποιούνται καλύτερα μια πληροφορία από ότι άτομα με χαμηλή μόρφωση και επίπεδο. «*Άτομα, δηλαδή, με επαρκές μορφωτικό επίπεδο και επαγγελματική εκπαίδευση διαθέτουν μεγαλύτερο απόθεμα συστηματοποιημένης γνώσης και έχουν πιο ανεπτυγμένες ικανότητες για την πρόσληψη νέας, από ό,τι τα άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου*» (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 26).

Το μορφωτικό επίπεδο και η κοινωνικοοικονομική κατάστασή τους παίζει σημαντικό ρόλο και στην επιλογή των ΜΜΕ που κάνουν οι πολίτες για την ενημέρωσή τους. Όσον αφορά την επιλογή των νέων ηλεκτρονικών Μέσων για ενημέρωση και πληροφόρηση παίζει ρόλο και η ηλικία ενώ το ραδιόφωνο και η τηλεόραση είναι τα Μέσα με την πιο μεγάλη διάδοση και παρακολουθούνται από όλους ανεξάρτητα από κοινωνική τάξη, ηλικία και μορφωτικό επίπεδο. Στην περίπτωση του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης έχει σημασία η ποσότητα και η ποιότητα των παρακολουθούμενων εκπομπών δεδομένου, μάλιστα, των δυνατοτήτων

που έχει ένας πολίτης να διαλέξει ανάμεσα σε πολλά Μέσα τα οποία συνήθως παρουσιάζουν τυποποιημένες εκπομπές. Ένας ακόμη λόγος που υπάρχει γνωστικό χάσμα ανάμεσα στους πολίτες διαφορετικών στρωμάτων είναι πως οι νέες τεχνολογίες είναι δυσκολότερο να αποκτηθούν από άτομα χαμηλού οικονομικού επιπέδου αλλά και χρειάζονται συχνά και ειδικές γνώσεις για το χειρισμό τους (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 27-28). Τα παραπάνω ισχύουν και για την πολιτική πληροφόρηση των πολιτών καθώς έχει επιβεβαιωθεί (Bonfadeli, 1985) πως όσο βελτιώνεται το κοινωνικό και το μορφωτικό επίπεδο τόσο αυξάνει σε κάποιον και το ενδιαφέρον του για την πολιτική ενημέρωση και μάλιστα ως κύρια πηγή χρησιμοποιείται ο τύπος (Λαμπροπούλου, 1997, σελ. 28-29).

Οι ερευνητές των Μέσων από την αρχή έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στο πως πρέπει να παρουσιάζονται τα επιχειρήματα για να αλλάζουν τη συμπεριφορά και τις στάσεις του κοινού. Από το 1950, ήδη, ο Χόβλαντ με τους συνεργάτες (Hovland, Lumsdaine & Sheffield, 1949. Hovland, Janis & Kelley 1953. Hovland et al, 1957) του εισήγαγαν τον όρο «*επιστημονική ρητορική*». Το βασικό τους ενδιαφέρον ήταν να ανακαλύψουν τα δομικά στοιχεία της «*πειστικής επικοινωνίας*» και ειδικότερα την αγοραστική συμπεριφορά των πολιτών (Prokop, 1997, σελ. 260). Μερικά από τα ερωτήματα που τους απασχόλησαν ήταν «*Προκαλούν τα αρνητικά μηνύματα αντιστάσεις; Υπάρχει στη δόμηση του περιεχομένου μια ιδανική σειρά των επιχειρημάτων; Ποιες μεταβλητές είναι χρήσιμες για την πειθώ ή ποιες την εμποδίζουν; Ποιο ρόλο παίζουν οι απόψεις ή το μορφωτικό επίπεδο;*» (Prokop, 1997, σελ. 261). Στην περίπτωση που εκείνο που ενδιαφέρει είναι η αλλαγή των υπαρχουσών στάσεων και, επομένως, η αλλαγή της συμπεριφοράς, τα επιχειρήματα για την συμπεριφορά της οποίας επιθυμείται η αλλαγή είναι όλα υπέρ ενώ για την παλιά συμπεριφορά τα επιχειρήματα είναι κατά. Οι δυνατότητες που υπάρχουν είναι δύο (Prokop, 1997, σελ. 261):

«*1. Κατονομάζονται μόνο επιχειρήματα υπέρ, δηλαδή επιχειρήματα που μιλούν υπέρ της νέας, της επιθυμητής συμπεριφοράς: η λεγόμενη μονόπλευρη επιχειρηματολογία.*

2. Παρατίθενται και επιχειρήματα κατά, δηλαδή επιχειρήματα που μιλούν εναντίον της επιθυμητής συμπεριφοράς: η λεγόμενη αμφίπλευρη επιχειρηματολογία»

Από την έρευνα προέκυψε πως όταν κάποιος χρησιμοποιεί επιχειρήματα υπέρ και κατά, δηλαδή αμφίπλευρη επιχειρηματολογία, η αλλαγή της γνώμης και της

άποψης του αποδέκτη είναι πιο έντονη. Αντίθετα η χρήση επιχειρημάτων αποκλειστικά υπέρ, δηλαδή η μονόπλευρη επιχειρηματολογία, δεν επιφέρει τόσο έντονη αλλαγή. Στην περίπτωση που απλά πρόκειται να ενισχυθούν κάποιες προϋπάρχουσες απόψεις και δεν χρειάζεται η πλήρης αλλαγή των απόψεων τότε είναι καλύτερη η χρήση επιχειρημάτων αποκλειστικά υπέρ από ότι η αμφίπλευρη επιχειρηματολογία (Prokop, 1997, σελ. 261).

Ένα ακόμη συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε η μελέτη ήταν πως τα αμφίπλευρα επιχειρήματα είναι αποτελεσματικότερα σε άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο ενώ τα μονόπλευρα επιχειρήματα έχουν καλύτερο αποτέλεσμα όταν το κοινό αποτελείται από στρώματα χαμηλής μόρφωσης ενώ, ακόμη, τα μονόπλευρα επιχειρήματα έχουν πολύ μικρή απήχηση στα άτομα με υψηλή μόρφωση. Η επιστημονική ρητορική έχει σαν στόχο της την ουσιαστική παραπλάνηση του δέκτη αλλά οι μηχανισμοί λειτουργίας της έχουν περιορισμένη ισχύ καθώς αφορούν τα μηνύματα που η σημασία τους για τους δέκτες δεν είναι πολύ μεγάλη (Prokop, 1997, σελ. 261-263).

Η έρευνα των Χόβλαντ και Βάις οδήγησε και σε ένα αποτέλεσμα που τράβηξε την προσοχή και αυτό ήταν η ανακάλυψη του «*sleeper-effect*» (Prokop, 1997, σελ. 263). Η Εύα Χέλερ αναφερόμενη στον συγκεκριμένο όρο γράφει (Heller, 1984, σελ. 183 κ.εξ. Prokop, 1997, σελ. 263-264) ότι «*Ο Καρλ Χόβλαντ και ο Γουόλτερ Βάις απέδειξαν το 1951 ότι η πηγή μιας πληροφορίας ξεχνιέται μετά από σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό το φαινόμενο ονομάστηκε sleeper-effect. Είναι σημαντικό γιατί η πηγή μιας πληροφορίας αποτελείται από κάτι περισσότερο από τον ορισμό προέλευσης. Εγγυάται και για την αξιοπιστία της πληροφορίας ή αντίθετα αφήνει αμφιβολίες για τη σοβαρότητά της*». Ο Prokop (1997, σελ. 264) συμπεραίνει πως εκείνο που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι το «*Ego-Involvement*» (προσωπική συμμετοχή) καθώς «*όσο πιο μικρό είναι το ενδιαφέρον για ένα μήνυμα, τόσο πιο περιορισμένη η σημασία των αποτελεσμάτων για την πράξη*».

Συνεχίζοντας αναφέρουμε πως, αν και υπάρχει μεγάλη δυσκολία στην εμπειρική καταγραφή των επιδράσεων των ΜΜΕ, μεγαλύτερη επίδραση δέχονται αυτοί που είναι πολιτικά αδιάφοροι και οι οποίοι, βασικά, δεν έχουν, και δεν ενδιαφέρονται να έχουν σωστή ενημέρωση στα πολιτικά για να σχηματίσουν άποψη γι' αυτά. Μεγάλο ρόλο παίζει, φυσικά, και η κομματική ταύτιση των πολιτών αλλά παρ' όλα αυτά το μεγαλύτερο μέρος της ενημέρωσής τους είναι τυχαίο και «*συμπτωματικό*» αλλά αυτή η συμπτωματικότητα και η «*περιστασιακή προσοχή*» στα μηνύματα που μεταδίδουν τα ΜΜΕ ίσως αποτελεί την καλύτερη προϋπόθεση και την

ευνοϊκότερη συνθήκη για τη «*χειραγώγηση των αντιλήψεων των μελών του κοινού*» (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 45. Blumler & McQuail 1968). Ο Παπαθανασόπουλος (2002, σελ. 45), επιπρόσθετα, αντικρούει την άποψη ότι οι κομματικά ταυτισμένοι ψηφοφόροι λαμβάνουν επιλεκτικά τα μηνύματα των μέσων σε βαθμό τέτοιο που να ενισχύονται οι απόψεις τους λέγοντας ότι οι ψηφοφόροι που έχουν μικρό ενδιαφέρον είναι πιθανό να επηρεάζονται από τα όσα παρακολουθούν στα ΜΜΕ. «*Οι άνθρωποι, σε γενικές γραμμές, δεν μαθαίνουν διαμέσου μιας ειδικής ενημέρωσης από τα ΜΜΕ· διαμέσου όμως της 'περιστασιακής προσοχής' στα μηνύματα των ΜΜΕ αντιλαμβάνονται συχνά τι είναι σημαντικό και ποια η ιδιαίτερη σημασία τους*» (Παπαθανασόπουλος, 2002, σελ. 46). Άλλες έρευνες (Κακεπάκη, 2002, σελ. 166) έδειξαν πως στις εθνικές εκλογές του 2000 το 95% του εκλογικού σώματος έμεινε αδιάφορο στα προεκλογικά μηνύματα που δέχτηκε με μόνη εξαίρεση τις πολιτικές συζητήσεις και συνεντεύξεις.

Στις ΗΠΑ, ήδη από το 1952, άρχισε να κυριαρχεί στις εκλογικές αναμετρήσεις η εικόνα και τα ευρωπαϊκά κράτη ακολούθησαν το αμερικανικό μοντέλο της πολιτικής επικοινωνίας. Οι ΗΠΑ έχουν την πρωτοκαθεδρία στον τομέα αυτό ο οποίος άρχισε να εμφανίζεται και στο ελληνικό πολιτικό σκηνικό. Για να επιτευχθούν οι στόχοι από τους πολιτικούς πρέπει αυτοί να δίνουν μεγάλη σημασία και στο περιεχόμενο του πολιτικού λόγου αλλά και στην μορφή της πολιτικής. Γι' αυτό το λόγο προσλαμβάνουν ειδικούς επικοινωνιολόγους για να τους βοηθήσουν να χαράξουν την πολιτική τους (Γιαννάς, 2005, σελ. 137). Απόρροια της εμφάνισης και λειτουργίας των ΜΜΕ είναι η εμφάνιση του πολιτικού μάρκετινγκ καθώς μέσα από αυτά, εκτός από την πολιτική διαφήμιση, τα κόμματα και οι πολιτικοί έχουν πολλά και διαφορετικά μέσα για να στείλουν το μήνυμά τους στους πολίτες (Γιαννάς, 2005, σελ. 143). Στις εθνικές εκλογές του Απριλίου του 2000, σύμφωνα με τον Γιαννά (2005, σελ. 154) η προεκλογική εκστρατεία των κομμάτων δεν σχεδιάστηκε μόνο από τα κομματικά επιτελεία αλλά και από μια «*στρατιά ειδικών*», όπως πολιτικοί αναλυτές, τεχνικοί των ΜΜΕ και δημοσκόποι.

Στον ελληνικό χώρο, αρχικά, το ραδιόφωνο και η τηλεόραση ήταν κρατικά. Στη συνέχεια και στη χώρα μας, όπως και στην Ευρώπη, καταργήθηκε το κρατικό μονοπώλιο. «*Ωστόσο, μοναδικός ήταν ο τρόπος με τον οποίο οι ιδιωτικοί ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί στην Ελλάδα εισήλθαν στο προσκήνιο, καθώς και η τεράστια επίδραση αυτής της εισόδου στην ελληνική πολιτική σκηνή*» (Γιαννάς, 2005, σελ. 138). Από το 1987 που τέθηκαν σε λειτουργία οι τρεις πρώτοι ελεύθεροι

ραδιοφωνικοί σταθμοί η ανάπτυξή τους ήταν ραγδαία. Το ίδιο συνέβη και με τους τηλεοπτικούς σταθμούς όπου από τις αρχές της δεκαετίας του ’90 εκτός από τα κρατικά κανάλια (ΕΤ1, ΝΕΤ, ΕΤ3) λειτούργησαν οι δύο πρώτοι ιδιωτικοί σταθμοί Mega Channel και Antenna (ΑΝΤ1) (Γιαννάς, 2005, σελ. 139). Τα δύο νέα κανάλια κατόρθωσαν από την αρχή της λειτουργίας τους να εξασφαλίσουν μεγάλα μερίδια τηλεθέασης και να κυριαρχήσουν στο χώρο αλλά στη συνέχεια με την εμφάνιση νέων τηλεοπτικών σταθμών το μερίδιό τους μειώθηκε (Τσουρβακάς & Αβραάμ, 2005, σελ. 508-509).

Για το θέμα, ειδικότερα, της ενημέρωσης των πολιτών σχετικά με θέματα που αφορούν τους μετανάστες και τη μετανάστευση γενικότερα έχει ασχοληθεί ο Freeman (1995, σελ. 881-902) ο οποίος αφού αναφέρει πως οι φιλελεύθερες δημοκρατίες έχουν κοινά στοιχεία στη μεταναστευτική τους πολιτική τα οποία έχουν σχέση με τα ίδια τα χαρακτηριστικά του πολιτεύματος προσθέτει πως οι πολίτες δεν μπορούν απρόσκοπτα να πληροφορούνται για τα θέματα της μετανάστευσης. Βασικότερο εμπόδιο αποτελεί το γεγονός ότι τα επίσημα στοιχεία συνήθως είναι ελλιπή ή ασαφή με αποτέλεσμα να μην είναι γνωστό στους πολίτες με ακρίβεια πόσοι μετανάστες υπάρχουν και πόσοι απ’ αυτούς είναι νόμιμοι ή παράνομοι κ.λπ. Ένα ακόμη στοιχείο είναι και το ότι γίνονται προσπάθειες να δημιουργηθεί κάποια «*χρονική ψευδαίσθηση*» (Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 90) σχετικά με τη μετανάστευση ενώ, τέλος, οι κυβερνήσεις προσπαθούν να παρουσιάζουν στο λαό τα βραχυπρόθεσμα οφέλη από τη μετανάστευση και όχι τις βραχυπρόθεσμες συνέπειες από αυτή (Freeman, 1995, σελ. 881-902. Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 90). Ο Brubaker στη συγκεκριμένη θέση του Freeman για την χρονική ψευδαίσθηση αντιπαραθέτει το επιχείρημα πως η άποψη αυτή ναι μεν ισχύει σε γενικές γραμμές αλλά σχετίζεται άμεσα με την ίδια τη μετανάστευση και όχι με το πόσο φιλελεύθερη είναι η μεταναστευτική πολιτική ενώ για το θέμα της ενημέρωσης λέει πως στα φιλελεύθερα κράτη η πληροφόρηση των πολιτών είναι πολύ καλύτερης ποιότητας από ό,τι στα κράτη που δεν είναι φιλελεύθερα (Brubaker, 1995, σελ. 903-908· στο: Παπαδοπούλου, 2009, σελ. 93). Η Παπαδοπούλου (2009, σελ. 94) σχολιάζοντας τις απόψεις του Freeman σημειώνει πως «*αντίθετα από τον Freeman, θεωρούμε ότι οι θέσεις των κομμάτων για τη μετανάστευση δεν είναι συνήθως ρητά διατυπωμένες, όχι λόγω πιέσεων από ομάδες οργανωμένων συμφερόντων, αλλά γιατί η διατύπωση συγκεκριμένων θέσεων οδηγεί και στη λήψη συγκεκριμένων μέτρων υπέρ των*

μεταναστών, τα οποία οι κυβερνήσεις συχνά για δημαγωγικούς λόγους προσπαθούν να αποφύγουν».

3.12. Η σχέση των ΜΜΕ με την πολιτική στην Ελλάδα

Το πολιτικό τοπίο στον Ελληνικό χώρο είναι άμεσα συνυφασμένο με τα ΜΜΕ. Τα ΜΜΕ στην Ελλάδα απελευθερώθηκαν από την κρατική εποπτεία από τις αρχές της δεκαετίας του ’90 αλλά πολλά χρόνια μετά, όπως αναφέρει ο Φραγκονικολόπουλος (2005, σελ. 13) «*το δημοσιογραφικό και επικοινωνιακό τοπίο εμφανίζεται μάλλον απογοητευτικό*» καθώς η δημοκρατία βρίσκεται σε βούρκο, οι αναλύσεις είναι γεμάτες λασπολογία, οι δημοσιογράφοι επιθυμούν τη δόξα και τη φήμη και παράλληλα θέλουν να κυριαρχούν στο πολιτικό παιγνίδι ενώ δε λείπουν από την ελληνική τηλεόραση οι υπερβολές και οι περισσότερες ειδήσεις είναι ελάσσονος σημασίας. Βασική αιτία του γεγονότος αυτού αποτελεί και το ότι τα ΜΜΕ αποτελούν κομμάτι μεγάλων ομίλων που συνεχώς, μάλιστα, αυξάνουν την δύναμή τους καθώς συνυπάρχουν εφημερίδες, ραδιοφωνικοί και τηλεοπτικοί σταθμοί αποκτώντας μ’ αυτό τον τρόπο τεράστια δύναμη (Νόττας, 2005, σελ. 55-56).

Μεγάλη κριτική έχει ασκηθεί και στη σχέση των ΜΜΕ με την πολιτική και τους πολιτικούς στην Ελλάδα. Και αυτό γιατί τα ιδιωτικά κανάλια έχουν αποκλίνει από τον πραγματικό σκοπό τους που είναι η ενημέρωση και έχουν μεταβληθεί σε μηχανισμό άσκησης πιέσεων προς την εξουσία για τη ρύθμιση και διάθεση των κρατικών πόρων και, επιπρόσθετα, για τη διαμεσολάβηση, με αυτό τον τρόπο, της πολιτικής. Εξαιτίας της δύναμής τους αυτής το κράτος δεν μπορεί να ελέγχει τα ΜΜΕ με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται ένα πλέγμα σχέσεων μεταξύ κράτους και ιδιοκτητών των ΜΜΕ που έχει επιπτώσεις στο σύνολο του πολιτικού κόσμου καθώς οι πολιτικοί για να εξασφαλίζουν δημοσιότητα λειτουργούν με όρους συναλλαγής τόσο σε εθνικό όσο, και λόγω της ύπαρξης πολλών τοπικών σταθμών – σε τοπικό επίπεδο (Μανδραβέλης, 2005, σελ. 90-93. Φραγκονικολόπουλος, 2005, σελ. 14). Ο Παππάς χαρακτηρίζει (2005, σελ. 102) τη σχέση της τηλεόρασης με την πολιτική εξουσία ως «*αιμομικτική*».

Συνοψίζοντας τα παραπάνω παραθέτουμε ενδεικτικά όσα αναφέρει ο Δεμερτζής (2002, σελ. 15-16) για την πολιτική επικοινωνία στην Ελλάδα όπου περιλαμβάνονται πολύ συνοπτικά τα βασικά στοιχεία και χαρακτηριστικά:

«*α) ενίσχυση της συμβολικής εξουσίας και της πολιτικής δύναμης της τηλεόρασης ως Μέσου και ως θεσμού του πολιτικού συστήματος της χώρας,*

β) κατακόρυφη αύξηση τής, κατά κανόνα αρνητικής, τηλεοπτικής διαφήμισης,

γ) επαναλαμβανόμενη παρουσία των τηλεγενών πολιτικών στις οθόνες των ιδιωτικών αλλά και των δημοσίων καναλιών

δ) ενδυνάμωση του ρόλου των συμβούλων πολιτικής επικοινωνίας και του επαγγελματικού πολιτικού μάρκετινγκ στη χάραξη της στρατηγικής των κομμάτων, με αποτέλεσμα την αναδιάταξη του εσωτερικού συσχετισμού των δυνάμεών τους,

ε) αναβάθμιση της λειτουργίας των εταιρειών δημοσκοπήσεων, οι οποίες σε συνεργασία με τα ΜΜΕ ασκούν πλέον σαφή πολιτική επιρροή και συνιστούν de facto παράγοντα του πολιτικού συστήματος της χώρας,

στ) προϊούσα συγχώνευση του κυβερνάν με την προετοιμασία για εκλογές, με την έννοια ότι, υπό το βάρος της διαρκούς ορατότητας, τα κόμματα εξουσίας και οι κυβερνήσεις δρουν σαν να βρίσκονται σε μια διαρκή προεκλογική περίοδο»

Ο Δεμερτζής (2002, σελ. 16) επισημαίνει, ακόμη, πως οι παραδοσιακοί τρόποι και πρακτικές των πολιτικών και των κομμάτων εξακολουθούν να λειτουργούν αλλά τονίζει πως αυξάνει παράλληλα και ο αριθμός των αναποφάσιστων ψηφοφόρων τους οποίους τα κόμματα επιδιώκουν να προσεγγίζουν μέσα από την τηλεόραση.

Με την εξέταση του θέματος του πολιτικού λόγου ολοκληρώνεται και το παρόν κεφάλαιο της βιβλιογραφικής μας επισκόπησης. Είδαμε ότι έχουν εξελιχθεί οι τρόποι που διαχέεται ο πολιτικός λόγος στους πολίτες και ότι τα κόμματα προσαρμόζονται στις νέες εξελίξεις. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι με το επίθετο επίσημος για τον πολιτικό λόγο εννοούμε όχι μόνο τον εκφερόμενο από τα κόμματα ή τους βουλευτές, υποψηφίους κ.λπ. Τα διάφορα μέτρα που λαβαίνουν –κατά κύριο λόγο οι κυβερνήσεις- για τους μετανάστες αποτελούν ως ένα σημείο επίσημο πολιτικό λόγο τόσο γιατί οι μετανάστες αντιλαμβάνονται την εκτέλεση των μέτρων σαν απόφαση του ελληνικού κράτους μέσα από τους επίσημους φορείς του, π.χ. Υπουργεία, Δήμου κ.ά. όσο και γιατί αυτά τα μέτρα εξαγγέλλονται και πολλές φορές διατυμπανίζονται προκαλώντας παράλληλα και το διάλογο με τα κόμματα της εκάστοτε μείζονος ή ελάσσονος αντιπολίτευσης. Κλείνοντας αξίζει να αναφέρουμε ότι με βάση την άποψη του Ball & Peters (2001, σελ. 160) τα πολιτικά κόμματα είναι ένας σύνδεσμος κυβέρνησης και λαού. «*Προσπαθούν να διαπαιδαγωγήσουν πολιτικά, να*

καθοδηγήσουν και να ενεργοποιήσουν το εκλογικό σώμα. Χρησιμοποιούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις τοπικές οργανώσεις για να διατηρήσουν επαφές με τους πολίτες, οι οποίοι κατά τα άλλα είναι πολιτικά ανενεργοί, και να τους οδηγήσουν στη συζήτηση καις την αποδοχή διαφόρων πολιτικών. Υπό ορισμένες συνθήκες επιδιώκουν γενικά και την κινητοποίηση και ανάμειξη του πληθυσμού στην πολιτική». Με βάση την παραπάνω άποψη και ειδικότερα την έκφραση «*προσπαθούν να διαπαιδαγωγήσουν πολιτικά*» είναι εμφανές ότι η όλη εργασία προσπαθεί να ερευνήσει το αν ο πολιτικός λόγος στην Ελλάδα διαπαιδαγωγεί, στην περίπτωσή μας ειδικότερα κοινωνικοποιεί, μια ομάδα ανθρώπων που είναι οι νέοι μετανάστες. Διαπιστώσαμε, επίσης, από τα παραπάνω ότι ο βαθμός επίδρασης των ΜΜΕ στην πολιτική συμμετοχή είναι μεγάλος και ξεκινάει από την απλή παρακολούθηση ειδήσεων, γεγονός που από μόνο του είναι δείγμα πολιτικής συμμετοχής. Μέσω των ΜΜΕ, επίσης, προβάλλονται και ειδικά προβλήματα που αφορούν μειονοτικές ομάδες παρέχοντας έτσι ευκαιρίες συμμετοχής ενώ, πέρα από αυτό, δίνουν και παραδείγματα μεθόδων συμμετοχής (ΜακΚομπς, Εϊνσιντελ & Ουίβερ, 1996, σελ. 118-120).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΡΕΥΝΩΝ

Συνεχίζοντας τις θεωρητικές προσεγγίσεις για το θέμα μας στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε με την ανασκόπηση ερευνών, των πιο γνωστών εργασιών που έγιναν ή βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη. Οι έρευνες αυτές αποδείχτηκαν πολύτιμες, εκτός των άλλων, γιατί μελετώντας τες μας βοήθησαν σε πολλούς τομείς και στη δική μας έρευνα. Θα τις παρουσιάσουμε κατά χρονολογική σειρά έτσι ώστε να αναδειχθεί και η πορεία της μελέτης των αντίστοιχων θεμάτων τα τελευταία χρόνια. Αυτός ο τρόπος παράθεσης είναι και πιο πρακτικός (Παρασκευόπουλος, 1993, Τόμος 1, σελ. 82-83) Από αυτές παραθέτουμε τα πιο βασικά συμπεράσματα χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μας βρίσκουν απόλυτα σύμφωνους. Εκτός αυτού το γεγονός πως δεν υπάρχουν έρευνες που να συμπίπτουν απόλυτα με το υπό διερεύνηση θέμα αυτές έχουν χωριστεί σε δύο βασικές κατηγορίες όπως αναπτύσσονται παρακάτω.

4.1. Έρευνες για τον πολιτικό λόγο και την πολιτική επικοινωνία

Οι έρευνες για τον τομέα της πολιτικής και των ειδικότερων τομέων της έχουν ξεκινήσει στην Ελλάδα σχετικά πρόσφατα και ο αριθμός τους είναι περιορισμένος. Γι' αυτό το λόγο στην επισκόπησή μας αυτή θα προσπαθήσουμε να αναφερθούμε σε έρευνες που αφορούν γενικότερα τον πολιτικό λόγο ή τους μετανάστες και που σχετίζονται με τον ένα ή άλλο τρόπο με το θέμα μας. Εδώ θα επιχειρηθεί μία επισκόπηση των ερευνών αυτών όσο διεξοδικότερα γίνεται.

4.1.1 Έρευνες στην Ελλάδα

Η πρώτη έρευνα που διεξήχθη στην Ελλάδα ήταν το 1974 από τον Carmocolias. Αντικείμενο της έρευνας, που είναι γραμμένη στα αγγλικά, ήταν η ανάλυση του τρόπου που ο αθηναϊκός Τύπος και ο Τύπος της Πάτρας επηρέασαν τους πολίτες στο σχηματισμό των αντιλήψεών τους για τα πολιτικά πράγματα της διετίας 1965-1967. Εργαλείο της έρευνας ήταν το ερωτηματολόγιο.[23]

Το 1976 ο Α.-Ι.Δ. Μεταξάς ασχολήθηκε με τον τομέα της πολιτικής επικοινωνίας. Στη σύντομη μελέτη του για πρώτη φορά πραγματοποιήθηκε η παρουσίαση των βασικών εννοιών και των θεωρητικών προσεγγίσεων της πολιτικής

[23] Carmocolias, D.G., (1974), *Political Communication in Greece, 1965-67*, National Centre of Social Research, Athens

επικοινωνίας. Για την συστηματική αυτή παρουσίαση λήφθηκαν υπόψη έρευνες και εξελίξεις στον τομέα της επικοινωνίας και της τεχνολογίας από τον διεθνή χώρο.[24]

Οι έννοιες «*εθνική ενότητα*» και «*δημοκρατική συνέχεια*» σαν ιδεολογικές συνιστώσες του πολιτικού λόγου στην περίοδο της Μεταπολίτευσης μελετήθηκαν από την Ιωάννα Καυταντζόγλου το 1979. Στην ανάλυση του πολιτικού λόγου η συγγραφέας ακολουθεί την μαρξιστική προσέγγιση. Με αυτόν τον τρόπο μελετά κατηγορίες όπως «*ενότητα του στρατού*» «*ενότητα ανάμεσα σε λαό και στρατό*», «*προδοσία των συμμάχων*» και «*δημοκρατία ως αναγέννηση του έθνους*». Το υλικό της η συγγραφέας το άντλησε από πολιτικούς λόγους των πολιτικών της εποχή αλλά και από ντοκουμέντα από όλα τα κόμματα του πολιτικού φάσματος.[25]

Ο Πεσμαζόγλου στα τέλη του 1981 δημοσίευσε εμπειρική έρευνα για τις εκλογές του Οκτωβρίου του 1981. Μελέτησε ειδικότερα την προεκλογική περίοδο από 1η Σεπτέμβρη μέχρι 18 Οκτώβρη και ειδικότερα την λειτουργία του Τύπου κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Το υλικό που μελετήθηκε ήταν οι πρωτοσέλιδοι τίτλοι των εφημερίδων της Αθήνας κυρίως εκείνων που στήριξαν το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ καθώς της *Αυγής* και του *Ριζοσπάστη*.[26]

Θα ήταν παράλειψη εδώ να μην αναφερθεί και το βιβλίο του Γιώργου Κόκκινου που εκδόθηκε το 1984 και αποτελεί μια μελέτη του περιοδικού *Νέον Κράτος* που κυκλοφορούσε κατά την περίοδο 1937 έως 1941 και ήταν το βήμα για την διάδοση των ιδεών του καθεστώτος της 4ης Αυγούστου. Το βιβλίο αυτό αποτελεί κατά τον Δεμερτζή (2002, σελ. 21) μία ιστορική εργασία.[27]

Η Ελληνική Εταιρία Πολιτικής Επιστήμης κυκλοφόρησε το 1990 έναν συλλογικό τόμο ο οποίος ήταν αφιερωμένος στις εκλογές και στα κόμματα κατά τη δεκαετία του ’80 με ειδικότερες αναφορές στις εκλογικές αναμετρήσεις του Ιουνίου και του Νοεμβρίου του 1989. Ο χαρακτήρας δύο κειμένων από αυτά ήταν καθαρά πολιτικός-επικοινωνιακός. Το πρώτο είναι το κείμενο του Κλήμη Ναυρίδη στο οποίο αναλύονται τα μηνύματα που περιέχονται στις πολιτικές αφίσες της εποχής, το περιεχόμενο των οποίων αναλύθηκε βάσει σημειολογικών και ψυχαναλυτικών εννοιών ενώ το θέμα προσεγγίστηκε μέσα στο πλαίσιο ανάλυσης προπαγάνδας και

[24] Μεταξάς, Α.-Ι.Δ., (1976), *Πολιτική Επικοινωνία*, Εκδόσεις: Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή

[25] Καυταντζόγλου, Ι., (1979), *Πολιτικός Λόγος και Ιδεολογία*, Εκδόσεις: Εξάντας, Αθήνα

[26] Πεσμαζόγλου, Στ., (1981), «Τιτλομαχίες», στο: *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 13, Δεκέμβριος 1981, σελ. 20-60. Ελάχιστα τροποποιημένο το κείμενο δημοσιεύθηκε και στο: Διαμαντούρος, Ν.-Π./Κιτρομηλίδης, Π.Μ./Μαυρογορδάτος, Γ.Θ., (1984), (Επιμέλεια), *Οι Εκλογές του 1981*, Εκδόσεις: Εστία, Αθήνα

[27] Κόκκινος, Γ., (1984), *Η Φασίζουσα Ιδεολογία στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα.

εικόνας.[28] Το δεύτερο κείμενο είναι της Μαρίας Κομνηνού και αναφέρεται στις εκλογές της 5ης Νοέμβρη 1989 και στον ρόλο του Τύπου σ' αυτές. Η συγγραφέας αναλύει τον συσχετισμό της πολιτικής κρίσης της περιόδου με το γεγονός ότι την περίοδο εκείνη άρχισε να απορρυθμίζεται το επικοινωνιακό πεδίο στην Ελλάδα γεγονός που είχε σαν συνέπεια ο Τύπος να προβάλλει την συναινετική σύγκλιση προς το κέντρο και να απομακρύνεται παράλληλα από το δίπολο Δεξιά/Αντιδεξιά.[29]

Η Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα το 1992 εξέδωσε το βιβλίο της για την πολιτική κουλτούρα των Ελλήνων. Στο κεφάλαιο του βιβλίου που είναι αφιερωμένο στη σχέση του πολιτικού ενδιαφέροντος με την επικοινωνία η συγγραφέας διαπιστώνει τα εξής: η ενημέρωση για τα πολιτικά πράγματα των νεώτερων γυναικών με συνείδηση φύλου είναι πολύ πιο συχνή από την αντίστοιχη ενημέρωση των γυναικών μεγαλύτερης ηλικίας και χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Διαφορές υπάρχουν, ακόμη, και στους άνδρες καθώς όσοι είναι μεγαλύτερης ηλικίας ήταν τακτικότεροι αναγνώστες εφημερίδων απ' ότι, αντίστοιχα, οι γυναίκες της ίδιας ηλικίας.[30]

Το 1994 η Τσαγκαρουσιάνου πραγματοποίησε μία έρευνα στην οποία ανέλυσε τους τρόπους με τους οποίους ο αθηναϊκός Τύπος χαρακτήρισε ως «*περιθωριακές*» (Δεμερτζής, 2002, σελ. 22) κάποιες πολιτικές και κοινωνικές ομάδες οι οποίες στα μέσα της δεκαετίας του '80 οργάνωναν κινήσεις εξωκοινοβουλευτικής διαμαρτυρίας και καταλήψεις κτιρίων. Χρησιμοποίησε σαν εργαλείο την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου και την ποιοτική ανάλυση λόγου. Τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε ήταν πως οι εφημερίδες της εποχής με την άσκηση συγκεκριμένης πολιτικής πέτυχαν τον στιγματισμό των συγκεκριμένων ομάδων με αποτέλεσμα να διαμορφώσουν ένα κλίμα αυταρχικής πολιτικής κουλτούρας.[31]

Ο Α.-Ι.Δ. Μεταξάς το 1995 εξέδωσε το πρώτο βιβλίο στην Ελλάδα σχετικά με την ανάλυση του πολιτικού λόγου και του πολιτικού στυλ, βιβλίο που εντάσσεται στο ευρύτερο πεδίο της πολιτικής επικοινωνίας. Στο βιβλίο ασχολείται κατά κύριο λόγο

---

[28] Ναυρίδης, Κλ. (1990), «Οι πολιτικές αφίσες στις εκλογές του '89», στο: Λυριντσής, Χρ./Νικολακόπουλος, Ηλ., (Επιμέλεια), *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του '80. Εξελίξεις και Προοπτικές του Πολιτικού Συστήματος*, Εκδόσεις: Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 279-288

[29] Κομνηνού, Μ., (1990), «Κρίση του Τύπου-κρίση εξουσίας: Οι εκλογές της 5ης Νοεμβρίου 1989», στο: Λυριντσής, Χρ./Νικολακόπουλος, Ηλ., (Επιμέλεια), *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του '80. Εξελίξεις και Προοπτικές του Πολιτικού Συστήματος*, Εκδόσεις: Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 279-288

[30] Παντελίδου-Μαλούτα, Μ., (1992), *Γυναίκες και Πολιτική. Η Πολιτική Φυσιογνωμία των Ελληνίδων*, Εκδόσεις: Gutenberg, εδώ σελ. 162-191

[31] Τσαγκαρουσιάνου, Ρ., (1994), «Πολιτική Κουλτούρα και Μαζική Επικοινωνία στη Σύγχρονη Ελλάδα: Ο αθηναϊκός Τύπος και οι Πολιτικές Μειονότητες» στο: Δεμερτζής, Ν., (Επιμέλεια), *Η Ελληνική Πολιτική Κουλτούρα Σήμερα*, Εκδόσεις: Οδυσσέας, Αθήνα

με τους τρόπους της λεκτικής και της μη λεκτικής έκφρασης οι οποίοι χρησιμοποιούνται για την άσκηση της εξουσίας σε επικοινωνιακό επίπεδο. Χρησιμοποιεί παραδείγματα αντλημένα από διάφορες περιοχές κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων μέσα από τα οποία καταδεικνύεται η σημασία της ποιοτικής ανάλυσης για τη μελέτη του πολιτικού λόγου και της εικόνας.[32]

Το 1996 η Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης εξέδωσε έναν συλλογικό τόμο σχετικά με τις όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας. Οι Δεμερτζής & Καφετζής με τη χρήση εμπειρικών ιστορικών δεδομένων κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι κατά την χρονική περίοδο 1985-1990 υπήρξε αύξηση του πολιτικού κυνισμού και της αποξένωσης καθώς, επίσης, και της πολιτικής «*αναρμοδιότητας*» (Δεμερτζής, 2002, σελ. 24), αύξηση η οποία δεν ήταν αποτέλεσμα μόνον της επιρροής της ιδιωτικής τηλεόρασης. Οι πραγματικές αιτίες των παραπάνω φαινομένων είναι οι βαθύτερες συνιστώσες της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας και πάνω σ' αυτές σε δεύτερο επίπεδο επέδρασε η δραματοποιημένη πολιτική ειδησεογραφία.[33] Στον ίδιο τόμο η Μαρία Κομνηνού αναλύει τη σχέση που υπάρχει στην ιστορική εξέλιξη των σχέσεων ανάμεσα στα ΜΜΕ, τα πολιτικά κόμματα και την ιδιοκτησία και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο πλουραλισμός που υπήρξε δεν είχε σαν αποτέλεσμα τη σωστή και εκδημοκρατισμένη πολιτική επικοινωνία αλλά την πλήρη εμπορευματοποίηση και τη στροφή των ΜΜΕ στο θέαμα.[34]

Το 1997 η *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* πραγματοποίησε ένα αφιέρωμα για τις βουλευτικές εκλογές του 1996. Με τη χρήση στοιχείων από δειγματοληπτικές έρευνες ο Καφετζής διαπίστωσε κατά την προεκλογική περίοδο αύξηση της χρήσης των Μέσων. Η αύξηση αυτή σε συνδυασμό με την παράλληλη αύξηση της πολιτικής αποξένωσης, του κυνισμού, της αποστασιοποίησης από τα

---

[32] Μεταξάς, Α.-Ι.Δ., (1995), *Προεισαγωγικά για τον Πολιτικό Λόγο. Δεκατέσσερα μαθήματα για το στυλ*. Εκδόσεις: Σάκκουλα, Αθήνα

[33] Δεμερτζής, Ν./Καφετζής, Π., (1996), «Πολιτικός Κυνισμός, Πολιτική Αλλοτρίωση και ΜΜΕ: Η περίπτωση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας», στο: Λυριντζής, Χρ./Νικολακόπουλος Ηλ./Σωτηρόπουλου, Δ., (Επιμέλεια), *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας*, Εκδόσεις: Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 174-218

[34] Κομνηνού, Μ., (1996), «Ο Ρόλος των ΜΜΕ στη Γ' Δημοκρατία! 1974-1994», στο: Λυριντζής, Χρ./Νικολακόπουλος Ηλ./Σωτηρόπουλου, Δ., (Επιμέλεια), *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας*, Εκδόσεις: Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 219-246

κόμματα και το χαμηλό ενδιαφέρον για τα πολιτικά πράγματα, οδηγεί στη δικαίωση του όρου «*εκλογές του καναπέ*».[35]

Το 1997, επίσης, κυκλοφόρησε και το γνωστό βιβλίο του Στέλιου Παπαθανασόπουλου *Η Δύναμη της Τηλεόρασης*. Στο βιβλίο αυτό γίνεται μία συστηματική καταγραφή της συζήτησης που γίνεται διεθνώς αναφορικά με την τηλεόραση και τις επιδράσεις της στην πολιτική συμπεριφορά και στο πολιτικό σύστημα. Στη συνέχεια ο συγγραφέας με βάση ερευνητικά δεδομένα για την χρήση των Μέσων και την πολιτική διαφήμιση πραγματοποίησε σε στοιχεία της AGB μία δευτερογενή επεξεργασία για την τηλεθέαση της ημέρας των βουλευτικών εκλογών της 10ης Οκτωβρίου 1994 και, επίσης, των ευρωεκλογών της 12ης Ιουνίου 1994.[36]

Το 1997, επιπλέον, ο Μανώλης Χαιρετάκης στο βιβλίο-μελέτη του *Τηλεόραση και Διαφήμιση – Η Ελληνική περίπτωση* ασχολήθηκε με την τηλεοπτική διαφήμιση επιχειρώντας μιαν ανάλυση και ερμηνεία εμπειρικών δεδομένων σχετικά με την πολιτική διαφήμιση, καθώς επίσης, για την τηλεοπτικοποίηση των εκλογών και την προσαρμογή του δημόσιου λόγου στη σφαίρα του ιδιωτικού.[37]

Το 1998 πραγματοποιήθηκε η έκδοση των πρακτικών ενός συνεδρίου που είχε διοργανωθεί από το Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών δύο χρόνια νωρίτερα. Στα πρακτικά αυτά περιλαμβάνονται έρευνες και μελέτες για την πολιτική επικοινωνία. Ο Μανιάτης ασχολείται με την κρίση της πολιτικής επικοινωνίας η οποία βασίζεται στην κυριαρχία που έχει η ρητορική της εικόνας.[38] Ο Χαραλάμπης μελετά αρχίζοντας από το μακεδονικό ζήτημα και το επεισόδιο των Ιμίων το πώς διαμορφώνεται η εθνική ταυτότητα μέσα από τα ηλεκτρονικά Μέσα και καταλήγει στη διαπίστωση πως ο λόγος της τηλεόρασης είναι ασαφής και στερεοτυπικός.[39] Στον ίδιο τόμο περιλαμβάνεται και η μελέτη των Αχείμαστου & Κομνηνού στην οποία αναλύεται η θεματολογία του Τύπου και της Τηλεόρασης στην

---

[35] Καφετζής, Π., (1997), «Πολιτική Επικοινωνία, Πολιτική Συμμετοχή και Κρίση της Πολιτικής. Η Συνεισφορά μίας Εμπειρικής Έρευνας δύο Φάσεων», στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 9, σελ. 168-178

[36] Παπαθανασόπουλος, Στ., (1997), *Η Δύναμη της Τηλεόρασης Η Ελληνική Περίπτωση*, Εκδόσεις: Καστανιώτης, Αθήνα

[37] Χαιρετάκης, Μ., (1997), *Τηλεόραση και Διαφήμιση. Η Ελληνική Περίπτωση*, Εκδόσεις: Σάκκουλα, Αθήνα, σελ. 189-200 και 463 επόμ.

[38] Μανιάτης, Γ., (1998), «Η Πολιτική ως Τηλεοπτικό Θέαμα», στο: Παναγιωτοπούλου, Ρ./Ρηγοπούλου, Π./Ρήγου, Μ./Νοτάρη, Σ., (Επιμέλεια), *Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, Εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 350-355

[39] Χαραλάμπης, Δ., (1998), «Η Φαντασιακή Κοινότητα των Μέσων», στο: Παναγιωτοπούλου, Ρ./Ρηγοπούλου, Π./Ρήγου, Μ./Νοτάρη, Σ., (Επιμέλεια), *Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, Εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 365-372

Ελλάδα. Οι συγγραφείς διαπιστώνουν ότι η ενημέρωση στις εφημερίδες κινείται κατά βάση ανάμεσα στο πρότυπο της πολυσυλλεκτικής, της κομματικοποιημένης και της εμπορευματικής δημοσιογραφίας ενώ η ενημέρωση μέσω της τηλεόρασης διχάζεται στην πολυσυλλεκτική ειδησεογραφία που γίνεται από την κρατική τηλεόραση και το ενημερω-διασκεδιαστικό πρότυπο που προβάλλει η ιδιωτική τηλεόραση.[40]

Το 1998, επίσης, οι Δεμερτζής & Αρμενάκης πραγματοποίησαν και δημοσίευσαν μία εμπειρική μελέτη για το πώς ο επαρχιακός Τύπος κάλυψε την προεκλογική εκστρατεία για τις εθνικές εκλογές του 1996 και πιο συγκεκριμένα από την 21^{η} Αυγούστου του 1996 μέχρι την 22^{α} Σεπτεμβρίου του 1996. Από 22 διαφορετικές πόλεις της Ελλάδος μελέτησαν 36 ημερήσιες εφημερίδες από την περιφέρεια. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως σε τοπικό επίπεδο και πάντα σε σχέση με τα τοπικά θέματα ο συνηθισμένος αρνητισμός και το προσωποπαγές ύφος κατά την κάλυψη της εκστρατείας μειώνεται.[41]

Το 1998, επίσης, κυκλοφόρησαν σε τόμο τα Πρακτικά του Διημέρου Πολιτικής Φιλοσοφίας με τίτλο «Οι Νέοι και η Πολιτική» που πραγματοποιήθηκε με τη συνεργασία της Εταιρείας Αριστοτελικών Μελετών «Το Λύκειον» και του Τομέα Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών στις 5 και 6 Δεκεμβρίου 1996. Ο Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος στην πολύ σύντομη αλλά περιεκτική εισήγησή του αναφέρεται στους νέους και την πολιτική επικεντρώνοντας στις α-πολιτικές ή και υπερ-αναρχικές τάσεις ορισμένων ομάδων νέων και αναρωτιέται αν υπάρχει μία υπερ-προβολή των ομάδων με τις τάσεις αυτές κυρίως στην Αμερική και τη Δυτική Ευρώπη που δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Αποδίδει τις αιτίες της συμπεριφοράς αυτής των νέων τόσο στην ψυχολογία τους, στις ευθύνες της προηγούμενης γενιάς αλλά και σε αρκετούς συγγραφείς που με τα έργα τους μεταπολεμικά κατάφεραν να διαδώσουν κάποιες ημιαλήθειες σαν αλήθειες. Ο Δεσποτόπουλος τονίζει πως υπάρχουν ομάδες νέων με επίγνωση των καιρών και με ευθύνη οι οποίοι μπορούν να πάρουν πάνω τους το μέλλον της ανθρωπότητας.[42] Ο

---

[40] Αχείμαστος, Μ./Κομνηνού, Μ., (1998), «Η Μορφολογία της Ημερήσιας Διάταξης των Ειδήσεων: Τύπος και Τηλεόραση στην Ελλάδα», στο: Παναγιωτοπούλου, Ρ./Ρηγοπούλου, Π./Ρήγου, Μ./Νοτάρη, Σ., (Επιμέλεια), *Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, Εκδόσεις: Αλεξάνδρεια, Αθήνα, σελ. 403-417

[41] Δεμερτζής, Ν./Αρμενάκης, Α., (1998), «Οι Εκλογές του 1996 στον Ελληνικό Τύπο», στο: Δεμερτζής, Ν/Σκαμνάκης, Α., (Επιμέλεια), *Περιφερειακά ΜΜΕ στην Ευρώπη*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 223-234

[42] Δεσποτόπουλος, Κ., (1998), «Οι Νέοι και η Πολιτική», στο: Κούτρας, Δ.Ν., (Επιμέλεια – Πρόλογος), *Οι Νέοι και η Πολιτική, Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, σελ. 33-36

Κοντογιώργης στο κείμενό του αναλύει το θέμα της πολιτικής συμπεριφοράς των νέων στο κατώφλι του 21ου αιώνα. Αναφερόμενος στην ιδιαιτερότητα του ελληνικού παραδείγματος ανιχνεύει τις αντιδράσεις της ελληνικής νεότητας σημειώνοντας πως το παράδειγμα της Ελλάδος διαφέρει από τα κράτη της Δυτικής Ευρώπης. Ο Κοντογιώργης πραγματευόμενος την πολιτική αυτοσυνειδησία ως προοπτική συμπεραίνει πως οι σημερινοί νέοι ιδιωτεύουν και δεν ασχολούνται με την πολιτική αλλά με αυτή τους τη στάση θέλουν να στείλουν ένα βαθύτατο μήνυμα και είναι μία υγιής αντίδραση απέναντι στις προκλήσεις της εποχής και στα διάφορα νοσηρά φαινόμενα.[43] Στον ίδιο τόμο ο Νικολόπουλος μιλάει για την πολιτική απάθεια των νέων και τους κινδύνους που αυτή ενέχει για το μέλλον της δημοκρατίας. Μιλάει, ακόμη, για την μείωση στη συμμετοχή των φοιτητικών κινημάτων από τη δεκαετία του ’70 και ύστερα καθώς από τότε έγινε αντιληπτό πως δεν ήταν δυνατή η ανατροπή του παρόντος συστήματος αλλά η δημιουργία μιας νέας απελευθερωμένης κοινωνίας. Τα κινήματα αυτά μειώθηκαν πολύ περισσότερο στη δεκαετία του ’90 ενώ από τότε άρχισε να γεννιέται μία τάση καριερισμού του κάθε ανθρώπου και αποστασιοποίησης από την ιδέα μιας γενικότερης πολιτικής και κοινωνικής αλλαγής. Όλα τα προηγούμενα σε συνδυασμό με την αποπνευματικοποίηση και την αποϊδεολογικοποίηση της εποχής μας απομακρύνουν τους νέους, κατά τον Νικολόπουλο, από τα φυσική τάση που έχουν για συμμετοχή στα κοινά αλλά και τους κάνουν να προβληματίζονται για το πώς θα πρέπει να δρουν.[44] Οι Ρήγα & Τριανταφυλλίδου, τέλος, παρουσιάζουν στον τόμο αυτό τα αποτελέσματα μίας έρευνάς τους για τους εφήβους και την πολιτική ερευνώντας παράλληλα την ψυχοκοινωνική ταυτότητα του Έλληνα πολιτικού στην εποχή μας. Οι συγγραφείς αναλύοντας τα αποτελέσματα της έρευνας συμπεραίνουν πως η σταθερότητα της αναφοράς των εφήβων στον Εαυτό, ως έφηβο και ως Έλληνα, η αρνητικότητα με την οποία περιγράφονται από αυτούς οι Έλληνες πολιτικοί σε σημείο να είναι ίδια με άλλες εξω-ομάδες όπως «Τούρκοι» και «Αλβανοί», και η σύγχυση που επικρατεί καθώς προσπαθούν να σκιαγραφήσουν τον απλό πολίτη και τη φυσιογνωμία του

[43] Κοντογιώργης, Γ., (1998), «Πολιτική Συμμετοχή ή Πολιτική Ομηρία; Η Πολιτική Συμπεριφορά των Νέων στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα», στο: Κούτρας, Δ.Ν., (Επιμέλεια – Πρόλογος), *Οι Νέοι και η Πολιτική, Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις: Τυπωθήτω –Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, σελ. 59-86

[44] Νικολόπουλος, Φ., (1998), «Η Πολιτική Απάθεια των Νέων ως Κίνδυνος για το Μέλλον της Συμμετοχικής Δημοκρατίας», στο : Κούτρας, Δ.Ν., (Επιμέλεια – Πρόλογος), *Οι Νέοι και η Πολιτική, Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις: Τυπωθήτω –Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, σελ. 195-206

ιδανικού πολιτικού κάνουν φανερό το σημαίνον δίκτυο με το οποίο οι έφηβοι κωδικοποιούν την πραγματικότητα. Ένα, τέλος, σημαντικό συμπέρασμα αποτελεί και το γεγονός πως οι έφηβοι τη σκέψη τους δεν την ονομάζουν «πολιτική» αλλά «ανθρωπιστική» ή «ανθρώπινη» και οι ίδιοι μπροστά στα γεγονότα που συμβαίνουν στην εποχή μας δεν σιωπούν αλλά στοχάζονται και προβληματίζονται και θέλουν να εξοστρακιστούν αυτοί τους οποίους θεωρούν υπεύθυνους.[45]

Οι Δεμερτζής & Αρμενάκης με πρωτοβουλία της Βουλής των Ελλήνων κυκλοφόρησαν το 1999 ένα βιβλίο στο οποίο περιλαμβάνονται τα αποτελέσματα μιας συστηματικής ποσοτικής έρευνας της εικόνας που έχει η βουλή στον Τύπο και τις σχέσεις που έχουν οι βουλευτές με την τηλεόραση. Ειδικότερα γίνεται μία διεξοδική ανάλυση του τρόπου με τον οποίο το κοινοβούλιο, τα μέλη και οι εργασίες του παρουσιάζεται στον Τύπο. Με τον ίδιο τρόπο αναλύεται και το πώς αντιμετωπίζουν και οι βουλευτές αλλά και οι κοινοβουλευτικοί συντάκτες την κάλυψη των λειτουργιών της Βουλής από την τηλεόραση.[46]

Το 2000 κυκλοφόρησε ένα ειδικό τεύχος από την *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης* το οποίο ασχολούνταν αποκλειστικά με τα ΜΜΕ και την πολιτική. Την ευθύνη του τόμου είχε ο Νίκος Δεμερτζής. Ο Στέλιος Παπαθανασόπουλος στο κείμενό του κάνει μία επισκόπηση των σύγχρονων πρακτικών της πολιτικής επικοινωνίας στο διεθνή χώρο με βάση τις θεωρίες του Μέσου. Ο Παπαθανασόπουλος στην ανάλυσή του επικεντρώνει στις αλλαγές που συνδέονται με την καθιέρωση της τηλεόρασης και των ηλεκτρονικών υπολογιστών στην επικοινωνία των πολιτικών με το κοινό.[47] Οι Δεμερτζής & Αρμενάκης στο κείμενό τους εξετάζουν την επίδραση που ασκούν τα ΜΜΕ στις πολιτικές στάσεις των φοιτητών και την αίσθηση της πολιτικής αδυναμίας, της απάθειας και του κυνισμού που έχουν αναπτυχθεί στους Έλληνες φοιτητές.[48] Οι Ντάβου & Αρμενάκης διερεύνησαν την πολιτική στάση των φοιτητών και την επίδραση των ΜΜΕ μέσα στα

---

[45] Ρήγα, Α.Β./Τριανταφύλλου, Σ., (1998), «Έφηβοι και Πολιτική: Ψυχοκοινωνική Ταυτότητα του Έλληνα Πολιτικού Σήμερα (Μελέτη Περιπτώσεων)», στο: Κούτρας, Δ.Ν., (Επιμέλεια – Πρόλογος), *Οι Νέοι και η Πολιτική, Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*, Εκδόσεις: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, σελ. 227-239

[46] Δεμερτζής, Ν./Αρμενάκης, Α., (1999), *Το Κοινοβούλιο στον Τύπο και την Τηλεόραση*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα

[47] Παπαθανασόπουλος, Στ., (2000), «Τα σύγχρονα Μέσα και η πολιτική επικοινωνία», στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 16, σελ. 11-33

[48] Δεμερτζής, Ν./Αρμενάκης, Α., (2000), «Η Πολιτική Κουλτούρα και τα Μέσα Επικοινωνίας. Η Περίπτωση των Φοιτητών της Αθήνας», στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 16, σελ. 34-71

πλαίσια της γενικής ψυχοκοινωνικής τους συγκρότησης. Αυτά εξετάστηκαν μέσα από το πρίσμα της θεωρίας της ψυχολογίας για της επίκτητη αίσθηση αδυναμίας ή «*μαθημένης*» αβοηθησίας.[49] Στον ίδιο Τόμο η Σεραφετινίδου μελετά τη δημόσια ραδιοτηλεόραση από τη σκοπιά της πολιτικής οικονομίας των ΜΜΕ και στο κείμενό της τεκμηριώνει την άποψη πως όταν επικρατούν συνθήκες απορρύθμισης η δημόσια ραδιοτηλεόραση λειτουργεί ως οργανισμός που στηρίζεται στο κρατικό κεφάλαιο το οποίο, μάλιστα, αντικαθιστά ή ανταγωνίζεται τις ιδιωτικές επιχειρήσεις δημιουργώντας και πολιτική διαφθορά και όχι σαν μια υπηρεσία «*κοινής ωφέλειας*».[50] Η Καπέλου ασχολείται με τα πολιτικά σκάνδαλα και το πώς αυτά άλλες φορές επιδρούν καταστροφικά στην εικόνα ενός πολιτικού ενώ κάποιες άλλες δεν έχουν καμία επίδραση παρά το γεγονός ότι ο ίδιος ο πολιτικός κρίνεται υπαίτιος. Με τη χρήση πολύ ειδικών μεθοδολογικών εργαλείων η ερευνήτρια μελετά κάτω από ποιες προϋποθέσεις ένας πολιτικός εξασφαλίζει το απυρόβλητο σχετικά με τα σκάνδαλα και τις αρνητικές φήμες σχετικά με αυτόν.[51]

Ένας ακόμη συλλογικός τόμος κυκλοφόρησε το 2000 με πρωτότυπα κείμενα τόσο Ελλήνων όσο και ξένων επιστημόνων. Ο Παπαθανασόπουλος στο κείμενό του συνεχίζει μια διεθνή συζήτηση σχετικά με τον «*εξαμερικανισμό της πολιτικής επικοινωνίας*» και μέσα από τη χρήση του όρου αυτού περιγράφεται η εξομοίωση και η σύγκλιση πρακτικών πολιτικής επικοινωνίας από διαφορετικές χώρες.[52] Στον ίδιο τόμο ο Blumler ασχολείται με την κρίση της πολιτικής επικοινωνίας στις δυτικές δημοκρατίες, ένα φαινόμενο που έχει σχέση με την κρίση που υπάρχει στην ίδια την πολιτική σε πολλούς τομείς της.[53] Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται στο κείμενό του και ο Swanson ο οποίος λαβαίνοντας υπόψη του την δυσπιστία που έχουν οι πολίτες για τους πολιτικούς θεωρεί ότι θα υπάρξουν ραγδαίες εξελίξεις στα συστήματα

---

[49] Ντάβου, Μπ./Αρμενάκης, Α., (2000), «Επίκτητη Αίσθηση Αδυναμίας, Πολιτική Συμπεριφορά και ΜΜΕ. Ευρύματα από μια Έρευνα σε Φοιτητές της Αθήνας», στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 16, σελ. 72-107

[50] Σεραφετινίδου, Μ., (2000), «Ο Ρόλος των Κράτους στα Ραδιοτηλεοτπικά Μέσα Επικοινωνίας. Μύθος και Πραγματικότητα», στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 16, σελ. 108-146

[51] Καπέλου, Τ., (2000), «Σκάνδαλα, ΜΜΕ και Δείκτες Προσωπικότητας. Ο Γρίφος του Πολιτικού Απυρόβλητου», στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 16, σελ. 147-166

[52] Παπαθανασόπουλος, Στ., (2000β), «Εκσυγχρονισμός ή Αμερικανοποίηση της Πολιτικής Επικοινωνίας», στο: Παπαθανασόπουλος, Στ.,(2000β), (Επιμέλεια), *Επικοινωνία και Κοινωνία από τον Εικοστό στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*, Εκδόσεις: Καστανιώτης, Αθήνα, σελ. 343-363

[53] Blumler, J., (2000), «Η Κρίση της Πολιτικής Επικοινωνίας», στο: Παπαθανασόπουλος, Στ., (Επιμέλεια), *Επικοινωνία και Κοινωνία από τον Εικοστό στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*, Εκδόσεις: Καστανιώτης, Αθήνα, σελ. 365-380

επικοινωνίας της Δύσης γεγονός που θα επηρεάσει την πολιτική κρίση πολύ περισσότερο.[54]

Η Triandafyllidou το 2000[55] στην έρευνά της πραγματοποιεί αρχικά μία σύντομη περιγραφή της μετανάστευσης και των πολιτικών που ασκήθηκαν στην Νότια Ευρώπη. Μέσα από την ανάλυση του πολιτικού λόγου αποκαλύπτεται η διάκριση των ομάδων όπου ανάμεσα σ' αυτές βρίσκεται και η ομάδα των μεταναστών ως οι «Άλλοι». Μέσα από αυτήν την αναφορά στους μετανάστες και από αυτή την οπτική γίνεται αναφορά στην αναθεώρηση της εθνικής ταυτότητας.

Το 2002 εξεδόθη ένας συλλογικός τόμος υπό την επιμέλεια του Νίκου Δεμερτζή για την Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα που περιλαμβάνει πρωτότυπα κείμενα που έχουν θεμελιωθεί σε πρωτογενή ποσοτική και ποιοτική έρευνα. Από τα κείμενα αυτά σταχυολογούμε αυτά που θεωρούμε ότι είναι πιο κοντά στην δική μας έρευνα. Ο Στέλιος Παπαθανασόπουλος στην εργασία του ασχολείται με τις εκλογικές αναμετρήσεις στην Ελλάδα από το 1990 έως το 2000 και παρουσιάζει πανοραμικά τις τηλεοπτικές καλύψεις των προεκλογικών εκστρατειών των ετών αυτών. Συμπεραίνει ότι μέσα στην εξεταζόμενη δεκαετία όλα τα κόμματα και οι πολιτικοί χρησιμοποιούν σε μεγάλο βαθμό την τηλεόραση για την επικοινωνία τους ζητώντας τις γνώμες των ειδικών και τελικά ο πολιτικός λόγος προσαρμόζεται στην λογική της τηλεόρασης.[56] Ο Μανώλης Χαιρετάκης μελετά την πολιτική διαφήμιση και το πώς αυτή εφαρμόστηκε στις βουλευτικές εκλογές του 2000. Στα συμπεράσματά του αναφέρει πως το ποσοτικό στοιχείο επικρατεί όλο και περισσότερο στην πολιτική επικοινωνία στη χώρα μας σε βαθμό που το marketing να είναι τόσο κυρίαρχο που να καθορίζει τις νέες προτεραιότητες και σε πραγματικό και σε συμβολικό επίπεδο.[57] Στον ίδιο τόμο η Μανίνα Κακεπάκη πραγματεύεται την εκλογική αναμέτρηση της 9ης Απριλίου 2000 και τον ρόλο της τηλεόρασης στην εκλογική συμπεριφορά στις εκλογές αυτές. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι πως η πολιτική απάθεια που υπάρχει στην

---

[54] Swanson, D., (2000), «Το Νέο Επικοινωνιακό Πεδίο και η Δημοκρατίας: Προκλήσεις και Εξελίξεις» στο: Παπαθανασόπουλος, Στ., (Επιμέλεια), *Επικοινωνία και Κοινωνία από τον Εικοστό στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*, Εκδόσεις: Καστανιώτης, Αθήνα, σελ. 421-442

[55] Triandafyllidou, A., (2000), «The Political Discourse on Immigration in Southern Europe: A Critical Analysis», *Journal of Community and A pp. lied Social Psychology*, Special Issue on Challenging Identities, 10, 5, σελ. 373-389

[56] Παπαθανασόπουλος, Στ., (2002), «Τηλεόραση και Εκλογές στην Ελλάδα τη Δεκαετία 1990-2000», στο: Δεμερτζής, Ν., (Επιμέλεια), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 39-94

[57] Χαιρετάκης, Μ., (2002), «Η Πολιτική Διαφήμιση: Μία Εφαρμογή στις Βουλευτικές Εκλογές του 2000», στο: Δεμερτζής, Ν., (Επιμέλεια), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 95-140

εποχή μας δεν είναι απόρροια της τηλεόρασης αλλά η τελευταία απλά ενδυναμώνει τάσεις που ήδη προϋπήρχαν.[58] Η Βασιλική Κωτσικοπούλου ασχολείται με το διαδίκτυο και τη σχέση του με τις εκλογές τόσο στο Ηνωμένο Βασίλειο όσο και στην Ελλάδα. Η συγκριτική αυτή παρουσίαση του ρόλου του διαδικτύου στις δύο χώρες αφορά τις προεκλογικές εκστρατείες για τις εκλογικές αναμετρήσεις του 1997 στο Ηνωμένο Βασίλειο και του 2000 στην Ελλάδα. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως κατά τις συγκεκριμένες εκλογικές αναμετρήσεις υπήρχε μία μεταβατική περίοδος για τη θέση του διαδικτύου που όμως έδειχνε μία τάση ενίσχυσης των μεγάλων κομμάτων.[59] Οι Δεμερτζής & Αρμενάκης στην εργασία τους μελετούν με συγκριτικό τρόπο πως καλύφθηκαν οι βουλευτικές εκλογές των ετών 1996 και 2000 από τον Τύπο της επαρχίας[60]. Από την έρευνα προκύπτει πως ο Τύπος της επαρχίας όταν πρόκειται για τοπικά ζητήματα και υποψηφίους αφήνει κατά μέρος τον αρνητισμό και το παραταξιακό ύφος κάτι που είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι οι κομματικές ταυτίσεις στην εποχή μας δεν είναι τόσο δυνατές.[61]

Ο Πλειός στην εργασία του μελετά την απορρύθμιση του τηλεοπτικού πεδίου δηλαδή το γεγονός ότι το κρατικό μονοπώλιο στα ΜΜΕ δεν καταργήθηκε μόνο εξαιτίας οικονομικών λόγων αλλά για λόγους πολιτικούς και πολιτισμικούς. Διαπιστώνει πως στη μεταφορντική καταναλωτική κοινωνία οι πολιτικές ιδεολογίες υποχωρούν ενώ ο πολιτικός λόγος διαδίδεται μέσα από την τηλεόραση αλλάζοντας παράλληλα το περιεχόμενο και τη λειτουργία της ειδησεογραφίας καθώς στα δελτία ειδήσεων της ιδιωτικής τηλεόρασης εντάσσονται πολλά συγγενή ή αδιάφορα κοινωνικά ζητήματα, ο κύκλος όσων εκφέρουν πολιτικό λόγο αυξάνει ενώ αυξάνεται παράλληλα και η προπαγάνδα. Ο χρόνος των τηλεοπτικών ειδήσεων μεγαλώνει ενώ οι δημοσιογράφοι έχουν γίνει ένα είδος άτυπου (ή και τυπικού) πολιτικού ηγέτη και,

---

[58] Κακεπάκη, Μ., (2002), «Τηλεόραση και Εκλογική Συμπεριφορά. Οι Εκλογές της 9ης Απριλίου 2000», στο: Δεμερτζής, Ν., (Επιμέλεια), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 141- 171

[59] Κωτσικοπούλου, Β., (2002), «Εκλογές και Διαδίκτυο: Η Περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ελλάδος», στο: Δεμερτζής, Ν., (Επιμέλεια), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, 173-210

[60] Βλέπε και: Δεμερτζής, Ν./Αρμενάκης, Α., (2000), «Οι Εκλογές του 1996 στον Ελληνικό Επαρχιακό Τύπο», στο: Δεμερτζής, Ν./Σκαμνάκης, Α., (Επιμέλεια), *Περιφερειακά ΜΜΕ στην Ευρώπη*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 223-234 (Η παραπομπή από: Δεμερτζή 2002, σελ. 27)

[61] Δεμερτζής, Ν/Αρμενάκης, Α., (2002), «Οι Βουλευτικές Εκλογές του 1996 & του 2000 στον Ελληνικό Επαρχιακό Τύπο», στο: Δεμερτζής, Ν., (Επιμέλεια), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 211-232

τέλος, η ιδιωτική τηλεόραση συμβάλλει στην καλλιέργεια μιας «*διοικητικής*» (Πλειός, 2002, σελ. 280) αντίληψης και πρακτικής για τα πολιτικά ζητήματα.[62]

Η Εταιρία MRB[63] διεξήγαγε τον Ιούνιο του 2002 έρευνα στην περιοχή της Αθήνας διερευνώντας τα πολιτικά, θρησκευτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των μεταναστών και το πόσο είναι ικανοποιημένοι ή όχι από τη ζωή τους στην Ελλάδα. Το δείγμα της έρευνας αποτελούνταν από αλλοδαπούς μετανάστες που δηλώνουν σε ποσοστό 78,1% ότι είναι ικανοποιημένοι από τη ζωή τους στη χώρα μας ενώ το 81,5% λέει πως επιθυμεί να γίνει μέλος της ελληνικής κοινωνίας και να μάθει τις ελληνικές συνήθειες. Όσον αφορά το ενδιαφέρον των μεταναστών για την πολιτική και τη συμμετοχή τους σ' αυτή η έρευνα έδειξε πως το 41,4% ενδιαφέρεται για την πολιτική στην Ελλάδα ενώ το 47,3% ενδιαφέρεται για την πολιτική στην χώρα καταγωγής τους. Οι πάνω των 45 ετών φαίνεται να είναι οι περισσότερο πολιτικοποιημένοι και μάλιστα όσοι προέρχονται από την Αραβία και την Αφρική. Αντίθετα οι Ασιάτες εμφανίζονται σαν οι πιο απολίτικοι όπως, επίσης, και οι προερχόμενοι από την Αλβανία.

Το 2005 οι Gropas & Triandafyllidou[64] δημοσίευσαν μια μελέτη που αναφερόταν στη συγκρότηση από αλλοδαπούς οργανώσεων και στο κατά πόσο συμμετείχαν οι αλλοδαποί σε τέτοιου είδους οργανώσεις. Οι συγγραφείς θεωρούν ότι η συμμετοχή σε τέτοιου είδους οργανώσεις είναι περιορισμένη και τα αίτια βρίσκονται στην πολιτική που ασκεί το κράτος αλλά και στις διαθέσεις και προθέσεις των ίδιων των αλλοδαπών. Αφού προσπαθούν να αναλύσουν τα παραπάνω σημεία στο τέλος καταθέτουν τις προτάσεις τους για το πώς οι αλλοδαποί θα πεισθούν να συμμετέχουν στην κοινωνία της χώρας υποδοχής τους με πιο ενεργή συμμετοχή.

Το 2007 κυκλοφόρησε με την επιμέλεια του Γιώργου Γαλάνη ο πρώτος τόμος της σειράς *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες* όπου περιλαμβάνονται εργασίες που καλύπτουν ένα ευρώ φάσμα αντικειμένων της Πολιτικής Ψυχολογίας. Οι Γαλάνης & Παπαδόπουλος στην εργασία τους πραγματεύονται τις Δημοτικές εκλογές του 2002. Οι συγγραφείς καταλήγουν στα συμπέρασμα πως η διαδικασία των Δημοτικών εκλογών είχε σαν αποτέλεσμα και

---

[62] Πλεός, Γ., (2002), «Η Ιδιωτικοποίηση των ΜΜΕ και η Διαμόρφωση του (Τηλεοπτικού) Πολιτικού Λόγου», στο: Δεμερτζής, Ν., (Επιμέλεια), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 235-280

[63] www.tovima.gr/opinions/article/?aid=143903

[64] Gropas, R./Triandafyllidou, A., (2005), «Active civic participation of Immigrants in Greece», European Research Project «Politis», Oldenburg, www.uni-oldenburg.de/politiseurope

μόνο την αναρρίχηση στην εξουσία χωρίς να τεθούν επί τάπητος τα ουσιαστικά θέματα που απασχολούσαν την ελληνική κοινωνία.[65] Οι ίδιοι συγγραφείς στη συνέχεια του Τόμου ασχολούνται με τις Εθνικές Εκλογές της 7ης Μαρτίου 2004. Αρχικά, επιχειρούν μια πρώτη ενασχόληση με τις εκλογές και συμπεραίνουν ότι βασικά θέματα δεν τέθηκαν καθόλου δημόσια ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι δημοσκοπήσεις και οι διαμεσολαβητές γνώμης.[66] Ο Preiser στην ερευνά του στον ίδιο Τόμο ασχολείται με την σχέση της Νεολαίας με την πολιτική. Η έρευνα αυτή αρχίζει με παρουσίαση και ανάλυση βασικών εννοιών όπως η πολιτική κοινωνικοποίηση και η πολιτική μάθηση σε συνδυασμό με την πολιτική συνείδηση σαν βασικό παράγοντα για την εξέλιξη του κάθε ατόμου. Στην εργασία περιλαμβάνεται και ένα παράρτημα στο οποίο αναλύεται διεξοδικά ο εξτρεμισμός αλλά και μελετάται ο τρόπος ζωής των ριζοσπαστών φοιτητών της γενιάς του ΄68. Τέλος, προτείνει τρόπους ενίσχυσης, πρόληψης και παρέμβασης για τη σωστή λειτουργία ένταξης των νέων στην πολιτική ζωή.[67] Τέλος, οι Γαλάνης & Schmid, στο κείμενό τους παρουσιάζουν τα αποτελέσματα μιας έρευνας για την πολιτική κουλτούρα των Ελλήνων Φοιτητών. Για τους Έλληνες φοιτητές είχε μεγαλύτερη σημασία η εγγύηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και η διατήρηση της καθαριότητας του περιβάλλοντος. Ένα, ακόμη, συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι οι φοιτήτριες παρουσιάζουν πιο μειωμένο ενδιαφέρον σε σχέση με τους φοιτητές τόσο για πολιτική ένταξη όσο και ως προς το ενδιαφέρον για τα πολιτικά αλλά δεν αποδίδουν λιγότερη σημασία στους πολιτικούς στόχους. Τέλος, στις διαπολιτισμικές συγκρίσεις οι πολιτικές στάσεις εμφανίζουν μεγαλύτερες ομοιότητες εν συγκρίσει με μεγέθη που αφορούν την πολιτική συμμετοχή ή την ετοιμότητα για την πολιτική συμμετοχή.[68]

Το 2007, επίσης, η Ζαραφωνίτου δημοσιεύει την έρευνά της με τίτλο «Φόβος του εγκλήματος, (αν)ασφάλεια και απόψεις των μεταναστών για την αντεγκληματική

---

[65] Γαλάνης, Νικ. Γ./Παπαδόπουλος, Ε., Γ., (2007), «Δημοτικές Εκλογές 2002 (Προεκλογικό κλίμα – Στρατηγικές – Αποτελέσματα – Αντιδράσεις)», στο: Γαλάνης, Νικ. Γ., (Εισαγωγή – Επιμέλεια), *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες*, Τόμος 1, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 431-465

[66] Γαλάνης, Νικ. Γ./Παπαδόπουλος, Ε. Γ., (2007α), «Εθνικές Εκλογές 2004», στο: Γαλάνης, Νικ. Γ., (Εισαγωγή – Επιμέλεια), *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες*, Τόμος 1, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 467-495

[67] Preiser, S., (2007), «Νεολαία και Πολιτική. Προσαρμογή - Συμμετοχή - Εξτρεμισμός», στο: Γαλάνης, Νικ. Γ., (Εισαγωγή – Επιμέλεια), *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες*, Τόμος 1, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 497-516

[68] Γαλάνης, Νικ. Γ./Schmid, C.O., (2007), «η Πολιτική Κουλτούρα μεταξύ των Ελλήνων Φοιτητών. Αποτελέσματα μίας Έρευνας», στο: Γαλάνης, Νικ. Γ., (Εισαγωγή – Επιμέλεια), *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες*, Τόμος 1, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 517-554

πολιτική»[69]. Τα αποτελέσματα έδειξαν πως οι αλλοδαποί αισθάνονται αρκετά ασφαλείς κατά την κυκλοφορία τους τις βραδινές ώρες ενώ μόνο το 27% δήλωσε ότι αισθάνεται μεγαλύτερη ανασφάλεια. Η θυματοποίηση των μεταναστών επειδή δεν δείχνει να έχει υψηλά ποσοστά δεν δημιουργεί αισθήματα ανασφάλειας. Το ποσοστό που αξιολογεί ως θετικό το ρόλο της αστυνομίας ανέρχεται σε 47,5% αλλά παρόλα αυτά από τη συνολική μελέτη των απαντήσεων αναδεικνύεται πως παρά τη γενικά θετική εικόνα υπάρχει επιφυλακτικότητα απέναντί της.

Το 2009 ο Ιωσηφίδης[70] παρουσίασε τα αποτελέσματα της έρευνάς του που πραγματοποιήθηκε από το 2004 έως το 2006 στην Αθήνα και τη Μυτιλήνη και αφορούσε τη σχέση του κοινωνικού κεφαλαίου με την ένταξη των μεταναστών από την Αλβανία και την πρώην ΕΣΣΔ. Από τα αποτελέσματα παραθέτουμε στη συνέχεια τα σχετικά με την έρευνά μας. Για το θέμα, αρχικά, της μόνιμης παραμονής των Αλβανών στην Ελλάδα ο Ιωσηφίδης διαπιστώνει (2009, σελ. 297) μία «*τάση μη μετακίνησης*» ενώ ένα ποσοστό απάντησε πως υπάρχει η πιθανότητα να μετακινηθεί σε άλλη χώρα. Όπως σημειώνει ο Ιωσηφίδης (2009, σελ. 297) «*Το σχέδιο ζωής των μεταναστών αυτών κινείται μεταξύ 'δύο πατρίδων'*» καθώς έχουν αναπτύξει ένα κοινωνικό δίκτυο μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας. Για την μόνιμη εγκατάσταση των Αλβανών στην Ελλάδα αυτοί στην πλειοψηφία τους δηλώνουν ότι επιθυμούν να παραμείνουν σ' αυτήν λόγω της δημιουργίας οικογένειας, της αναμονής τους για απόκτηση ιθαγένειας και του υψηλού βιοτικού επιπέδου της χώρας. Για την ενημέρωσή τους οι Αλβανοί μετανάστες διαβάζουν κατά κύριο λόγο ελληνικές εφημερίδες και περιοδικά αλλά και εφημερίδες και περιοδικά της χώρας τους ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό διαβάζει αποκλειστικά Αλβανικές εφημερίδες ή δεν διαβάζει καθόλου εφημερίδες. Υπάρχουν, ακόμη, και οι εφημερίδες που εκδίδονται μεν στην Ελλάδα αλλά είναι τυπωμένες στη γλώσσα της καταγωγής των μεταναστών και οι οποίες σχετίζονται με τη «*διάχυση κρίσιμης πληροφορίας*» (Ιωσηφίδης, 2009, σελ. 314). Οι Αλβανοί μετανάστες παρακολουθούν όλοι ελληνική τηλεόραση, λίγοι έχουν καλωδιακή τηλεόραση και κάποιοι παρακολουθούν Αλβανική τηλεόραση μέσω κυρίως γνωστών και συγγενών. Για την πολιτική και κοινωνική συμμετοχή των

[69] Ζαραφωνίτου, Χρ., (2007), «Φόβος του Εγκλήματος, (Αν)ασφάλεια και Απόψεις των Μεταναστών για την Αντεγκληματική Πολιτική», στο: Κοντιάδης, Ξ./Παπαθεοδώρου, Θ., (Επιμέλεια), *Η Μεταρρύθμιση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 229-251

[70] Ιωσηφίδης, Θ., (2009), «Κοινωνικό κεφάλαιο και μεταναστευτική ένταξη: Μετανάστες/στριες από την Αλβανία και ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ», στο: Κόντης, Α., (Επιμέλεια), *Ζητήματα Κοινωνικής Ένταξης Μεταναστών*, Εκδόσεις: Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 255-382

Αλβανών μεταναστών/στριών η έρευνα κατέληξε στα εξής συμπεράσματα (Ιωσηφίδης, 2009, σελ. 333-336). Η ενεργή πολιτική συμμετοχή των συμμετεχόντων στην έρευνα είναι ανύπαρκτη. Έχουν όμως ενδιαφέρον για τα πολιτικά πράγματα στην Ελλάδα σε σχέση, όμως, μόνο με την πολιτική για τους μετανάστες και ό,τι έχει σχέση με τα μέτρα για την νομιμοποίησή τους, ενδιαφέρον που περιορίζεται στις συζητήσεις για τα θέματα αυτά και δεν αποτελεί κίνητρο για τους μετανάστες είτε ατομικά είτε προσωπικά για ενασχόλησή τους με τα κοινά. Ενδιαφέρονται αρκετά σε τοπικό επίπεδο για θέματα παιδείας και για το θέμα, σε τοπικό επίπεδο, της χορήγησης του δικαιώματος ψήφου καθώς πιστεύουν ότι με το δικαίωμα αυτό θα υπάρξουν θετικές επιπτώσεις και για τους ίδιους και για την χώρα υποδοχής καθώς θεωρούν την Ελλάδα σαν δεύτερή τους πατρίδα (Ιωσηφίδης, 2009, σελ. 334). Για το ζήτημα της χορήγησης της ελληνικής υπηκοότητας οι μετανάστες έχουν τις ίδιες με τις προηγούμενες απόψεις και τη θεωρούν σαν ένα βήμα για την κοινωνική τους ένταξη και για τη μείωση των συναισθημάτων αβεβαιότητας και ανασφάλειας γνωρίζοντας παράλληλα τις δυσκολίες για την επίτευξη αυτού του στόχου. Μεγάλο είναι το ενδιαφέρον των Αλβανών μεταναστών για τα πολιτικά πράγματα στη χώρα τους όπου λόγω οικονομικών δυσχερειών λίγοι από αυτούς πάνε να ψηφίσουν αλλά και λόγω των λοιπών υποχρεώσεων τους. Το παραπάνω ενδιαφέρον είναι αυτονόητο αλλά είναι αυξημένο και λόγω της ύπαρξης συγγενών τους στην Αλβανία. Για τους ομογενείς Πόντιους από την πρώην ΕΣΣΔ η έρευνα όσον αφορά το θέμα την μετακίνησής τους έδειξε ότι αυτό το ενδεχόμενο είναι αρνητικό. Οι Πόντιοι, δηλαδή, έχουν επιλέξει οριστικά για μόνιμη εγκατάσταση την Ελλάδα σε αντίθεση με τους Αλβανούς. Άλλοι λόγοι, εκτός από τους προαναφερθέντες, είναι και συμβολικοί καθώς οι συντριπτική πλειοψηφία των Ποντίων θεωρεί την Ελλάδα «*πατρίδα τους*» (Ιωσηφίδης, 2009, σελ. 341). Για το διάβασμα των εφημερίδων οι Πόντιοι μετανάστες χωρίζονται από τον Ιωσηφίδη (2009, σελ. 347) σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τους μετανάστες που δεν διαβάζουν καθόλου εφημερίδα ενώ η δεύτερη σε αυτούς που διαβάζουν και ελληνικές και ρωσικές εφημερίδες πράγμα που σημαίνει ότι ενημερώνονται και για θέματα της Ελλάδας αλλά και της χώρας προέλευσής τους. Οι περισσότεροι από τους Πόντιους μετανάστες παρακολουθούν ελληνική τηλεόραση ενώ παράλληλα παρακολουθούν και ρωσική. Χαρακτηριστικό είναι ότι όσοι δεν παρακολουθούν ρωσική τηλεόραση είναι για το λόγο ότι τους προκαλεί συνειρμούς από την ΕΣΣΔ αλλά και για οικονομικούς λόγους (Ιωσηφίδης, 2009, σελ. 347). Για το θέμα, τέλος, της πολιτικής

και κοινωνικής συμμετοχής οι Πόντιοι μετανάστες επειδή είναι έλληνες πολίτες δεν αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα με τους άλλους μετανάστες (Ιωσηφίδης, 2009, σελ. 367). Δεν ασχολούνται με την πολιτική δηλώνοντας ότι δεν τους ενδιαφέρει και δείχνουν δυσπιστία για την πολιτική στην Ελλάδα μη συμμετέχοντας ούτε σε πολιτικές συζητήσεις. Εν κατακλείδι επικρατεί η έλλειψη ενδιαφέροντος και η παθητικότητα για τα κοινά και τα πολιτικά θέματα ενώ δεν ενδιαφέρονται να συμμετέχουν σε συλλογικούς φορείς αλλά πιο πολύ για θέματα που αφορούν το ατομικό τους επίπεδο (Ιωσηφίδης, 2009, σελ. 367).

4.2 Έρευνες σχετικά με την κοινωνικοποίηση

Όπως αναφέραμε ήδη και οι έρευνες για το θέμα της κοινωνικοποίησης άρχισαν μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο διεθνώς και στην Ελλάδα πολύ αργότερα με αποτέλεσμα ο αριθμός τους να είναι μικρός. Θα παρουσιάσουμε τις σπουδαιότερες από αυτές σημειώνοντας ότι κάποιες βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη.

4.2.1 Διεθνείς έρευνες

Το 1963 εκδόθηκε το βιβλίο των Almond & Verba με τίτλο *Civic Culture*. Η έρευνα αυτή αποτελεί μία από τις πρώτες που διενεργήθηκαν για την κοινωνικοποίηση και θεωρείται κλασική. Οι Almond & Verba μελέτησαν τις πολιτικές στάσεις μέσω συνεντεύξεων σε 5000 πολίτες σε πέντε χώρες. Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από τη συγκριτική μελέτη των κρατών αυτών είναι πως η πολιτειακή κουλτούρα είναι το βασικό στοιχείο για να διατηρηθούν και να λειτουργήσουν σωστά οι δημοκρατικές διαδικασίες σε μία κοινωνία. Ο σωστός τρόπος για να λειτουργήσει σωστά και να υπάρχει το δημοκρατικό πολίτευμα είναι η σωστή εκπαίδευση των πολιτών.[71]

Το 1967 κυκλοφόρησε το βιβλίο *The Development of Political Attitudes in Children* των ψυχολόγων Hess & Torney. Στο βιβλίο αυτό παρουσιαζόταν μια έρευνα που είχε πραγματοποιηθεί από το Πανεπιστήμιο του Σικάγο από το Δεκέμβρη του 1961 μέχρι το Μάιο του 1962. Ειδικότερα παρουσιάζεται μέρος της έρευνας αυτής που αφορά το ενδιαφέρον των παιδιών για να συμμετέχουν στα πολιτικά πράγματα και τους τρόπους με τους οποίους εκδηλώνεται αυτό το ενδιαφέρον. Τα πιο βασικά συμπεράσματα της έρευνας των Hess & Torney μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

[71] Βλέπε και: Almond, G.A./Verba, S., (1989), *The Civic Culture*, Newbury Park: Sage Publications

όσον αφορά την απόκτηση πολιτικών απόψεων φάνηκε πως τα παιδιά γνωρίζουν το πολιτικό σύστημα μέσα από τη σχέση τους με την πατρίδα, εμπιστεύονται την κυβέρνηση και τους θεσμούς της, έχοντας πολύ θετικές γνώμες και μεγάλη εμπιστοσύνη στον πρόεδρο των ΗΠΑ θεωρώντας πως όλοι οι πολίτες πρέπει να είναι «καλοί άνθρωποι». Η συμμετοχή των παιδιών σε πολιτικές δραστηριότητες ξεκινούν από την τρίτη τάξη και αυξάνουν παράλληλα με την ηλικία τους ενώ, τέλος, τα παιδιά δεν μπορούν να διακρίνουν τις διαφορές των κομμάτων επιθυμώντας ταυτόχρονα να μην υπάρχουν εντάσεις και τριβές ανάμεσα στα κόμματα. Όσον αφορά τους παράγοντες πολιτικής κοινωνικοποίησης η έρευνα καταλήγει στο συμπέρασμα πως είχε υπερεκτιμηθεί μέχρι τότε ο ρόλος της οικογένειας στη διαδικασία αυτή καθώς το πιο βασικό στοιχείο που η οικογένεια μεταβιβάζει στα παιδιά είναι οι κομματικές προτιμήσεις ενώ πολύ σημαντικός εμφανίζεται ο ρόλος του πατέρα αφού όπου η προσωπικότητά του είναι πιο δυνατή τα παιδιά είναι πιο ενημερωμένα και δείχνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την ενασχόληση με τα κοινά. Το σχολείο παίζει πιο μεγάλο ρόλο για την απόκτηση πολιτικών στάσεων κυρίως στα παιδιά της εργατικής τάξης, ενώ δεν θα πρέπει να παραληφθεί και η σημασία της θρησκείας στην απόκτηση πολιτικών στάσεων ενώ όσον αφορά τις ομάδες φάνηκε ότι δεν ασκούν σοβαρή επίδραση. Παράγοντες, τέλος, που επηρεάζουν την πολιτική κοινωνικοποίηση σύμφωνα με την έρευνα αποτελούν η ηλικία καθώς προς το τέλος της όγδοης τάξης υπάρχει εντυπωσιακή ανάπτυξη των πολιτικών στάσεων που συμπίπτουν με αυτές των δασκάλων ενώ ρόλο παίζουν ακόμα το φύλο, η κοινωνική τάξη και το νοητικό πηλίκο των μαθητών.[72]

Το 1974 εκδόθηκε το βιβλίο *The Political Character of Adolescence* των Jennigs & Niemi. Σ' αυτό παρουσιάζονται τα ευρήματα έρευνας όπου αρχικός προβληματισμός της είχε σαν αφετηρία το αν οι νέοι είναι έτοιμοι στα 18 τους χρόνια να συμμετέχουν ουσιαστικά στα κοινά ειδικότερα μετά την χορήγηση του δικαιώματος αυτού στις ΗΠΑ το 1971. Ένα άλλο βασικό στοιχείο της έρευνας ήταν ότι μελέτησε εφήβους 17-18 χρόνων. Τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας συνοψίζονται στα εξής: Τα παιδιά γνωρίζουν για το κόμμα προτίμησης των γονέων τους περισσότερο από ότι για τα άλλα θέματα που αφορούν τις πολιτικές τους προτιμήσεις κάτι που ισχύει και για την πλευρά των γονέων και επομένως υπάρχει συνάφεια στις σχέσεις γονέων και παιδιών που αφορά την κομματική προτίμηση. Οι

[72] Βλέπε και: Hess & Torney (1970), *The development of Political Attitudes in Children*, Chicago, Aldine

γονείς ανησυχούν για τις κομματικές προτιμήσεις των παιδιών τους μόνο αν αυτές είναι ακραίες αλλά οι συγγραφείς πιστεύουν πως οι γονείς αντιλαμβάνονται ότι στο τέλος τα παιδιά θα προχωρήσουν στις ίδιες πολιτικές επιλογές με αυτούς. Οι ερευνητές δεν καταλήγουν σε σαφές συμπέρασμα που να αφορά τις επιδράσεις των γονέων, των προγραμμάτων των σχολείων, των εκπαιδευτικών και των ομάδων ομηλίκων ως προς το ποιος παράγοντας υπερισχύει στην διαμόρφωση του πολιτικού εαυτού ενώ παράγοντας που θα πρέπει να υπολογίζεται ως σημαντικός και που αφορά τη θέση στην οποία βρίσκονται κάθε φορά οι νέοι αποτελούν η τυχαιότητα, η «πολιτική αδράνεια» και η τάση που έχει η νέα γενιά για αυτονόμηση. Ένα άλλο συμπέρασμα είναι η διαφωνία των ερευνητών για τον ρόλο που παίζει το δημοτικό σχολείο στην κοινωνικοποίηση και σαν βασική αιτία θεωρούν πως το σχολείο στις ΗΠΑ δεν προσφέρει δυνατότητες και προτάσεις ανανέωσης και αλλαγής ενώ, τέλος, το στοιχείο που μπορεί να επιβεβαιωθεί απόλυτα από την έρευνα είναι η επίδραση της οικογένειας τόσο στην κομματική ταύτιση όσο και γενικότερα για το ενδιαφέρον των μαθητών.[73]

Το 1974 η Annick Percheron δημοσίευσε την έρευνά της για την πρώιμη πολιτική κοινωνικοποίηση. Η έρευνα αυτή είναι μία από τις πολύ λίγες που διεξήχθησαν στον ευρωπαϊκό χώρο και πραγματοποιήθηκε τη διετία 1969-1970.[74] Η έρευνα καταλήγει στα συμπεράσματα ότι όλα τα παιδιά ταυτίζονται με την εθνική κοινότητα – ταύτιση που σύμφωνα με την Percheron έχει ήδη δημιουργηθεί πριν το 10^{ο} έτος – ενώ για την πολιτική κοινωνικοποίηση κρίσιμη φαίνεται και εδώ η ηλικία μεταξύ 10 και 14 χρόνων. Μεγάλη σημασία, επιπρόσθετα, έχει η έννοια της πατρίδας[75].

Το 2000 ξεκίνησε ένα πρόγραμμα από Ευρωπαίους ερευνητές που είχε ως σκοπό να πραγματοποιηθούν έρευνες σε διεθνές επίπεδο για να καταγραφούν στάσεις καθώς μέχρι τότε δεν είχε γίνει συστηματική καταγραφή για τις μεταβολές κοινωνικών αξιών στον ευρωπαϊκό χώρο. Η έρευνα αυτή που ονομάζεται *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα* (European Social Survey) ή για συντομία ESS είχε ενταχθεί στο πέμπτο και έκτο *Πρόγραμμα-Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής* και χρησιμοποιεί

[73] Βλέπε και: Jennings, M.K./Niemi, R.G, (1974), *The Political Character of Adolescence*, Princeton NJ, Princeton University Press

[74] Βλέπε και: Percheron, A., (1974), *L' Univers Politique des Enfants*, Paris: Fondation Nationale des Sciences Politiques. Η Percheron με συνεργάτες της δημοσίευσε στη συνέχεια και την έρευνα: Percheron, A./Bonnal, Fr. & oth., (1978), *Les 10-16 Ans & La Politique*, Εκδόσεις: Presses de la Fondation Nationale des Scienses Politiques, Paris

[75] Βλέπε και: Dennis, J./Easton, D., (1965), "The Child's Image of Government" *Annals*, Vol. 361, 40-47

σαν εργαλείο το ερωτηματολόγιο. Στη χώρα μας η πρωτοβουλία ανελήφθη από το ΕΚΚΕ το οποίο με τη σειρά του συνεργάστηκε με εταιρίες που διενεργούν κοινωνικές έρευνες. Όταν ολοκληρώνεται κάθε περίοδος γίνεται ανάλυση των αποτελεσμάτων τόσο σε κεντρικό επίπεδο από την ESS όσο και σε τοπικό για κάθε χώρα και ακολουθεί δημοσίευση των αποτελεσμάτων αυτών. Αν και σύμφωνα με την ιστοσελίδα του ΕΚΚΕ η έρευνα έχει φτάσει στον έκτο γύρο της το 2012 αναλυτικά αποτελέσματα για την Ελλάδα υπάρχουν στον τομέα που αναφέρεται με τίτλο «επιλεγμένα αποτελέσματα». Ενδεικτικά παραθέτουμε κάποια από τα αποτελέσματα του 2003 που είναι σχετικά με τη δική μας έρευνα όπως το ότι στη θεματολογία για το ενδιαφέρον για την πολιτική το 9,4% απάντησε ότι ενδιαφέρεται πολύ, το 22% αρκετά, το 34% λίγο, το 34,2% καθόλου και το 4% απάντησε ΔΓ/ΔΑ. Σχετικά με τους μετανάστες το 59,5% θεωρεί πως πρέπει να επιτρέπεται σε λίγους να έρχονται εδώ.

Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στις έρευνες που έχουν διεξαχθεί από την International Association for the Evaluation of Educational (IEA). Η IEA πραγματοποιεί συγκριτικές έρευνες σε διεθνές επίπεδο από τα τέλη περίπου της δεκαετίας του ΄50. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα της www.iea.nl/, και ειδικότερα το link: about us, brief history, είναι μια διεθνής ανεξάρτητη ένωση και συμμετέχουν σ' αυτήν τόσο διάφορα εθνικά κέντρα έρευνας όσο και κυβερνητικές οργανώσεις.

Η CIVED, σύμφωνα με την ιστοσελίδα www.iea.nl/cived.html, αποφασίστηκε να διενεργηθεί το 1994 στα πλαίσια των γενικότερων συζητήσεων που αφορούσαν την παραγωγικότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων και ήταν ένα κεφάλαιο σχετικό με την Πολιτική Αγωγή. Διήρκεσε από το 1994 ως το 2002 και χωρίστηκε σε δύο στάδια. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε 28 χώρες. Η έρευνα είχε σαν βασικό προβληματισμό της να μελετήσει τις απόψεις των μαθητών παγκόσμια για τη δημοκρατία, το κατά πόσο κατανοούν τη λειτουργία των θεσμών της και αν τελικά οι μαθητές, όταν μεγαλώσουν, θα θέλουν να συμμετέχουν στα κοινά και, κυρίως, να συμμετέχουν στη διαδικασία των εκλογών (Torney-Purta, Lehman, Oswald & Schulz, 2001 σελ. 2-4)[76], [77]. Η έρευνα είχε σαν κύρια υπόθεσή της το αν η πολιτική αγωγή

[76]Για το πλήρες κείμενο βλέπε και τον ιστότοπο: http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Age_Fourteen.pdf

[77] Torney-Purta, J./Lehman, R./Oswald, H./Schulz, W., (2001), *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagment at age fourteen – EXECUTIVE SUMMARY,* IEA, Amsterdam, p. 2-4

των νέων αποτελεί μια διαδικασία σύνθετη όπου στοιχεία γνωστικά, αντίληψης και στάσεων εμπλέκονται σ' αυτήν, η σημαντικότητα του καθενός από αυτά και το κατά πόσο μπορούν να αξιολογηθούν αυτόνομα. Να σημειώσουμε εδώ πως ανάμεσα στις 28 στις οποίες διεξήχθη η έρευνα ήταν και η Ελλάδα. Στη συνέχεια θα αναφέρουμε με πολύ μεγάλη συντομία τα βασικότερα συμπεράσματα της έρευνας CIVID της IEA: Στις περισσότερες χώρες οι μαθητές κατανοούν σε γενικές γραμμές αλλά εντελώς επιφανειακά τις βασικές αρχές και αξίες της δημοκρατίας ενώ πιστεύουν ότι καλός πολίτης είναι αυτός που συμμετέχει στις εκλογικές διαδικασίες κάτι που προτίθενται να κάνουν και οι ίδιοι όταν ενηλικιωθούν σε ποσοστό 80%. Η πολιτική γνώση προωθείται καλύτερα σε σχολεία τα οποία από μόνα τους λειτουργούν δημοκρατικά δηλαδή με το διάλογο και με ανοιχτό κλίμα. Οι ομάδες ομηλίκων από την πλευρά τους επηρεάζουν θετικά τους νέους για την συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα αλλά το ίδιο συμβαίνει και με τη συμμετοχή των μαθητών στα μαθητικά συμβούλια του σχολείου τους στο 1/3 των χωρών που συμμετείχαν στην έρευνα ενώ σε κάποιες άλλες χώρες οι μαθητές δεν είχαν καθόλου αυτή τη δυνατότητα. Σχεδόν σε όλες τις χώρες η τηλεόραση αποτελεί τη βασική πηγή για την ενημέρωση των νέων (86%), και ακολουθούν οι εφημερίδες (68%) και το ραδιόφωνο (55%). Διακυμάνσεις παρουσιάζει από χώρα σε χώρα και η εμπιστοσύνη προς τους κυβερνητικούς θεσμούς η οποία σε γενικές γραμμές είναι μέτρια. Στο θέμα της εμπιστοσύνης οι τοπικές κυβερνήσεις βρίσκονται στην τρίτη θέση ενώ τα πολιτικά κόμματα στην τελευταία θέση. Αξίζει να αναφερθεί εδώ και το γεγονός ότι υπάρχει θετική γνώμη για την εθνική ταυτότητα και την αφοσίωση στην κάθε χώρα ως πολιτική κοινότητα. Οι μαθητές, επίσης, για τους μετανάστες πιστεύουν σε ποσοστό 90% ότι πρέπει να έχουν ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση ενώ σε ποσοστό 75% πιστεύουν ότι οι μετανάστες θα έχουν τη δυνατότητα να διατηρούν τα ήθη τους, τα έθιμά τους και τη γλώσσα τους. Οι δάσκαλοι, τέλος, από την πλευρά τους θεωρούν πολύ σπουδαίο το μάθημα της πολιτικής κοινωνικοποίησης φάνηκε, όμως, από την έρευνα ότι σε πολλές χώρες το μάθημα αυτό δεν έχει τη θέση που πρέπει.[78]

Η δεύτερη μεγάλη έρευνα της IEA είναι η International Civic and Citizenship Education Study (2006-2010) η οποία για συντομία θα αναφέρεται ως ICCS. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα www.iea.nl/iccs_2009.html η έρευνα ICCS είναι η τρίτη

[78] Βλέπε αναλυτικότερα και τον ιστότοπο: http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Upper_Secondary.pdf

σε μέγεθος κλίμακα έρευνα της ΙΕΑ που έχει σχέση με την πολιτική αγωγή. Ο γενικός σκοπός της ICCS είναι να ερευνηθούν σε μια μεγάλη ομάδα χωρών οι τρόποι με τους οποίους οι νέοι άνθρωποι προετοιμάζονται και κατά πόσο είναι επαρκείς για να αναλάβουν ρόλους σαν πολίτες όταν μεγαλώσουν. Η έρευνα διεξήχθη σε 38 χώρες. Όσον αφορά τα συμπεράσματα της έρευνας παραθέτουμε τα ακόλουθα:

Υπήρχε μια διακύμανση από χώρα σε χώρα σχετικά με την εμπιστοσύνη στους θεσμούς. Τα πολιτικά κόμματα ήταν οι θεσμοί με τη λιγότερη εμπιστοσύνη. Σε μερικές χώρες τα πολιτικά κόμματα ελκύουν ξεκάθαρα υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης ή υποστήριξης ενώ σε άλλες μόνο μικρές μειοψηφίες μαθητών είχαν εμπιστοσύνη σε αυτά ή εξέφρασαν προτιμήσεις για ένα ή περισσότερα από αυτά. Οι μαθητές εξέφρασαν υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης στις εθνικές τους κυβερνήσεις, τα ΜΜΕ, και τους ανθρώπους γενικά. Τα τρία τέταρτα των μαθητών απάντησαν «αρκετά» στο πόσο εμπιστεύονται τα σχολεία.

Το ενδιαφέρον των μαθητών για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα ήταν εντονότερο αναφορικά με τα εγχώρια πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα από ότι για τα αντίστοιχα των άλλων χωρών και τα διεθνή πολιτικά. Αντίθετα με τα ευρήματα της προηγούμενης έρευνας η διαφορά ανάμεσα στα φύλα ως προς τα παραπάνω ήταν μικρή. Οι μαθητές που δήλωσαν ότι οι γονείς τους ενδιαφέρονταν για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα εξέφρασαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Αυτό το εύρημα αξίζει ιδιαίτερης αναφοράς διότι δείχνει μια μετάδοση ενδιαφέροντος από γενιά σε γενιά. Περίπου οι μισοί από τους συμμετέχοντες μαθητές έδειξαν προτίμηση για ένα πολιτικό κόμμα και το 14% είπαν ότι «τους άρεσε ένα πολιτικό κόμμα πολύ περισσότερο από τα υπόλοιπα». Φαίνεται ότι λίγοι μαθητές πράγματι σχηματίζουν μια πολιτική προτίμηση σε μια σχετικά νεαρή ηλικία.

Η ενεργή πολιτειακή συμμετοχή στην ευρύτερη κοινωνία ήταν σχετικά ασυνήθιστη ανάμεσα στο target group της έρευνας. Η πολιτειακή συμμετοχή στο σχολείο ήταν πιο συνηθισμένη. Μεγάλες πλειοψηφίες μαθητών είπαν ότι σκόπευαν να ψηφίσουν ως ενήλικες στις εθνικές εκλογές, αλλά ελάχιστοι μαθητές αναμένουν να συμμετάσχουν σε πολιτικά κόμματα στο μέλλον.

Στο κεφάλαιο αυτό πραγματοποιήθηκε η επισκόπηση ερευνών σχετικών με το θέμα και ταυτόχρονα ολοκληρώνεται το πρώτο μέρος της εργασίας που αφορά τη βιβλιογραφική επισκόπηση θεωριών, απόψεων και συζητήσεων για το θέμα. Στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στο δεύτερο μέρος στο οποίο θα παρουσιάσουμε τα

εμπειρικά δεδομένα και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτά με βάση όσα αναφέρθηκαν στις προηγούμενες σελίδες.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο : ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Είδαμε από την μέχρι τώρα ανάλυση του θέματός μας ότι η μετανάστευση αποτελεί ένα από τα πιο επίκαιρα και πιο σοβαρά θέματα των αρχών του 21ου αιώνα. Το θέμα αυτό έχει απασχολήσει ολόκληρη την κοινωνία και τους φορείς της και βέβαια για το θέμα της μετανάστευσης έχουν ασχοληθεί πολλοί επιστήμονες με εκδόσεις, δημοσιεύσεις, έρευνες κ.τ.ό. Στο θέμα όμως της κοινωνικοποίησης των μεταναστών και στο πόσο σ' αυτήν συντελούν οι πολιτικοί με τον λόγο τους η έρευνα είναι σχεδόν ανύπαρκτη. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια εντάσσεται και η συγκεκριμένη έρευνα η οποία διερευνά το παραπάνω βασικό ερώτημα το κατά πόσο δηλαδή οι νέοι μετανάστες ακούνε των λόγο των ελλήνων πολιτικών, επηρεάζονται απ' αυτόν και βοηθούνται να ενταχθούν ομαλά στην ελληνική κοινωνία. Διαπιστώσαμε από την ανάλυσή μας στο θεωρητικό μέρος ότι σήμερα η πολιτική περνάει βαθιά κρίση και πως ακόμη και οι Έλληνες δεν συμμετέχουν ενεργά και όσο θα 'πρεπε στα κοινά. Σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι απόψεις των νέων μεταναστών για το αν τους ελκύει ο επίσημος πολιτικός λόγος.

Το ερώτημα αυτό γίνεται όλο και πιο επίκαιρο στην εποχή μας καθώς οι αλλαγές είναι μεγάλες τόσο στο πολιτικό σκηνικό με την εμφάνιση κομμάτων που ως κύριο θέμα στον πολιτικό λόγο τους έχουν το θέμα των μεταναστών όσο και γιατί όλο και περισσότεροι νέοι εντάσσονται σε οργανώσεις με εθνικιστική ιδεολογία και «οράματα» και γι' αυτό δημιουργείται το ερώτημα για την κοινωνικοποίηση των ατόμων αυτών.

Για το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε η συγκεκριμένη έρευνα. Η έρευνα είναι εμπειρική, περιγραφική και πρωτογενής και θα συμβάλει σημαντικά στην απάντηση ερωτημάτων για το θέμα αυτό το οποίο μέχρι στιγμής δεν έχει ερευνηθεί σε μεγάλο βαθμό. Επίσης, θα απαντήσει σε ερωτήματα που έχουν σχέση με το πως ο πολιτικός λόγος ωθεί τους νέους μετανάστες στην πολιτική τους ενεργοποίηση και στη σχέση τους με τα κόμματα και κατά πόσο έχουν επηρεαστεί στην επιλογή τους αυτή από τον πολιτικό λόγο των κομμάτων για τους μετανάστες.

5.1. Ο Σκοπός, οι Στόχοι και τα Ερευνητικά ερωτήματα διεξαγωγής της έρευνας

Ο κύριος σκοπός που διεξήχθη η παρούσα έρευνα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι η διερεύνηση των απόψεων των μεταναστών για το πόσο τους ενδιαφέρει ο επίσημος πολιτικός λόγος που υπάρχει στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια και αν οι ίδιοι ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με τα κοινά και να ενταχθούν ομαλότερα στην κοινωνία της Ελλάδος.

Εκτός όμως από τον γενικό αυτό στόχο υπάρχουν και οι εξής στόχοι:

- Να διερευνηθεί ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνουν οι νέοι μετανάστες των πολιτικό λόγο. Το θέμα των μεταναστών καταλαμβάνει καθημερινά πολύ χρόνο σε όλα τα ΜΜΕ είτε λόγω διαφόρων γεγονότων στα οποία αυτοί εμπλέκονται είτε με την είσοδό τους και μόνο στη χώρα μας. Τα κόμματα καθημερινά με πολλούς τρόπους μιλούν για τα θέματα αυτά αλλά και για όσα τα ίδια έχουν κάνει (όσα έχουν κυβερνήσει κατά καιρούς) ή εξαγγέλλουν ότι θα κάνουν αν έρθουν ποτέ στην εξουσία. Πολλές φορές μάλιστα υπάρχει αντιπαράθεση μεταξύ των κομμάτων για τα μεταναστευτικά θέματα. Όλα τα παραπάνω φτάνουν στους μετανάστες μέσω των ΜΜΕ. Στην έρευνά μας επιχειρείται μια εκτίμηση της πραγματικότητας σχετικά με το θέμα αυτό
- Να διερευνηθεί αν και κατά πόσο τα μέτρα που έχει λάβει μέχρι σήμερα το ελληνικό κράτος για τους μετανάστες τους βοηθούν να ενταχθούν ομαλά. Αυτό συνδέεται με το γεγονός ότι τα περισσότερα αν όχι όλα από αυτά τα μέτρα εξαγγέλλονται πανηγυρικά. Προκύπτει, όμως, το ερώτημα αν πριν τη λήψη αυτών των μέτρων λαμβάνονται υπόψη οι γνώμες και προτάσεις των ίδιων των μεταναστών ή αν οι όποιες αποφάσεις λαμβάνονται κεκλεισμένων των θυρών με αποτέλεσμα οι μετανάστες να δυσαρεστούνται και έτσι να απομακρύνονται περισσότερο τόσο από τα κόμματα όσο και από την κοινωνία γενικότερα. Σ’ αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και το θέμα του δικαιώματος ψήφου ή όχι στους μετανάστες. Πιστεύουμε, μάλιστα, πως όποια συμπεράσματα και προτάσεις θα προκύψουν από την έρευνα για το θέμα θα ήταν χρήσιμο να ληφθούν σοβαρά υπόψη από την πολιτεία πριν λάβει άλλα μέτρα
- Να καταγραφούν οι απόψεις των μεταναστών για το αν είναι ευχαριστημένοι από τη μέχρι τώρα παραμονή τους στην Ελλάδα. Συχνά οι μετανάστες εξεγείρονται –κυρίως στις μεγαλουπόλεις- για να διεκδικήσουν πράγματα που τους αφορούν. Τα τελευταία χρόνια και κυρίως μετά την κρίση πολλοί από αυτούς επαναπατρίζονται.

Πρωταρχικός σκοπός της παρούσας ερευνητικής μελέτης αποτελεί η διερεύνηση των απόψεων των μεταναστών για το ρόλο που παίζει ο επίσημος πολιτικός λόγος στην κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό περιβάλλον της Ελλάδος.

Για τον ακριβή προσδιορισμό της στοχοθεσίας τέθηκαν προς απάντηση τα παρακάτω ερωτήματα:

1. Συμβάλλει και πόσο ο πολιτικός λόγος στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών;
2. Πώς φτάνει ο πολιτικός λόγος στους νέους μετανάστες;
3. Τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας αποτελούν βασικό μέσο σ' αυτή τη διαδικασία;
4. Αγγίζει ο πολιτικός λόγος το ίδιο τους νέους μετανάστες της επαρχίας με τους νέους μετανάστες των αστικών κέντρων;
5. Το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας επηρεάζει, σε συνδυασμό με τον πολιτικό λόγο, την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών;
6. Επιδρά το Σχολείο στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης;
7. Υπάρχει πολιτικός λόγος στο σχολείο και, αν υπάρχει, πως εκφέρεται;
8. Ποιες είναι οι απόψεις των μεταναστών για το δικαίωμα ψήφου;

5.2. Το δείγμα

Ο πληθυσμός της έρευνας αποτελείται από **281** μετανάστες ηλικίας από 18 έως 45 ετών. Επειδή δεν ήταν εφικτό να καταγραφούν μετρήσεις από το σύνολο του πληθυσμού επιλέχθηκε δείγμα αυτού. **Όπως διαπιστώσαμε από την ανάλυση του θέματος της μετανάστευσης δεν υπάρχουν συγκεκριμένα επίσημα στοιχεία που να περιλαμβάνουν όλους τους μετανάστες. Ως συνέπεια αυτού δεν ήταν δυνατό να υπάρχει αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος**. Για την εύρεση των υποκειμένων που θα απαντούσαν στα ερωτηματολόγια επιλέχθηκε η μέθοδος **εφικτής δειγματοληψίας μέσα στα πλαίσια του ευκαιριακού (convenience) δείγματος.** Επιλέξαμε, δηλαδή, από όλον τον πληθυσμό των μεταναστών το δείγμα χωρίς πριν να κατηγοριοποιήσουμε τα μέλη του.

Το δείγμα είτε είναι απόφοιτοι Λυκείου, είτε απόφοιτοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είτε πτυχιούχοι Πανεπιστημίου και κάτοχοι Μεταπτυχιακού τίτλου και ένα μικρό ποσοστό είναι απόφοιτοι Δημοτικού και Γυμνασίου. Συγκεκριμένα 7 μετανάστες είναι απόφοιτοι δημοτικού (2,5%), οι 25 απόφοιτοι γυμνασίου (8,9%), οι 163 απόφοιτοι λυκείου (58%), οι 60 έχουν πτυχίο πανεπιστημίου (21,4%), οι 6 είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών (2,1%), ενώ 18 μετανάστες μας δήλωσαν ότι έχουν σπουδάσει κάτι άλλο (6,4%). Δύο μετανάστες δεν απάντησαν σε αύτη την ερώτηση (0,7%).

5.3. Το πλαίσιο της έρευνας

Η συγκεκριμένη έρευνα διεξήχθη το διάστημα μεταξύ Νοεμβρίου 2014 και Μαρτίου 2015. Αναλυτικότερα όσον αφορά τη διαδικασία συλλογής των ερωτηματολογίων αυτή έγινε σε αδρές γραμμές ως εξής. Αρχικά, με τηλεφωνική επικοινωνία με τις γραμματείες ή τους Προέδρους Σχολών ή Τμημάτων ΑΕΙ, ΤΕΙ, Δημοσίων και Ιδιωτικών ΙΕΚ, ΟΑΕΔ, ενημερώναμε για την έρευνα και το σκοπό της. Σε κάποια τμήματα λαβαίναμε προφορική άδεια και σε κάποια άλλα γινόταν αίτηση και λαβαίναμε γραπτή άδεια.

Στη συνέχεια στην Αθήνα συγκεντρώθηκαν πολλά ερωτηματολόγια στα ΤΕΙ Αθήνας και Πειραιά και σε Πανεπιστημιακές Σχολές όπως Φιλοσοφική, Νομική κ.λπ. Εδώ να σημειώσουμε πως 15 ερωτηματολόγια λήφθηκαν από μετανάστες στην Πλατεία Βικτωρίας και στις οδούς Αριστοτέλους και Αχαρνών που βρίσκονται κοντά σ’ αυτήν. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τους μετανάστες εκεί πήρε σχεδόν πάντα την μορφή προφορικής συνέντευξης κατά την οποία οι μετανάστες μιλούσαν γενικότερα για τη ζωή τους. Αν και πρέπει να τονιστεί σ’ αυτό ο ερωτώμενος επιβάλλεται να διαβάσει και να απαντήσει μόνος του τις ερωτήσεις εντούτοις ο Παρασκευόπουλος αναφέρει (1993, Τόμος Β σελ. 93) ότι όταν ο ερευνητής είναι παρών μπορεί να παρέχει διευκρινίσεις και οδηγίες στον συμπληρώνοντα το ερωτηματολόγιο για να έχουμε εγκυρότερες απαντήσεις. Δυστυχώς, όμως, ο σχεδιασμός της έρευνας δεν επέτρεψε περαιτέρω επεξεργασία των λεχθέντων από τους ερωτώμενους καθώς το ερωτηματολόγιο ήταν κλειστού τύπου. Στις υπόλοιπες περιοχές που συγκεντρώθηκαν ερωτηματολόγια (Ιωάννινα, Ηγουμενίτσα, Πρέβεζα, Άρτα, Αγρίνιο, Κέρκυρα) ακολουθήθηκε η ίδια διαδικασία με τις γραμματείες ή τους Προέδρους Τμημάτων και τα ερωτηματολόγια –μετά πάντα

από συνεννόηση με τον διδάσκοντα- μοιράζονταν πριν ή στο διάλειμμα του μαθήματος. Ένας ικανός αριθμός ερωτηματολογίων, επίσης, συγκεντρώθηκε από μετανάστες οι οποίοι παρακολουθούσαν μαθήματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε προγράμματα που είχαν οργανωθεί στις Νομαρχίες Θεσπρωτίας (Σύβοτα), Πρέβεζας (Πάργα) και Άρτας.

5.4. Περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα μελέτη έχει τους εξής περιορισμούς:

1. Το δείγμα αφορά 281 μετανάστες που ζουν στους Νομούς Αττικής, Αιτωλοακαρνανίας, Άρτας, Δωδεκανήσου, Ηλίας, Ημαθίας, Ηρακλείου, Θεσπρωτίας, Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Καβάλας, Κέρκυρας, Κιλκίς Κορίνθου, Κυκλάδων, Λαρίσης, Ξάνθης, Πέλλας, Πρέβεζας, Σάμου, Τρικάλων, Φθιώτιδας, Χαλκιδικής. Αν και το δείγμα προέρχεται από 23 από τους 52 νομούς της Ελλάδας δεν θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε αντιπροσωπευτικό, καθώς η κατανομή του δείγματος δεν είναι ισόρροπη.

2. Το δείγμα αφορά κατά κύριο λόγο μετανάστες οι οποίοι με κάποιο τρόπο έχουν σχέση με το Πανεπιστήμιο, ΤΕΙ, ιδιωτικά και δημόσια ΙΕΚ, ΟΑΕΔ.

3. Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών προσφέρθηκε με χαρά να συμπληρώσει το ερωτηματολόγιο. Υπήρξαν όμως και μερικοί που εξαιτίας της δυσπιστίας τους και της καχυποψίας τους για την έρευνα αρνήθηκαν τη συμπλήρωσή του

5.5.Στόχοι της έρευνας

Ο σκοπός της έρευνας αναφέρθηκε ήδη και έγινε μία πρώτη του συνοπτική ανάλυση. Εκτός, όμως, από τον βασικό σκοπό που είναι η μελέτη του αν και πόσο ο πολιτικός λόγος βοηθάει στην κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών στην Ελλάδα έχουν διατυπωθεί και άλλοι επιμέρους στόχοι με τη μορφή ερευνητικών ερωτημάτων. Αυτά είναι τα παρακάτω:

1. Συμβάλλει και σε ποιο βαθμό ο πολιτικός λόγος στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών στη χώρα μας;

2. Πώς φτάνει ο πολιτικός λόγος στους νέους μετανάστες;

3. Ποιος είναι ρόλος των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας σ’ αυτή τη διαδικασία;

4. Αγγίζει ο πολιτικός λόγος το ίδιο τους νέους μετανάστες της επαρχίας με τους νέους μετανάστες των αστικών κέντρων;

5. Σχετίζεται το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας, σε συνδυασμό με τον πολιτικό λόγο, με την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών;

6. Επηρεάζει το σχολείο, μέσα από τη λειτουργία του, τη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης;

7. Υπάρχει πολιτικός λόγος στο σχολείο και, αν υπάρχει, πως εκφέρεται;

8. Ποιες είναι οι απόψεις των μεταναστών για το δικαίωμα ψήφου και για γενικότερα θέματα που τους αφορούν;

5.6. Τεκμηρίωση μεθοδολογικών επιλογών

Ως μεθοδολογία της έρευνας χρησιμοποιήθηκε μέθοδος σχετική με αυτές που χρησιμοποιούν οι Κοινωνικές Επιστήμες. Κατά τον Βάμβουκα (2007, σελ. 73) «*Έρευνα είναι η διαδικασία που ακολουθεί ο επιστήμονας για τη γνώση ή τη δημιουργία ενός αντικειμένου ή μιας* πραγματικότητας».

Ο Αθανασίου (2007, σελ. 141-144) αναφέρει ότι, πέραν από τη σωστή επιλογή ερευνητικού εργαλείου, για να είναι επιτυχημένη μια ερευνητική προσπάθεια θα πρέπει να ισχύουν τρεις βασικές προϋποθέσεις, να έχει δηλαδή αυτή **Εγκυρότητα, Αξιοπιστία και Αντικειμενικότητα**. Αναλυτικότερα για καθεμία από τις τρεις προϋποθέσεις όσον αφορά την έρευνά μας αναφέρουμε τα εξής:

Όσον αφορά την **εγκυρότητα** περιεχομένου αυτή εξασφαλίστηκε με την ποιότητα και την ποσότητα των πληροφοριών με τον τρόπο σύνταξης και συλλογής των ερωτηματολογίων. Η **αξιοπιστία** της έρευνας έχει επιτευχθεί με τη χρήση κατάλληλων εργαλείων για την ανάλυση των δεδομένων των ερωτηματολογίων. Για την **αντικειμενικότητα**, τέλος, της έρευνας έγιναν όλες οι απαραίτητες ενέργειες ώστε κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων τα υποκείμενα να μην επηρεάζονται από εξωγενείς παράγοντες αλλά να επικεντρώνονται μόνο στο μέσο συλλογής δεδομένων.

Για να διερευνήσουμε τις απόψεις των μεταναστών σχετικά με το ρόλο που παίζει ο επίσημος πολιτικός λόγος στην κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών μοιράσαμε, όπως προαναφέρθηκε, ένα ερωτηματολόγιο στο οποίο κλήθηκαν να απαντήσουν μετανάστες. Ως μέσο συλλογής στοιχείων προκρίθηκε το

ερωτηματολόγιο καθώς δίνει τη δυνατότητα συλλογής πλήθους παρατηρήσεων και πληροφοριών με άμεσο και σύντομο τρόπο.

Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε μετανάστες στα Πανεπιστήμια και σε άλλους συναφείς χώρους όπως για παράδειγμα δημόσια και ιδιωτικά ΙΕΚ. Οι χώροι αυτοί επιλέχθηκαν επειδή εκεί ήταν εύκολο να βρεθούν συγκεντρωμένοι μετανάστες που μένουν πλέον μόνιμα σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Με τον τρόπο αυτό μπορέσαμε να παρακολουθήσουμε ενδεικτικά, μέσω των απαντήσεων που δόθηκαν, την πορεία πολιτικής κοινωνικοποίησης των νέων μεταναστών ανάλογα με την ηλικία τους κατά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα.

5.7. Ποσοτική προσέγγιση-Ερωτηματολόγιο

Ως εργαλείο για τη συγκέντρωση των δεδομένων επιλέχθηκε η κατασκευή ερωτηματολογίου καθώς δεν υπήρχε –μετά από έρευνά μας- κάποιο έτοιμο που να ανταποκρίνεται επακριβώς στις απαιτήσεις της έρευνας. Για την εξασφάλιση των στοιχείων την εγκυρότητας, αξιοπιστίας και αντικειμενικότητας όπως τα αναφέρει ο Αθανασίου (2007, σελ. 141-144) το ερωτηματολόγιο δόθηκε πιλοτικά (Αθανασίου, 2007, σελ. 172) σε 10 μεταναστόπουλα της Γ Τάξης Γενικών Λυκείων και ΕΠΑΛ του Νομού Θεσπρωτίας και συμπληρώθηκαν και τα 10. Οι μαθητές δεν διαπίστωσαν κατά τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων ελλείψεις, ασάφειες ή δυσκολίες.

Επιλέχθηκε, επίσης, η ποσοτική προσέγγιση των ερευνητικών δεδομένων καθώς με αυτή επιτυγχάνεται η τυποποίηση των στοιχείων συλλογής. Και η στατιστική ανάλυση δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω του στατιστικού προγράμματος SPSS 20.0.

Τα ευρήματα στις δημοσκοπικές έρευνες εκφράζονται κυρίως σε κατανομές ποσοστιαίας συχνότητας. Αυτό απαιτεί ποσοτικούς όρους στην έκφραση των απόψεων των υποκειμένων και γι’ αυτό χρησιμοποιούνται ερωτήσεις σταθμισμένες που είναι ίδιες για όλα τα άτομα. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιούνται κατά βάση ερωτήσεις κλειστού τύπου. Ακόμη, όμως, και όταν οι ερωτήσεις είναι ανοικτού τύπου δίνουν την ευκαιρία στον ερευνητή να κωδικοποιήσει τις απαντήσεις και να κάνει και ανάλυση περιεχομένου τους.

5.8. Δομή και παρουσίαση του ερωτηματολογίου της έρευνας

Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου συντάχθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να υπάρχει συνεχής και λογική ροή της σκέψης κατά τη συμπλήρωσή του από τους ερωτηθέντες λαμβανομένων υπόψη των προτάσεων του Παρασκευόπουλου (1993, Τόμος Β΄, σελ. 99-117) για τη σύνταξη ερευνητικού ερωτηματολογίου. Το είδος των ερωτήσεων είναι ερωτήσεις γνώμης ή πρόθεσης στις οποίες οι συμμετέχοντες στην έρευνα καλούνται να αποτυπώσουν την άποψή τους για το ρόλο του πολιτικού λόγου στην πολιτική κοινωνικοποίηση των μεταναστών. Ο τύπος των ερωτήσεων είναι κλειστού τύπου με απαντήσεις πολλαπλής επιλογής μέσω καθορισμένης κλίμακας τύπου Likert. Ο συγκεκριμένος τύπος ερωτήσεων επιλέχθηκε γιατί η αποδελτίωση, η ταξινόμηση και η στατιστική επεξεργασία των απαντήσεων είναι πιο αποτελεσματική (Βάμβουκας, 2007). Επίσης χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις ανοιχτού τύπου που αφορούν στις ερωτήσεις για το ρόλο του σχολείου στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης και στην ερώτηση που αφορά στον τρόπο με τον οποίο ενημερώνονται για την πολιτική κατάσταση που επικρατεί στη χώρα προέλευσης τους.

Το ερωτηματολόγιο εκτείνεται σε 4 σελίδες Α4 και αποτελείται από 2 μέρη. Στο πρώτο μέρος (1 σελίδα) περιλαμβάνονται ερωτήσεις που αφορούν τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος και το επαγγελματικό του προφίλ, ενώ το δεύτερο μέρος αποτελείται από 6 ομάδες ερωτήσεων με 31 υποερωτήματα.

Ομάδες ερωτήσεων:

1. Οι απόψεις των νέων μεταναστών για τη συμβολή του πολιτικού λόγου των κομμάτων στην πολιτική τους κοινωνικοποίηση
2. Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες
3. Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες
4. Πόσο επηρεάζει το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών
5. Ποιος είναι ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης
6. Ερωτήσεις σχετικά με την πολιτική συνείδηση και συμπεριφορά του μετανάστη

5.9. Συλλογή και επεξεργασία των δεδομένων

Μόλις ολοκληρώθηκε η δημιουργία του ερωτηματολογίου ακολούθησε, με τον τρόπο που προαναφέρθηκε, η διανομή και συμπλήρωσή του από τα υποκείμενα της έρευνας.

Στη συνέχεια, έγινε καταχώρηση των στοιχείων στον Ηλεκτρονικό Υπολογιστή και ακολούθησε η ανάλυση με το πρόγραμμα SPSS 20.0 ενώ πριν εισαχθούν τα στοιχεία είχαν καθοριστεί οι μεταβλητές με τρόπο ώστε να απαντηθούν σωστά τα ερευνητικά ερωτήματα που είχαν διατυπωθεί πριν την έρευνα. Αφού έγιναν οι απαραίτητοι έλεγχοι ακολούθησαν οι στατιστικές αναλύσεις, οι πίνακες και όλα τα σχετικά με την καλύτερη εξαγωγή των συμπερασμάτων.

5.10. Εγκυρότητα, αξιοπιστία και αντικειμενικότητα της έρευνας

Είδαμε ότι μία έρευνα για να είναι όσο πιο σωστή γίνεται πρέπει να διέπεται από εγκυρότητα, αξιοπιστία και αντικειμενικότητα. Για να υπάρχουν τα συγκεκριμένα στοιχεία και στην συγκεκριμένη έρευνα έγινε ότι ήταν δυνατό για να διασφαλιστούν τα ανωτέρω και κυρίως όσον αφορά το βασικό στοιχείο της έρευνας που είναι το ερευνητικό εργαλείο. Ένα ακόμη στοιχείο είναι το εργαλείο να μετρά την έννοια η οποία μας ενδιαφέρει. Για να επιτευχθούν τα παραπάνω στην έρευνά μας και κυρίως η εγκυρότητα του ερωτηματολογίου δόθηκε μεγάλη προσοχή στη σωστή χρήση και αποσαφήνιση των όρων και των εννοιών που αυτό περιλαμβάνει και, επίσης, στη διατύπωση των ερωτήσεων οι οποίες δίνονταν με σαφή και άμεσο τρόπο.

Κατά την συλλογή των ερωτηματολογίων είτε σε μεμονωμένες περιπτώσεις είτε όπου μοιράζονταν σε αμφιθέατρα σχολών αναλύονταν ο σκοπός της έρευνας και δίνονταν και επιπλέον επεξηγήσεις όπου χρειαζόταν. Μεγάλη σημασία δόθηκε, επίσης, και κατά την εισαγωγή των δεδομένων των ερωτηματολογίων στον πρόγραμμα του Ηλεκτρονικού Υπολογιστή για να μην παραλειφθεί κανένα από αυτά ή εισαχθεί κάποιο λανθασμένο στοιχείο πράγμα που θα μπορούσε να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τα αποτελέσματα που επρόκειτο να εξαχθούν.

Όταν λέμε ότι έχουμε αξιοπιστία σε μια ερευνητική προσπάθεια εννοούμε ότι μετράμε κατά ένα μεγάλο ποσοστό την πραγματική τιμή των εξεταζόμενων μεταβλητών και το ποσοστό των σφαλμάτων μέτρησης είναι μικρό. Στην παρούσα εργασία η αξιοποίηση των κλιμάκων Likert εξασφάλισε σε πολύ μεγάλο βαθμό την αξιοπιστία του εργαλείου γιατί μέσω αυτών απεφεύχθησαν υποκειμενικές

απαντήσεις, κρίσεις κ.τ.ό. Μεγάλο ρόλο έπαιξε στο συγκεκριμένο θέμα και γεγονός ότι τα ερωτηματολόγια ήταν ανώνυμα.

5.11. Ηθική και δεοντολογία της έρευνας

Πέραν των άλλων στοιχείων που είναι αναγκαία για την επιτυχία μιας έρευνας βασικό στοιχείο αποτελεί και η τήρηση των απαραίτητων ηθικών και δεοντολογικών κανόνων (Hayes, 2011 Τόμος Α σελ. 25-27). Αυτό καθίσταται ακόμη πιο αναγκαίο στις Κοινωνικές Επιστήμες και τις Επιστήμες της Αγωγής όπου επίκεντρό τους είναι ο άνθρωπος. Οι κοινωνικοί επιστήμονες διέπονται και αυτοί από κανόνες όπως και δε διαφέρουν σε αυτόν τον τομέα από επαγγελματίες όπως οι γιατροί, οι δικηγόροι ή οι κληρικοί.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας τηρήθηκαν όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις καθώς η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου έγινε μετά από συγκατάθεση των ερωτωμένων αφού προηγήθηκε η απαραίτητη ενημέρωση με ευγενικό τρόπο και χωρίς κανένα ίχνος εξαναγκασμού, πείστηκαν ότι από τις απαντήσεις που θα έδιναν δεν θα προέκυπτε καμία βλάβη γι' αυτούς αλλά αντίθετα θα προέκυπταν οφέλη από την μελέτη των απαντήσεών τους. Πέραν των άλλων μεριμνών που λήφθηκαν υπόψη στη σύνταξη του ερωτηματολογίου δόθηκε πολύ μεγάλη σημασία και στη διατύπωση των ερωτήσεων με τέτοιο τρόπο ώστε το περιεχόμενό του να μην θεωρηθεί από τους ερωτώμενους προσβλητικό ειδικά στην περίπτωσή μας που είχαμε να συνεργαστούμε με μια τόσο ευαίσθητη ομάδα όπως οι μετανάστες. Γι' αυτό και ενημερώνονταν ότι μπορούσαν να μην προβούν στη συμπλήρωσή του ή να τη διακόψουν όποτε το θεωρούσαν απαραίτητο. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι αν και κάποιοι δεν προσχώρησαν στη συμπλήρωσή του ωστόσο κανείς δεν σταμάτησε κατά της διάρκειά της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^{Ο}: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται τα ευρήματα των ερωτηματολογίων των μεταναστών που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα. Συνολικός αριθμός συμμετεχόντων μεταναστών 281 (N=281).

6.1. Ποσοτικά δεδομένα

ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΑΘΗΝΑ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	NAI	131	46,6	47,8	47,8
	OXI	143	50,9	52,2	100,0
	Total	274	97,5	100,0	
Missing	System	7	2,5		
Total		281	100,0		

Σε σύνολο 281 ερωτηματολογίων οι 131 μετανάστες (46,6%) ζούνε στην Αθήνα και οι 143 εκτός Αθήνας (50,9%), ενώ 7 μετανάστες (2,5%) δεν έχουν απαντήσει στην ερώτηση αυτή.

Οι περιοχές, γειτονιές και συνοικίες που δήλωσαν οι μετανάστες είναι πάρα πολλές και δεν παρουσιάζουν μεμονωμένα κάποιο ενδιαφέρον.

ΤΟΠΟΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΕΚΤΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	9	3,2	6,3	6,3
	ΑΡΤΗΣ	11	3,9	7,7	14,0
	ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩΝ	1	,4	,7	14,7
	ΗΛΕΙΑΣ	6	2,1	4,2	18,9
	ΗΜΑΘΙΑΣ	1	,4	,7	19,6
	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	1	,4	,7	20,3
	ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ	20	7,1	14,0	34,3
	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	3	1,1	2,1	36,4
	ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	29	10,3	20,3	56,6
	ΚΑΒΑΛΑΣ	1	,4	,7	57,3
	ΚΕΡΚΥΡΑΣ	30	10,7	21,0	78,3
	ΚΙΛΚΙΣ	1	,4	,7	79,0
	ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	3	1,1	2,1	81,1
	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	1	,4	,7	81,8
	ΛΑΡΙΣΣΗΣ	1	,4	,7	82,5
	ΛΕΥΚΑΔΑΣ	2	,7	1,4	83,9
	ΞΑΝΘΗΣ	1	,4	,7	84,6
	ΠΕΛΛΑΣ	2	,7	1,4	86,0
	ΠΡΕΒΕΖΗΣ	14	5,0	9,8	95,8
	ΣΑΜΟΥ	2	,7	1,4	97,2
	ΤΡΙΚΑΛΩΝ	1	,4	,7	97,9
	ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	1	,4	,7	98,6
	ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	1	,4	,7	99,3
	ΧΙΟΥ	1	,4	,7	100,0
	Total	143	50,9	100,0	
Missing		138	49,1		
Total		281	100,0		

Στον παραπάνω πίνακα φαίνονται οι νομοί που κατοικούν οι 143 ερωτηθέντες που δήλωσαν ότι κατοικούν εκτός Αθήνας.

Οι πόλεις και οι δήμοι που δήλωσαν οι μετανάστες ότι κατοικούν εκτός Αθήνας είναι πάρα πολλές και δεν παρουσιάζουν μεμονωμένα κάποιο ενδιαφέρον.

Θα αναφερθούμε σε αυτές σε επόμενη ενότητα προσπαθώντας να περιορίσουμε το πλήθος τους, ομαδοποιώντας τες σε περιοχές με πολλούς μετανάστες και περιοχές με λίγους μετανάστες.

ΕΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1970	22	7,8	8,1	8,1
	1971	2	,7	,7	8,8
	1972	4	1,4	1,5	10,3
	1973	1	,4	,4	10,7
	1974	6	2,1	2,2	12,9
	1975	6	2,1	2,2	15,1
	1976	5	1,8	1,8	16,9
	1977	1	,4	,4	17,3
	1978	2	,7	,7	18,0
	1979	6	2,1	2,2	20,2
	1980	5	1,8	1,8	22,1
	1981	2	,7	,7	22,8
	1982	5	1,8	1,8	24,6
	1983	2	,7	,7	25,4
	1984	3	1,1	1,1	26,5
	1985	4	1,4	1,5	27,9
	1986	4	1,4	1,5	29,4
	1987	3	1,1	1,1	30,5
	1988	4	1,4	1,5	32,0
	1989	6	2,1	2,2	34,2
	1990	4	1,4	1,5	35,7
	1991	7	2,5	2,6	38,2
	1992	18	6,4	6,6	44,9
	1993	19	6,8	7,0	51,8
	1994	34	12,1	12,5	64,3
	1995	56	19,9	20,6	84,9
	1996	35	12,5	12,9	97,8
	1997	5	1,8	1,8	99,6
	1998	1	,4	,4	100,0
	Total	272	96,8	100,0	
Missing	System	9	3,2		
Total		281	100,0		

Τα έτη γέννησης των μεταναστών ξεκινάνε από το 1970 και ο πιο νέος έχει γεννηθεί το 1998. Το μεγαλύτερο ποσοστό έχει γεννηθεί το 1995 (19,9%). Σε αυτή την ερώτηση απάντησαν 272 μετανάστες ενώ δεν απάντησαν 9.

ΦΥΛΟ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΑΝΔΡΑΣ	136	48,4	49,1	49,1
	ΓΥΝΑΙΚΑ	141	50,2	50,9	100,0
	Total	277	98,6	100,0	
Missing	System	4	1,4		
Total		281	100,0		

Οι άντρες του δείγματος είναι 136 (48,4%), ενώ οι γυναίκες είναι 141 (50,2%) ενώ στην ερώτηση αυτή δεν απάντησαν 4 μετανάστες.

ΧΩΡΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΕΥΡΩΠΗ	150	53,4	54,0	54,0
	ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ	5	1,8	1,8	55,8
	ΑΣΙΑ	22	7,8	7,9	63,7
	ΒΟΡΕΙΑ ΑΦΡΙΚΗ	3	1,1	1,1	64,7
	ΥΠΟΣΑΧΑΡΙΑ ΑΦΡΙΚΗ	7	2,5	2,5	67,3
	ΕΛΛΑΔΑ	89	31,7	32,0	99,3
	ΑΜΕΡΙΚΗ	2	,7	,7	100,0
	Total	278	98,9	100,0	
Missing	System	3	1,1		
Total		281	100,0		

Από το σύνολο των ερωτηθέντων οι 150 (53,4%) γεννήθηκαν στην Ευρώπη, οι 5 (1,8%) στη Μέση Ανατολή, οι 22 (7,8%) στην Ασία, οι 3 (1,1%) στην Βόρεια Αφρική οι 7 (2,5%) στην Υποσαχάρια Αφρική, οι 2 (0,7%) στην Αμερική ενώ 89 (31,7%) μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα.

ΕΤΟΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1981	1	,4	,6	,6
	1987	1	,4	,6	1,1
	1989	2	,7	1,1	2,3
	1990	2	,7	1,1	3,4
	1991	6	2,1	3,4	6,9
	1992	1	,4	,6	7,5
	1993	5	1,8	2,9	10,3
	1995	4	1,4	2,3	12,6
	1996	1	,4	,6	13,2
	1997	19	6,8	10,9	24,1
	1998	12	4,3	6,9	31,0
	1999	5	1,8	2,9	33,9
	2000	14	5,0	8,0	42,0
	2001	14	5,0	8,0	50,0
	2002	16	5,7	9,2	59,2
	2003	8	2,8	4,6	63,8
	2004	10	3,6	5,7	69,5
	2005	13	4,6	7,5	77,0
	2006	11	3,9	6,3	83,3
	2007	3	1,1	1,7	85,1
	2008	10	3,6	5,7	90,8
	2009	3	1,1	1,7	92,5
	2010	7	2,5	4,0	96,6
	2013	1	,4	,6	97,1
	2014	4	1,4	2,3	99,4
	2015	1	,4	,6	100,0
	Total	174	61,9	100,0	
Missing	System	107	38,1		
Total		281	100,0		

Τα έτη εγκατάστασής τους στην Ελλάδα ξεκινάνε από το 1981 και φτάνουν μέχρι το 2015, με το μεγαλύτερο ποσοστό (6,8%) να έχει εγκατασταθεί στην Ελλάδα το 1997. Σε αυτή την ερώτηση απάντησαν 174 μετανάστες και δεν την απάντησαν 107.

ΧΩΡΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΠΑΤΕΡΑ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΕΥΡΩΠΗ	215	76,5	77,3	77,3
	ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ	7	2,5	2,5	79,9
	ΑΣΙΑ	28	10,0	10,1	89,9
	ΒΟΡΕΙΑ ΑΦΡΙΚΗ	4	1,4	1,4	91,4
	ΥΠΟΣΑΧΑΡΙΑ ΑΦΡΙΚΗ	8	2,8	2,9	94,2
	ΕΛΛΑΔΑ	14	5,0	5,0	99,3
	ΑΜΕΡΙΚΗ	2	,7	,7	100,0
	Total	278	98,9	100,0	
Missing	System	3	1,1		
Total		281	100,0		

Όσον αφορά τη χώρα γέννησης του πατέρα τους οι 215 (76,5%) δήλωσαν ότι γεννήθηκαν στην Ευρώπη, οι 7 (2,5%) στη Μέση Ανατολή, οι 28 (10%) στην Ασία, οι 4 (1,4%) στην Βόρεια Αφρική οι 8 (2,8%) στην Υποσαχάρια Αφρική, οι 2 (0,7%) στην Αμερική ενώ 14 (5%) μετανάστες δήλωσαν ότι ο πατέρας τους γεννήθηκε στην Ελλάδα.

ΧΩΡΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΕΥΡΩΠΗ	223	79,4	80,5	80,5
	ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ	7	2,5	2,5	83,0
	ΑΣΙΑ	27	9,6	9,7	92,8
	ΒΟΡΕΙΑ ΑΦΡΙΚΗ	3	1,1	1,1	93,9
	ΥΠΟΣΑΧΑΡΙΑ ΑΦΡΙΚΗ	8	2,8	2,9	96,8
	ΕΛΛΑΔΑ	5	1,8	1,8	98,6
	ΑΜΕΡΙΚΗ	4	1,4	1,4	100,0
	Total	277	98,6	100,0	
Missing	System	4	1,4		
Total		281	100,0		

Σχετικά με τη χώρα γέννησης της μητέρας τους δήλωσαν οι 223 (79,4%) ότι γεννήθηκαν στην Ευρώπη, οι 7 (2,5%) στη Μέση Ανατολή, οι 27 (9,6%) στην Ασία, οι 3 (1,1%) στην Βόρεια Αφρική οι 8 (2,8%) στην Υποσαχάρια Αφρική, οι 4 (1,7%) στην Αμερική ενώ 5 (1,8%) μετανάστες δήλωσαν ότι η μητέρα τους γεννήθηκε στην Ελλάδα.

ΠΟΙΕΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΟΥ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ	7	2,5	2,5	2,5
	ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ	25	8,9	9,0	11,5
	ΑΠΟΦΟΙΤΟΣ ΛΥΚΕΙΟΥ	163	58,0	58,4	69,9
	ΠΤΥΧΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ	60	21,4	21,5	91,4
	ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΤΙΤΛΟΣ	6	2,1	2,2	93,5
	ΑΛΛΟ	18	6,4	6,5	100,0
	Total	279	99,3	100,0	
Missing	System	2	,7		
Total		281	100,0		

Οι 7 μετανάστες είναι απόφοιτοι δημοτικού (2,5%), οι 25 απόφοιτοι γυμνασίου (8,9%), οι 163 απόφοιτοι λυκείου (58%), οι 60 έχουν πτυχίο πανεπιστημίου (21,4%), οι 6 είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών (2,1%), ενώ 18 μετανάστες μάς δήλωσαν ότι έχουν σπουδάσει κάτι άλλο (6,4%). Δύο μετανάστες δεν απάντησαν σε αύτη την ερώτηση (0,7%).

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΑΛΛΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΙΕΚ	12	4,3	66,7	66,7
	ΟΑΕΔ	5	1,8	27,8	94,4
	ΤΕΕ	1	,4	5,6	100,0
	Total	18	6,4	100,0	
Missing		263	93,6		
Total		281	100,0		

Οι 18 μετανάστες από την παραπάνω ερώτηση μάς προσδιορίζουν τι άλλες σπουδές έχουν. Οι 12 μετανάστες σπούδασαν σε ΙΕΚ (4,3%), οι 5 σπουδάζουν στις σχολές του ΟΑΕΔ (1,8%) και ένας έχει σπουδάσει στο ΤΕΕ (0,4%).

ΗΛΙΚΙΑ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	18-30	207	73,7	76,4	76,4
	30-35	22	7,8	8,1	84,5
	35-40	21	7,5	7,7	92,3
	40-45	21	7,5	7,7	100,0
	Total	271	96,4	100,0	
Missing	System	10	3,6		
Total		281	100,0		

Οι 207 μετανάστες είναι ηλικίας 18-30 (73,7%), οι 22 είναι ηλικίας 30-35 (7,8%), οι 21 μετανάστες είναι ηλικίας 35-40 (7,5%), και οι 21 είναι ηλικίας 40-45 (7,5%), ενώ δεν μας δήλωσαν την ηλικία τους 10 μετανάστες (3,6%).

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΕΙΔΙΚΕΥΜΕΝΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ	17	6,0	6,2	6,2
	ΑΝΕΙΔΙΚΕΥΤΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ	21	7,5	7,6	13,8
	ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ	6	2,1	2,2	15,9
	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ	5	1,8	1,8	17,8
	ΑΝΕΡΓΟΣ	63	22,4	22,8	40,6
	ΦΟΙΤΗΤΗΣ	164	58,4	59,4	100,0
	Total	276	98,2	100,0	
Missing	System	5	1,8		
Total		281	100,0		

Οι 17 μετανάστες εργάζονται σαν ειδικευμένοι εργάτες (6%), οι 21 σαν ανειδίκευτοι εργάτες (7,5%), οι 6 είναι επιχειρηματίες (2,1%), οι 5 κάνουν επιστημονική εργασία (1,8%), 63 είναι άνεργοι (22,4%) ενώ 164 είναι φοιτητές (58,4%) και δεν απάντησαν 5 μετανάστες (1,8%).

Ποιος είναι ο βαθμός ικανοποίησης σας από τη διαμονή σας στην Ελλάδα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΚΑΘΟΛΟΥ	4	1,4	1,4	1,4
	ΛΙΓΟ	35	12,5	12,5	13,9
	ΑΡΚΕΤΑ	116	41,3	41,3	55,2
	ΠΟΛΥ	82	29,2	29,2	84,3
	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ	44	15,7	15,7	100,0
	Total	281	100,0	100,0	

Στην ερώτηση «ποιος είναι ο βαθμός ικανοποίησής σας από τη διαμονή σας στην Ελλάδα» οι 4 απάντησαν καθόλου (1,4%), οι 35 λίγο (12,5%), οι 116 αρκετά (41,3%), οι 82 πολύ (29,2%) και οι 44 πάρα πολύ (15,7%)

1. Πιστεύετε πως ο πολιτικός λόγος των κομμάτων συμβάλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών (ναι)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	43	15,3	16,9	16,9
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	52	18,5	20,5	37,4
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	62	22,1	24,4	61,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ	80	28,5	31,5	93,3
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	17	6,0	6,7	100,0
	Total	254	90,4	100,0	
Missing	System	27	9,6		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 43 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (15,3%), οι 52 διαφωνούν (18,5%), οι 62 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (22,1%), οι 80 συμφωνούν (28,5%), οι 17 συμφωνούν απολύτως (9,6%) και οι 27 δεν μας απάντησαν (9,6%).

2.1 Οι νέοι σε ηλικία μετανάστες είναι πιο πρόθυμοι να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	20	7,1	9,8	9,8
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	40	14,2	19,5	29,3
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	41	14,6	20,0	49,3
	ΣΥΜΦΩΝΩ	84	29,9	41,0	90,2
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	20	7,1	9,8	100,0
	Total	205	73,0	100,0	
Missing	System	76	27,0		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 20 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (7,1%), οι 40 διαφωνούν (14,2%), οι 41 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (14,6%), οι 84

συμφωνούν (29,9%), οι 17 συμφωνούν απολύτως (7,1%) και οι 76 δεν μας απάντησαν (27%).

2.2 Ενδιαφέρονται να επιλύσουν μέσω της πολιτικής κοινωνικοποίησής τους τα καθημερινά προβλήματα διαβίωσης και εργασίας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	24	8,5	11,8	11,8
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	39	13,9	19,1	30,9
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	43	15,3	21,1	52,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ	73	26,0	35,8	87,7
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	25	8,9	12,3	100,0
	Total	204	72,6	100,0	
Missing	System	77	27,4		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 24 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (8,5%), οι 39 διαφωνούν (15,3%), οι 43 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (15,3%), οι 73 συμφωνούν (26%), οι 25 συμφωνούν απολύτως (8,9%) και οι 77 δεν μας απάντησαν (27,4%).

2.3 Επιθυμούν να προσφέρουν στους ίδιους και στις οικογένειές τους ένα καλύτερο μέλλον στην Ελλάδα και για το λόγο αυτό θα πρέπει να αποφασίσουν σχετικά με τις πολιτικές δυνάμεις που θα ακολουθήσουν

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	19	6,8	9,2	9,2
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	31	11,0	15,0	24,3
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	47	16,7	22,8	47,1
	ΣΥΜΦΩΝΩ	77	27,4	37,4	84,5
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	32	11,4	15,5	100,0
	Total	206	73,3	100,0	
Missing	System	75	26,7		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 19 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (6,8%), οι 31 διαφωνούν (11%), οι 47 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (19,7%), οι 77 συμφωνούν (27,4%), οι 32 συμφωνούν απολύτως (11,4%) και οι 75 δεν μας απάντησαν (26,7%)

3.1 Οι νέοι έχουν απαξιώσει πλέον τους πολιτικούς και δεν νοιάζονται για την πολιτική κατάσταση στη χώρα που κατοικούν και δραστηριοποιούνται

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	21	7,5	11,2	11,2
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	27	9,6	14,4	25,7
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	33	11,7	17,6	43,3
	ΣΥΜΦΩΝΩ	78	27,8	41,7	85,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	28	10,0	15,0	100,0
	Total	187	66,5	100,0	
Missing	System	94	33,5		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 21 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (7,5%), οι 27 διαφωνούν (9,6%), οι 33 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (11,7%), οι 78 συμφωνούν (27,8%), οι 28 συμφωνούν απολύτως (10%) και οι 94 δεν μας απάντησαν (33,5%).

3.2 Ο πολιτικός λόγος θεωρείται "ξύλινος"

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	11	3,9	6,0	6,0
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	13	4,6	7,1	13,1
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	40	14,2	21,9	35,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ	71	25,3	38,8	73,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	48	17,1	26,2	100,0
	Total	183	65,1	100,0	
Missing	System	98	34,9		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 11 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (3,9%), οι 13 διαφωνούν (4,6%), οι 40 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (14,2%), οι 71 συμφωνούν (25,3%), οι 48 συμφωνούν απολύτως (17,1%) και οι 98 δεν μας απάντησαν (34,9%).

3.3 Οι πολιτικοί ενδιαφέρονται μόνο για το συμφέρον τους

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	5	1,8	2,7	2,7
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	5	1,8	2,7	5,3
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	22	7,8	11,7	17,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ	71	25,3	37,8	54,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	85	30,2	45,2	100,0
	Total	188	66,9	100,0	
Missing	System	93	33,1		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 5 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (1,8%), οι 5 διαφωνούν (1,8%), οι 22 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (7,8%), οι 71 συμφωνούν (25,3%), οι 85 συμφωνούν απολύτως (30,2%) και οι 93 δεν μας απάντησαν (33,1%).

3.4 Οι πολιτικοί θυμούνται τους μετανάστες μόνο όταν τους συμφέρει για να πάρουν ψήφους

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	4	1,4	2,1	2,1
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	8	2,8	4,2	6,3
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	22	7,8	11,5	17,7
	ΣΥΜΦΩΝΩ	64	22,8	33,3	51,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	94	33,5	49,0	100,0
	Total	192	68,3	100,0	
Missing	System	89	31,7		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 4 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (1,4%), οι 8 διαφωνούν (2,8%), οι 22 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (7,8%), οι 64 συμφωνούν (22,8%), οι 94 συμφωνούν απολύτως (33,5%) και οι 89 δεν μας απάντησαν (31,7%).

3.5 Μόνος σκοπός των κομμάτων είναι η χειραγώγηση των πολιτών μέσα από πελατειακές σχέσεις

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	4	1,4	2,2	2,2
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	7	2,5	3,8	5,9
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	57	20,3	30,8	36,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ	66	23,5	35,7	72,4
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	51	18,1	27,6	100,0
	Total	185	65,8	100,0	
Missing	System	96	34,2		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 4 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (1,4%), οι 7 διαφωνούν (2,5%), οι 57 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (20,3%), οι 66

συμφωνούν (23,5%), οι 51 συμφωνούν απολύτως (23,5%) και οι 96 δεν μας απάντησαν (34,2%).

3.6 Έως σήμερα δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη πολιτική για το μεταναστευτικό

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	9	3,2	4,7	4,7
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	10	3,6	5,2	9,9
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	46	16,4	24,1	34,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ	63	22,4	33,0	67,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	63	22,4	33,0	100,0
	Total	191	68,0	100,0	
Missing	System	90	32,0		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 9 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (3,2%), οι 10 διαφωνούν (3,6%), οι 46 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (16,4%), οι 63 συμφωνούν (22,4%), οι 63 συμφωνούν απολύτως (22,4%) και οι 90 δεν μας απάντησαν (32%).

4 Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες είναι ιδιαίτερα σημαντικός αφού βοηθά ενεργά στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	23	8,2	8,5	8,5
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	28	10,0	10,3	18,8
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	92	32,7	33,9	52,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ	95	33,8	35,1	87,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	33	11,7	12,2	100,0
	Total	271	96,4	100,0	
Missing	System	10	3,6		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 23 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (8,2%), οι 28 διαφωνούν (10%), οι 92 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (32,4%), οι 95 συμφωνούν (33,8%), οι 33 συμφωνούν απολύτως (11,7%) και οι 10 δεν μας απάντησαν (3,6%).

5 Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες λογίζεται ως θετικός αφού μπορεί να συμβάλει στην διάδοση των πολιτικών ιδεών στην ευρύτερη κοινωνία

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	12	4,3	4,5	4,5
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	42	14,9	15,7	20,2
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	84	29,9	31,5	51,7
	ΣΥΜΦΩΝΩ	98	34,9	36,7	88,4
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	31	11,0	11,6	100,0
	Total	267	95,0	100,0	
Missing	System	14	5,0		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 12 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (4,3%), οι 42 διαφωνούν (14,9%), οι 84 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (29,9%), οι 98 συμφωνούν (34,9%), οι 31 συμφωνούν απολύτως (11%) και οι 14 δεν μας απάντησαν (5%).

6 Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες μπορεί να κατευθύνει τις συμπεριφορές των συγκεκριμένων ατόμων με σκοπό την δημιουργία θετικών η αρνητικών συναισθημάτων προς τους πολιτικούς

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	13	4,6	4,8	4,8
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	22	7,8	8,1	12,9
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	65	23,1	23,9	36,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ	113	40,2	41,5	78,3
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	59	21,0	21,7	100,0
	Total	272	96,8	100,0	
Missing	System	9	3,2		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 13 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (4,6%), οι 22 διαφωνούν (7,8%), οι 65 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (23,1%), οι 113 συμφωνούν (40,2%), οι 59 συμφωνούν απολύτως (21%) και οι 9 δεν μας απάντησαν (3,2%).

7 Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την παραγωγή συζητήσεων και απόψεων των πολιτικών από το γραπτό λόγο - εφημερίδες και έντυπο υλικό

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	28	10,0	10,4	10,4
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	38	13,5	14,2	24,6
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	105	37,4	39,2	63,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ	80	28,5	29,9	93,7
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	17	6,0	6,3	100,0
	Total	268	95,4	100,0	
Missing	System	13	4,6		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 28 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (10%), οι 38 διαφωνούν (13,5%), οι 105 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (37,4%), οι 80 συμφωνούν (28,5%), οι 17 συμφωνούν απολύτως (6%) και οι 13 δεν μας απάντησαν (4,6%).

8. Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με τη διατύπωση απόψεων εκ μέρους των πολιτικών στην τηλεόραση

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	21	7,5	7,9	7,9
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	23	8,2	8,6	16,5
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	74	26,3	27,7	44,2
	ΣΥΜΦΩΝΩ	128	45,6	47,9	92,1
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	21	7,5	7,9	100,0
	Total	267	95,0	100,0	
Missing	System	14	5,0		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 21 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (7,5%), οι 23 διαφωνούν (8,2%), οι 74 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (26,3%), οι 128 συμφωνούν (45,6%), οι 21 συμφωνούν απολύτως (7,5%) και οι 14 δεν μας απάντησαν (5%).

9. Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την πολιτική ιδεολογία που αναπτύσσει το κάθε κόμμα για τους μετανάστες και τα μέτρα ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	20	7,1	7,5	7,5
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	35	12,5	13,1	20,6
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	81	28,8	30,3	50,9
	ΣΥΜΦΩΝΩ	100	35,6	37,5	88,4
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	31	11,0	11,6	100,0
	Total	267	95,0	100,0	
Missing	System	14	5,0		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 20 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (7,1%), οι 35 διαφωνούν (12,5%), οι 81 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (28,8%), οι 100 συμφωνούν (35,6%), οι 31 συμφωνούν απολύτως (11%) και οι 14 δεν μας απάντησαν (5%).

10. Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την προθυμία του κάθε μετανάστη για συμμετοχή στα κοινά της κοινωνίας που ζει καθώς και για να ακούσει τον λόγο των πολιτικών της χώρας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	19	6,8	7,0	7,0
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	22	7,8	8,1	15,1
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	70	24,9	25,8	41,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ	124	44,1	45,8	86,7
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	36	12,8	13,3	100,0
	Total	271	96,4	100,0	
Missing	System	10	3,6		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 19 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (6,8%), οι 22 διαφωνούν (7,8%), οι 70 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (24,9%), οι 124 συμφωνούν (44,1%), οι 36 συμφωνούν απολύτως (12,8%) και οι 10 δεν μας απάντησαν (3,6%).

11.Το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας σχετίζεται άμεσα με τις προηγούμενες συνθήκες της ζωής στην χώρα καταγωγής

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	19	6,8	7,0	7,0
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	37	13,2	13,6	20,6
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	65	23,1	23,9	44,5
	ΣΥΜΦΩΝΩ	89	31,7	32,7	77,2
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	62	22,1	22,8	100,0
	Total	272	96,8	100,0	
Missing	System	9	3,2		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 19 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (6,8%), οι 37 διαφωνούν (13,2%), οι 65 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (23,1%), οι 89 συμφωνούν (31,7%), οι 62 συμφωνούν απολύτως (22,1%) και οι 9 δεν μας απάντησαν (3,2%).

12.Το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας σχετίζεται άμεσα με την διαμόρφωση της πολιτικής του ταυτότητας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	18	6,4	6,8	6,8
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	35	12,5	13,3	20,2
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	70	24,9	26,6	46,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ	111	39,5	42,2	89,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	29	10,3	11,0	100,0
	Total	263	93,6	100,0	
Missing	System	18	6,4		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 18 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (6,4%), οι 35 διαφωνούν (12,5%), οι 70 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (24,9%), οι 111 συμφωνούν (39,5%), οι 29 συμφωνούν απολύτως (10,3%) και οι 18 δεν μας απάντησαν (6,4%).

13. Το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας σχετίζεται άμεσα με το πως αντιλαμβάνεται ο ίδιος την πολιτική κατάσταση στη χώρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	10	3,6	3,7	3,7
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	28	10,0	10,4	14,1
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	52	18,5	19,3	33,5
	ΣΥΜΦΩΝΩ	141	50,2	52,4	85,9
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	38	13,5	14,1	100,0
	Total	269	95,7	100,0	
Missing	System	12	4,3		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 10 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (3,6%), οι 28 διαφωνούν (10%), οι 52 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (18,5%), οι 141 συμφωνούν (50,2%), οι 38 συμφωνούν απολύτως (13,5%) και οι 12 δεν μας απάντησαν (4,3%).

14. Το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας σχετίζεται άμεσα με το πόσο κοινωνικοποιημένος και ενσωματωμένος αισθάνεται ο ίδιος στην κοινωνία που ζει

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	6	2,1	2,2	2,2
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	23	8,2	8,4	10,6
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	55	19,6	20,1	30,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ	128	45,6	46,9	77,7
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	61	21,7	22,3	100,0
	Total	273	97,2	100,0	
Missing	System	8	2,8		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 6 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (2,1%), οι 23 διαφωνούν (8,2%), οι 55 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (19,6%), οι 128 συμφωνούν (45,6%), οι 61 συμφωνούν απολύτως (21,7%) και οι 8 δεν μας απάντησαν (2,8%).

15. Το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας σχετίζεται άμεσα με τις επιλογές του νέου αναφορικά με το κόμμα που ψηφίζει στις εκλογές

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	21	7,5	8,0	8,0
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	31	11,0	11,7	19,7
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	72	25,6	27,3	47,0
	ΣΥΜΦΩΝΩ	100	35,6	37,9	84,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	40	14,2	15,2	100,0
	Total	264	94,0	100,0	
Missing	System	17	6,0		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 21 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (7,5%), οι 31 διαφωνούν (11%), οι 72 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (25,6%), οι 100 συμφωνούν (35,6%), οι 40 συμφωνούν απολύτως (14,2%) και οι 17 δεν μας απάντησαν (6%).

16. Ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης θεωρείται ως ιδιαίτερα σημαντικός αφού τα παιδιά μπορούν να διαμορφώσουν σχετική αντίληψη για την πολιτική κατάσταση στη χώρα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	23	8,2	8,5	8,5
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	45	16,0	16,6	25,1
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	47	16,7	17,3	42,4
	ΣΥΜΦΩΝΩ	95	33,8	35,1	77,5
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	61	21,7	22,5	100,0
	Total	271	96,4	100,0	
Missing	System	10	3,6		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 23 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (8,2%), οι 45 διαφωνούν (16%), οι 47 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (16,7%), οι 95 συμφωνούν (33,8%), οι 61 συμφωνούν απολύτως (21,7%) και οι 10 δεν μας απάντησαν (3,6%).

17. Ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης θεωρείται ως μικρός αφού στο σχολικό πρόγραμμα και στα βιβλία δεν γίνεται λόγος για τα πολιτικά γεγονότα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	39	13,9	14,8	14,8
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	59	21,0	22,4	37,3
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	60	21,4	22,8	60,1
	ΣΥΜΦΩΝΩ	81	28,8	30,8	90,9
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	24	8,5	9,1	100,0
	Total	263	93,6	100,0	
Missing	System	18	6,4		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 39 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (13,9%), οι 59 διαφωνούν (21%), οι 60 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (21,4%), οι 81 συμφωνούν (28,8%), οι 24 συμφωνούν απολύτως (8,5%) και οι 18 δεν μας απάντησαν (6,4%).

18Α .Ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης θεωρείται ως... Διαφορετικός από τα παραπάνω

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	16	5,7	18,8	18,8
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	15	5,3	17,6	36,5
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	29	10,3	34,1	70,6
	ΣΥΜΦΩΝΩ	16	5,7	18,8	89,4
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	9	3,2	10,6	100,0
	Total	85	30,2	100,0	
Missing	System	196	69,8		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 16 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (5,7%), οι 15 διαφωνούν (5,3%), οι 29 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (10,3%), οι 16 συμφωνούν (5,7%), οι 9 συμφωνούν απολύτως (3,2%) και οι 196 δεν μας απάντησαν (69,8%).

18Β. Προσδιορίστε

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΑΔΙΑΦΟΡΟΣ	5	1,8	11,9	11,9
	ΔΕΝ ΑΣΧΟΛΕΙΤΑΙ ΜΕ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	11	3,9	26,2	38,1
	ΔΕΝ ΝΟΙΑΖΕΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	1	,4	2,4	40,5
	ΔΕΝ ΠΗΓΑ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	21	7,5	50,0	90,5
	ΕΘΕΛΟΤΥΦΛΕΙ	4	1,4	9,5	100,0
	Total	42	14,9	100,0	
Missing		239	85,1		
Total		281	100,0		

Οι ερωτηθέντες προσδιόρισαν με ερώτηση ανοιχτού τύπου και άλλους λόγους σχετικά με το ρόλο του σχολείου στην διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης με τους 5 να δηλώνουν ότι ο ρόλος του είναι αδιάφορος (1,8%), οι 11 να δηλώνουν ότι το σχολείο δεν ασχολείται με την πολιτική (3,9%), ένας να δηλώνει ότι δεν ενδιαφέρει τα παιδιά η πολιτική (0,4%), 21 δήλωσαν ότι δεν πήγαν σχολείο στην Ελλάδα (7,5%) και 4 ότι το σχολείο εθελοτυφλεί (7,5%) ενώ δεν απάντησαν 239 άτομα (85,1%).

19. Στην τηλεόραση παρακολουθώ συχνά εκπομπές πολιτικού ενδιαφέροντος οι οποίες με πληροφορούν για τα πολιτικά δρώμενα της συγκεκριμένης περιόδου

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	36	12,8	13,5	13,5
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	63	22,4	23,6	37,1
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	43	15,3	16,1	53,2
	ΣΥΜΦΩΝΩ	97	34,5	36,3	89,5
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	28	10,0	10,5	100,0
	Total	267	95,0	100,0	
Missing	System	14	5,0		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 36 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (12,8%), οι 63 διαφωνούν (22,4%), οι 43 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (15,3%), οι 97 συμφωνούν (34,5%), οι 28 συμφωνούν απολύτως (10%) και οι 14 δεν μας απάντησαν (5%).

20. Επηρεάζομαι από τις πολιτικές εκπομπές που παρακολουθώ και συνεπώς προσπαθώ και εγώ να αντιδρώ σε ότι δεν είναι προς το συμφέρων των μεταναστών

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	41	14,6	15,4	15,4
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	89	31,7	33,5	48,9
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	54	19,2	20,3	69,2
	ΣΥΜΦΩΝΩ	57	20,3	21,4	90,6
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	25	8,9	9,4	100,0
	Total	266	94,7	100,0	
Missing	System	15	5,3		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 41 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (14,6%), οι 89 διαφωνούν (31,7%), οι 54 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (19,2%), οι 57 συμφωνούν (20,3%), οι 25 συμφωνούν απολύτως (8,9%) και οι 15 δεν μας απάντησαν (5,3%).

21. Προσπαθώ να ενημερώνομαι για όλες τις πολιτικές εξελίξεις που αφορούν την διαβίωση και το μέλλον των μεταναστών

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	21	7,5	7,7	7,7
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	34	12,1	12,5	20,1
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	45	16,0	16,5	36,6
	ΣΥΜΦΩΝΩ	128	45,6	46,9	83,5
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	45	16,0	16,5	100,0
	Total	273	97,2	100,0	
Missing	System	8	2,8		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 21 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (7,5%), οι 34 διαφωνούν (12,1%), οι 45 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (16%), οι 128 συμφωνούν (45,6%), οι 45 συμφωνούν απολύτως (16%) και οι 8 δεν μας απάντησαν (2,8%).

22. Εφόσον θα είχα το δικαίωμα ψήφου θα ψήφιζα σε κάθε εκλογική διαδικασία με σκοπό την συμβολή μου στην καλύτερη οργάνωση και λειτουργία της κοινωνίας που ζω

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	5	1,8	1,9	1,9
	ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	8	2,8	3,0	4,9
	ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	39	13,9	14,8	19,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ	108	38,4	41,1	60,8
	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	103	36,7	39,2	100,0
	Total	263	93,6	100,0	
Missing	System	18	6,4		
Total		281	100,0		

Στην παραπάνω ερώτηση οι 5 ερωτηθέντες διαφωνούν απολύτως (1,8%), οι 8 διαφωνούν (2,8%), οι 39 ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (13,9%), οι 108 συμφωνούν (38,4%), οι 103 συμφωνούν απολύτως (36,7%) και οι 18 δεν μας απάντησαν (6,4%).

23. Έχετε δικαίωμα ψήφου

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΝΑΙ	113	40,2	40,6	40,6
	ΟΧΙ	150	53,4	54,0	94,6
	ΔΕΝ ΞΕΡΩ	15	5,3	5,4	100,0
	Total	278	98,9	100,0	
Missing	System	3	1,1		
Total		281	100,0		

Οι 113 ερωτηθέντες έχουν δικαίωμα ψήφου (40,2%) και οι 150 δεν έχουν δικαίωμα ψήφου (53,4%). Οι 15 δεν γνωρίζουν εάν έχουν δικαίωμα ψήφου (5,3%) ενώ δεν μας απάντησαν 3 άτομα (1,1%).

24. Θα θέλατε να είχατε

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΝΑΙ	143	50,9	70,8	70,8
	ΟΧΙ	28	10,0	13,9	84,7
	ΔΕΝ ΞΕΡΩ	31	11,0	15,3	100,0
	Total	202	71,9	100,0	
Missing	System	79	28,1		
Total		281	100,0		

Οι 143 ερωτηθέντες θα θέλανε να έχουν δικαίωμα ψήφου (50,9%) και οι 28 δεν θα θέλανε να έχουν δικαίωμα ψήφου (10%). Οι 31 δεν γνωρίζουν εάν θα θέλανε να έχουν δικαίωμα ψήφου (11%) ενώ δεν μας απάντησαν 79 άτομα (28,9%).

25. Θεωρείτε πως θα πρέπει να δοθεί δικαίωμα ψήφου στους μετανάστες

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΝΑΙ	190	67,6	68,8	68,8
	ΟΧΙ	10	3,6	3,6	72,5
	ΔΕΝ ΞΕΡΩ	76	27,0	27,5	100,0
	Total	276	98,2	100,0	
Missing	System	5	1,8		
Total		281	100,0		

Οι 190 ερωτηθέντες θεωρούν ότι πρέπει να δοθεί δικαίωμα ψήφου στους μετανάστες (67,6%) και οι 10 δεν θα θέλανε να δοθεί δικαίωμα ψήφου στους μετανάστες (3,6%). Οι 76 δεν γνωρίζουν εάν θα θέλανε να δοθεί δικαίωμα ψήφου στους μετανάστες (27%) ενώ δεν μας απάντησαν 5 άτομα (1,8%).

26. Αγοράζετε εφημερίδες πολιτικού περιεχομένου

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΝΑΙ	48	17,1	17,3	17,3
	ΟΧΙ	224	79,7	80,9	98,2
	ΔΕΝ ΞΕΡΩ	5	1,8	1,8	100,0
	Total	277	98,6	100,0	
Missing	System	4	1,4		
Total		281	100,0		

Οι 48 μετανάστες αγοράζουν εφημερίδες πολιτικού περιεχομένου (17,1%), ενώ οι 224 όχι (79,7%). Οι 5 δεν ξέρουν εάν αγοράζουν εφημερίδες πολιτικού περιεχομένου (1,8%) ενώ δεν μας έχουν απαντήσει 4 άτομα (1,4%).

27. Διαβάζετε ειδησεογραφικές διαδικτυακές ιστοσελίδες

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΝΑΙ	180	64,1	64,7	64,7
	ΟΧΙ	92	32,7	33,1	97,8
	ΔΕΝ ΞΕΡΩ	6	2,1	2,2	100,0
	Total	278	98,9	100,0	
Missing	System	3	1,1		
Total		281	100,0		

Οι 180 μετανάστες διαβάζουν ειδησεογραφικές διαδικτυακές ιστοσελίδες (64,1%), ενώ οι 92 όχι (32,7%). Οι 6 δεν ξέρουν εάν διαβάζουν ειδησεογραφικές διαδικτυακές ιστοσελίδες (2,1%) ενώ δεν μας έχουν απαντήσει 3 άτομα (1,1%).

28. Σας ενδιαφέρει η πολιτική κατάσταση στη χώρα προέλευσης σας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΝΑΙ	177	63,0	65,6	65,6
	ΟΧΙ	71	25,3	26,3	91,9
	ΔΕΝ ΞΕΡΩ	22	7,8	8,1	100,0
	Total	270	96,1	100,0	
Missing	System	11	3,9		
Total		281	100,0		

Οι 177 μετανάστες ενδιαφέρονται για την πολιτική κατάσταση της χώρας προέλευσης (63%), ενώ οι 71 όχι (25,3%). Οι 22 δεν ξέρουν εάν ενδιαφέρονται για την πολιτική κατάσταση της χώρας προέλευσης (7,8%) ενώ δεν μας έχουν απαντήσει 11 άτομα (3,9%).

29. Εάν ναι πως ενημερώνεστε για την κατάσταση αυτή

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΑΠΟ ΑΛΛΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	4	1,4	2,2	2,2
	ΑΠΟ ΑΛΛΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	1	,4	,6	2,8
	ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	98	34,9	54,1	56,9
	ΜΜΕ	26	9,3	14,4	71,3
	ΜΜΕ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	40	14,2	22,1	93,4
	ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ	6	2,1	3,3	96,7
	ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	1	,4	,6	97,2
	ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΜΜΕ	5	1,8	2,8	100,0
	Total	181	64,4	100,0	
Missing		100	35,6		
Total		281	100,0		

Οι 4 μετανάστες ενημερώνονται σχετικά με την πολιτική κατάσταση της χώρας προέλευσης από άλλους μετανάστες (1,4%), 1 άτομο από άλλους μετανάστες και διαδίκτυο (0,4%), 98 άτομα αποκλειστικά από το διαδίκτυο (34,9%), 26 άτομα από ΜΜΕ (9,3%), 40 άτομα από ΜΜΕ και διαδίκτυο (14,2%), 6 άτομα από συγγενείς (2,1%), 1 άτομο από συγγενείς και διαδίκτυο (0,4%), 5 άτομα από συγγενείς και ΜΜΕ (1,8%) ενώ δεν μας απάντησαν 100 άτομα (35,6%).

30. Η πολιτική κατάσταση στη χώρα προέλευσης σας επηρεάζει τη διαμονή σας στην Ελλάδα

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΝΑΙ	75	26,7	27,3	27,3
	ΟΧΙ	170	60,5	61,8	89,1
	ΔΕΝ ΞΕΡΩ	30	10,7	10,9	100,0
	Total	275	97,9	100,0	
Missing	System	6	2,1		
Total		281	100,0		

Στους 75 μετανάστες επηρεάζεται η διαμονή τους στην Ελλάδα από την πολιτική κατάσταση στη χώρα τους (26,7%), ενώ για τους 170 όχι (60,5%). Οι 30 δεν ξέρουν εάν επηρεάζεται η διαμονή τους στην Ελλάδα από την πολιτική κατάσταση στη χώρα τους (10,7%) ενώ δεν μας έχει απαντήσει 6 άτομα (2,1%).

31. Θα θέλατε να επιστρέψετε στη χώρα σας;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΝΑΙ	52	18,5	18,8	18,8
	ΟΧΙ	134	47,7	48,4	67,1
	ΔΕΝ ΞΕΡΩ	91	32,4	32,9	100,0
	Total	277	98,6	100,0	
Missing	System	4	1,4		
Total		281	100,0		

Τέλος 52 μετανάστες θα θέλανε να επιστρέψουνε στη χώρα τους (18,5%) ενώ 134 δεν θα θέλανε (47,7%). Οι 91 δεν γνωρίζουν εάν θα το θέλανε να επιστρέψουνε στη χώρα τους, ενώ δεν μας απάντησαν 4 άτομα (1,4%).

6.2. Ανάλυση ερωτημάτων και έλεγχος

Το πρώτο ερώτημα εξετάζει αν και με ποιο τρόπο ο επίσημος πολιτικός λόγος των κομμάτων αναφορικά με τους μετανάστες συμβάλλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών οι οποίοι σε γενικές γραμμές χωρίζονται στις εξής βασικές κατηγορίες:

I. Σε αυτούς που ήρθαν σε μικρή ηλικία, έφτασαν και διένυσαν την εφηβική ηλικία στην Ελλάδα.

II. Σε αυτούς που ήρθαν στην Ελλάδα σε εφηβική ηλικία.

III. τέλος, σε αυτούς που γεννήθηκαν στη χώρα μας.

Πίνακας 1: *Πιστεύετε πως ο πολιτικός λόγος των κομματών συμβάλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών (ναι)*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	11	13,6%	6	31,6%	10	12,3%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	19	23,5%	2	10,5%	18	22,2%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	21	25,9%	3	15,8%	21	25,9%
ΣΥΜΦΩΝΩ	25	30,9%	8	42,1%	27	33,3%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	5	6,2%	0	0,0%	5	6,2%

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των απαντήσεων Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την ερώτηση «πιστεύετε πως ο πολιτικός λόγος των κομμάτων συμβάλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών» σε ποσοστό 37,1%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 25,9% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 37,1%.

Όσοι μετανάστες ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την ερώτηση «πιστεύετε πως ο πολιτικός λόγος των κομμάτων συμβάλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών» σε ποσοστό 42,1%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 15,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 42,1%.

Όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την ερώτηση «πιστεύεται πως ο πολιτικός λόγος των κομμάτων συμβάλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών» σε ποσοστό 34,5%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 25,9% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 39,5%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=0.516, df=2, Sig=0.598).

Προκειμένου να διερευνηθούν οι παράμετροι που διαμορφώνουν την παραπάνω στάση των μεταναστών σχετικά με το βαθμό στον οποίο ο πολιτικός λόγος συμβάλλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων στη χώρα μας εξετάστηκαν σειρά ερωτημάτων που έχουν σχέση με το πως ο πολιτικός λόγος ωθεί τους νέους μετανάστες στην πολιτική τους ενεργοποίηση και στη σχέση τους με τα κόμματα και κατά πόσο έχουν επηρεαστεί στην επιλογή τους αυτή από τον πολιτικό λόγο των κομμάτων για τους μετανάστες.

Στους πίνακες 2,3,4 που ακολουθούν εξετάζονται οι απόψεις των μεταναστών για τους παράγοντες που επηρεάζουν τη θετική τους στάση απέναντι στον πολιτικό λόγο των κομμάτων.

Πίνακας 2: *Οι νέοι σε ηλικία μετανάστες είναι πιο πρόθυμοι να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών.*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	7	10,0%	1	5,9%	7	11,5%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	14	20,0%	6	35,3%	9	14,8%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	13	18,6%	5	29,4%	13	21,3%
ΣΥΜΦΩΝΩ	27	38,6%	4	23,5%	26	42,6%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	9	12,9%	1	5,9%	6	9,8%

Σύμφωνα με τις απαντήσεις που δόθηκαν παρατηρούμε ότι οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «οι νέοι σε ηλικία μετανάστες είναι πιο πρόθυμοι να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών» σε ποσοστό 51,5%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 18,6% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 30%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 29,4%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 29,4% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 41,2%.

Οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 52,4%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 21,3% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 26,3%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=0.708, df=2, Sig=0.494).

Πίνακας 3: *Ενδιαφέρονται να επιλύσουν μέσω της πολίτικης κοινωνικοποίησής τους τα καθημερινά προβλήματα διαβίωσης και εργασίας*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	10	14,5%	2	11,8%	5	8,2%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	12	17,4%	3	17,6%	10	16,4%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	16	23,2%	6	35,3%	10	16,4%
ΣΥΜΦΩΝΩ	22	31,9%	5	29,4%	26	42,6%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	9	13,0%	1	5,9%	10	16,4%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι οι νέοι σε ηλικία μετανάστες «ενδιαφέρονται να επιλύσουν μέσω της πολιτικής κοινωνικοποίησής τους τα καθημερινά προβλήματα διαβίωσης και εργασίας» σε ποσοστό 44,9%, δεν

εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 23,2% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 31,9%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 35,3%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 35,3% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 24,6%.

Οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 59%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 16,4% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 29,4%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=0.708, df=2, Sig=0.494).

Πίνακας 4: *Επιθυμούν αν προσφέρουν στους ίδιους και στις οικογένειές τους ένα καλύτερο μέλλον στην Ελλάδα και για το λόγο αυτό θα πρέπει να αποφασίσουν σχετικά με τις πολιτικές δυνάμεις που θα ακολουθήσουν*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	7	9,9%	1	5,9%	5	8,1%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	10	14,1%	3	17,6%	8	12,9%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	14	19,7%	3	17,6%	13	21,0%
ΣΥΜΦΩΝΩ	27	38,0%	7	41,2%	25	40,3%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	13	18,3%	3	17,6%	11	17,7%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι οι νέοι σε ηλικία μετανάστες «επιθυμούν να προσφέρουν στους ίδιους και στις οικογένειες τους ένα καλύτερο μέλλον στην Ελλάδα και για το λόγο αυτό θα πρέπει να αποφασίσουν σχετικά με τις πολιτικές δυνάμεις που θα ακολουθήσουν» σε ποσοστό 56,3%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 19,7% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 24%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 58,8%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 17,6% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 23,5%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 58%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 21% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 21%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=0.047, df=2, Sig=0.954).

Στους πίνακες 5,6,7,8,9,10 που ακολουθούν εξετάζονται οι απόψεις των μεταναστών για τους παράγοντες που επηρεάζουν αρνητικά τη στάση τους απέναντι στον πολιτικό λόγο των κομμάτων.

Πίνακας 5: *Οι νέοι έχουν απαξιώσει πλέον τους πολιτικούς και δεν νοιάζονται για την πολιτική κατάσταση στη χώρα που κατοικούν και δραστηριοποιούνται*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	12	21,1%	3	21,4%	1	1,9%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	10	17,5%	3	21,4%	4	7,7%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	8	14,0%	1	7,1%	10	19,2%
ΣΥΜΦΩΝΩ	16	28,1%	5	35,7%	30	57,7%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	11	19,3%	2	14,3%	7	13,5%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι οι νέοι σε ηλικία μετανάστες «έχουν απαξιώσει πλέον τους πολιτικούς και δεν νοιάζονται για την πολιτική κατάσταση στη χώρα που κατοικούν και δραστηριοποιούνται» σε ποσοστό 47,4%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 14% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 38,6%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 50%, δεν εκφράζουν

άποψη σε ποσοστό 7,1% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 42,8%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 71,2%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 19,2% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 9,6%.

Test of Homogeneity of Variances

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
14,588	2	120	,000

Από τον πίνακα Test of Homogeneity of Variances παρατηρούμε ότι ο στατιστικός έλεγχος διασπορών με το κριτήριο Levene δίνει τιμή $p=0.000<0.05$ και συνεπώς υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις διασπορές των δειγμάτων και άρα δεν μπορούμε να εφαρμόσουμε την ANOVA. Θα χρησιμοποιήσουμε το αντίστοιχο μη παραμετρικό Kruskal Wallis Test και παρατηρούμε ότι δεν παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p=0.055>0.05$).

Πίνακας 6: *ο πολιτικός λόγος θεωρείται "ξύλινος"*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	5	9,1%	3	21,4%	0	0,0%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	4	7,3%	2	14,3%	4	7,7%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	13	23,6%	2	14,3%	11	21,2%
ΣΥΜΦΩΝΩ	19	34,5%	6	42,9%	19	36,5%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	14	25,5%	1	7,1%	18	34,6%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο πολιτικός λόγος θεωρείται «ξύλινος» σε ποσοστό 60%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 23,6% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 16,4%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 50%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 14,3% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 35,7%.

Οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 71,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 21,2% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 7,7%.

Test of Homogeneity of Variances

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΘΕΩΡΕΙΤΑΙ "ΞΥΛΙΝΟΣ"

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
3,533	2	118	,032

Από τον πίνακα Test of Homogeneity of Variances παρατηρούμε ότι ο στατιστικός έλεγχος διασπορών με το κριτήριο Levene δίνει τιμή $p=0.032<0.05$ και συνεπώς υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις διασπορές των δειγμάτων και άρα δεν μπορούμε να εφαρμόσουμε την ANOVA. Θα χρησιμοποιήσουμε το αντίστοιχο μη παραμετρικό Kruskal Wallis Test.

Test Statistics[a,b]

	Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΘΕΩΡΕΙΤΑΙ "ΞΥΛΙΝΟΣ"
Chi-Square	6,603
Df	2
Asymp. Sig.	,037

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Από το Kruskal Wallis Test παρατηρούμε ότι παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές ($p=0.037<0.05$).

Στο θηκόγραμμα που ακολουθεί αποτυπώνονται παραστατικά οι διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται στις απαντήσεις του δείγματος.

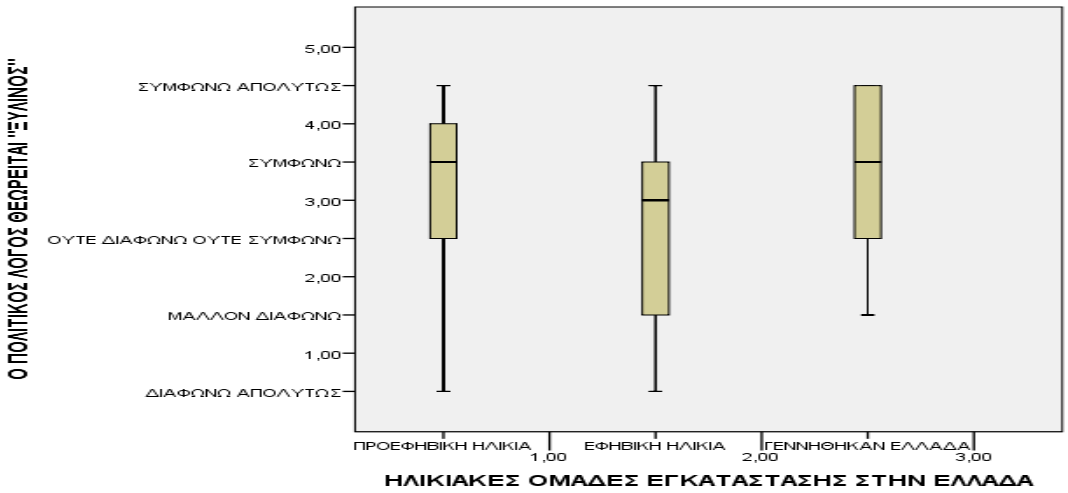

Παρατηρούμε ότι οι μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα σε εφηβική ηλικία έχουν χαμηλότερη διάμεσο από τις άλλες 2 ηλικιακές κατηγορίες μεταναστών γεγονός που δημιουργεί στατιστικά σημαντική διαφορά στις απαντήσεις τους.

Πίνακας 7: *Οι πολιτικοί ενδιαφέρονται μόνο για το συμφέρον τους*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	1	1,8%	1	7,1%	2	3,9%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	3	5,4%	1	7,1%	0	0,0%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	8	14,3%	3	21,4%	4	7,8%
ΣΥΜΦΩΝΩ	23	41,1%	5	35,7%	19	37,3%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	21	37,5%	4	28,6%	26	51,0%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «οι πολιτικοί ενδιαφέρονται μόνο για το συμφέρων τους» σε ποσοστό 78,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 14,3% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 7,2%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 64,3%, δεν

εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 21,4% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 14,1%.

Οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 88,3%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 7,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 3,9%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=2,291, df=2, Sig=0.106).

Πίνακας 8: *Οι πολιτικοί θυμούνται τους μετανάστες μόνο όταν τους συμφέρει για να πάρουν ψήφους*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	2	3,3%	1	7,1%	1	1,9%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	3	5,0%	0	0,0%	2	3,8%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	7	11,7%	4	28,6%	1	1,9%
ΣΥΜΦΩΝΩ	18	30,0%	6	42,9%	19	36,5%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	30	50,0%	3	21,4%	29	55,8%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «οι πολιτικοί θυμούνται τους μετανάστες μόνο όταν τους συμφέρει» σε ποσοστό 80%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 11,7% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 8,3%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 64,3%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 28,6% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 7,1%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 92,3%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 1,9% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 5,7%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=2,815, df=2, Sig=0.064).

Πίνακας 9: *Μόνος σκοπός των κομμάτων είναι η χειραγώγηση των πολιτών μέσα από πελατειακές σχέσεις*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	3	5,5%	1	7,1%	0	0,0%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	1	1,8%	2	14,3%	2	3,9%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	26	47,3%	6	42,9%	13	25,5%
ΣΥΜΦΩΝΩ	17	30,9%	4	28,6%	18	35,3%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	8	14,5%	1	7,1%	18	35,3%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «μόνος σκοπός των κομμάτων είναι η χειραγώγηση των πολιτών μέσα από πελατειακές σχέσεις» σε ποσοστό 45,4%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 47,3% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 7,3%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 35,7%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 42,9% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 21,4%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 70,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 25,5% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 3,9%.

Test of Homogeneity of Variances

ΜΟΝΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΕΙΝΑΙ Η ΧΕΙΡΑΓΩΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
,263	2	117	,769

Από τον πίνακα Test of Homogeneity of Variances παρατηρούμε ότι ο στατιστικός έλεγχος διασπορών με το κριτήριο Levene δίνει τιμή p=0.769>0.05 και συνεπώς δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις διασπορές των δειγμάτων και άρα μπορούμε να εφαρμόσουμε την ANOVA

ANOVA

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	12,263	2	6,131	7,005	,001
Within Groups	102,404	117	,875		
Total	114,667	119			

Από τον πίνακα ANOVA παρατηρούμε ότι p=0.001<0.05 και άρα σε επίπεδο στατιστική σημαντικότητας 0,05 υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις απόψεις των 3 ηλικιακών ομάδων εγκατάστασης στην Ελλάδα.

Multiple Comparisons

Dependent Variable: ΜΟΝΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΕΙΝΑΙ Η ΧΕΙΡΑΓΩΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

	(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	(J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	,32987	,28006	,469	-,3350	,9947
		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	-,54688*	,18187	,009	-,9786	-,1151
	ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	-,32987	,28006	,469	-,9947	,3350
		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	-,87675*	,28228	,007	-1,5468	-,2067
	ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	,54688*	,18187	,009	,1151	,9786
		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	,87675*	,28228	,007	,2067	1,5468
Scheffe	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	,32987	,28006	,502	-,3645	1,0242
		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	-,54688*	,18187	,013	-,9978	-,0960
	ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	-,32987	,28006	,502	-1,0242	,3645
		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	-,87675*	,28228	,010	-1,5766	-,1769
	ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	,54688*	,18187	,013	,0960	,9978
		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	,87675*	,28228	,010	,1769	1,5766

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Από τους ελέγχους Tukey και Scheffe παρατηρούμε ότι η στατιστικά σημαντική διαφορά στις διασπορές των 3 ηλικιακών ομάδων εγκατάστασης στην Ελλάδα εμφανίζεται ανάμεσα στους μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και σε αυτούς που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα (Mean Difference (I-J)=0,54688, $p=0.0092<0.05$) με τους πρώτους να θεωρούν ότι τα κόμματα χρησιμοποιούν τις πελατειακές σχέσεις με σκοπό τη χειραγώγηση των πολιτών. Επίσης σημαντική διαφορά παρατηρείται και μεταξύ των μεταναστών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και αυτών που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα (Mean Difference (I-J)=0,87675, $p=0.007<0.05$), καθώς όπως καταγράφηκε και παραπάνω μόνο το 35,7% των μεταναστών που ήρθαν σε εφηβική ηλικία θεωρεί ότι

οι πολιτικοί χρησιμοποιούν τις πελατειακές σχέσεις ως μέσο χειραγώγησης των πολιτών.

Πίνακας 10: *Έως σήμερα δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη πολιτική για το μεταναστευτικό*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	2	3,4%	2	14,3%	3	5,8%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	2	3,4%	3	21,4%	1	1,9%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	18	31,0%	1	7,1%	12	23,1%
ΣΥΜΦΩΝΩ	24	41,4%	6	42,9%	18	34,6%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	12	20,7%	2	14,3%	18	34,6%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «έως σήμερα δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη πολιτική για το μεταναστευτικό» σε ποσοστό 62,1%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 31% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 6,8%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 57,2%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 7,1% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 35,7%.

Οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 69,2%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 23,1% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 7,7%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=2,341, df=2, Sig=0.101). Σε γενικές γραμμές στο σύνολό τους οι μετανάστες θεωρούν ότι τα πολιτικά κόμματα δεν έχουν διαμορφώσει συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα για το μεταναστευτικό και η επίσημη πολιτεία δεν έχει συγκεκριμένη πολιτική θέση.

Το δεύτερο ερώτημα αφορά στον τρόπο με τον οποίο τα Μ.Μ.Ε. συμβάλουν στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους.

Πίνακας 11: *Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες είναι ιδιαίτερα σημαντικός αφού βοηθά ενεργά στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	10	12,3%	1	5,3%	2	2,2%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	8	9,9%	2	10,5%	12	13,5%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	26	32,1%	7	36,8%	39	43,8%
ΣΥΜΦΩΝΩ	31	38,3%	8	42,1%	29	32,6%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	6	7,4%	1	5,3%	7	7,9%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες είναι ιδιαίτερα σημαντικός αφού βοηθά ενεργά στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης» σε ποσοστό 45,7%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 32,1% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 22,2%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 47,4%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 36,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 15,8%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 40,5%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 43,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 15,7%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=0,338, df=2, Sig=0.714).

Πίνακας 12: *Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες λογίζεται ως θετικός αφού μπορεί να συμβάλει στην διάδοση των πολιτικών ιδεών στην ευρύτερη κοινωνία*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	4	5,1%	2	10,5%	3	3,4%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	13	16,5%	0	0,0%	17	19,3%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	24	30,4%	11	57,9%	29	33,0%
ΣΥΜΦΩΝΩ	29	36,7%	5	26,3%	32	36,4%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	9	11,4%	1	5,3%	7	8,0%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες λογίζεται ως θετικός αφού μπορεί να συμβάλει στη διάδοση των πολιτικών ιδεών στην ευρύτερη κοινωνία» σε ποσοστό 48,1%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 30,4% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 21,6%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 31,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 57,9% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 10,5%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 44,4%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 33% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 22,7%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=0,250, df=2, Sig=0.779).

Πίνακας 13: *Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες μπορεί να κατευθύνει τις συμπεριφορές των συγκεκριμένων ατόμων με σκοπό την δημιουργία θετικών η αρνητικών συναισθημάτων προς τους πολιτικούς*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	5	6,1%	2	10,5%	4	4,5%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	8	9,8%	2	10,5%	8	9,0%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	18	22,0%	5	26,3%	19	21,3%
ΣΥΜΦΩΝΩ	36	43,9%	8	42,1%	35	39,3%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	15	18,3%	2	10,5%	23	25,8%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία μεταφοράς του πολιτικού λόγου στους νέους ηλικιακά μετανάστες μπορεί να κατευθύνει τις συμπεριφορές των συγκεκριμένων ατόμων με σκοπό την δημιουργία θετικών ή αρνητικών συναισθημάτων προς τους πολιτικούς» σε ποσοστό 62,2%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 22% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 15,9%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 52,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 26,3% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 21%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 65,1%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 21,3% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 13,5%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=1,227, df=2, Sig=0,296).

Το τρίτο ερώτημα διερευνά τις απόψεις των μεταναστών για τον τρόπο με τον οποίο ο πολιτικός λόγος αγγίζει τους νέους ηλικιακά μετανάστες της επαρχίας με τους νέους ηλικιακά μετανάστες των αστικών κέντρων.

Πίνακας 14: *Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την παράγωγη συζητήσεων και απόψεων των πολιτικών από το γραπτό λόγο - εφημερίδες και έντυπο υλικό*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΑΘΗΝΑ			
	ΝΑΙ		ΟΧΙ	
	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	5	3,8%	21	15,9%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	13	10,0%	24	18,2%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	58	44,6%	45	34,1%
ΣΥΜΦΩΝΩ	46	35,4%	33	25,0%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	8	6,2%	9	6,8%

Οι μετανάστες που διαμένουν στην Αθήνα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την παραγωγή συζητήσεων και απόψεων των πολιτικών από το γραπτό λόγο - εφημερίδες και έντυπο υλικό» σε ποσοστό 41,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 44,6% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 13,8%.

Αντίθετα οι μετανάστες που μένουν εκτός Αθηνών συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 31,8%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 34,1% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 34,1%.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	16,941[a]	4	,002
Likelihood Ratio	17,745	4	,001
Linear-by-Linear Association	10,234	1	,001
N of Valid Cases	262		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 8,44.

Από την ανάγνωση των δεδομένων προκύπτει διάσταση απόψεων μεταξύ των μεταναστών για «τον τρόπο με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την παραγωγή συζητήσεων και απόψεων των πολιτικών από το γραπτό λόγο - εφημερίδες και έντυπο υλικό» και διαπιστώνεται ότι σχετίζεται με τον τόπο κατοικίας τους ($\chi2=16,941$, $df=4$, $p=0,002<0.05$)’.

Πίνακας 15: *Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με τη διατύπωση απόψεων εκ μέρους των πολιτικών στην τηλεόραση*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΑΘΗΝΑ			
	ΝΑΙ		ΟΧΙ	
	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	2	1,6%	19	14,3%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	8	6,2%	15	11,3%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	38	29,7%	33	24,8%
ΣΥΜΦΩΝΩ	68	53,1%	58	43,6%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	12	9,4%	8	6,0%

Οι μετανάστες που μένουν στην Αθήνα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την διατύπωση απόψεων εκ μέρους των πολιτικών στην τηλεόραση» σε ποσοστό 62,5%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 29,7% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 7,8%.

Οι μετανάστες που μένουν εκτός Αθηνών συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 49,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 24,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 25,6%.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17,749[a]	4	,001
Likelihood Ratio	19,925	4	,001
Linear-by-Linear Association	13,508	1	,000
N of Valid Cases	261		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9,81.

Με βάσει τα δεδομένα της έρευνας διαπιστώνουμε ότι η πολιτική άποψη και στάση των μεταναστών που διαμένουν στην Αθήνα επηρεάζεται σε σημαντικό ποσοστό από τις τηλεοπτικές εμφανίσεις και τοποθετήσεις των πολιτικών, καθώς θεωρούν ότι ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνονται οι απόψεις των πολιτικών στην τηλεόραση επηρεάζει την πολιτική σκέψη των νέων και την πολιτική συμπεριφορά τους. Ενώ οι μετανάστες που διαμένουν εκτός Αθηνών σε ποσοστό 25,6% (έναντι

7,8%) θεωρούν ότι ο τηλεοπτικός πολιτικός λόγος δεν παίζει κανένα ρόλο στην πολιτική διάπλαση των νέων (χ2=17,749, df=4, p=0,001<0.05).

Πίνακας 16: *Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την πολιτική ιδεολογία που αναπτύσσει το κάθε κόμμα για τους μετανάστες και τα μέτρα ενσωμάτωσής τους στην κοινωνία*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΑΘΗΝΑ			
	ΝΑΙ		ΟΧΙ	
	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	3	2,3%	16	12,1%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	14	10,9%	20	15,2%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	50	38,8%	30	22,7%
ΣΥΜΦΩΝΩ	49	38,0%	48	36,4%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	13	10,1%	18	13,6%

Οι μετανάστες που μένουν στην Αθήνα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την πολιτική ιδεολογία που αναπτύσσει το κάθε κόμμα για τους μετανάστες και τα μέτρα ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία» σε ποσοστό 48,1%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 38,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 13,1%.

Οι μετανάστες που μένουν εκτός Αθηνών συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 50%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 22,7% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 27,3%.

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15,738[a]	4	,003
Likelihood Ratio	16,669	4	,002
Linear-by-Linear Association	1,900	1	,168
N of Valid Cases	261		

a. 0 cells (0,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9,39.

Στον παραπάνω πίνακα αποτυπώνεται η διαφοροποίηση των απόψεων των μεταναστών που διαμένουν εκτός Αθηνών σε σχέση με τους μετανάστες που

διαμένουν στην Αθήνα αναφορικά με το ερώτημα εάν η πολιτική ιδεολογία που αναπτύσσει το κάθε κόμμα για τους μετανάστες και τα μέτρα ενσωμάτωσης αυτών στην κοινωνία επηρεάζει τους νέους. Οι μετανάστες εκτός Αθηνών θεωρούν σε μεγαλύτερο ποσοστό ότι η πολιτική τοποθέτηση των κομμάτων για τα θέματα των μεταναστών δεν επηρεάζουν την πολιτική συμπεριφορά των νέων ($\chi2=15,738$, df=4, $p=0,003<0.05$).

Πίνακας 17: *Ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την προθυμία του κάθε μετανάστη για συμμετοχή στα κοινά της κοινωνίας που ζει καθώς και για να ακούσει τον λόγο των πολιτικών της χώρας*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΑΘΗΝΑ			
	ΝΑΙ		ΟΧΙ	
	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	5	3,9%	13	9,6%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	8	6,2%	14	10,3%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	39	30,5%	28	20,6%
ΣΥΜΦΩΝΩ	57	44,5%	64	47,1%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	19	14,8%	17	12,5%

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες μένουν στην Αθήνα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την προθυμία του κάθε μετανάστη για συμμετοχή στα κοινά της κοινωνίας που ζει καθώς και για να ακούσει τον λόγο των πολιτικών της χώρας» σε ποσοστό 59,3%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 30,5% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 10,1%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες μένουν εκτός Αθηνών συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 59,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 20,6% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 19,9%.

Η άποψη των μεταναστών ότι «ο τρόπος με τον οποίο αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους ηλικιακά μετανάστες συνδέεται με την προθυμία του κάθε μετανάστη για συμμετοχή στα κοινά της κοινωνίας που ζει καθώς και για να ακούσει τον λόγο των πολιτικών της χώρας» δεν σχετίζεται με τον τόπο κατοικίας ($\chi2=7,278$, df=4, $p=0,122>0.05$).

Το τέταρτο ερώτημα ερευνά το ρόλο που παίζει το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας σε συνδυασμό με την πολιτική συνείδηση και συμπεριφορά του μετανάστη.

Για τον έλεγχο της παραπάνω ερώτησης υπολογίσαμε το μέσο όρο των score στις ερωτήσεις 11 έως 15 του ερωτηματολογίου, που αφορούν στο οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας του μετανάστη και το μέσο όρο των score στις ερωτήσεις 19 μέχρι 22 του ερωτηματολογίου, που αφορούν στην πολιτική συνείδηση και συμπεριφορά του μετανάστη. Στη συνέχεια ομαδοποιήσαμε τα score σε 5 κατηγορίες με την πρώτη να δηλώνει ότι διαφωνούν απολύτως και την πέμπτη ότι συμφωνούν απολύτως και εφαρμόσαμε έλεγχο ANOVA.

Test of Homogeneity of Variances

OM19_22

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
4,203	4	276	,003

Από τον πίνακα Test of Homogeneity of Variances παρατηρούμε ότι ο στατιστικός έλεγχος διασπορών με το κριτήριο Levene δίνει τιμή $p=0.003<0.05$ και συνεπώς υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις διασπορές των δειγμάτων και άρα δεν μπορούμε να εφαρμόσουμε την ANOVA. Θα χρησιμοποιήσουμε το αντίστοιχο μη παραμετρικό Kruskal Wallis Test.

Test Statistics[a,b]

	OM19_22
Chi-Square	43,487
Df	4
Asymp. Sig.	,000

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: OM11_15

Από το Kruskal Wallis Test παρατηρούμε ότι παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές (p=0.000<0.05).

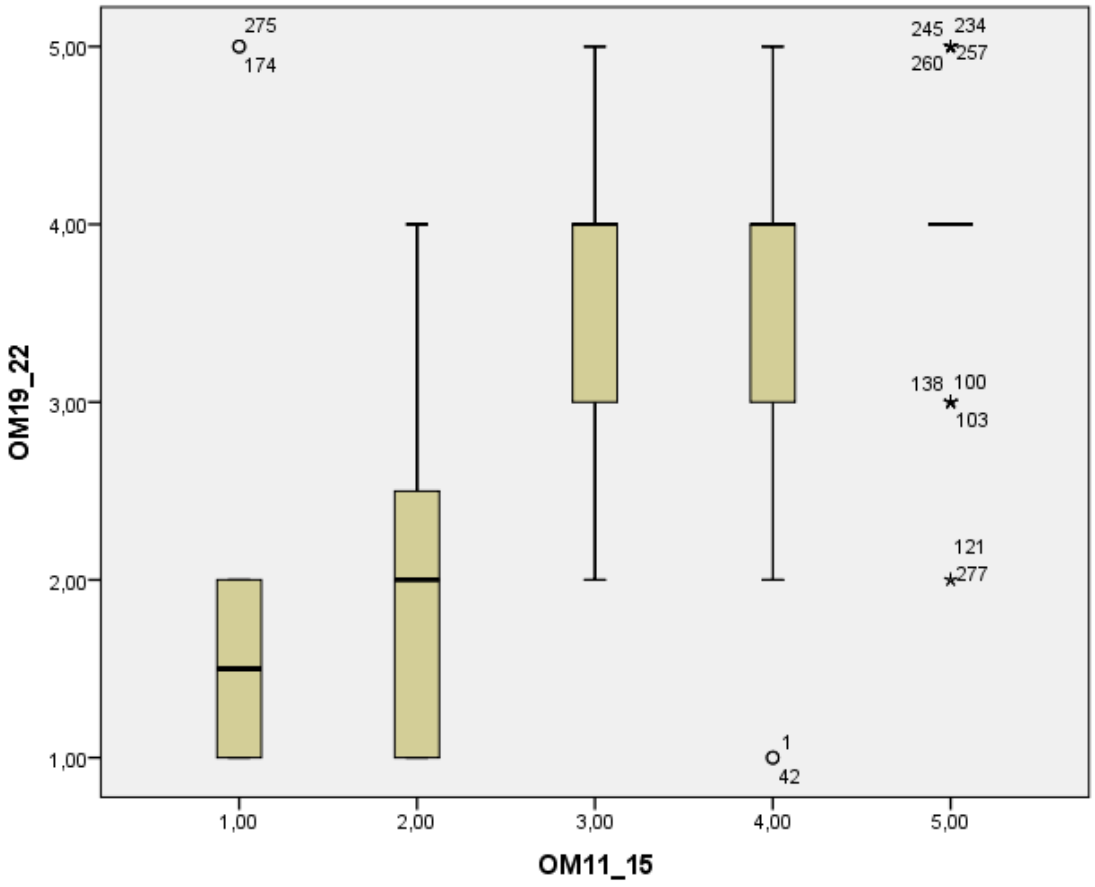

Από το παραπάνω θηκόγραμμα παρατηρούμε ότι το 8,6% των μεταναστών θεωρεί ότι το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο στην διαμόρφωση της πολιτικής ταυτότητας των νέων και δεν επηρεάζει την πολιτική κοινωνικοποίησή τους. Η ομάδα αυτή των μεταναστών δεν παρακολουθεί εκπομπές πολιτικού περιεχομένου στην τηλεόραση και συνεπώς δεν μπορούμε να πούμε ότι επηρεάζεται από τα πολιτικά μηνύματα που αυτές περνούν. Δεν ενδιαφέρονται να ενημερωθούν για τις πολιτικές εξελίξεις ακόμα και όταν αυτές αφορούν στην διαβίωση και στο μέλλον των μεταναστών και δεν θεωρούν ότι με την ψήφο τους, εφόσον είχαν δικαίωμα ψήφου θα συνέβαλλαν στην καλύτερη οργάνωση και λειτουργία της κοινωνίας μέσα στην οποία εντάσσονται.

Το 69,1% των μεταναστών θεωρεί ότι η πολιτική συνείδηση και ταυτότητα των νέων, όπως επίσης και η πολιτική κοινωνικοποίησή τους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο της οικογένειάς τους. Η ομάδα αυτή

θεωρεί ότι η πολιτική ενημέρωση που προσλαμβάνουν από τις πολιτικές εκπομπές της τηλεόρασης είναι ιδιαίτερα σημαντική για να μαθαίνουν και να πληροφορούνται τα πολιτικά τεκταινόμενα και αντίστοιχα να διαμορφώνουν την πολιτική τους στάση. Από τα ευρήματα της έρευνας διαπιστώνεται ότι η πλειοψηφία των μεταναστών αναγνωρίζει τη σημαίνουσα βαρύτητα που έχουν οι παράγοντες της οικογένειας στη διαμόρφωση και διάπλαση της πολιτικής συνείδησης των νέων μεταναστών.

Το πέμπτο ερώτημα διερευνά το ρόλο του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης. Εάν υπάρχει πολιτικός λόγος στο σχολείο και, αν υπάρχει, πως εκφέρεται.

Πίνακας 18: *Ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης θεωρείται ως ιδιαίτερα σημαντικές αφού τα παιδιά μπορούν να διαμορφώσουν σχετική αντίληψη για την πολιτική κατάσταση στη χώρα*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	4	4,8%	0	0,0%	11	12,5%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	11	13,1%	3	17,6%	19	21,6%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	14	16,7%	2	11,8%	14	15,9%
ΣΥΜΦΩΝΩ	31	36,9%	6	35,3%	35	39,8%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	24	28,6%	6	35,3%	9	10,2%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης θεωρείται ως ιδιαίτερα σημαντικός αφού τα παιδιά μπορούν να διαμορφώσουν σχετική αντίληψη για την πολιτική κατάσταση στη χώρα» σε ποσοστό 65,5%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 16,7% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 17,9%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 70,6%, δεν

εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 11,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 17,6%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 50,1%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 15,9% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 34,1%.

Test of Homogeneity of Variances

Levene Statistic	df1	df2	Sig.
1,160	2	186	,316

Από τον πίνακα Test of Homogeneity of Variances παρατηρούμε ότι ο στατιστικός έλεγχος διασπορών με το κριτήριο Levene δίνει τιμή $p=0.316>0.05$ και συνεπώς δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις διασπορές των δειγμάτων και άρα μπορούμε να εφαρμόσουμε την ANOVA

ANOVA

	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	17,681	2	8,841	6,246	,002
Within Groups	263,271	186	1,415		
Total	280,952	188			

Από τον πίνακα ANOVA παρατηρούμε ότι $p=0.002<0.05$ και άρα σε επίπεδο στατιστική σημαντικότητας 0,05 υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις απόψεις των 3 ηλικιακών ομάδων εγκατάστασης στην Ελλάδα.

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ ΘΕΩΡΕΙΤΑΙ ΩΣ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΣ ΑΦΟΥ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΟΥΝ ΣΧΕΤΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΧΩΡΑ

	(I) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	(J) ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	-,16807	,31640	,856	-,9156	,5795
		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	,57792*	,18148	,005	,1492	1,0067
	ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	,16807	,31640	,856	-,5795	,9156
		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	,74599*	,31519	,049	,0013	1,4907
	ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	-,57792*	,18148	,005	-1,0067	-,1492
		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	-,74599*	,31519	,049	-1,4907	-,0013
Scheffe	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	-,16807	,31640	,869	-,9488	,6127
		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	,57792*	,18148	,007	,1301	1,0257
	ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	,16807	,31640	,869	-,6127	,9488
		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	,74599	,31519	,063	-,0318	1,5238
	ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	-,57792*	,18148	,007	-1,0257	-,1301
		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	-,74599	,31519	,063	-1,5238	,0318

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Από τους ελέγχους Tukey και Scheffe παρατηρούμε ότι η στατιστικά σημαντική διαφορά στις διασπορές των 3 ηλικιακών ομάδων εγκατάστασης στην Ελλάδα εμφανίζεται ανάμεσα στους μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και σε αυτούς που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα (Mean Difference (I-J)=-0,57792, $p=0.005<0.05$) με τους πρώτους να έχουν μικρότερο μέσο όρο απαντήσεων από τους μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία. Ακόμα παρατηρείται στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των μεταναστών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα, οι οποίοι διαφωνούν με τη θέση του ερωτήματος, σε σχέση με αυτούς που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα (Mean Difference (I-J)=-0,74599, $p=0.049<0.05$).

Πίνακας 19*: Ο ρόλος του σχολειού στη διαδικασία πολίτικης κοινωνικοποίησης θεωρείται μικρός αφού στο σχολικό πρόγραμμα και στα βιβλία δεν γίνεται λόγος για τα πολιτικά γεγονότα*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	9	11,4%	2	11,8%	16	18,8%
ΜΑΛΛΟΝ ΔΙΑΦΩΝΩ	23	29,1%	3	17,6%	16	18,8%
ΟΥΤΕ ΔΙΑΦΩΝΩ ΟΥΤΕ ΣΥΜΦΩΝΩ	18	22,8%	4	23,5%	17	20,0%
ΣΥΜΦΩΝΩ	26	32,9%	8	47,1%	24	28,2%
ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	3	3,8%	0	0,0%	12	14,1%

Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης θεωρείται ως μικρός αφού στο σχολικό πρόγραμμα και στα βιβλία δεν γίνεται λόγος για τα πολιτικά γεγονότα» σε ποσοστό 36,7%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 22,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 40,5%.

Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 47,1%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 23,5% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 29,4%.

Παρατηρούμε ότι όσοι μετανάστες γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 42,3%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό 20% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό (Διαφωνώ και Διαφωνώ απολύτως) σε ποσοστό 37,6%.

Μετά από έλεγχο one-way anova βρήκαμε ότι δεν παρουσιάζουν στατιστικά σημαντικές διαφορές (F=0,224, df=2, Sig=0,784).

Πίνακας 20: *Ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης θεωρείται διαφορετικός.*

ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ	ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ					
	ΠΡΟΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ		ΓΕΝΝΗΘΗΚΑΝ ΕΛΛΑΔΑ	
	Count	Column N %	Count	Column N %	Count	Column N %
ΑΔΙΑΦΟΡΟΣ	2	28,6%	0	0,0%	3	23,1%
ΔΕΝ ΑΣΧΟΛΕΙΤΑΙ ΜΕ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	2	28,6%	0	0,0%	9	69,2%
ΔΕΝ ΠΗΓΑ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	0	0,0%	3	100,0%	0	0,0%
ΕΘΕΛΟΤΥΦΛΕΙ	3	42,9%	0	0,0%	1	7,7%

Από τα ευρήματα της έρευνας διαπιστώθηκαν τα παρακάτω:

- Το 28,6% των μεταναστών που ήρθε στην Ελλάδα σε προεφηβική ηλικία δηλώνει ότι ο ρόλος του σχολείου στην διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι αδιάφορος, το 28,6% ότι το σχολείο δεν ασχολείται με την πολιτική και το 42,9% ότι το σχολείο εθελοτυφλεί.

- Το 100% των μεταναστών που ήρθε στην Ελλάδα σε εφηβική ηλικία δηλώνει ότι δεν πήγε σχολείο στην Ελλάδα.

- Το 23,1% των μεταναστών που γεννήθηκε στην Ελλάδα δηλώνει ότι ο ρόλος του σχολείου στην διαδικασία πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι αδιάφορος, το 69,2% ότι το σχολείο δεν ασχολείται με την πολιτική και το 7,7% ότι το σχολείο εθελοτυφλεί.

Στην υπόθεση της έρευνας πως ιεραρχούνται οι παράγοντες που διαμορφώνουν την πολιτική κοινωνικοποίηση του νέου μετανάστη τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν:

Statistics

		MOSCORE_ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ_ΟΜ	MOSCORE_ΣΧΟΛΕΙΟΥ_ΟΜ	MOSCORE_ΜΜΕ_ΟΜ
N	Valid	281	281	281
	Missing	0	0	0
Mean		3,7651	3,3310	3,5872
Median		4,0000	3,0000	4,0000

Για κάθε μία από τις παραπάνω κατηγορίες παραγόντων (οικογένεια, σχολείο, ΜΜΕ) υπολογίστηκε ο μ.ο. των score σε κάθε ερώτηση, στη συνέχεια ομαδοποιήσαμε τις απαντήσεις σε 5 κατηγορίες με το 1 να είναι διαφωνώ απολύτως και το 5 συμφωνώ απολύτως και διαπιστώθηκε ότι οι ομαδοποιημένοι μ.ο. των score στην κατηγορία της «οικογένειας» έχουν το μεγαλύτερο μέσο όρο και ακολουθούν τα «ΜΜΕ» και μετά το «σχολείο».

Στατιστικά σημαντική διαφορά προκύπτει μόνο μεταξύ του μ.ο. των score της οικογένειας και των ηλικιακών κατηγοριών εγκατάστασης στην Ελλάδα.

Test Statistics[a,b]

	MOSCORE_ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ_ΟΜ
Chi-Square	7,153
Df	2
Asymp. Sig.	,028

a. Kruskal Wallis Test

b. Grouping Variable: ΗΛΙΚΙΑΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Από το Kruskal Wallis Test παρατηρούμε ότι ο $p=0.028<0.05$ και άρα υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις απόψεις των 3 ηλικιακών κατηγοριών για την οικογένεια.

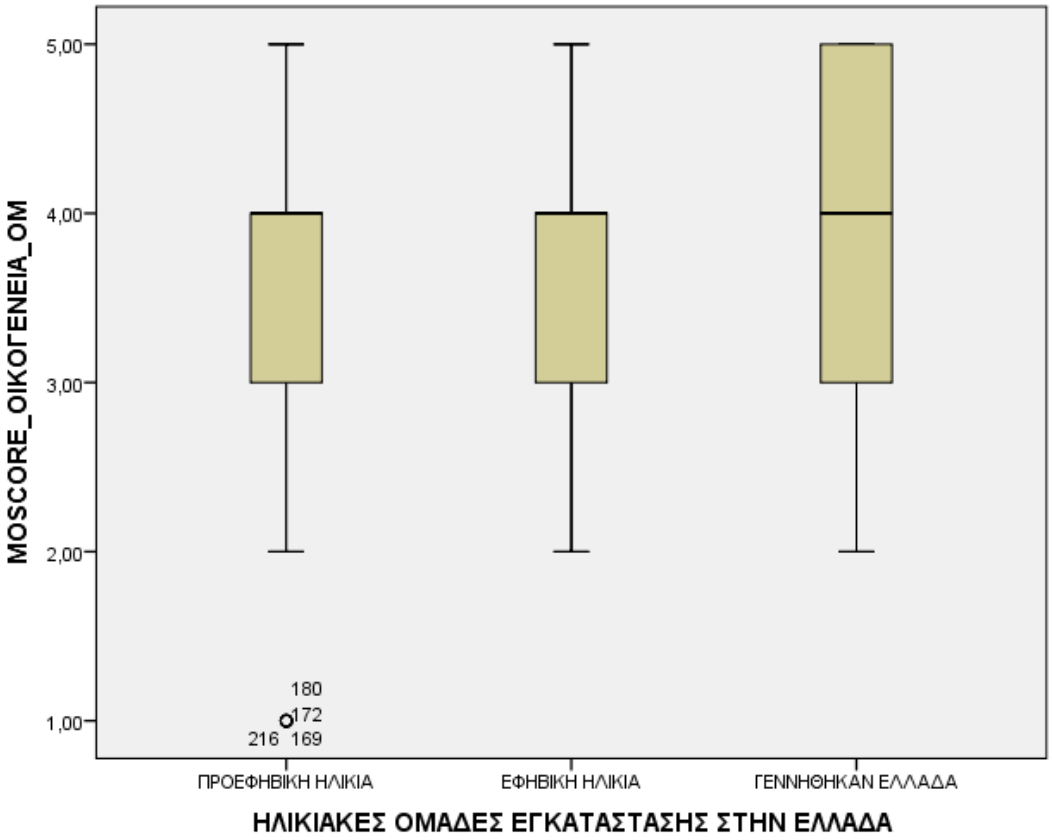

Από το παραπάνω θηκόγραμμα παρατηρούμε ότι η στατιστικά σημαντική διαφορά προκύπτει ανάμεσα σε όσους γεννήθηκαν στην Ελλάδα και στις άλλες 2 κατηγορίες με τους πρώτους να έχουν βαθμολογήσει με υψηλότερο βαθμό τις ερωτήσεις που αφορούν την οικογένεια. Θεωρούν δηλαδή ότι ο παράγοντας οικογένεια παίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής ταυτότητας των νέων και στην πολιτική κοινωνικοποίηση τους.

Διερευνώντας την υπόθεση εάν η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι εντονότερη σε περιοχές όπου είναι εγκατεστημένοι πολλοί μετανάστες τα στατιστικά αποτελέσματα δεν έδειξαν καμία ιδιαίτερη διαφοροποίηση. Σε ελέγχους ANOVA ανάμεσα στην γενική περιοχή κατοικίας και τις ερωτήσεις 19-20-21-22 δεν παρουσιάζεται κανένα στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα. Στους ελέγχους t-test ανάμεσα στις ερωτήσεις 19-22 με το εάν κατοικούν Αθήνα ή επαρχία δεν παρουσιάζεται κάποια στατιστικά σημαντική διαφορά στις απαντήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο: ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο πραγματοποιήσαμε μία πρώτη παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνάς μας. Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε την διεξοδική ανάλυσή τους για να φτάσουμε κατόπι στα τελικά συμπεράσματα αυτής. Για την καλύτερη και πιο δομημένη ανάλυση θα ακολουθήσουμε στα επιμέρους κεφάλαια τους βασικούς άξονες του ερωτηματολογίου τη σειρά δηλαδή με την οποία είχαν διατυπωθεί οι ερωτήσεις και φυσικά τα υποερωτήματα.

Πριν προχωρήσουμε περαιτέρω οφείλουμε να αναφέρουμε πως για την έρευνά μας οι μετανάστες χωρίζονται σε τρεις βασικές κατηγορίες οι οποίες έχουν ως εξής:

Ι. Σε αυτούς που ήρθαν σε μικρή ηλικία, έφτασαν και διένυσαν την εφηβική ηλικία στην Ελλάδα.

ΙΙ. Σε αυτούς που ήρθαν στην Ελλάδα σε εφηβική ηλικία.

ΙΙΙ. Τέλος, σε αυτούς που γεννήθηκαν στη χώρα μας.

7.1. Πολιτικός λόγος των κομμάτων και συμβολή του στην πολιτική Κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών

Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου είναι σχεδιασμένο για να διαπιστωθεί αν ο πολιτικός λόγος των κομμάτων επηρεάζει τους νέους σε ηλικία μετανάστες σε βαθμό ώστε αυτοί να θέλουν να πολιτικοποιηθούν και να συμμετέχουν και οι ίδιοι στα πολιτικά δρώμενα και ειδικότερα αν θεωρούν ότι τους επηρεάζει ή όχι και γιατί συμβαίνει αυτό.

Το βασικό ερώτημα, το ερώτημα άξονας θα λέγαμε του πρώτου μέρους, εξετάζει αν και με ποιο τρόπο ο επίσημος πολιτικός λόγος των κομμάτων αναφορικά με τους μετανάστες συμβάλλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών.

Θα ξεκινήσουμε την ανάλυση με τους μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα. Στο ερώτημα «*Πιστεύετε πως ο πολιτικός λόγος των κομμάτων συμβάλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών*» οι 30 (37,1%) εκφράζουν τη διαφωνία τους δηλαδή θεωρούν πως ο πολιτικός λόγος δεν συμβάλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση. Από την άλλη πλευρά ένας ίδιος αριθμός μεταναστών 30 ή το 37,1% δήλωσε ότι συμφωνεί με την παραπάνω άποψη πιστεύει,

δηλαδή, ότι ο πολιτικός λόγος βοηθάει τους νέους μετανάστες να κοινωνικοποιηθούν. Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι μόνο 5 άτομα, δηλαδή το 6,2% συμφωνεί απολύτως με το παραπάνω ερώτημα. ***Σημειώσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια ότι αντίστοιχες έρευνες για το θέμα δεν υπάρχουν. Παρόλα αυτά φαίνεται ότι το ποσοστό αυτό δεν μπορεί να μην σχολιαστεί καθώς, όπως και άλλα στη συνέχεια, ενδέχεται να εντάσσεται μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της απαξίωσης της πολιτικής που επικρατεί στην εποχή μας.*** Τέλος, 21 μετανάστες (25,9%), δηλαδή ένας στους τέσσερις ερωτώμενους, απάντησε ότι ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί με την ερώτηση δηλαδή δεν μπορεί να αντιληφθεί αν ο πολιτικός λόγος βοηθάει ή δεν βοηθάει στην πολιτική κοινωνικοποίηση.

Οι μετανάστες που ήρθαν κατά την διάρκεια της εφηβικής τους ηλικίας στην Ελλάδα δε διαφέρουν σημαντικά στις απόψεις τους στη συγκεκριμένη ερώτηση από την προηγούμενη ομάδα. Αρχικά, σημειώνουμε πως ούτε ένας μετανάστης δεν συμφωνεί απολύτως με την συγκεκριμένη ερώτηση, δηλαδή, δεν υπάρχει στο δείγμα μας ούτε ένας που να θεωρεί με βεβαιότητα ότι ο πολιτικός λόγος βοηθάει στην κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών. Οι 8 (42,1%), όμως, συμφωνούν ότι ο πολιτικός λόγος των κομμάτων ωθεί τους νέους να κοινωνικοποιηθούν. Στον αντίποδα οι 6 (31,6%) απαντά ότι διαφωνεί απολύτως, ποσοστό αρκετά σημαντικό που μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι νέοι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα θεωρούν ότι δεν τους βοηθάει ο πολιτικός λόγος. Στην ερώτηση αυτή οι 3 μετανάστες (15,8%) ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν. Βλέπουμε πως σ’ αυτήν την ομάδα μεταναστών τα ποσοστά είναι ακριβώς ίσα δηλαδή 8, ποσοστό 42,1% συμφωνεί και συμφωνεί απολύτως και 8, δηλαδή ποσοστό 42,1% διαφωνεί και διαφωνεί απολύτως.

Οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα απάντησαν ότι ο πολιτικός λόγος συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών 32 άτομα, δηλαδή ποσοστό 39,5% (27 άτομα, δηλαδή 33,3% συμφωνώ και 5 άτομα, δηλαδή 6,2% συμφωνώ απολύτως) ενώ λίγο παρακάτω είναι αυτοί που απάντησαν, 28 άτομα (34,5%) πως θεωρούν πως δεν συμβάλλει (18 μετανάστες (22,2,%) διαφωνώ και 10 (12,3%) διαφωνώ απολύτως). Τα 21 άτομα (25,9%), ίδιο ποσοστό μ’ αυτούς που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα, απάντησε πως ούτε συμφωνεί αλλά ούτε και διαφωνεί.

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι οι απόψεις των μεταναστών που αφορούν στην επίδραση του πολιτικού λόγου στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών

δεν φαίνεται να διαφοροποιούνται και δεν επηρεάζονται από την ηλικιακή ομάδα εγκατάστασής τους στην Ελλάδα. Παρόλα αυτά γίνεται αντιληπτό ότι όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία έχουν κάποιες διαφορές από τις άλλες δύο ομάδες. Ειδικότερα βλέπουμε ότι οι απαντήσεις τους συγκεντρώνονται σε δύο κατευθύνσεις σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις άλλες ομάδες. Οι απαντήσεις αυτές είναι (6 άτομα) το 31,6% που διαφωνεί απολύτως και (8 άτομα) το 42,1% που συμφωνεί με την εν λόγω ερώτηση τη στιγμή που άλλες κατηγορίες έχουν μία πιο μεγάλη διασπορά στα ποσοστά απαντήσεών τους. **Φαίνεται, επομένως, πως το γεγονός της ηλικίας παίζει κάποιο ρόλο. Θα λέγαμε, μάλιστα πως εδώ μιλάμε για την ανακοινωνικοποίηση των μεταναστών αυτών ή ακόμη και για επιπολιτισμό.** Στα συνολικά ποσοστά, επίσης, δηλαδή και στις τρεις ηλικιακές ομάδες μαζί, βλέπουμε ότι και εκεί τα ποσοστά είναι σχεδόν ίδια καθώς (70 άτομα), το 39,5% θεωρεί ότι υπάρχει επηρεασμός από τον πολιτικό λόγο και (66 άτομα) το 37, 9 πως δεν υπάρχει.

Βλέπουμε, επομένως, πως στο συγκεκριμένο βασικό ερώτημα, συγκρίνοντας και τις τρεις ηλικιακές ομάδες της έρευνας, υπερισχύει ελαφρώς η άποψη (39,5%) ότι ο πολιτικός λόγος συμβάλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε σχέση με το 37,9% που θεωρεί ότι δεν μπορεί ο πολιτικός λόγος να επηρεάσει τους νέους. Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι 45 άτομα, δηλαδή το 22,5% που δεν διατυπώνει άποψη για το θέμα.

Προχωρώντας σε περαιτέρω ανάλυση των παραπάνω αποτελεσμάτων γίνεται φανερό ότι υπερισχύει το ποσοστό όσων πιστεύουν στη συμβολή του πολιτικού λόγου στην κοινωνικοποίηση. Φαίνεται να επιβεβαιώνεται η θεωρία που έχει αναπτυχθεί στο θεωρητικό μέρος για το θέμα. Αρχικά η Καρακατσάνη (2004, σελ. 21) με τον ορισμό της για την πολιτική κοινωνικοποίηση θεωρεί ότι πρόκειται για μια διαδικασία όπου το άτομο μυείται στα πολιτικά πράγματα και διαμορφώνει την πολιτική του συμπεριφορά μυούμενο παράλληλα στην πολιτική κουλτούρα. Στη συνέχεια ο Τερλεξής (1975), που μιλάει για τη μεγάλη σημασία των κομμάτων στην κοινωνικοποίηση αλλά και ο Δεσποτόπουλος (1998) που θεωρεί πως υπάρχουν ομάδες νέων με επίγνωση των καιρών και με ευθύνη οι οποίοι μπορούν να πάρουν πάνω τους το μέλλον της ανθρωπότητας φαίνεται να επιβεβαιώνονται μέσα από το συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Επίσης, τα αποτελέσματα από την έρευνα της MRB (2002) συμπίπτουν σχεδόν με της παρούσας έρευνας καθώς το 41,4% δήλωσε πως ενδιαφέρεται για την πολιτική. Άποψη υπέρ του ρόλου που παίζουν τα κόμματα στην μόρφωση και την έκφραση της πολιτικής βούλησης έχει εκφράσει και ο

Κανελλόπουλος (1973). Επίσης, άποψη υπέρ του ρόλου της κοινωνικοποίησης έχουν διατυπώσει και οι Μπιτσάκη & Τσαγγάρη (2000, σελ. 20) αναφέροντας πως καθώς ένα άτομο εντάσσεται σε μία κοινωνία ταυτόχρονα με την συγκρότηση της κοινωνικής του ταυτότητας συγκροτείται και η πολιτική του ταυτότητα.

Και από τις διεθνείς έρευνες που παρατέθηκαν μπορούμε να πούμε ότι συμπεραίνουμε το ενδιαφέρον των πολιτών για τα κοινά καθώς οι Almond & Verba (1963) αναφέρουν την πολιτειακή κουλτούρα σαν ένα κύριο παράγοντα για τη διατήρηση και ομαλή λειτουργία των διαδικασιών της δημοκρατίας σε μία κοινωνία. Στην έρευνα ESS και στο σημείο των αποτελεσμάτων της που αφορούν την Ελλάδα (2003) δείχνουν ένα σημαντικό ποσοστό (31,9%) υπέρ του ενδιαφέροντος για την πολιτική. Αν σ' αυτό προστεθεί και 34% που δηλώνει ότι ενδιαφέρεται λίγο τότε τα ποσοστά είναι συντριπτικά υπέρ της άποψης. Στην έρευνα CIVED (1994-2002) το ποσοστό των μαθητών που απάντησε ότι καλός πολίτης είναι όποιος συμμετέχει στις εκλογικές διαδικασίες και ότι οι ίδιοι με την ενηλικίωσή τους θα 'θελαν να συμμετέχουν ενεργά στα πολιτικά ανέρχεται στο, επίσης, πολύ υψηλό 80%.

Εύλογο συμπέρασμα από τα παραπάνω αποτελεί, επομένως, το γεγονός ότι οι νέοι σε σημαντικό ποσοστό ενδιαφέρονται να ακούσουν τον πολιτικό λόγο θεωρώντας ότι μπορεί να τους βοηθήσει στην πολιτική τους κοινωνικοποίηση. Αυτό δείχνουν η θεωρία, τα αποτελέσματα άλλων ερευνών αλλά και της παρούσας έρευνας. Φαίνεται, ακόμη, να επιβεβαιώνεται η άποψη του Μεταξά (1976, σελ. 12) ότι με την κοινωνικοποίηση: «*αποκτούμε άμεσα ή έμμεσα ένα σύνολο αντιδράσεων, προκαταλήψεων, γνώσεων και εκτιμήσεων σχετικά με το πολιτικό φαινόμενο*» πράγμα που σημαίνει ότι όσοι απάντησαν θετικά στην ερώτηση θεωρούν ότι μέσα από τον πολιτικό λόγο που τους προσφέρει η χώρα που ζουν περιμένουν να αποκτήσουν τα παραπάνω για την καλύτερη διαβίωσή τους. Αλλά και άποψη των Μπιτσάκη & Τσαγγάρη (2000, σελ. 25) ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία «*κατά την οποία το υποκείμενο αποκτά ένα σύνολο γνώσεων, αντιλήψεων και στάσεων σχετικών με τα πολιτικά πράγματα*» φαίνεται ότι συνδέεται με το ποσοστό της έρευνας υπέρ του πολιτικού λόγου και της βοήθειάς του στην κοινωνικοποίηση καθώς οι νέοι μοιάζει να θέλουν να ακούν τις απόψεις των πολιτικών. Ο Τσαρδάκης, επίσης, διατυπώνοντας την άποψη (1987^{α}, σελ. 160-161 και 1987β, σελ 166) ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση είναι μια «*διαδικασία αντιπαράθεσης των αναπτυσσόμενων νέων με τις πολιτικές ιδέες, ιδεολογίες, πολιτικούς θεσμούς μιας συγκεκριμένης εποχής και μιας συγκεκριμένης κοινωνίας*» συμπίπτει με τα ευρήματα της έρευνας καθώς

διαπιστώνεται ότι οι νέοι έχουν την προδιάθεση να αντιπαρατεθούν και να ακούσουν και εκφράσουν απόψεις όσον αφορά τα πολιτικά θέματα. Βέβαια, παρατηρούμε ότι τα ποσοστά στις έρευνες του εξωτερικού είναι πολύ μεγαλύτερα σε σχέση με αυτά που βρέθηκαν στη δική μας και αυτό ίσως οφείλεται στο γεγονός του ότι εκεί ρωτήθηκαν άτομα από το γενικό πληθυσμό ενώ στη δική μας το δείγμα αποτελούνταν αποκλειστικά από μετανάστες.

Στον αντίποδα των παραπάνω υπάρχει ένα πολύ σημαντικό ποσοστό από αυτούς που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο (37,9%) που θεωρούν ότι ο πολιτικός λόγος δεν βοηθάει στην κοινωνικοποίησή τους. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται σε ένα βαθμό και από τη θεωρία. Στα επόμενα επιμέρους ερωτήματα θα γίνει μία διεξοδικότατη ανάλυση των λόγων που οδήγησαν σε αυτήν την απάντηση τα άτομα του δείγματος. Στο συγκεκριμένο, όμως, βασικό ερώτημα που σκοπό έχει να ιχνηλατήσει το αν πιστεύουν ότι ο λόγος βοηθάει στην κοινωνικοποίηση ίσως να τους οδήγησε προς την αρνητική πλευρά και η κρίση του δικομματισμού ή όπως αναλυτικότερα το διατυπώνει ο Παππάς (2008, σελ. 63): «*Κοντολογίς: Σε μεγάλη μερίδα του πληθυσμού έχει εδραιωθεί η πεποίθηση ότι τα δύο κόμματα εξουσίας έχουν αλωθεί από θεσμοποιημένες ή άτυπες μορφές συμφερόντων*». Σε γενικές γραμμές εδώ θα πρέπει να παρατηρήσουμε και την σχέση των ΜΜΕ με την πολιτική στη χώρα μας (Φραγκονικολόπουλος, 2005 σελ. 14) που μπορεί να επηρεάζει αρνητικά τους μετανάστες αλλά και όσα σχετικά αναφέρει ο Δεμερτζής (2002, σελ. 15-16). Όσον αφορά τα αποτελέσματα ερευνών η Κακεπάκη (2002, σελ. 159) σε έρευνά της απέδειξε ότι οι νέοι αδιαφορούν για τις εκλογές αποφασίζοντας τι θα ψηφίσουν μετά την προκήρυξη των εκλογών. Σε άλλο σημείο της έρευνάς της η Κακεπάκη (2002, σελ. 166) έδειξε πως στις εκλογές του 2000 το 95% των ψηφοφόρων έμεινε ανεπηρέαστο από τα προεκλογικά μηνύματα της περιόδου ενώ εξαίρεση αποτελούσαν οι πολιτικές συζητήσεις και συνεντεύξεις.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα ευρήματα δείχνουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό από το δείγμα θεωρεί ότι ο πολιτικός λόγος των κομμάτων δεν συμβάλλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών. Στο γενικότερο πλαίσιο της αποπολιτικοποίησης στη χώρα μας η Κομνηνού (1990, σελ. 279-288) υποστήριξε με έρευνά της την άποψη ότι ο Τύπος ήδη από το 1989 άρχισε να προβάλλει τη συναίνεση και τη σύγκλιση προς το κέντρο απομακρυνόμενος παράλληλα από το μέχρι τότε επικρατούν δίπολο Δεξιά/Αριστερά. Επίσης ο πολιτικός κυνισμός και η αποξένωση που αυξήθηκε κατά την περίοδο 1985-1990 (Δεμερτζής/Καφετζής, 1996

σελ. 174-218· Καφετζής, 1997 σελ. 168-178· Δεμερτζής/Αρμενάκης, 2000 σελ. 34-71) είναι άλλη μια βασική αιτία που οι νέοι αποξενώνονται από την πολιτική. Από την άλλη πλευρά ο Κοντογιώργης (1998, σελ. 59-86) σημειώνει ότι με την απολίτικη στάση τους οι νέοι θέλουν να στείλουν ένα βαθύ μήνυμα ενώ παράλληλα αποτελεί και μία υγιή αντίδραση απέναντι στα διάφορα νοσηρά φαινόμενα της εποχής. Ο Νικολόπουλος (1998, σελ. 195-206) αναλύοντας την πολιτική απάθεια των νέων τονίζει πως αυτή ξεκίνησε από τη δεκαετία του ’70 και προσθέτει ότι από τότε άρχισε να μειώνεται η συμμετοχή στα διάφορα κινήματα. Ο βασικός λόγος γι’ αυτό ήταν ότι η πιθανότητα ανατροπής του παρόντος συστήματος δεν υπήρχε αλλά εκείνο που ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί ήταν να δημιουργηθεί μια κοινωνία απελευθερωμένη. Ο Νικολόπουλος επισημαίνει ακόμη και την αποϊδεολογικοποίηση και αποπνευματοποίηση που υπάρχει σαν αιτίες για την απομάκρυνση από την πολιτική. Σε τάσεις που προϋπήρχαν και όχι σε επιδράσεις της τηλεόρασης αποδίδει την πολιτική απάθεια και η Κακεπάκη με έρευνά της το 2002 (σελ. 141-171). Την ανύπαρκτη συμμετοχή των μεταναστών στα πολιτικά διαπιστώνει με έρευνά του ο Ιωσηφίδης (2009, σελ. 333-336).

Κλείνοντας τη συζήτηση γύρω από το συγκεκριμένο ερώτημα διαπιστώνουμε ότι οι νέοι έχουν την τάση να ακούν τους πολιτικούς το γεγονός όμως ότι έχουν απογοητευθεί από αυτούς τους κάνει να μην θέλουν να ακούν τον πολιτικό λόγο και να αντιδρούν έτσι στον όποιο επηρεασμό μπορεί να δεχτούν από αυτόν. Όπως άλλωστε έδειξε και η έρευνα των Jennings & Niemi (1974) η πολιτική αδράνεια στην εποχή μας και η τάση που έχει η νέα γενιά για αυτονόμηση μπορεί να παίζει ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού εαυτού ενώ και η έρευνα CIVED και η έρευνα ICCS έδειξαν μέτρια ποσοστά εμπιστοσύνης προς τους κυβερνητικούς θεσμούς.

Β) Υποερωτήματα

Στη συνέχεια θα αναλύσουμε τα ειδικότερα ερωτήματα που εντάσσονται στο βασικό ερώτημα για τον πολιτικό λόγο και την επίδρασή του αρχίζοντας με τις απαντήσεις που αφορούν τους λόγους που επηρεάζει ο πολιτικός λόγος την κοινωνικοποίηση.

i. (2.1). <u>Η προθυμία των νέων μεταναστών για τις απόψεις των πολιτικών</u>

Το πρώτο ερώτημα είναι αν «*οι νέοι ηλικιακά μετανάστες είναι πιο πρόθυμοι ν’ ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών*». Ακολουθώντας την ίδια ομαδοποίηση των

μεταναστών εδώ βλέπουμε ότι όσοι ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα σε μεγάλο ποσοστό 36 άτομα (51,5%) συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως πως οι νέοι μετανάστες δείχνουν προθυμία ως προς το να ακούσουν τον πολιτικό λόγο και άρα να επηρεαστούν από αυτόν ενώ στο ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ βρίσκονται 13 άτομα, το 18,6% των ερωτηθέντων. Από την άλλη οι 21 μετανάστες (30%) διαφωνούν και διαφωνούν απολύτως. Φαίνεται, επομένως, από τις απαντήσεις ότι ξεπερνούν το μισό του δείγματος αυτοί που θεωρούν ότι οι νέοι ενδιαφέρονται για να ακούν τους πολιτικούς και τις προτάσεις τους. Άρα όσοι πιστεύουν, στην προεφηβική ηλικία, ότι ο πολιτικός λόγος επηρεάζει τους νέους θεωρούν ότι οι νέοι μετανάστες είναι πρόθυμοι να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών.

Από τους μετανάστες του δείγματός μας, αυτοί που έφτασαν σε εφηβική ηλικία στην χώρα μας οι 5 (29,4%) είναι πρόθυμοι να ακούν τους πολιτικούς. Σε ίσο περίπου ποσοστό (5 άτομα ή το 29,4%) ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν με την άποψη ενώ σ' αυτήν την ερώτηση οι 7, δηλαδή ποσοστό 41,2% διαφωνεί ή διαφωνεί εντελώς. Σύμφωνα, επομένως, με τις απαντήσεις στην ερώτηση αυτή βλέπουμε ότι για την εφηβική ηλικία τα πράγματα είναι διαφορετικά κάπως από την προηγούμενη καθώς το 41,2% πιστεύει ότι οι νέοι δεν είναι πρόθυμοι να ακούν τον πολιτικό λόγο.

Οι γεννηθέντες ερωτώμενοι στην Ελλάδα στην πλειοψηφία τους, 34 μετανάστες, δηλαδή το 52,4% πιστεύουν ότι οι νέοι είναι πρόθυμοι να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών, οι 5 δηλαδή το 21,3% ούτε διαφωνεί ούτε συμφωνεί ενώ οι 7, το 26,3% διαφωνεί και διαφωνεί εντελώς. Άρα από όσους πιστεύουν ότι ο πολιτικός λόγος επηρεάζει την πολιτική κοινωνικοποίηση οι περισσότεροι πιστεύουν ότι ένας βασικός λόγος είναι ότι οι νέοι είναι πρόθυμοι να ακούν τον πολιτικό λόγο.

Παρόλα αυτά όμως από την αποτύπωση της εικόνας θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα και αυτοί που γεννήθηκαν στην Ελλάδα θεωρούν ότι οι νέοι σε ηλικία μετανάστες είναι πιο πρόθυμοι να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών. Αξίζει ακόμη να σημειώσουμε ότι οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα έχουν χαμηλότερο ποσοστό διαφωνίας στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω ευρήματα διαπιστώνουμε ότι οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα και οι μετανάστες που γεννήθηκαν σ' αυτήν συμπίπτουν σχεδόν στις απόψεις τους θετικά υπέρ της άποψης ότι οι νέοι είναι πρόθυμοι να ακούν τις απόψεις των πολιτικών (36, δηλαδή 51,5% όσοι ήρθαν σε προεφηβική ηλικία, 32, δηλαδή 52,4% όσοι γεννήθηκαν στην Ελλάδα). Όσοι ήρθαν,

όμως, σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα δείχνουν ένα πολύ χαμηλό ποσοστό, 5 άτομα (29,4%), που είναι ακόμη χαμηλότερο αν συγκριθεί με τα πάνω από το 50% των άλλων ομάδων, σχετικά με το αν οι νέοι είναι πρόθυμοι να ακούσουν τον πολιτικό λόγο. Το πρώτο συμπέρασμα που απορρέει είναι ότι ήδη αρχίζει και διαφαίνεται μία μικρή διαφοροποίηση σε σχέση με τις απαντήσεις των τριών ηλικιακών ομάδων (θα σχολιαστεί αναλυτικότατα στις επόμενες ερωτήσεις όπου οι διαφορές είναι πολύ μεγαλύτερες). Το δεύτερο ότι υπερτερεί συγκριτικά η άποψη ότι οι νέοι επιθυμούν να ακούν τον πολιτικό λόγο (68 ερωτηθέντες, δηλαδή 44,4% ο μέσος όρος και των τριών ομάδων). Όσον αφορά το δεύτερο συμπέρασμα, πέραν των όσων ήδη προαναφέρθηκαν σχετικά με τη διάθεση των νέων για αντιπαραθέσεις στη νεανική ηλικία κ.τ.ό. εδώ πρέπει να προσθέσουμε όσον αφορά τις θεωρητικές απόψεις ότι εκτός από την γενικότερη πεποίθηση ότι οι νέοι είναι από τη φύση τους δυναμικοί και κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής τους είναι γεμάτοι ζωντάνια και θέλουν να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και είναι ανοικτοί σε οτιδήποτε καινούργιο φαίνεται ότι τους ενδιαφέρει και να γίνουν αποδεκτοί από την κοινωνία. Αυτό, δηλαδή, που αναφέρει ο Μάνος (2000, σελ. 19) ορίζοντας την κοινωνικοποίηση σαν μια «*διαδικασία μάθησης κατά την οποία το άτομο μαθαίνει να συμπεριφέρεται με τέτοιο τρόπο, που να γίνεται αποδεκτό από την κοινωνία στην οποία ζει*» μπορεί να είναι ένας βασικός λόγος που οι νέοι θέλουν να ακούν τον πολιτικό λόγο, και ειδικότερα οι μετανάστες, για να μπορέσουν έτσι να προσαρμοστούν στην κοινωνία υποδοχής. Θα λέγαμε μάλιστα ότι η ορμή για δράση που ο Jung αναφέρει (1946) σαν κινητήρια δράση για τον άνθρωπο μπορεί να εξηγήσει τη διάθεση και προθυμία των νέων για να ακούσουν τον πολιτικό λόγο και να δράσουν πολιτικά. Το ίδιο μπορεί να ισχύει και με αυτό που αναφέρει ο Fromm (1973, 1974) για την ανάγκη για επικοινωνία που έχουν τα άτομα, και επίσης οι ανάγκες για βελτίωση και τελειοποίηση, η ανάγκη του να ανήκουν κάπου και γενικότερα η ανάγκη για μια βιοθεωρία και κοσμοθεωρία. Με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, δηλαδή τη μάθηση που μαθαίνεται μέσω της κοινωνικοποίησης, του Erikson (1968) μπορεί, επιπλέον, να ερμηνευθεί αυτή η τάση των νέων να αφουγκράζονται τους πολιτικούς καθώς νιώθουν ότι έτσι θα βοηθηθούν στην κοινωνική τους ένταξη. Τέλος, ο Piaget με την άποψή του (1988) ότι κάθε άτομο θέλει να πετύχει την εξισορρόπηση εξηγεί το γιατί οι νέοι αισθάνονται την ανάγκη να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών καθώς πιστεύουν, όπως ήδη προαναφέρθηκε, ότι μέσω αυτών θα πετύχουν το συμβιβασμό ανάμεσα στον εσωτερικό τους κόσμο και στις επιδράσεις που δέχονται από το περιβάλλον.

Από τα προκείμενα συνάγεται ότι οι νέοι, και φυσικά προεκτείνοντας και οι νέοι μετανάστες, όντας από τη φύση τους ενεργητικοί, δραστήριοι και καινοτόμοι θεωρούν ότι με το να έρχονται σε επαφή με τον πολιτικό λόγο θα μπορέσουν να γίνουν μέλη μιας κοινωνίας ελπίζοντας ταυτόχρονα ότι θα γίνουν και οι ίδιοι καλύτεροι και, ενδεχομένως, και η κοινωνία. Είναι, ακόμη, ευνόητο ότι κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής τους είναι έτοιμοι για νέα πράγματα και ιδέες. Ολοκληρώνοντας θεωρούμε ότι οι νέοι αντιλαμβάνονται τη σημασία που έχουν τα παραπάνω για τους ίδιους και νιώθουν περισσότερο από κάθε άλλον ότι ο ορισμός του Τερλεξή (1975, σελ. 22-23) για την κοινωνικοποίηση σαν «*η διαδικασία που εφοδιάζει το άτομο με το πολιτικό του εγώ καθώς αναπτύσσεται περνώντας από την παιδική ηλικία στην εφηβική, και σε συνέχεια στην ωριμότητα*» τους εκφράζει καθώς όπως σημειώνει ο Τσαρδάκης (1987[α], σελ. 159) με την πολιτικοϊδεολογική κοινωνικοποίηση που τη θεωρεί μέρος της γενικότερης κοινωνικοποίησης στόχος της είναι η «*γένεση του πολιτικού ανθρώπου*» το πώς, δηλαδή, θα μάθει κάποιο άτομο να εξουσιάζει και να εξουσιάζεται. Αν και προαναφέρθηκε ήδη ταιριάζει κι εδώ η άποψη του Δεσποτόπουλου (1998, σελ. 33-36) ότι υπάρχουν ομάδες νέων με επίγνωση των καιρών και με ευθύνη οι οποίοι μπορούν να πάρουν πάνω τους το μέλλον της ανθρωπότητας.

ii. (2.2). <u>Η πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών σαν μέσο επίλυσης τόσο των καθημερινών τους προβλημάτων όσο και για την εύρεση εργασίας</u>

Η επόμενη ερώτηση είναι αν οι νέοι σε ηλικία μετανάστες «*ενδιαφέρονται να επιλύσουν μέσω της πολιτικής κοινωνικοποίησής τους τα καθημερινά τους προβλήματα διαβίωσης και εργασίας*».

Αρχίζοντας την ανάλυσή μας πάλι με την προεφηβική ηλικία βλέπουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό, 31 άτομα (44,9%), πιστεύει ότι οι νέοι είναι πρόθυμοι να ακούσουν τον πολιτικό λόγο, οι 16 δηλαδή το 23,2% δεν εκφράζει άποψη ενώ οι 22 δηλαδή το 31,9% είναι αντίθετο με την άποψη αυτή. Το μεγαλύτερο ποσοστό θεωρεί, λοιπόν, ότι μέσω της πολιτικής κοινωνικοποίησής τους θα επιλύσουν καλύτερα και ευκολότερα όσα θέματα τους απασχολούν.

Στην εφηβική ηλικία οι απαντήσεις έχουν ως ακολούθως: 6, δηλαδή το 35,3% συμφωνεί και συμφωνεί απολύτως, ποσοστό χαμηλότερο σημαντικά από την προηγούμενη κατηγορία, άλλοι 6, το 35,3% δεν εκφράζει άποψη ενώ διαφωνούν και διαφωνούν εντελώς 5 (το 28,6%).

Τέλος, με όσους γεννήθηκαν στην Ελλάδα έχουμε τα εξής ποσοστά: 36 (59%) συμφωνούν –μάλιστα από αυτούς 10 άτομα (16,4%0 ανήκουν σε όσους συμφωνούν απόλυτα. Οι 10 (16,4%) δεν εκφράζουν άποψη – ποσοστό σχετικά χαμηλό σε σχέση με τις αντίστοιχες απαντήσεις στις μέχρι τώρα ερωτήσεις, και οι 15, δηλαδή το 29,4%, διαφωνεί και διαφωνεί εντελώς. Άρα σε πολύ μεγάλο ποσοστό οι νέοι γεννημένοι στην Ελλάδα μετανάστες θεωρούν ότι πολιτική συμμετοχή σημαίνει και επίτευξη λύσεων με ευκολότερο τρόπο και, κυρίως, σε έναν βασικό τομέα όπως αυτός της εργασίας.

Από τα δεδομένα της έρευνας διαπιστώνεται ότι οι μετανάστες θεωρούν σε μεγάλο βαθμό ότι μέσω της πολιτικής κοινωνικοποίησής τους είναι δυνατόν να βρουν λύση στα καθημερινά προβλήματα διαβίωσής τους όπως, επίσης, και να αντιμετωπίσουν το θέμα της επαγγελματικής τους αποκατάστασης.

Είναι προφανές από τις απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων συγκεντρωτικά και στις τρεις υποκατηγορίες απάντησε ότι συμφωνεί με την παραπάνω άποψη παρότι και εδώ αρχίζει και γίνεται πιο εμφανής, υπέρ της συμφωνίας με την άποψη, η διαφορά που έχει η ομάδα μεταναστών που γεννήθηκε στην Ελλάδα. Παρατηρούμε, επομένως, ότι οι νέοι μετανάστες έχουν αντιληφθεί ότι αν για παράδειγμα ενταχθούν σε κάποια οργάνωση ή κομματική παράταξη μπορεί να λύσουν με καλύτερο τρόπο τα καθημερινά τους προβλήματα. Για την δημιουργία της συγκεκριμένης στάσης, παρότι δεν υπάρχουν έρευνες που να εμπίπτουν απολύτως με το θέμα, μπορούμε να πούμε ότι μπορεί να ισχύουν σε γενικές γραμμές οι αρχές της συμπεριφοριστικής ψυχολογίας όπου μέσα από τις διάφορες μορφές ενίσχυσης που παρέχουν τα κόμματα αντιλαμβάνονται οι νέοι ότι θα έχουν καλύτερα αποτελέσματα. Ο Κωτούλας αναφέρει (2011, σελ. 47): «*Η πολιτική ενσωμάτωση αφορά στην αποδοχή εκ μέρους των αλλοδαπών μεταναστών του δημοκρατικού πολιτικού πλαισίου της χώρας υποδοχής, στην τήρηση των νόμων και των δημοκρατικών αρχών και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων*». Φαίνεται ότι οι μετανάστες αποδέχονται τα παραπάνω αλλά και αν λάβουμε υπόψη μας και την άποψη των Segall, Dasen, Berry & Poortinga (1996, σελ. 26-29) που λέει ότι «*Ο κοινωνικός έλεγχος ορίζεται ως η επιβολή των κοινωνικών προτύπων, των ηθών και των νόμων*» φαίνεται πως έχουν αποδεχτεί τα κοινωνικά πρότυπα, ήθη και νόμους που ισχύουν στην Ελλάδα. Ειδικότερα, για να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της εργασίας φερ’ ειπείν που είναι σημαντικότατο και για τους μετανάστες –και κυρίως για την δεύτερη γενιά μεταναστών που είναι και πιο μορφωμένη-

(Μωυσίδης/Παπαδοπούλου, 2011 σελ. 10-11), ενδέχεται να καταφύγουν στα γνωστά μέσα που καταφεύγουν και οι Έλληνες, (λάδωμα, φακελάκι, μέσον, και όσο το δυνατό περισσότερες παρατυπίες στην τήρηση των νόμων). Ισχύει, ακόμη, και η άποψη του Durkin (2007, σελ. 93) από την πλευρά της Αναπτυξιακής Κοινωνικής Ψυχολογίας ότι η κοινωνικοποίηση είναι «*η διεργασία μέσα από την οποία οι άνθρωποι μαθαίνουν τους κανόνες συμπεριφοράς και τα συστήματα πεποιθήσεων και στάσεων που εξοπλίζουν το άτομο ώστε να λειτουργεί αποτελεσματικά ως μέλος μιας κοινωνίας*» αλλά και η άποψη του Τσαρδάκη (1987^{α}, σελ. 23-24) ότι το άτομο μαθαίνει τους ρόλους του και τη συμπεριφορά μέσα από αυτούς σύμφωνα με τις προσδοκίες του περιβάλλοντός του και, τέλος, η άποψη του Μάνου (2000, σελ. 190) ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία μάθησης στη διάρκεια της οποίας τα άτομο μαθαίνει να συμπεριφέρεται με τρόπο που να καταφέρνει να γίνεται αποδεκτό από την κοινωνία στην οποία ζει. Βέβαια, στο συγκεκριμένο σημείο δεν μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι για το αν η παραπάνω συμπεριφορά αποκτήθηκε στην Ελλάδα ή οι μετανάστες, που τουλάχιστον είχαν ζήσει κάποια χρόνια στην πατρίδα τους πριν έρθουν, είχαν αντίστοιχες εμπειρίες οι ίδιοι ή έστω οι γονείς τους, στη χώρα προέλευσής τους. Μπορούμε, όμως, να υποθέσουμε ότι αν η συμπεριφορά αυτή μαθεύτηκε για πρώτη στην Ελλάδα ίσως να λειτούργησαν οι μηχανισμοί άμυνας του Freud μέχρι τα άτομα να εξοικειωθούν με τη νέα κατάσταση και να καταλήξουν να «δωροδοκήσουν» για κάποιο θέμα τους ή αν ισχύει η άποψη του Jung για το κατά πόσο τα άτομα αυτά θα είναι ικανοποιημένα σύμφωνα με την τυπολογία τους. Αν, πάντως, ισχύουν τα προηγούμενα, τότε μπορούμε να δεχτούμε την άποψη του Erikson για την κοινωνική μάθηση. Με μια πρώτη ματιά ίσως έτσι να εξηγείται και η διαφορά στα ποσοστά των απαντήσεων αυτών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες δύο κατηγορίες.

Προς επίρρωση των προαναφερθέντων θα αναφέρουμε ξανά από τη θεωρία μας το παράδειγμα που χρησιμοποιεί ο Τερλεξής (1975, σελ. 34-34). Πιο συγκεκριμένα εξηγεί ότι πέραν της συνειδητής και προγραμματισμένης κοινωνικοποίησης υπάρχει και η τυχαία, απρογραμμάτιστη ή πολιτικά άσχετη κοινωνικοποίηση κατά την οποία ένα παιδί ενδέχεται να γίνει μάρτυρας δωροδοκίας κάποιου κρατικού λειτουργού ή κάποιες άλλες φορές ένα άτομο να δέχεται αξίες που μπορεί να φαίνεται ότι δεν συνδέονται με την πολιτική αλλά είναι βασικές για την συμπεριφορά του. Και προχωρώντας ακόμη περισσότερο η άποψή του (1975, σελ. 24) ότι το «*ισοζύγιο*» της πολιτικής κοινωνικοποίησης πάντα έχει την τάση να

βαρύνει προς την πλευρά του κατεστημένου θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι όταν πρόκειται για θέματα που τους αφορούν άμεσα οι μετανάστες είναι πρόθυμοι να κάνουν ότι κάνουν και οι γηγενείς πολίτες για να επιλύσουν τα διάφορα θέματά τους θα λέγαμε, μάλιστα, με συμπεριφοριστικό, ενισχυτικό τρόπο.

iii. (2.3). Επιλογή πολιτικών δυνάμεων από τους μετανάστες για ένα καλύτερο μέλλον γι' αυτούς και για τις οικογένειές τους στην Ελλάδα

Η τελευταία ερώτηση του πρώτου σκέλους της συγκεκριμένης ενότητας είναι σχετική με την προηγούμενη και λίγο πιο εξειδικευμένη αφού επικεντρώνεται στο αν εκτός από τα άλλα θέματα που τους απασχολούν μαζί με την εύρεση εργασίας οι μετανάστες νοιάζονται και για να βοηθήσουν την οικογένειά τους μέσα από την πολιτική τους συμμετοχή και τις πολιτικές δυνάμεις που πρόκειται να ακολουθήσουν.

Στην πρώτη υποκατηγορία του δείγματος οι 50 ή το 56,3% απάντησαν ότι συμφωνούν ή συμφωνούν απολύτως με την άποψη αυτή, ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν απάντησαν πο 14 ή το 19,7% ενώ διαφωνούν, και διαφωνούν απολύτως, οι 17 ήτοι το 24%. Η μεγάλη πλειοψηφία, επομένως, θεωρεί ότι για να επιτύχει καλύτερες συνθήκες ζωής για τους ίδιους και την οικογένειά τους θα πρέπει να ενταχθούν σε κάποιον κομματικό σχηματισμό αλλιώς ίσως τα πράγματα να είναι δύσκολα γι' αυτούς.

Σε περίπου ίδιο ποσοστό (10 άτομα ή το 58,8%) συμφωνούν και όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα. Αν συγκριθεί το ποσοστό αυτό με τις απαντήσεις στην ερώτηση ότι «*οι νέοι σε ηλικία μετανάστες είναι πιο πρόθυμοι να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών*» όπου το 30% μόνο από αυτήν την ομάδα συμφωνούσε και συμφωνούσε απολύτως τότε βλέπουμε ότι πιστεύουν σημαντικά ότι η οικογένεια και η καλύτερη ποιότητα ζωής της αποτελεί ένα κίνητρο για την πολιτική κοινωνικοποίηση. Με άλλα λόγια το 30% γίνεται 58,8% όταν πρόκειται για την οικογένεια. Επιπρόσθετα, οι 3 ή το 17,6% δεν εκφράζουν άποψη ενώ οι 4 (23,5) διαφωνούν.

Όσον αφορά αυτούς που γεννήθηκαν στην Ελλάδα σε ίδιο σχεδόν ποσοστό (36 άτομα ή το 58%) συμφωνούν με την ερώτηση, ενώ μοιράζονται από 21% όσοι (13 άτομα) διαφωνούν και όσοι (13 άτομα) δεν εκφράζουν άποψη. Κι εδώ, δηλαδή, είναι εμφανής η διαφορά υπέρ της άποψης ότι οι μετανάστες οι γεννημένοι στην Ελλάδα θεωρούν ότι με την ένταξη σε όποιου είδους πολιτικό σχήμα θα βελτιωθεί η ζωή των ίδιων και της οικογένειάς τους.

Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών ανεξάρτητα από την ηλικιακή ομάδα στην οποία ήλθαν στην Ελλάδα θεωρούν ότι μπορούν να οικοδομήσουν και να προσφέρουν στους ίδιους και στις οικογένειές τους μια καλύτερη ζωή στην Ελλάδα πιο εύκολα μέσω της πολιτικής τοποθέτησής τους και της επιλογής των πολιτικών δυνάμεων που θα ακολουθήσουν. Από τις απαντήσεις που δόθηκαν φαίνεται ότι οι μετανάστες θεωρούν ότι η επιλογή της πολιτικής δύναμης που θα «ενταχθούν» θα αποτελέσει εφαλτήριο για τη δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων που θα τους εξασφαλίσει ένα καλύτερο μέλλον στη χώρα εγκατάστασής.

Αξίζει εδώ να σημειώσουμε ότι και στις τρεις κατηγορίες στο «*Συμφωνώ απολύτως*» οι διαφορές είναι ελάχιστες. 18,3% η προεφηβική, 17,6% η εφηβική και 17,7% οι γεννηθέντες στην Ελλάδα. Με άλλα λόγια ένας στους πέντε πιστεύει ότι ο πολιτικός λόγος επηρεάζει τους νέους ενώ σε μεγάλα και σχεδόν ίδια ποσοστά (56,3%, 58,8%, 58%) ότι ο πολιτικός λόγος επηρεάζει τους νέους μετανάστες όταν αυτοί πρόκειται να προσφέρουν στους ίδιους και στις οικογένειές τους κάτι καλύτερο και πρέπει να αποφασίσουν και για τις πολιτικές δυνάμεις που θα ακολουθήσουν.

Κατ' αρχάς η υψηλή ομοιογένεια στα ποσοστά της απάντησης μπορεί να εξηγηθεί με το πόσο σημαντικός θεωρείται ο θεσμός της οικογένειας (και) από τους μετανάστες και βέβαια όπως ο καθένας θα έκαναν και αυτοί οτιδήποτε ήταν δυνατό για την ευτυχία της. Ακολούθως, αναφέρουμε ότι ένα σημαντικό θέμα για τους μετανάστες και ειδικότερα για όσους είχαν έρθει στην αρχή μόνοι τους στην Ελλάδα ήταν η οικογενειακή επανένωση με βάση την οποία καλούσαν οι πρώτοι και τα άλλα μέλη της οικογένειάς τους ή ακόμη και η αλυσιδωτή μετανάστευση (Σαμπατάκου, 2009 σελ. 80 & 82) όπου καλούσαν φίλους γνωστούς κ.λπ. Όσον αφορά τους λόγους για τα ποσοστά απαντήσεων στο συγκεκριμένο ερώτημα ισχύουν και εδώ όσα αναλύθηκαν στο προηγούμενο υποερώτημα. Οι περισσότεροι απ' αυτούς, δηλαδή, μπορεί να χρησιμοποίησαν διάφορα μέσα και μεθόδους για να παρακάμψουν τις νόμιμες διαδικασίες για την επανένωση. Στην ερώτηση αυτή, μάλιστα, έχει μεγάλη σημασία να προσέξουμε ότι για χάρη και της δικής τους αλλά και της οικογενειακής τους ευτυχίας θα αποφάσιζαν ποιες πολιτικές δυνάμεις θα ακολουθούσαν στην Ελλάδα χωρίς να λαβαίνουν υπόψη πιθανές διαφορετικές πολιτικές τους αντιλήψεις στην χώρα προέλευσης. Εδώ θα πρέπει να προσθέσουμε όσα αναφέρει η Μουσούρου (1991, σελ. 161) ότι καθώς αυξανόταν ο αριθμός των μεταναστών και των οικογενειών τους τότε αντιλήφθηκαν τα κράτη ότι προέκυπτε επιβάρυνση για τις κρατικές υπηρεσίες ενώ η Σαμπατάκου (2010, σελ. 121) σημειώνει ότι στα κράτη με

μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα η ενσωμάτωση ήταν θέμα που αφορούσε αυτούς και μόνους τους μετανάστες και όχι την επίσημη εξουσία. Ένα ακόμη στοιχείο που απασχολεί τους μετανάστες είναι η διάρκεια παραμονής τους στη χώρα υποδοχής κάτι που τους οδηγεί σε ανασφάλεια (Μουσούρου 1991, σελ. 120) γεγονός που μπορεί να επηρεάζει τις αποφάσεις τους και τη συμπεριφορά τους. Καταλήγοντας η συγκεκριμένη συμπεριφορά των μεταναστών εξηγείται με όσα λέει ο Τερλεξής (1975, σελ. 81) «*Τα πρώιμα αισθήματα συμπάθειας προς την πολιτική κοινότητα ή το πολίτευμα μεταβάλλονται (δια μέσου της μιμήσεως, της άμεσης διδαχής, των εμμέσων εμπειριών και των ψυχολογικών μεταστροφών*». Θέμα για περαιτέρω συζήτηση αποτελεί για τη συγκεκριμένη ερώτηση η σχέση που μπορεί να έχει η κρίση ταυτότητας που (Marcia 1966· Erikson 1968). Άτομα που μπορεί να μην έχουν κατακτήσει σωστά την ταυτότητά τους, και κατ' επέκταση για την έρευνά μας την πολιτική ταυτότητα, είναι πιο εύκολο να ακολουθήσουν μία πολιτική δύναμη με γνώμονα μόνο το συμφέρον τους. Στο σημείο αυτό επιβεβαιώνεται η άποψη της Παντελίδου-Μαλούτα (1987, σελ.279) ότι αν και μπορεί κάποιος έφηβος να δηλώσει ότι είναι οπαδός ενός κόμματος, εντούτοις, η δήλωσή τους αυτή δεν αποκλείει το ενδεχόμενο όταν ενηλικιωθεί θα παραμείνει οπαδός του κόμματος αυτού.

Σαν βασικό συμπέρασμα από την παραπάνω ανάλυση θα λέγαμε ότι η πραγματική αιτία για την οποία οι μετανάστες αποφασίζουν για το ποιες δυνάμεις θα ακολουθήσουν αποτελεί η αποϊδεολογικοποίηση που υπάρχει στην εποχή μας. Αν οι ίδιοι είχαν ενστερνιστεί μία ιδεολογία ενδεχομένως δεν θα μετέβαλλαν τις στάσεις τους ανάλογα με το συμφέρον της στιγμής. Αυτό, βέβαια, σημαίνει ότι ίσως όσοι απάντησαν πως διαφωνούν με την ερώτηση να είναι ιδεολόγοι

Αφού αναλύσαμε τις απόψεις που θεωρούν ότι ο πολιτικός λόγος επηρεάζει την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων θα δούμε στη συνέχεια τις απόψεις σχετικά με το γιατί θεωρούν ότι δεν επηρεάζει ο πολιτικός λόγος τους νέους με βάση τις ερωτήσεις και απαντήσεις που δόθηκαν.

iv. (3.1). <u>Η απαξίωση των πολιτικών και η αδιαφορία για την πολιτική κατάσταση από τους νέους μετανάστες</u>

Το πρώτο ζήτημα που τέθηκε είναι ότι οι «*νέοι έχουν απαξιώσει τους πολιτικούς και δεν νοιάζονται για την πολιτική κατάσταση στη χώρα όπου κατοικούν και δραστηριοποιούνται*». Οι μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα σε ηλικία πριν την εφηβεία τους συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως σε ποσοστό 47,4% (27 άτομα

δηλαδή περίπου οι μισοί), οι 8 δηλαδή ένα ποσοστό 14% δεν διατυπώνει την άποψή του ενώ οι 22 ήτοι το 38,6% διαφωνεί και διαφωνεί απολύτως. Οι μισοί από τους μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα σε εφηβική ηλικία (7 άτομα ή το 50%) συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως, ένας μετανάστης, ήτοι το 7,1%, δεν εκφράζει άποψη και οι 6 (42,8%) διαφωνούν και διαφωνούν απολύτως. Αξιοσημείωτο είναι εδώ ότι μόνο ένας μετανάστης (7,1%) δεν εξέφρασε άποψη τη στιγμή που τα αντίστοιχα ποσοστά σε όλες τις άλλες ερωτήσεις είναι κατά πολύ υψηλότερα. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι οι ερωτηθέντες αυτοί έχουν άποψη πιο ξεκάθαρη για το θέμα αυτό σε σχέση με τις άλλες ερωτήσεις. Όσοι, τέλος, γεννήθηκαν στην χώρα μας θεωρούν (37 άτομο δηλαδή σε ποσοστό 71,2%) ότι οι νέοι μετανάστες έχουν απαξιώσει τους πολιτικούς και ότι δεν νοιάζονται για την πολιτική κατάσταση στη χώρα που κατοικούν και δραστηριοποιούνται. Οι 10, δηλαδή το 19,2%, δεν εκφράζει άποψη ενώ διαφωνεί και διαφωνεί εντελώς ένας αριθμός 5 ατόμων (9,6%). Όπως παρατηρούμε στην συγκεκριμένη κατηγορία οι διαφορές είναι τεράστιες. Το ποσοστό υπέρ της συγκεκριμένης άποψης είναι πολύ μεγαλύτερο σε σχέση με τα αντίστοιχα ποσοστά που έχουν δοθεί στις προηγούμενες ερωτήσεις όσον αφορά τη συμφωνία με την ερώτηση. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό είναι ότι μόνο ένας ερωτηθείς (1,9%) διαφωνεί εντελώς με την άποψη αυτή.

Από τα δεδομένα της έρευνας διαπιστώνεται ότι σε ένα σημαντικό ποσοστό οι μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα σε προεφηβική ηλικία θεωρούν ότι οι νέοι λειτουργούν απαξιωτικά απέναντι στους πολιτικούς και στην πολιτική κατάσταση στη χώρα εγκατάστασής τους, ενώ το ποσοστό αυτό αυξάνεται σημαντικά και φτάνει στο 70% περίπου για αυτούς που γεννήθηκαν στην Ελλάδα.

Για την απαξίωση της πολιτικής και την αδιαφορία των πολιτών για τα πολιτικά πράγματα έχει γίνει εκτενής λόγος στο θεωρητικό μέρος της εργασίας. Είναι ανάγκη παρόλα αυτά να αναφέρουμε ξανά σαν στοιχεία που αποξενώνουν τους νέους από την πολιτική τις προσωποποιημένες σχέσεις κράτους και πολίτη, το συγκεντρωτικό κράτος και την χειραγώγηση απ’ αυτό όλων των κινημάτων, τις πελατειακές σχέσεις, το πολιτικό μέσο, τις παρατυπίες στις ελληνοποιήσεις, (Πετράκου 2001, σελ. 34-36). Κρίνεται ακόμη αναγκαίο να τονιστεί ότι ο χαρακτήρας του πολιτικού λόγου που σύμφωνα με τον Πλειό (2001· 2002, σελ. 237) έχει χαρακτηριστικά, μεταξύ άλλων, και προπαγανδιστικά, η αποϊδεολογικοποίηση της πολιτικής (Γιαννάς, 2005 σελ. 135), η θεατροποίησή της (Μεταξάς, 1995 σελ. 157-158), η κατασκευή του πολιτικού λόγου για την εικόνα (Πλειός, 2002 σελ. 341).

Το ίδιο συμβαίνει και με την υποχώρηση της μονόδρομης επικοινωνίας πολιτικού-πολίτη καθώς με τη διάδοση του Διαδικτύου η επικοινωνία μεταβάλλεται σε αμφίδρομη χάνοντας, όμως, μ' αυτόν τον τρόπο την δύναμή της καθώς τα μηνύματα που εκπέμπονται είχαν σχεδιαστεί για την μονόδρομη επικοινωνία και, τέλος, οι σχέσεις των ΜΜΕ με τους πολιτικούς στην Ελλάδα (Φραγκονικολόπουλος, 2005 σελ. 13-14). Αξίζει, ακόμη, να επισημανθεί και η άποψη της Παπαδοπούλου (2009, σελ. 94) ότι τα κόμματα δεν διατυπώνουν σαφείς θέσεις για τη μετανάστευση γιατί αν το έκαναν θα έπρεπε να λάβουν και συγκεκριμένα μέτρα τα οποία αποφεύγουν οι κυβερνήσεις για λόγους δημαγωγίας.

Η απομάκρυνση των νέων, γενικότερα, από την πολιτική έχει αναφερθεί και από πολλές έρευνες που έχουν διεξαχθεί. Ειδικότερα, ο Καφετζής, (1997) με έρευνά του δικαιολόγησε τον τίτλο «*εκλογές του καναπέ*» που είχε αποδοθεί στις εθνικές εκλογές του 1996, ο Κοντογιώργης (1998) που αναφέρει ότι οι νέοι ιδιωτεύουν και δεν ασχολούνται με την πολιτική, ο Νικολόπουλος (1998) που μιλάει για απάθεια των νέων, οι Ρήγα/Τριανταφυλλίδου (1998) που ονομάζουν την σκέψη των εφήβων «*ανθρωπιστική*» και όχι «*πολιτική*», οι Δεμερτζής/Αρμενάκης (2000) που μιλούν για απάθεια και κυνισμό που χαρακτηρίζει τους Έλληνες φοιτητές. Άλλες έρευνες που συγκλίνουν με τα παραπάνω είναι των Gropas & Triandafyllidou (2005) στην οποία φαίνεται ότι οι αλλοδαποί δεν θέλουν να συμμετέχουν σε συγκρότηση οργανώσεων, οι έρευνες των Γαλάνη/Παπαδόπουλου (2007) για τις Δημοτικές εκλογές του 2002 και τις Βουλευτικές του 2004 όπου αναφέρουν ότι στις προεκλογικές περιόδους τα ουσιαστικά θέματα που απασχολούν την Ελληνική κοινωνία δεν συζητούνται σχεδόν καθόλου, και, επίσης, οι έρευνα των Γαλάνη/Schmid (2007), σύμφωνα με την οποία οι Έλληνες φοιτητές ενδιαφέρονται περισσότερο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον. Η έρευνα του Ιωσηφίδη, τέλος, (2009) αναφέρει ότι οι μετανάστες έχουν σχεδόν ανύπαρκτη ενεργή συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα ενδιαφέρονται όμως αρκετά για θέματα πολιτικής που αφορούν τους μετανάστες.

Από τις διεθνείς έρευνες η έρευνα ESS και στο σημείο που αφορά την Ελλάδα το 34,2% των ερωτηθέντων απάντησε ότι δεν ενδιαφέρεται καθόλου για την πολιτική και το 34% ότι ενδιαφέρεται λίγο. Η CIVED (1994-2002), από την πλευρά της έδειξε ότι παρά τις διακυμάνσεις που υπάρχουν σε κάθε χώρα που έλαβε μέρος στην έρευνα αυτή, η εμπιστοσύνη προς τους πολιτικούς θεσμούς είναι μέτρια και, μάλιστα, τα πολιτικά κόμματα βρίσκονται στην τελευταία θέση στο θέμα της εμπιστοσύνης. Τα

πολιτικά κόμματα είναι ο θεσμός με την χαμηλότερη εμπιστοσύνη και στην έρευνα IEA/ICCS (2006-2010)

Στην συγκεκριμένη ερώτηση όμως θα σχολιάσουμε αναλυτικά ένα εύρημα που είχε ήδη αρχίσει να διαφαίνεται και από τις προηγούμενες ερωτήσεις και το οποίο σε επόμενες ερωτήσεις θα φανεί ακόμη πιο ξεκάθαρα. Το εύρημα αυτό αφορά τις διαφορές που έχουν βρεθεί στις απαντήσεις των τριών ομάδων μεταναστών με βάση τις οποίες γίνεται η ανάλυση των αποτελεσμάτων. Αναλυτικότερα όσοι γεννήθηκαν στην Ελλάδα απαντούν σε πολύ υψηλότερα ποσοστά ότι απαξιώνουν τους πολιτικούς και την πολιτική, όσοι ήρθαν σε προεφηβική ηλικία είναι κάπου στη μέση και όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία δηλώνουν μεν σε σημαντικό βαθμό απογοητευμένοι αλλά σε πολύ χαμηλότερο ποσοστό από τις άλλες δύο ομάδες πράγμα που συμβαίνει και σε άλλες σχετικές ερωτήσεις. Το ερώτημα, επομένως, που γεννάται είναι το που οφείλονται αυτές οι διαφορές.

Κατ' αρχάς το πρώτο ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο παίζει ρόλο η ηλικία. Ειδικότερα, είδαμε με βάση τη θεωρία ότι υπάρχουν οι θεωρητικοί που υποστηρίζουν την άποψη ότι η κοινωνικοποίηση ολοκληρώνεται στην παιδική και εφηβική ηλικία και οι θεωρητικοί που πιστεύουν ότι είναι μια διαδικασία που συνεχίζεται σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου. Σ' αυτούς που πιστεύουν ότι ολοκληρώνεται στην παιδική ή εφηβική ηλικία ή σε κάποιο στάδιό της ανήκουν ο Μάνος (2000, σελ. 190), οι σημαντικότεροι εκπρόσωποι της ψυχαναλυτικής θεωρίας και ο Piaget (1988). Στην αντίπερα όχθη, στους θεωρητικούς, δηλαδή, που πιστεύουν ότι η κοινωνικοποίηση συνεχίζεται σ' όλη τη ζωή ανήκουν ο Γιούλτσης (1997, σελ. 292-292), Νασιάκου (1982^{α}, σελ. 63-64), Τερλεξής (1975, σελ. 17), Τσιπλητάρης (2001, σελ. 21), ο Erikson (1968), Κυριακίδης (1994, σελ. 95), Ιντζεσίλογλου (χ.χ., σελ. 198). Κάποιοι θεωρητικοί πιστεύουν, μεταξύ άλλων, ότι αν και η κοινωνικοποίηση μπορεί να συνεχίζεται σ' όλη τη ζωή σημαντικότερη είναι εκείνη της παιδικής ηλικίας (Parsons 1968) και κάποιοι όπως η Νόβα-Καλτσούνη (2007, σελ. 20) που θεωρεί ότι εκτός από την κοινωνικοποίηση υπάρχει και η ανακοινωνικοποίηση του ατόμου η πίστη του, δηλαδή, σε νέες ιδέες και πρόσωπα. Επιπρόσθετα, η Παντελίδου-Μαλούτα (1987, σελ. 58) διαχωρίζει την κοινωνικοποίηση σε πρώιμη και δευτερεύουσα και συνεχίζει αναφέροντας και αυτή πως το άτομο ανακοινωνικοποιείται στη διάρκεια της ζωής του. Υπάρχουν παράλληλα και απόψεις που σχετίζονται με το θέμα χωρίς να αναφέρονται αποκλειστικά στην κοινωνικοποίηση όπως η Μουσούρου (1991, σελ. 15) που

επισημαίνει πως ό,τι σχετίζεται με την αφομοίωση ή την ένταξη των μεταναστών οφείλεται και στο γεγονός ότι οι μετανάστες μετακινούνται από ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο κοινωνικοποιήθηκαν μέσα σε ένα άλλο περιβάλλον.

Από τα προκείμενα συνάγεται το συμπέρασμα ότι η ηλικία παίζει καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία απόψεων για την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών. Όσοι απ' αυτούς γεννήθηκαν στην Ελλάδα είναι φανερό ότι σχημάτισαν απόψεις σύμφωνες με αυτές που έχουν δείξει και αντίστοιχες έρευνες για την Ελλάδα, δηλαδή απαξίωσης των πολιτικών. Κάτι ανάλογο συντελέστηκε και με όσους ήρθαν σε παιδική ηλικία στην Ελλάδα.

Οι νέοι μετανάστες, όμως, που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα παρουσιάζουν διαφορές με τις δύο άλλες ηλικιακές ομάδες για το λόγο ότι είχαν ήδη σχηματίσει τις απόψεις τους στη χώρα προέλευσής τους αλλά ερχόμενοι στην Ελλάδα και ευρισκόμενοι σ' ένα νέο περιβάλλον άρχισαν να αλλάζουν τις απόψεις τους. Ισχύει, επομένως, η άποψη όσων θεωρητικών πιστεύουν ότι η κοινωνικοποίηση εκτείνεται και πέρα από τα όρια της νεανικής ηλικίας ή ακόμη αυτό που κάποιοι ονομάζουν ανακοινωνικοποίηση ή κάποιοι άλλοι επιπολιτισμό. Στο συγκεκριμένο σημείο προκύπτει ένα νέο πρόβλημα: τι είδους κοινωνικοποίηση είχαν δεχτεί και τι απόψεις είχαν για τους πολιτικούς στη χώρα προέλευσης οι ερωτώμενοι μετανάστες; Και σε ποιο βαθμό επέδρασε θετικά ή αρνητικά ο ελληνικός πολιτικός λόγος σ' αυτούς; Αν, μάλιστα, σκεφτούμε ότι οι συντριπτική πλειοψηφία αυτών προέρχεται από χώρες με μονοκομματικά καθεστώτα πως μπορεί να είδαν οι μετανάστες ένα εντελώς διαφορετικό πολιτικό σύστημα όπου βασικό του χαρακτηριστικό είναι ο πολυκομματισμός και οι εκλογές; Κλείνοντας θα πρέπει να αναφέρουμε και την άποψη του Κυριακίδη (1994, σελ. 96) που εντάσσει τη μετανάστευση στις σημαντικές φάσεις αλλαγής στη ζωή του ανθρώπου που επηρεάζουν την κοινωνικοποίησή του.

Ταυτόχρονα είναι ανάγκη να επισημανθεί ότι υπάρχουν και αρκετές άλλες απόψεις οι οποίες μπορούν να εξηγήσουν το παραπάνω αποτέλεσμα όπως, για παράδειγμα, ότι οι έφηβοι μετανάστες όταν ήρθαν στην Ελλάδα ίσως βρέθηκαν σε σύγχυση αφού σύμφωνα με τις απόψεις για την εφηβεία (Erikson, Marcia) κατά τη διάρκειά της το άτομο καλείται να επιλύσει την κρίση ταυτότητας που έχει.

Μία άλλη εκδοχή για την διαφορά όσων ήρθαν σε εφηβική ηλικία σε σχέση με τις άλλες ενδέχεται να αποτελεί και το πρόβλημα της γλώσσας που αντιμετώπιζαν ερχόμενοι οι έφηβοι μετανάστες στη χώρα μας (Κασιμάτη, 1984 σελ. 67·

Μουσούρου, 1991 σελ. 188-189). Το γεγονός ότι μπορεί να μην αντιλαμβάνονταν σωστά τον πολιτικό λόγο ενδέχεται να τους οδήγησε και σε διαφορετική άποψη για τους πολιτικούς.

Κατά τον Νικολάου (2010^{α}, σελ. 47-50) το μεταναστόπουλο στη χώρα υποδοχής του θρηνεί για όσα άφησε πίσω του στην χώρα προέλευσης χωρίς να γνωρίζει για πόσο χρονικό διάστημα θα διαρκέσει η κατάσταση αυτή. Παράγοντες που καθορίζουν τη διάρκεια του θρήνου είναι η ηλικία και η προσωπικότητά του. Στα μικρότερα παιδιά η ένταξη και προσαρμογή είναι πολύ πιο εύκολη, οι έφηβοι, από την άλλη μεριά έχουν μια δυσκολία στην ένταξή τους. Σύμφωνα με την άποψη, επομένως, του Νικολάου οι γεννημένοι και όσοι ήρθαν σε μικρή ηλικία στην Ελλάδα σημειώνουν μεγάλα ποσοστά στο θέμα της απαξίωσης των πολιτικών γιατί έχουν προσαρμοστεί στο ευρύτερο απολίτικο κλίμα που επικρατεί στη χώρα ενώ όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία δεν μπόρεσαν να προσαρμοστούν λόγω του ότι είναι δυσκολότερη η προσαρμογή σ' αυτήν την ηλικία.

Από την άλλη πλευρά η άποψη του Χλέτσου (2003, σελ. 35) ότι η πρώτη γενιά μεταναστών δεν ενσωματώνεται, πράγμα που δεν συμβαίνει με τις επόμενες γενιές, όπως και η άποψη της Μουσούρου (1991, σελ. 140) ότι τουλάχιστον σύμφωνα με μελέτες που έχουν γίνει στις ΗΠΑ η πρώτη γενιά μεταναστών μένει σταθερά προσανατολισμένη στη χώρα προέλευσης και καταγωγής, η δεύτερη αφομοιώνεται και η τρίτη θεωρεί τους εαυτούς της αμερικανούς φαίνεται ως ένα σημείο πως βρίσκει έδαφος στις απαντήσεις της συγκεκριμένης ερώτησης. Αν και οι συγκεκριμένες κατηγορίες που έχουμε διαιρέσει τους μετανάστες δεν συμπίπτουν απόλυτα με τις αντίστοιχες γενιές των μεταναστών φαίνεται πως θα μπορούσαμε αναλογικά να κάνουμε μία σύγκριση και να πούμε ότι οι γεννημένοι στη χώρα μας μη έχοντας άμεση σχέση με τα πολιτικά τεκταινόμενα στη χώρα προέλευσής τους έχουν απόψεις για την πολιτική σύμφωνες με την επικρατούσα άποψη στην Ελλάδα. Αντίθετα, όσοι από τους ερωτώμενους είχαν κάποια επαφή με την πατρίδα τους βλέπουμε ότι ίσως έχουν κρατήσει στοιχεία από αυτήν.

v. (3.2). <u>Οι απόψεις των νέων μεταναστών για το αν ο πολιτικός λόγος είναι «ξύλινος»</u>

Στο επόμενο ερώτημα που αφορά το κατά πόσο ο πολιτικό λόγος θεωρείται «*ξύλινος*» οι απαντήσεις έχουν ως εξής: Από τους μετανάστες που έχουν έρθει σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα οι 35 (60%) συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως με την άποψη, οι 13 (23,6%) δεν εκφράζουν άποψη ενώ μόνο οι 9 ή το 16,4%

διαφωνούν και διαφωνούν απολύτως. Βλέπουμε ότι εδώ το ποσοστό υπέρ της άποψης ότι ο πολιτικός λόγος θεωρείται ξύλινος είναι σημαντικά υψηλό. Μάλιστα και μέσα στην ίδια την ηλικιακή ομάδα είναι σημαντικά υψηλότερα σε σχέση με την προηγούμενη σχετική ερώτηση που ήταν 47,4% και εδώ έχουμε 60%. Σημαντικό, επίσης, είναι και το ποσοστό όσων διαφωνούν εντελώς καθώς στην συγκεκριμένη ερώτηση μόνο το 9,1 διαφωνεί απολύτως ενώ στη προηγούμενη ερώτηση οι ίδιοι είχαν απαντήσει ότι διαφωνούν εντελώς σε ποσοστό 21,1%.

Συνεχίζοντας την ανάλυσή μας βλέπουμε ότι από τους μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα σε εφηβική ηλικία οι 7, το ποσοστό είναι 50% σχετικά με τη συμφωνία τους και την απόλυτη συμφωνία τους με το θέμα του ξύλινου λόγου –ακριβώς το ίδιο με την προηγούμενη ερώτηση- οι 2 ή το 14,3% δεν διαφωνούν αλλά ούτε και συμφωνούν και οι 5 ή το 35,7% διαφωνεί και διαφωνεί εντελώς.

Στην ηλικιακή ομάδα, τέλος, όσων γεννήθηκαν στην Ελλάδα τα ποσοστά διαφέρουν σημαντικά από τις δύο προηγούμενες ομάδες αλλά σε γενικές γραμμές είναι σχεδόν ίδια με την προηγούμενη ερώτηση. Πιο συγκεκριμένα οι 37, ήτοι το 71,6%, συμφωνεί και συμφωνεί απολύτως με την άποψη ότι οι νέοι μετανάστες θεωρούν τον πολιτικό λόγο ξύλινο (71,2% στην προηγούμενη ερώτηση). Χαρακτηριστικό εδώ ότι το συμφωνώ με το συμφωνώ απολύτως είναι σχεδόν ίδια (36,5% -19 άτομα- και 34,6 -18 άτομα). Οι 11, δηλαδή το 21% δεν απαντά. Οι 4 διαφωνούν (7,7%) ενώ κανείς (0%) δεν διαφωνεί εντελώς. Είναι, δηλαδή, προφανές ότι οι νέοι μετανάστες θεωρούν ξεκάθαρα ότι ο λόγος των πολιτικών είναι ξύλινος χωρίς να αγγίζει κανέναν και χωρίς να ελκύει τους νέους να ασχοληθούν με την πολιτική.

Αξίζει να προσθέσουμε εδώ ότι ο μέσος όρος από τις τρεις ηλικιακές ομάδες στο συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως είναι 79 άτομα δηλαδή το 60,5%. Όσον αφορά γενικότερα το συγκεκριμένο ερώτημα παρατηρούμε ακόμη ότι παρουσιάζονται στατιστικά σημαντικές διαφορές, οι οποίες είχαν αρχίσει να διαφαίνονται στο προηγούμενο ερώτημα. Όσον αφορά τους λόγους που οι μετανάστες θεωρούν τον πολιτικό λόγο ξύλινο και τις μεταξύ τους διαφορές στο ερώτημα αυτό ισχύουν όσα αναλύθηκαν στην προηγούμενη ερώτηση. Εντούτοις, αξίζει να αναφέρουμε ξανά πως η διαφοροποίηση αυτή πιθανά να οφείλεται στο γεγονός ότι οι μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα σε προεφηβική ηλικία έχουν απογοητευτεί από το λόγο των πολιτικών και την πολιτική κατάσταση που έχει διαμορφωθεί. Η στάση των μεταναστών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα πιθανά να έχει διαμορφωθεί επηρεασμένη από τη

γενικότερη απολίτικη στάση των νέων και την απαξίωσή τους απέναντι στο πολιτικό σύστημα. Οι μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα σε εφηβική ηλικία αν και θεωρούν σε ποσοστό (7 ερωτηθένετες) 50% ότι ο λόγος των πολιτικών είναι ξύλινος υπάρχει ένα ποσοστό (5 άτομα) 35,7% που δεν θεωρεί ξύλινο τον πολιτικό λόγο

vi. (3.3). Το ενδιαφέρον των πολιτικών μόνο για το συμφέρον τους και οι απόψεις των νέων μεταναστών

Η επόμενη ερώτηση εξετάζει το αν οι μετανάστες θεωρούν ότι οι πολιτικοί ενδιαφέρονται μόνο για το συμφέρον τους. Οι απαντήσεις από όλες τις κατηγορίες μεταναστών είναι σε μεγάλο βαθμό θετικές. Αναλυτικότερα οι απαντήσεις έχουν ως εξής: όσοι ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα σε ποσοστό (44 άτομα) 78,6% συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως (23 άτομα - 41,1% και 21 άτομα - 37,5%), (8 άτομα) 14,3% δεν εκφράζουν άποψη ενώ μόνο το (4 άτομα) 7,2% διαφωνεί 3 άτομα (5,4%) και διαφωνεί ριζικά ένας μετανάστης (1,8%). Όσοι μετανάστες ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως σε ποσοστό (9 άτομα) 64,3%, δεν διατύπωσε άποψη το (3 άτομα) 21,4%, ενώ διαφωνεί και διαφωνεί απολύτως το (2 άτομα) 14,1%. Το πιο αξιοσημείωτο σ' αυτήν την ερώτηση είναι απόψεις όσων γεννήθηκαν στην Ελλάδα. 45 άτομα δηλαδή το ποσοστό του 88,3% θεωρεί ότι οι πολιτικοί ενδιαφέρονται μόνο για το συμφέρον τους. Μάλιστα το (26 άτομα) 51,0%, δηλαδή παραπάνω από τους μισούς, συμφωνούν απολύτως με την ερώτηση. Στον αντίποδα το (2 άτομα) 3,9% διαφωνεί απολύτως -0,0% μάλλον διαφωνεί- ενώ το (4 άτομα) 7,8% ούτε διαφωνεί ούτε συμφωνεί.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι μετανάστες θεωρούν ότι οι πολιτικοί ενδιαφέρονται για την εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων, γεγονός που λειτουργεί αρνητικά στην πρόθεση ενασχόλησης των μεταναστών με την πολιτική ζωή. Συνοπτικά το (98 άτομα) 77,1% όλων των μεταναστών συμφωνεί με την συγκεκριμένη ερώτηση. Η ανάλυση που έγινε σε προηγούμενη ερώτηση ισχύει και για τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης ερώτησης.

vii. (3.4). Τι πιστεύουν οι νέοι μετανάστες για το θέμα του ότι οι πολιτικοί τους θυμούνται μόνο και μόνο για να πάρουν τις ψήφους τους

Στο επόμενο ερώτημα που αφορά το ζήτημα του αν οι πολιτικοί θυμούνται τους μετανάστες μόνο όταν τους συμφέρει για να λάβουν ψήφους οι ερωτώμενοι μετανάστες απάντησαν τα εξής: Αρχικά η ομάδα που ήρθε στην Ελλάδα σε προεφηβική ηλικία σε ποσοστό (38 άτομα) 80% απάντησε ότι συμφωνεί και

συμφωνεί απολύτως. Μάλιστα το συμφωνώ απολύτως στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι το 50% του συνολικού ποσοστού (30 άτομα). Και εκτός των παραπάνω το 80% είναι το υψηλότερο ποσοστό στο οποίο συμφωνεί αυτή η ομάδα στις ερωτήσεις, τουλάχιστον, τις σχετικές με τον πολιτικό λόγο και την κοινωνικοποίηση. Άποψη δεν εκφράζουν οι 7, δηλαδή το 17% ενώ διαφωνούν και διαφωνούν απολύτως μόλις 5 μετανάστες, δηλαδή το 8,3%. Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα 9 άτομα, ήτοι το 64,3% συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως ενώ μόνο ένα άτομο (7,1%) διαφωνεί και διαφωνεί εντελώς. Το ποσοστό που δεν συμφωνεί ούτε διαφωνεί με την παραπάνω άποψη είναι 4 ερωτηθέντες ή το 28,6%. Όσον αφορά τους μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα τα ποσοστά είναι τα υψηλότερα όσον αφορά το συμφωνώ αφού έτσι απάντησαν 19 άτομα (36,5%) και συμφωνώ απόλυτα, 29 άτομα (55,8%) φτάνοντας τα 48 άτομα ήτοι το 92,3%. Ποσοστό πάρα πολύ υψηλό. Στον αντίποδα μόνο 3 άτομα (5,7%) διαφωνούν και διαφωνούν απολύτως και μόνο ένα άτομο, δηλαδή το 1,9% δεν διατυπώνει άποψη. Βλέπουμε, επομένως, ότι και σ' αυτήν την ερώτηση τα ποσοστά που αφορούν στην απαξίωση του πολιτικού λόγου είναι πάρα πολύ μεγάλα και είναι ακόμη μεγαλύτερα στους μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας φαίνεται ότι έχει καλλιεργηθεί η εντύπωση στους μετανάστες, σε ένα σημαντικά μεγάλο ποσοστό που στην ηλικιακή ομάδα των μεταναστών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα φτάνει τα 48 άτομα (92,3%), ότι οι πολιτικοί έχουν υιοθετήσει μια ψηφοθηρική στάση απέναντί τους. Αναλύθηκαν προηγουμένως οι λόγοι για την αρνητική αυτή στάση των ερωτωμένων. Αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι μετανάστες θεωρούν ότι οι πολιτικοί ενδιαφέρονται για την εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων γεγονός που λειτουργεί αρνητικά στην πρόθεσή τους για ενασχόληση με την πολιτική ζωή

viii. (3.5). <u>Τι πιστεύουν οι νέοι μετανάστες σχετικά με τις πελατειακές σχέσεις ως μέσο χειραγώγησης από τα κόμματα</u>

Η επόμενη ερώτηση που τέθηκε είναι ότι «*μόνος σκοπός των κομμάτων είναι η χειραγώγηση των πολιτών μέσα από τις πελατειακές σχέσεις*». Στην ερώτηση αυτή οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία συμφωνούν και συμφωνούν απόλυτα σε ποσοστό (25 άτομα) 45,4%, δεν διαφωνεί ούτε και συμφωνεί το αξιοσημείωτο ποσοστό του (26 άτομα) 47,3% -που αποτελεί μάλιστα και πλειοψηφία εδώ- και μόνο

το (4 άτομα) 7,3% διαφωνεί και διαφωνεί απολύτως. Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως σε ποσοστό (5 άτομα) 35,7%, το (6 άτομα) 42,9% ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί –πλειοψηφία και σ' αυτήν την ηλικιακή ομάδα- ενώ το (3 άτομα) 21,4% διαφωνεί και διαφωνεί απολύτως. Οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην χώρα μας διαφέρουν σε κάποιο σημείο και σε αυτήν την απάντηση καθώς το (36 άτομα) 70,6% συμφωνεί και συμφωνεί απολύτως, το (2 άτομα) 3,9% διαφωνούν και διαφωνούν απολύτως –το διαφωνώ απολύτως είναι εδώ 0%- ενώ το (13 άτομα) 25,5% δεν εκφράζει άποψη.

Υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά στις απόψεις των 3 ηλικιακών ομάδων εγκατάστασης στην Ελλάδα. Από τα δεδομένα της έρευνας στο συγκεκριμένο ερώτημα διαπιστώνουμε σημαντική διαφοροποίηση των μεταναστών που γεννήθηκαν στην Ελλάδα σε σχέση με τις δύο άλλες ηλικιακές κατηγορίες σε τέτοιο σημείο ώστε στατιστικά να μιλάμε για διαφορετικό πληθυσμό. Στη συγκεκριμένη ερώτηση παρατηρούμε ότι αρχίζουν να μειώνονται τα πολύ μεγάλα ποσοστά συμφωνίας που είδαμε σε προηγούμενες ερωτήσεις. Το μεγάλο ποσοστό απαντήσεων ιδίως σε όσους ήρθαν σε προεφηβική και εφηβική ηλικία συγκεντρώνεται στη μέση δηλαδή στο ούτε διαφωνώ ούτε συμφωνώ που αποτελεί πλειοψηφία αντίθετα με αυτούς που γεννήθηκαν στην Ελλάδα όπου το ποσοστό συμφωνίας είναι ακόμη πολύ υψηλό (70,6%) ή 36 άτομα. Για τις διαφορές όσον αφορά την ηλικία έχει πραγματοποιηθεί ανάλυση σε προηγούμενη ερώτηση. Το γεγονός όμως ότι αποτελεί πλειοψηφία η ουδετερότητα σ' αυτήν την ερώτηση δεν μπορεί να ερμηνευθεί με βάση κάποια από τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν στο πρώτο μέρος της εργασίας. Κατά την εκτίμησή μας όμως όσοι έδωσαν αυτήν την απάντηση ίσως να μην έχουν χρησιμοποιήσει –αν μπορούσαν βέβαια να χρησιμοποιήσουν λόγω της θέσης τους- κάποιο «μέσον» για να τακτοποιήσουν κάποια υπόθεσή τους οπότε δεν έχουν άμεση επαφή με το θέμα. Μπορεί να άκουγαν κάποιους να μιλάνε γι' αυτό. Δεν θα πρέπει, επίσης, να μας διαφεύγει το γεγονός για άλλη μια φορά ότι προέρχονται από χώρες με μονοκομματικό καθεστώς όπου αντίστοιχα γεγονότα μπορεί να θεωρούνταν συνηθισμένα.

Σ' αυτή τη θέση προστίθεται και η άποψη της Πετράκου (2001, σελ. 34-35) που αναφέρεται στις πελατειακές σχέσεις που χρησιμοποιούν τα κόμματα με σκοπό την αύξηση της κομματικής τους πελατείας και της επιρροής τους.

ix. (3.6). Η έλλειψη συγκεκριμένης πολιτικής για το μεταναστευτικό και οι γνώμες των νέων μεταναστών

Το τελευταίο ερώτημα αφορά το κατά πόσο πιστεύουν οι μετανάστες ότι έως σήμερα δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη πολιτική για το μεταναστευτικό. Οι μετανάστες που ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε κάποιο βαθμό (Συμφωνώ και Συμφωνώ απολύτως) με την άποψη ότι «*έως σήμερα δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη πολιτική για το μεταναστευτικό*» σε ποσοστό (36 άτομα) 62,1%. Αντίθετα το (4 άτομα) 6,8% από τους ερωτηθέντες διαφωνεί και διαφωνεί απολύτως ενώ δεν εκφράζει άποψη το (18 άτομα) 31%. Από αυτούς που ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα το ποσοστό που συμφωνεί και συμφωνεί απολύτως ανέρχεται σε (8 άτομα) 57,2%, κατά πολύ λιγότερο από τις αμέσως προηγούμενες ερωτήσεις, 5 άτομα ήτοι το 35,7% διαφωνούν και διαφωνούν απολύτως, όπου και εδώ βλέπουμε αλλαγή στα ποσοστά, ενώ δεν διατυπώνει άποψη το χαμηλό ποσοστό του (1 μετανάστης) 7,1%. Από όσους γεννήθηκαν στην Ελλάδα το ποσοστό που συμφωνεί και συμφωνεί απολύτως ανέρχεται σε (36 άτομα) 69,2%, κι εδώ εμφανώς χαμηλότερο από τις προηγούμενες ερωτήσεις, δεν διαφωνεί ούτε συμφωνεί το (12 άτομα) 23,1% και το (4 άτομα) 7,7% διαφωνεί και διαφωνεί απολύτως. Βλέπουμε ότι εδώ τα ποσοστά είναι σχετικά χαμηλότερα από τις προηγούμενες ερωτήσεις και στις τρεις ηλικιακές ομάδες των μεταναστών.

Οι απαντήσεις των μεταναστών στην παραπάνω ερώτηση επιβεβαιώνουν την άποψη του Γεωργούλα (2001, σελ.201) ότι η πολιτική που ασκείται από την ελληνική πολιτεία δεν είναι «*μία πολιτική*» και την άποψη του Μαρβάκη (2004, σελ. 89) ότι οι συνεχείς αλλαγές που γίνονται στη νομοθεσία που αφορά τους μετανάστες έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας προσωρινής κατάστασης. Συμφωνούν, ακόμη, και με την άποψη των Ρομπόλη (2011, σελ. 68-69) και Κούρτοβικ (2001, σελ. 163-198) πως η νομοθεσία ήταν μεν αρκετή αλλά δεν εφαρμόστηκε σωστά και δεν επετεύχθησαν οι στόχοι της.

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα από την μέχρι τώρα ανάλυση των δεδομένων που προέκυψαν από την ερώτηση για το αν «*ο πολιτικός λόγος των κομμάτων συμβάλλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών*» το 59% του συνόλου των μεταναστών είναι πρόθυμοι να ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών και θεωρούν ότι η πολιτική κοινωνικοποίησή τους θα τους βοηθήσει να επιλύσουν τα προβλήματα της καθημερινότητάς τους και θα βοηθηθούν στον τομέα της εργασίας είτε αυτό μεταφράζεται σε ανεύρεση εργασίας είτε σε βελτίωση της ήδη υπάρχουσας

εργασιακής τους κατάστασης. Επίσης, θεωρούν ότι μέσω της πολιτικής κοινωνικοποίησής τους θα καταφέρουν να βοηθηθούν και να δημιουργήσουν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για ένα καλύτερο μέλλον στην Ελλάδα. Η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών σε ποσοστό που ανέρχεται στο 84% είναι απογοητευμένη τόσο από τον πολιτικό λόγο των κομμάτων όσο και από την πολιτική κατάσταση που επικρατεί. Η εικόνα που έχουν δημιουργήσει τόσο για τους πολιτικούς όσο και για την πολιτική είναι αρνητική και φαίνεται ότι έχουν αποστασιοποιηθεί από τα πολιτικά πράγματα καθώς θεωρούν ότι πολιτική και πολιτικοί δεν έχουν να τους προσφέρουν τίποτα.

7.2. Ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαδικασία κοινωνικοποίησης

Αφού αναλύσαμε μέχρι τώρα το θέμα της σχέσης του πολιτικού λόγου και της κοινωνικοποίησης στη συνέχεια θα προχωρήσουμε στην ανάλυση των ερωτημάτων που αφορούν τις απόψεις των μεταναστών για τα ΜΜΕ και το κατά πόσο πιστεύουν ότι αυτά τους βοηθούν στην κοινωνικοποίησή τους.

i. (4). <u>Η σημασία των ΜΜΕ για την κοινωνικοποίηση</u>

Η πρώτη ερώτηση που αφορά το συγκεκριμένο θέμα αφορά το πόσο σημαντικός είναι στην διαδικασία της κοινωνικοποίησης ο ρόλος των ΜΜΕ. Ακολουθώντας πάλι την ίδια ταξινόμηση των ηλικιακών ομάδων των μεταναστών και αρχίζοντας από αυτούς που ήρθαν στην προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα βλέπουμε ότι το (37 άτομα) 45,7% απάντησε ότι συμφωνεί και συμφωνεί απολύτως, το (26 άτομα) 32,1% ότι ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί και το (18 άτομα) 22,2% διαφωνεί και διαφωνεί απολύτως. Όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε ποσοστό (9 άτομα) 47,4%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό (7 άτομα) 36,8% ενώ διαφωνούν σε κάποιο βαθμό σε ποσοστό (3 άτομα) 15,8%. Από τους γεννημένους στην Ελλάδα το (36 άτομα) 40,5% συμφωνούν, το (39 άτομα) 43,8% δεν εκφράζουν άποψη και το (15 άτομα) 15,7% διαφωνεί. Κατ' αρχάς η πρώτη παρατήρηση είναι ότι τα ποσοστά συμφωνίας παρότι υπερισχύουν δεν είναι τόσο υψηλά όσο στις προηγούμενες ερωτήσεις. Ακολούθως βλέπουμε ότι υπάρχει μία συμφωνία στο συμφωνώ (και συμφωνώ απολύτως) καθώς τα ποσοστά είναι περίπου ίδια (37 άτομα ή 45,7%, 9 άτομα ή 47,4%, 36 άτομα ή 40,5%). Χαρακτηριστικό, εντούτοις σ' αυτή την ερώτηση είναι ότι όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα έχουν

περισσότερες θετικές γνώμες από τις άλλες δύο κατηγορίες εν αντιθέσει με τις προηγούμενες ερωτήσεις που υπολείπονταν σταθερά και με μεγάλη διαφορά. Ένα άλλο αξιοσημείωτο εύρημα αποτελεί και το μεγάλο ποσοστό αυτών που δεν εκφράζουν άποψη δεδομένο που αποτελεί πλειοψηφία σε όσους γεννήθηκαν στην Ελλάδα

Σημαντικό το ρόλο των ΜΜΕ στην κοινωνικοποίηση θεωρούν αρκετοί θεωρητικοί (Νασιάκου, 1982^{α} σελ. 63-64, Μπιτσάκη/Τσαγγάρη (2000, σελ. 67), Λαμπροπούλου (1997, σελ. 18-19), Luhmann (2001, σελ. 25), αλλά και οι περισσότεροι θεωρητικοί που με την αναφορά στη δύναμη της επικοινωνίας αναφέρονται κατά κύριο λόγο στα ΜΜΕ. Και πολλές έρευνες σχετικές με το θέμα έχουν δείξει ότι τα η επικοινωνία παίζει σπουδαίο ρόλο στη σύγχρονη πολιτική ζωή (Παπαθανασόπουλος, 2000β σελ. 343-363· Παπαθανασόπουλος, 2002 σελ. 39-94· Χαιρετάκης, 2002 σελ. 95-140).

ii. (5). <u>Η συμβολή των ΜΜΕ στη διάδοση των πολιτικών ιδεών</u>

Στην επόμενη ερώτηση με θέμα το αν τα ΜΜΕ μπορούν να συμβάλλουν στη διάδοση των πολιτικών ιδεών στην κοινωνία οι ελθόντες σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε ποσοστό (38 άτομα) 48,1%, ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό (24 άτομα) 30,4% και διαφωνούν σε ποσοστό (17 άτομα) 21,6%. Όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία συμφωνούν σε (6 άτομα) 31,6%, ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε (11 άτομα) 57,9% και διαφωνούν και διαφωνούν απολύτως σε ποσοστό (2 άτομα) 10,5% -μάλιστα αυτό το ποσοστό ανήκει μόνο στο διαφωνώ απολύτως αφού στο διαφωνώ το ποσοστό είναι 0%. Τέλος, οι γεννημένοι στην Ελλάδα συμφωνούν με την άποψη σε ποσοστό (39 άτομα) 44,4%, δεν εκφράζουν άποψη σε (29 άτομα) 33% ενώ διαφωνούν σε ποσοστό (20 άτομα) 22,7%.

Παρότι δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές και στην συγκεκριμένη ερώτηση αξίζει να παρατηρήσουμε ότι το συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως επικρατεί αλλά με σημαντικά μειωμένα ποσοστά και μάλιστα στην ομάδα των όσων ήρθαν σε εφηβική ηλικία το μεγαλύτερο ποσοστό (11 άτομα ή 57,9%) ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί. Οι λόγοι αυτής της διαφοράς, μη σημαντικής στατιστικώς όπως φαίνεται από τις στατιστικές αναλύσεις που προηγήθηκαν αλλά αξιοσημείωτης, ίσως οφείλονται σε λόγους όπως ότι τα άτομα αυτά έχουν διανύσει μεγάλο μέρος της ζωής τους σε καθεστώτα, όπως είδαμε και παραπάνω, μονοκομματικά με εντελώς διαφορετική πολιτική κουλτούρα που θα ταίριαζε με αυτό που ο Δεμερτζής (1989,

σελ. 265-266) αναφερόμενος στους Almond & Verba αναφέρει σαν υποτακτική πολιτική κουλτούρα. Ερχόμενοι στην Ελλάδα βρέθηκαν σ' ένα περιβάλλον με πλουραλισμό και πολυφωνία. Επίσης, παρότι τα ΜΜΕ ήταν εύκολο να τα παρακολουθούν οι μετανάστες, αυτοί δεν μπορούσαν και λόγω της γλώσσας αλλά και λόγω του ότι ζούσαν σε γειτονιές που μπορεί να συνόρευαν χωροταξικά αλλά ήταν απομονωμένες ηθικά (Park, 1991 σελ. 60). Ένας ακόμη παράγοντας που παίζει ρόλο είναι ότι τα σύγχρονα ΜΜΕ μεταδίδουν καθημερινά τεράστιο όγκο πληροφοριών που είναι δύσκολο τα τις επεξεργαστούν οι πολίτες (Λαμπροπούλου, 1997 σελ. 26) πράγμα που γίνεται ακόμη δυσκολότερο για τους μετανάστες δεδομένων των προβλημάτων που αυτοί έχουν. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την άποψη του Τσαρδάκη (1987^{α}, σελ. 161-163) ότι η διαδικασία της κοινωνικοποίησης φτάνει στο αποκορύφωμα της στην εφηβική και τη γενικότερη νεανική ηλικία όταν οι νέοι έχουν τάσεις αμφισβήτησης για τα πάντα δεν τους βοήθησε να αποκρυσταλλώσουν την άποψή τους για τα ΜΜΕ. Για το γεγονός αυτό μπορεί να ευθύνονται και τα ίδια τα ΜΜΕ καθώς συχνά παρουσιάζουν τους μετανάστες σαν θύματα χρησιμοποιώντας ορολογίες όπως «επιχείρηση σκούπα» (Τσιμπιρίδου, 2009 σελ. 37) ή ακόμα και ο δημόσιος λόγος με τον οποίο χαρακτηρίζονται οι μετανάστες (λαθρομετανάστες, αλλοδαποί, οικονομικοί μετανάστες) (Παύλου, 2004 σελ. 62). Μπορεί, όμως, να ευθύνονται και οι ίδιοι οι μετανάστες καθώς σύμφωνα με τον Prokop (1997, σελ. 264) το ego-involvement αυτών στα προβαλλόμενα μηνύματα των ΜΜΕ είναι περιορισμένο αφού τα μηνύματα αυτά δεν αφορούν τους ίδιους.

Από την άλλη πλευρά αξίζει να αναφερθεί η άποψη του Εντσενσμπέργκερ (1981, σελ. 23) ότι «*Χειραγώγηση σημαίνει συνειδητή τεχνική παρέμβαση σε ένα δοσμένο υλικό*». Αν δεχτούμε, όμως, ότι στην Ελλάδα τα ΜΜΕ απευθύνονται σε Έλληνες με μόνο σκοπό τη χειραγώγησή τους, δηλαδή να τους οδηγήσουν σε συγκεκριμένες πολιτικές επιλογές, και όχι σε μετανάστες καθώς αυτοί δεν ψηφίζουν αυτός μπορεί να είναι ένας λόγος που οι μετανάστες δεν μπορούν να αντιληφθούν πλήρως το νόημα των λεγομένων από τα ΜΜΕ, αφού αντιλαμβανόμαστε πως ούτε τα ΜΜΕ τα ενδιαφέρει να επηρεάσουν τους μετανάστες.

Ανεξάρτητα, από την παραπάνω διαφορά, κατά βάση επιβεβαιώνεται η άποψη όσων πιστεύουν ότι τα ΜΜΕ έχουν πρωταρχικό ρόλο στον πολιτικό διάλογο, είτε προεκλογικά είτε όχι, με βασικό πρωταγωνιστή τους παρουσιαστές και τους πολιτικούς (Γουίλιαμς, 1989 σελ. 203· Λαμπροπούλου, 1997 σελ. 33) ή ακόμη οι πολίτες μέσω των πληροφοριών που τους παρέχουν τα ΜΜΕ διαμορφώνουν τις

απόψεις τους για όλα τα θέματα που τους αφορούν και για τις πολιτικές τους αποφάσεις (Λαμπροπούλου, 1997 σελ. 33). Τον βασικό ρόλο της τηλεόρασης, των εφημερίδων και του ραδιοφώνου για την ενημέρωση έδειξε και η έρευνα CIVED, ενώ στην έρευνα ICCS οι μαθητές έδειξαν υψηλά ποσοστά εμπιστοσύνης στα ΜΜΕ

iii. (6). Η δημιουργία θετικών ή αρνητικών συναισθημάτων στους νέους μετανάστες μεσω των ΜΜΕ

Στην τελευταία ερώτηση της θεματικής αυτής ενότητας που διερευνά το πόσο μπορούν τα ΜΜΕ να κατευθύνουν τις συμπεριφορές των συγκεκριμένων ατόμων έτσι ώστε να δημιουργήσουν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα για τους πολιτικούς τα ποσοστά απαντήσεων έχουν ως εξής: όσοι μετανάστες ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα έχουν θετική άποψη σε ποσοστό (51 άτομα) 62,2%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό (18 άτομα) 22% ενώ διαφωνεί το (13 άτομα) 15,9%. Όσοι έφτασαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα συμφωνούν σε ποσοστό (10 άτομα0 52,6%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό (5 άτομα) 26,3% ενώ διαφωνούν σε ποσοστό (4 άτομα) 21%. Από αυτούς που γεννήθηκαν στην Ελλάδα, τέλος, το (58 άτομα) 65,1% συμφωνεί, το (19 άτομα) 21,3% ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί και το (12 άτομα) 13,5% διαφωνεί.

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε μία μεγάλη υπεροχή των απαντήσεων του συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως και στις τρεις ομάδες, παρά τις όποιες διαφορές μεταξύ τους. Αυτό επιβεβαιώνει την άποψη του Μεταξά (1995, σελ. 157-158) όπου μεταξύ άλλων αναφέρει ότι η θεατροποίηση της πολιτικής έχει σαν αποτέλεσμα να υπονομεύεται το κύρος των πολιτικών. Εξάλλου όπως αναφέρει ο Πλειός (2002, σελ. 241) ο πολιτικός λόγος, προσανατολισμένος προς την εικόνα, μετατοπίζει το κέντρο βάρους του στη συμπαραδήλωση, τη μεταφορά και τη μετωνυμία.

Όσον αφορά τις έρευνες η Καπέλου (2000, σελ. 147-166) μελέτησε το πώς τα σκάνδαλα επιδρούν στην εικόνα ενός πολιτικού και πως κάποιες φορές επιδρούν αρνητικά για την εικόνα ενός πολιτικού ενώ κάποιες άλλες όχι. Ο Swason (2000, σελ. 421-442) μάλιστα αναφέρει στην έρευνά του ότι η δυσπιστία που έχουν οι πολίτες για τους πολιτικούς θα προκαλέσει εξελίξεις στα συστήματα επικοινωνίας της Δύσης με αποτέλεσμα η πολιτική κρίση να επηρεαστεί ακόμη περισσότερο.

Καταλήγοντας μπορεί κανείς να επισημάνει ότι και στις τρεις ηλικιακές ομάδες με βάση τα δεδομένα της έρευνας έχει διαμορφωθεί η άποψη ότι τα ΜΜΕ έχουν τη δύναμη να κατευθύνουν συμπεριφορές και να δημιουργούν θετικές ή

αρνητικές στάσεις απέναντι στους πολιτικούς. Έμμεσα εξάγεται το συμπέρασμα της σημαντικότητας του ρόλου των ΜΜΕ στην πολιτική κοινωνικοποίηση των ατόμων

7.3. Ο τρόπος που αγγίζει ο πολιτικός λόγος τους νέους σε ηλικία μετανάστες

Το επόμενο σκέλος του ερωτηματολογίου αφορά το πώς ο πολιτικός λόγος επηρεάζει τους νέους μετανάστες. Στη συγκεκριμένη ομάδα ερωτήσεων η ανάλυση δεν θα γίνει με βάση τις τρεις ομάδες-κατηγορίες μεταναστών όπως στις προηγούμενες ερωτήσεις αλλά με βάση τη γεωγραφική κατανομή τους δηλαδή σε όσους μένουν Αθήνα και σε όσους διαμένουν εκτός Αθήνας. Με αυτόν τον τρόπο θα προσπαθήσουμε να δοθεί απάντηση και στο εάν ο πολιτικός λόγος επηρεάζει το ίδιο τους νέους της Αθήνας με τους νέους της επαρχίας.

i. (7). <u>Η προβολή απόψεων των πολιτικών από τον Τύπο και η επίδρασή του στους νέους μετανάστες</u>

Στην πρώτη ερώτηση που διερευνά τον τρόπο με τον οποίο ο πολιτικός λόγος που εκφέρεται μέσα από εφημερίδες και γενικότερα από έντυπο υλικό επηρεάζει τους νέους μετανάστες όσοι διαμένουν εντός Αθήνας απάντησαν σε ποσοστό (54 μετανάστες) 41,6% ότι συμφωνούν, (58 μετανάστες) 44,6% ότι ούτε συμφωνούν αλλά ούτε και διαφωνούν και σε ποσοστό (18 μετανάστες) 13,8% ότι διαφωνούν. Από αυτούς που διαμένουν εκτός Αθηνών το (42 μετανάστες) 31,8 συμφωνεί, ενώ ακριβώς ίδιο είναι το ποσοστό όσων διαφωνούν (45 μετανάσετς ήτοι το 34,1%) και όσων δεν εκφράζουν άποψη (45 μετανάστες ήτοι το 34,1%). Συνοπτικά, οι μετανάστες που ζουν στην επαρχία θεωρούν ότι ο γραπτός τύπος και το έντυπο υλικό δεν αποτελούν ιδιαίτερο σημαίνοντα παράγοντα στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών (42 μετανάστες ή 31,8% υπέρ, 45 μετανάστες ή 34,1% κατά). Αντίθετα οι μετανάστες που διαμένουν στην Αθήνα φαίνεται ότι έχουν μεγαλύτερη επαφή με τον έντυπο τύπο και θεωρούν ότι είναι ένας από τους παράγοντες που διαμορφώνουν την πολιτική συμπεριφορά των νέων (54 άτομα ή 41,6% υπέρ, 18 άτομα ή 13,8% κατά). Παρόλα αυτά αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι και στις δύο ομάδες το ποσοστό αυτών που δεν έχουν διαμορφώσει άποψη είναι το μεγαλύτερο (58 μετανάστες, δηλαδή το 44,6% και 45 μετανάστες, δηλαδή το 34,1% -ίσο με όσους διαφωνούν στη δεύτερη ομάδα).

Οι λόγοι που οι μετανάστες δεν απαντούν σε μεγάλο ποσοστό ούτε θετικά ούτε αρνητικά για ορισμένα θέματα έχουν αναλυθεί σε προηγούμενη ενότητα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση με τον Τύπο όμως είναι προφανές ότι για μια μεγάλη μερίδα αυτών το πρόβλημα της γλώσσας που τους εμπόδιζε να διαβάζουν εφημερίδες είναι σίγουρα από τα βασικότερα. Η διαφορά 10 ποσοστιαίων μονάδων μεταξύ Αθήνας και άλλων περιοχών μπορεί να σχετίζεται και με το μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών καθώς κάποιοι μορφωμένοι από αυτούς μπορεί να διαμένουν στην Αθήνα και όχι στην επαρχία που απαιτεί δουλειές κατά κύριο λόγο χειρωνακτικές.

Όσον αφορά συνολικά την εικόνα που σχηματίζεται από τις απαντήσεις ότι, δηλαδή, οι μετανάστες δεν επηρεάζονται από τον Τύπο και η θεωρία και οι έρευνες έχουν αναπτύξει απόψεις για το θέμα. Μία ενδιαφέρουσα άποψη είναι αυτή της Λαμπροπούλου (1997, σελ. 26) που επισημαίνει πως όσο βελτιώνεται το κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο τόσο κάποιο άτομο αυξάνει το ενδιαφέρον του για την ενημέρωσή του για τα πολιτικά και η ενημέρωση αυτή γίνεται κυρίως με βάση τον Τύπο. Αν και η παρούσα έρευνα δεν έχει διερευνήσει επακριβώς το μορφωτικό επίπεδο των ερωτωμένων η θετική απόφανση του δείγματος για τις συζητήσεις μέσω του Τύπου φαίνεται ότι μπορεί να συνδεθεί με την παραπάνω άποψη.

ii. (8). <u>Η Τηλεόραση και ο τρόπος που αγγίζουν τους νέους μετανάστες οι προβαλλόμενες από αυτή απόψεις</u>

Η επόμενη ερώτηση είχε σαν σκοπό να ανιχνεύσει αν οι απόψεις που διατυπώνονται από τους πολιτικούς στην τηλεόραση επηρεάζουν τους νέους μετανάστες. Όσοι διαμένουν στην Αθήνα απάντησαν σε ποσοστό (70 ερωτηθέντες) 62,5% ότι συμφωνούν, σε (38 ερωτηθέντες) 29,7% ότι ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν και σε ένα πολύ χαμηλό ποσοστό 10 ερωτηθέντες ή το 7,8%) ότι διαφωνούν. Όσοι δεν κατοικούν στην Αθήνα συμφωνούν και αυτοί στην πλειοψηφία τους 66 άτομα (49,6%), δε έχουν διαμορφώσει γνώμη το (33 άτομα) 24,8% ενώ διαφωνεί το (34 άτομα) 25,6%.

Βασικό συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι και οι δύο ομάδες θεωρούν ότι επηρεάζονται όταν οι πολιτικοί κάνουν δηλώσεις στην τηλεόραση αφού τα ποσοστά συμφωνίας είναι μεγάλα. Πέραν απ' αυτό και ο τρόπος που τα ΜΜΕ παρουσιάζουν τα πολιτικά γεγονότα προεκλογικά και μετεκλογικά παρότι είναι καθαρά επικοινωνιακός, δηλαδή με εντάσεις, με ερωτήσεις ενοχλητικές, (Λαμπροπούλου, 1997 σελ. 33), ή ακόμη σε προεκλογικές περιόδους γεμάτος με

συγκινήσεις, (Παπαθανασόπουλος, 2002 σελ. 39-40) κάνει τους μετανάστες να παρακολουθούν τις πολιτικές απόψεις. Στο σημείο αυτό αν θεωρήσουμε ότι και οι πολιτικές διαφημίσεις αποτελούν μέσο για να διατυπώσουν οι πολιτικοί τις απόψεις τους τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν, όσον αφορά την αρνητική πολιτική διαφήμιση, ότι δεν επιβεβαιώνεται η άποψη του Παπαθανασόπουλου (2002, σελ. 77) ότι η αρνητική πολιτική διαφήμιση μπορεί να κάνει τους πολίτες να μην θέλουν να ασχοληθούν με την πολιτική.

Παρατηρούμε, όμως, ότι οι διαμένοντες εκτός Αθηνών έχουν ένα μεγάλο ποσοστό διαφωνίας στην συγκεκριμένη απάντηση (34 άτομα ή 25,6% σε σχέση με τα 10 άτομα ή 7,8% των διαμενόντων στην Αθήνα). Αυτή η διαφορά μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι η Αθήνα είναι μια μεγαλούπολη όπου η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων σε διαπροσωπικό επίπεδο δεν είναι εύκολη με αποτέλεσμα οι πολίτες να επηρεάζονται σχεδόν αποκλειστικά από τα ΜΜΕ. Αντίθετα, στην επαρχία οι άνθρωποι έχουν διαφορετικό τρόπο ζωής που ευνοεί τις ομαδικές συζητήσεις και την μεταξύ τους επικοινωνία και μπορεί να μην επηρεάζονται τόσο από τα κανάλια ή συζητώντας κατόπιν τις τοποθετήσεις των πολιτικών να διαμορφώνουν με αυτό τον τρόπο τις γνώμες και απόψεις τους. Στο σημείο αυτό φαίνεται ότι ισχύουν όσα αναφέρει ο Ιντζεσίλογλου (χ.χ., σελ. 129) δηλαδή ότι: «*Η ανομοιομορφία στην πολιτισμική πυκνότητα συνιστά ένδειξη μιας διαφοροποίησης στην κοινωνικοποίηση των ατόμων στα πλαίσια διάφορων κοινωνικών ομάδων*».

Αξίζει ακόμη να σημειώσουμε την άποψη του Τερλεξή (1975, σελ. 95-96) ότι σε μια οικογένεια η έλλειψη πολιτικής επικοινωνίας συχνά αναπληρώνεται από άλλους φορείς. Αν λάβουμε υπόψη ότι στις μικρές περιοχές ο θεσμός της οικογένειας είναι πιο ισχυρός και οι συζητήσεις μεταξύ των μελών της πιο συχνές ενώ στις μεγαλουπόλεις λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων λιγότερο συχνές τότε, σύμφωνα με την άποψη του Τερλεξή, τα ΜΜΕ στην Αθήνα αναπληρώνουν την επίδραση της οικογένειας. Άλλωστε και οι Μπιτσάκη/Τσαγγάρη (2000, σελ. 67) αναφέρουν ότι η οικογένεια ανήκει στους παραδοσιακούς φορείς κοινωνικοποίησης που με την ανάπτυξη της τεχνολογίας η δύναμή τους έχει υποχωρήσει. Η Λαμπροπούλου, επιπλέον, υποστηρίζει (1997, σελ. 18-19) και αυτή ότι η τηλεόραση υποκαθιστά την επικοινωνία ανάμεσα στους ανθρώπους και λειτουργεί σαν αντιστάθμισμα της έλλειψης συναναστροφής για πολλά άτομα.

iii. (9). Η πολιτική ιδεολογία των κομμάτων για τη μετανάστευση και πως αντιδρούν οι νέοι μετανάστες

Η επόμενη ερώτηση αφορά το πόσο οι μετανάστες επηρεάζονται από την ιδεολογία που αναπτύσσει κάθε κόμμα για τους μετανάστες και τα μέτρα τους αφορούν για την ένταξή τους στην κοινωνία. Όσοι ζουν στην Αθήνα απάντησαν θετικά στην ερώτηση σε ποσοστό (62 μετανάστες) 48,1%, δεν εξέφρασαν άποψη σε ποσοστό (50 μετανάστες) 38,8% και διαφώνησε το (17 μετανάστες) 13,1%. Όσοι ζουν εκτός Αθηνών συμφωνούν σε ποσοστό (66 άτομα) 50% με την άποψη, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό (30 άτομα) 22,7% και διαφωνούν –και διαφωνούν εντελώς- σε ποσοστό (36 άτομα) 27,3%.

Από τη μικρή αυτή ανάλυση προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι θετικές γνώμες για το θέμα αποτελούν την πλειοψηφία των απαντήσεων. Ο πολιτικός λόγος, δηλαδή, αγγίζει τους μετανάστες όταν πρόκειται για θέματα που αφορούν τους ίδιους ή έχουν σχέση με την ιδεολογία. Η άποψη του Γιαννά (2005, σελ. 135) πως η εικόνα έχει επικρατήσει και γι’ αυτό έχουμε ως συνέπεια την αποϊδεολογικοποίηση της πολιτικής σαν συνέπεια της κατάρρευσης του πρώην ανατολικού μπλοκ φαίνεται να μην επιβεβαιώνεται. Το ίδιο συμβαίνει και με το θέμα της μείωσης στις ιδεολογικές διαφορές των κομμάτων (Γιαννάς, 2005 σελ. 137) οι οποίες δεν φαίνεται να απομακρύνουν τους μετανάστες από το να ακούν τον πολιτικό λόγο. Παρατηρείται, παρόλα αυτά και σ’ αυτήν την ερώτηση διαφορά όσον αφορά τις αρνητικές γνώμες καθώς αυτοί που ζουν στην Αθήνα διαφωνούν σε ποσοστό (17 άτομα) 13,1% ενώ αυτοί που ζουν εκτός Αθηνών σε ποσοστό αρκετά μεγαλύτερο 36 άτομα ή το 27,3%. Οι μετανάστες εκτός Αθηνών θεωρούν σε μεγαλύτερο ποσοστό ότι η πολιτική τοποθέτηση των κομμάτων για τα θέματα των μεταναστών δεν επηρεάζει την πολιτική συμπεριφορά. Σαν εξήγηση γι’ αυτό, εκτός από όσα αναφέρθηκαν σε προηγούμενη ερώτηση, θα δίναμε και το γεγονός ότι τα διάφορα μέτρα και οι εξαγγελίες για τους μετανάστες ίσως να έχουν σαν στόχο περισσότερο τους μετανάστες στην Αθήνα και όχι της επαρχίας. Ο Χριστόπουλος αναφέρει (2012, σελ. 124) ότι σήμερα ο πολιτικός λόγος επικεντρώνει στο πως θα συμπεριληφθούν στις τάξεις του ελληνικού λαού οι άνθρωποι που κατοικούν στα εδάφη της Ελλάδας και όχι τόσο πολιτικές και ιδεολογίες για αύξηση των εδαφών της Ελλάδας. Προφανώς, οι μετανάστες επηρεάζονται από αυτό και η προθυμία τους αυτή φαίνεται και στις απαντήσεις. Το γεγονός, επίσης, πως σύμφωνα με τον Παύλου (2004, σελ. 60) ένα μέρος της δημόσιας συζήτησης για τους μετανάστες έχει μετατραπεί από φοβικό σε

συμπονετικό και φιλανθρωπικό και παρουσιάζει τους μετανάστες σαν θύματα των υπηρεσιών του ελληνικού δημοσίου δεν είναι απωθητικό για τους μετανάστες.

Είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον να αναφερθεί εδώ η εμφάνιση κομμάτων στο πολιτικό σκηνικό ως συνέπεια μεταξύ άλλων και της παρουσίας των μεταναστών (Γαβρόγλου, 2003 σελ. 90-91). Θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε το ενδιαφέρον των μεταναστών σε σχέση και με το γεγονός ότι οι μετανάστες πιθανόν να ενδιαφέρονται για το λόγο και την ιδεολογία των κομμάτων αυτών αφού τους αφορά άμεσα.

iv. (10). Η προθυμία των νέων μεταναστών για συμμετοχή στα κοινά και η σχέση της με την προθυμία να ακούν τον λόγο των πολιτικών

Η τελευταία ερώτηση έχει σχέση με το πόσο ο κάθε μετανάστης είναι πρόθυμος να συμμετέχει στα κοινά και για να ακούσει τον λόγο των πολιτικών. Σ' αυτήν την ερώτηση το (76 ερωτηθέντες) 59,3% όσων ζουν στην Αθήνα απάντησαν ότι συμφωνούν, το (39 ερωτηθέντες) 30,5% ότι ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν και το (13 άτομα) 10,1% απάντησε ότι διαφωνεί. Από αυτούς που ζουν εκτός Αθηνών το (83 ερωτηθέντες) 59,6% -ίσο σχεδόν με το αντίστοιχο όσων ζουν εκτός Αθηνών- απάντησε ότι συμφωνεί, το (28 ερωτηθέντες) 20,6% ότι ούτε συμφωνεί αλλά ούτε και διαφωνεί και το (27 ερωτηθέντες) 19,9% ότι διαφωνεί. Και οι δύο ομάδες φαίνεται ότι συμφωνούν σε πάρα πολύ μεγάλο βαθμό ότι ο πολιτικός λόγος αγγίζει τους μετανάστες γιατί είναι πρόθυμοι να συμμετέχουν στα κοινά της χώρας που ζουν και γιατί θέλουν να ακούσουν τον λόγο των πολιτικών της. Άρα ο τόπος κατοικίας δεν έχει καμία σημασία σύμφωνα με τις απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η έμφυτη ανάγκη των μεταναστών, όπως και όλων των ανθρώπων, για συμμετοχή στα κοινά αλλά και για να ακούσουν το λόγο των πολιτικών, κάτι που άλλωστε φάνηκε και από τι ερωτήσεις του πρώτου μέρους του ερωτηματολογίου, τους ωθεί στα να ακούν πολιτικές συζητήσεις. Οι απαντήσεις στη συγκεκριμένη ερώτηση υποστηρίζουν σημαντικά την άποψη των Ball & Peters (2001, σελ. 160) ότι τα κόμματα «*προσπαθούν να διαπαιδαγωγήσουν πολιτικά, να καθοδηγήσουν και να ενεργοποιήσουν το εκλογικό σώμα*» καθώς οι μετανάστες ενδιαφέρονται για τα πολιτικά θέματα και θέλουν να ακούν τον πολιτικό λόγο. Θα πρέπει να συμπληρώσουμε, τέλος, ότι συνοψίζοντας τα αποτελέσματα και από τις τέσσερις ερωτήσεις του συγκεκριμένου τομέα οι μετανάστες ενδιαφέρονται για την πολιτική στην Ελλάδα, πράγμα που έδειξε και η έρευνα, που την αναφέραμε και σε προηγούμενο σημείο της ανάλυσης, της MRB (2002) όπου το 41,4%

ενδιαφέρεται για την πολιτική στην Ελλάδα και το 47,3% που ενδιαφέρεται για την πολιτική στην χώρα καταγωγής του.

7.4. Το μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο της οικογένειας σε συνδυασμό με την πολιτική συνείδηση του μετανάστη

Για να καταλήξουμε σε συμπεράσματα σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας και την σχέση που αυτό έχει με την κοινωνικοποίηση κρίθηκε σκόπιμο ο συνδυασμός αυτού του τομέα του ερωτηματολογίου με τον μεθεπόμενο, τον τομέα που αφορά την πολιτική συνείδηση και συμπεριφορά του μετανάστη. Έτσι από τον μέσο όρο των score των ερωτήσεων 11-15 και 19-22. Από τις στατιστικές αναλύσεις των παραπάνω προέκυψε ότι το 8,6% των μεταναστών πιστεύει ότι το μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας δεν παίζει ρόλο στην πολιτική κοινωνικοποίηση των μεταναστών. Το ποσοστό αυτό των μεταναστών, παράλληλα, δεν παρακολουθεί στην τηλεόραση εκπομπές με πολιτικό περιεχόμενο και άρα δεν δέχονται καμία επιρροή απ' αυτή. Το ενδιαφέρον τους, μάλιστα, είναι ανύπαρκτο ακόμη και για θέματα που αφορούν τους ίδιους. Σχετικά με το δικαίωμα ψήφου τους θεωρούν ότι ακόμη κι αν το είχαν δεν θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην καλύτερη οργάνωση της κοινωνίας που ζουν.

Από την άλλη πλευρά το ποσοστό του 69,1% των μεταναστών δίνει στην οικογένεια ουσιαστικό ρόλο στην διαμόρφωση της πολιτικής συνείδησης και, επιπρόσθετα πιστεύει ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση των μεταναστών εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από το κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο της οικογένειας. Συνδυάζοντας τις απαντήσεις από τους δύο τομείς βρήκαμε, επίσης, ότι οι μετανάστες αυτής της ομάδας παρακολουθούν πολιτικές εκπομπές στην τηλεόραση για την πολιτική ενημέρωσή τους θεωρώντας την ιδιαίτερα σημαντική. Αυτό το κάνουν για την πληροφόρησή τους σχετικά με την πολιτική κατάσταση και τα πολιτικά γεγονότα για να διαμορφώσουν αντίστοιχα την πολιτική τους στάση.

Εύλογο συμπέρασμα αποτελεί ότι η οικογένεια παίζει βασικό ρόλο στην πολιτική κοινωνικοποίηση των μεταναστών. Σχετικά με την οικογένεια και τη σημασία της στην ανάπτυξη και την κοινωνικοποίηση των ατόμων έχουν διατυπωθεί πολλές απόψεις και θεωρίες. Αναφέρουμε, ενδεικτικά από την ψυχολογία τον Freud και την θεωρία του για την ταύτιση του παιδιού με τον γονέα του ίδιου φύλου, τον Adler για τη σειρά γέννησης των παιδιών κ.λπ. αλλά και για τη συμβολή της σ' όλες

τις φάσεις ανάπτυξης ενός ατόμου με τη σημαντική βοήθεια που του προσφέρει (Κυριακίδης, 1994 σελ. 9, 91 & 95). Ειδικότερα για τη σπουδαιότητα του ρόλου του πατέρα στην κοινωνικοποίηση του παιδιού έχει μιλήσει ο Τερλεξής (1975, σελ. 52), ενώ ακόμα κάνει λόγο για το πόσο επηρεάζει ένα δημοκρατικό ή καταπιεστικό περιβάλλον στην διαμόρφωση της πολιτικής κοινωνικοποίησης (1975, σελ. 22-23). Όλοι, επίσης, οι θεωρητικοί με την σημασία που δίνουν στην κοινωνικοποίηση της νεανικής ηλικίας άμεσα ή έμμεσα υπαινίσσονται και τον ρόλο της οικογένειας αφού κατά κανόνα τα παιδιά ζουν και μεγαλώνουν μέσα σ' αυτή.

Το ποσοστό του 69,1% των μεταναστών που δηλώνουν ότι η οικογένεια τους βοήθησε στην πολιτική τους κοινωνικοποίηση δεν φαίνεται να δικαιολογεί την άποψη της Σεραφετινίδου (1987, σελ. 94) ότι η οικογένεια έχει χάσει την κοινωνικοποιητική της δύναμη η οποία υποκαθίσταται σιγά σιγά από άλλους φορείς. Μπορούμε, όμως, να υποθέσουμε ότι η άποψη της Σεραφετινίδου δεν ισχύει απόλυτα στην περίπτωση των μεταναστών γιατί τα παιδιά των μεταναστών δεν έχουν τις ίδιες εμπειρίες με τα άλλα παιδιά ή με άλλα λόγια για τους μετανάστες η οικογένεια αποτελεί το βασικό κύτταρο, καθώς τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια πολλά μεταναστόπουλα δεν πήγαιναν καν σχολείο. Ισχύει, επομένως, η άποψη του Τερλεξή (1975, σελ. 89) ότι η κοινωνικοποιητική δύναμη της οικογένειας είναι πιο μεγάλη όταν το άτομο δεν δέχεται την επίδραση φορέων εκτός αυτής ή όταν είναι περιορισμένη η επίδραση των φορέων αυτών.

Επιβεβαιώνεται, ακόμη, πλήρως η άποψη των Μπιτσάκη/Τσαγγάρη (2000, σελ. 44), η άποψη των Hyman, Key & Lane που αναφέρει ο Τερλεξής (1975, σελ. 85-87) για την επίδραση της οικογένειας στην κοινωνικοποίηση και ο Τσαρδάκης (1987^{α}, σελ. 45 & 52-53).

Μπορούμε, επιπλέον, να υποθέσουμε επεκτείνοντας και σε άλλους τομείς ότι, αν και δεν υπήρχε μια τέτοια ερώτηση, η οικογένεια παίζει το ρόλο της και στην κομματική συγγένεια (Τερλεξής 1975, σελ. 92), και στο πολιτικό ενδιαφέρον των γονιών (Τερλεξής, 1975 σελ. 95) και όσον αφορά το θέμα της κομματικής προτίμησης του πατέρα και τη σχέση του ενδιαφέροντος αυτού με τα παιδιά (Τερλεξής, 1975 σελ. 92 % 95-96).

Ανατρέχοντας στη έρευνες για το θέμα η έρευνα των Hess & Torney (1967) αναφέρει ότι ο ρόλος της οικογένειας έχει υπερεκτιμηθεί στην πολιτική κοινωνικοποίηση. Η άποψη που συμπίπτει με την άποψη της Σεραφετινίδου που

προαναφέραμε, ανατρέπεται μεν από τα αποτελέσματα της έρευνας αλλά μπορεί να δικαιολογηθεί λόγω της ομάδας της έρευνάς μας που είναι οι μετανάστες.

7.5. Ο ρόλος του Σχολείου στη διαδικασία της πολιτικής Κοινωνικοποίησης

Σ' αυτό το μέρος του ερωτηματολογίου εξετάζεται κατά πόσο το σχολείο παίζει ρόλο στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών και ειδικότερα αν στο σχολείο υπάρχει πολιτικός λόγος και πως αυτός εκφέρεται.

i. (16). Η συνδρομή του Σχολείου στη διαμόρφωση άποψης για την πολιτική κατάσταση στη χώρα από τους νέους μετανάστες

Με την πρώτη ερώτηση επιχειρείται να διερευνηθεί αν θεωρείται σημαντικός ο ρόλος του σχολείου βοηθώντας τα παιδιά στη διαμόρφωση αντίληψης για την πολιτική κατάσταση στη χώρα. Στην ερώτηση αυτή όσοι μετανάστες ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα απάντησαν ότι συμφωνούν σε ποσοστό (55 άτομα) 65,5% δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό (14 άτομα) 16,7% και διαφωνούν σε ποσοστό (15 άτομα0 17,9%. Οι μετανάστες που ήρθαν σε εφηβική ηλικία απάντησαν ότι συμφωνούν και συμφωνούν απολύτως σε ποσοστό (12 άτομα) 70,6%, απάντησαν πως ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν σε ποσοστό (2 άτομα) 11,8% και απάντησαν ότι διαφωνούν σε ποσοστό (3 άτομα) 17,6%. Από αυτούς που γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνώ και συμφωνώ απολύτως απάντησε το (44 άτομα) 50,1%, δεν εξέφρασε άποψη το (14 άτομα) 15,9% ενώ διαφωνεί το (30 άτομα) 34,1%.

Από τα δεδομένα και την στατιστική ανάλυσή τους προκύπτει ότι και οι τρεις ομάδες συμφωνούν –μάλιστα οι πρώτες δύο με πολύ υψηλά ποσοστά- με την ερώτηση, όμως, διαπιστώνεται ότι υπάρχουν και σημαντικές διαφορές μεταξύ τους.

Από τα ποσοστά των απαντήσεων φαίνεται ότι όντως ο ρόλος του σχολείου είναι σημαντικός και υποστηρίζεται η άποψη εκείνων που το θεωρούν βασικό φορέα κοινωνικοποίησης (Τερλεξής 1975· Μπιτσάκη/Τσαγγάρη 2000· Τσιπλητάρης 2001· Νικολάου 2001[α]· Καρακατσάνη 2004). Υποστηρίζεται, ακόμη, και η άποψη του Μπόμπα (1994) ότι το σχολείο παίζει ρόλο και για παιδιά από άλλες χώρες αλλά και της Καρακατσάνη (2004, σελ. 36) η οποία αναφέρει ότι για τα παιδιά λαϊκών στρωμάτων ή φυλετικών μειονοτήτων το μάθημα της πολιτικής αγωγής είναι πιο καθοριστικό.

Αξίζει να σημειωθεί, παρόλα αυτά, ότι οι γεννημένοι στην Ελλάδα μετανάστες έχουν σημειώσει χαμηλότερα ποσοστά σε σχέση με τις άλλες δύο ομάδες και επιπλέον ένα μεγάλο ποσοστό από αυτούς (30 άτομα) 34,1% δήλωσε ότι διαφωνεί και διαφωνεί εντελώς με το θέμα της ερώτησης. Η πιθανότερη εξήγηση γι' αυτό το ποσοστό διαφωνίας είναι πως στις άλλες δύο ομάδες που τα μεταναστόπουλα είχαν παρακολουθήσει μαθήματα σε σχολεία της χώρας τους δίνεται μεγάλη εμπιστοσύνη στα σχολεία αυτά γιατί πιθανόν εκεί να ίσχυαν σε μεγάλο βαθμό όσα ζητούσε η ερώτηση. Έτσι τα παιδιά αυτά είχαν στο μυαλό τους και τα προγράμματα των εκεί σχολείων και επομένως απάντησαν σε μεγάλο βαθμό θετικά στην ερώτηση. Όσοι, όμως, γεννήθηκαν στην Ελλάδα έχουν αποκλειστική εμπειρία από το ελληνικό σχολείο και θεωρούν ότι αυτό δεν καλύπτει τις απαιτήσεις του για το θέμα. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι οι Jennings & Niemi (1974) στην έρευνά τους δεν κατέληξαν σε σαφές συμπέρασμα, ανάμεσα στ' άλλα, και για το ρόλο του σχολείου.

ii. (17). <u>Το σχολικό πρόγραμμα, οι αναφορές του σε πολιτικά γεγονότα και η σχέση του με την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών</u>

Η επόμενη ερώτηση που αφορούσε το ρόλο του σχολείου εξέταζε το αν οι ερωτώμενοι θεωρούν αυτόν μικρό για το λόγο ότι στο σχολικό πρόγραμμα και στα βιβλία δεν γίνεται λόγος για τα πολιτικά γεγονότα. Οι απαντήσεις στην ερώτηση αυτή έχουν ως εξής: όσοι μετανάστες ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα απάντησαν σε ποσοστό (29 άτομα) 36,7% ότι συμφωνούν, (18 άτομα) 22,8% πως ούτε συμφωνούν ούτε και διαφωνούν και σε (32 άτομα) 40,5% ότι διαφωνούν απολύτως. Όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα απάντησαν σε ποσοστό (36 άτομα) 47,1% ότι συμφωνούν, δεν εκφράζουν άποψη το (4 άτομα) 23,5% και διαφωνεί το (5 άτομα) 29,4%. Οι μετανάστες που γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν σε ποσοστό (36 άτομα) 42,3%, δεν εκφράζουν άποψη σε ποσοστό (17 άτομα) 20% ενώ διαφωνούν σε ποσοστό (32 άτομα) 37,6%.

Κατ' αρχάς όπως βλέπουμε από τα ποσοστά δεν παρατηρούνται πολύ μεγάλες διαφορές στις απαντήσεις και των τριών κατηγοριών, πράγμα που δεν υπήρχε σε καμία από τις προηγούμενες ερωτήσεις, όπως φαίνεται και από την στατιστική ανάλυση. Υπερισχύει η άποψη ότι ο ρόλος του σχολείου είναι μικρός για το συγκεκριμένο θέμα, δηλαδή δεν γίνεται λόγος ούτε στα βιβλία ούτε στο πρόγραμμα για πολιτικά γεγονότα αλλά η υπεροχή αυτή είναι μικρή σε σχέση με το διαφωνώ. Θα

πρέπει να σημειώσουμε ότι στην ηλικιακή ομάδα όσων ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα προηγείται η διαφωνία. Ρόλο σ' αυτό παίζει το ότι η ομάδα αυτή, προφανώς, έχει παρακολουθήσει μαθήματα και στη χώρα προέλευσης και ενδέχεται αυτό να υπολανθάνει στις απαντήσεις. Γενικότερα, και σ' αυτήν την ερώτηση ισχύει το συμπέρασμα της έρευνας των Jennings & Niemi (1974) στην έρευνά τους δεν κατέληξαν σε σαφές συμπέρασμα, ανάμεσα στ' άλλα, και για το ρόλο του σχολείου.

iii. (18). Προσδιορισμός από τους ερωτώμενους ρόλων του Σχολείου διαφορετικών από τους παραπάνω

Η ερώτηση αυτή είναι κλειστού και ανοιχτού τύπου και προσπαθεί να εξακριβώσει αν ο ρόλος τους σχολείου είναι διαφορετικός από τα παραπάνω. Στην ερώτηση κλειστού τύπου «*Διαφορετικός από τα* παραπάνω» δεν απάντησαν 196 μετανάστες (69,8%), 25 (8,9%) συμφωνούν, 29 (10,3%) ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν και 31 (11%) διαφωνούν.

Στο δεύτερο σκέλος της, το ανοιχτού τύπου δηλαδή, δεν απάντησαν 239 άτομα (85,1%). Από αυτούς που απάντησαν 5 δήλωσαν ότι ο ρόλος του σχολείου είναι αδιάφορος, 11 ότι το σχολείο δεν ασχολείται με την πολιτική, 1 μετανάστης ότι δεν ενδιαφέρει τα παιδιά η πολιτική, 21 ότι δεν πήγαν σχολείο στην Ελλάδα, 4 ότι το σχολείο εθελοτυφλεί.

Όσον αφορά την ανάλυση της ερώτησης σύμφωνα με τη διαίρεση των τριών ηλικιακών ομάδων, παρότι όπως είδαμε όσοι απάντησαν ήταν λίγοι, κατ' αρχάς όσοι ήρθαν στην Ελλάδα σε προεφηβική ηλικία δηλώνουν σε ποσοστό (2 άτομα) 28,6% ότι ο ρόλος είναι αδιάφορος, το (2 άτομα) 28,6% ότι το σχολείο δεν ασχολείται με την πολιτική και το (3 άτομα) 42,9% ότι το σχολείο εθελοτυφλεί. Όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα το (3 άτομα) 100% απάντησε ότι δεν πήγε σχολείο στην Ελλάδα. Όσοι γεννήθηκαν στην Ελλάδα σο ποσοστό (12 άτομα) 23,1% δηλώνει ότι ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης είναι αδιάφορος, το (9 άτομα) 69,2% ότι το σχολείο δεν ασχολείται με την πολιτική ενώ ένα άτομο, το 7,7%, θεωρεί ότι το σχολείο εθελοτυφλεί.

Το πρώτο δεδομένο που προκύπτει από την ανάλυση είναι ότι ένας πολύ μεγάλος αριθμός μεταναστών δεν απάντησε σε κανένα από τα δύο μέρη της ερώτησης. Αυτό σημαίνει ότι, ενδεχομένως, σε μεγάλο βαθμό να καλύφθηκαν από τις δύο προηγούμενες ερωτήσεις. Όσον αφορά τις συγκρίσεις στις ηλικιακές μονάδες αυτές δεν είναι εύκολο να οδηγήσουν σε ασφαλή συμπεράσματα λόγω του μικρού

αριθμού όσων απάντησαν. Το γεγονός ότι όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα δεν πήγαν καθόλου σχολείο εδώ είναι κάτι αναμενόμενο καθώς σ' αυτή την ηλικία δεν ήταν αυτό εφικτό για πολλούς λόγους (γλώσσα, ανάγκη εργασίας από τους ίδιους κ.ά.).

7.6. Ανάλυση των ερωτήσεων γενικού περιεχομένου σχετικά με τους μετανάστες

α) Ερωτήσεις σχετικές με την ψήφο των μεταναστών

i. (23). Στην ερώτηση αν έχουν δικαίωμα ψήφου το (113 άτομα) 40,2% απάντησε πως έχει, το (150 άτομα) 53,4% πως δεν έχει και δεν γνωρίζουν αν έχουν το (15 άτομα) 5,3%.

Είδαμε ότι στην Ελλάδα δικαίωμα ψήφου έχουν κάποιες κατηγορίες μεταναστών μόνο για εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης (Κόντης 2009, σελ. 53). Χαμηλό είναι και το ποσοστό που δεν γνωρίζει, μόνο 5,3%, πράγμα που σημαίνει ότι οι μετανάστες ξέρουν αν ψηφίζουν άρα ενδιαφέρονται για το θέμα.

ii. (24). Στην ερώτηση αν θα 'θελαν να έχουν δικαίωμα ψήφου το (143 ερωτηθέντες) 50,9% απάντησε ναι, το (28 ερωτηθέντες) 10% όχι, το (31 άτομα) 11% απάντησε ότι δεν γνωρίζει, ενώ δεν απάντησε σ' αυτήν την ερώτηση το (79 ερωτηθέντες) 28,1%.

Σύμφωνα με τα παραπάνω αποτελέσματα φαίνεται ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό μεταναστών θέλει να ψηφίζει κάτι που συνδέεται και με τις προηγούμενες απαντήσεις για τη γνώση του δικαιώματος ψήφου. Το 28,1% (79 ερωτηθέντες) που δεν απάντησε καθόλου στην ερώτηση, από την άλλη πλευρά, ίσως δικαιολογείται από τη γενικότερη απομάκρυνση των μεταναστών από τους πολιτικούς έτσι ώστε να μη τους ενδιαφέρει αν θα ψηφίζουν ή όχι.

iii. (25). Η Ερώτηση αυτή είχε σκοπό να ανιχνεύσει τι πιστεύουν οι ίδιοι οι μετανάστες για τη χορήγηση δικαιώματος ψήφου σ' αυτούς. Το (190 άτομα) 67,6% απάντησε πως πρέπει να τους δοθεί δικαίωμα ψήφου, το (10 άτομα) 3,6% όχι και το (76 άτομα) 27% δεν εκφράζει άποψη για το θέμα.

Και στην ερώτηση αυτή διαφαίνεται το μεγάλο ενδιαφέρον των μεταναστών για το δικαίωμα ψήφου αλλά παράλληλα και το όχι μικρό ποσοστό όσων δεν εκφράζουν άποψη που σε συνδυασμό με το ποσοστό διαφωνίας αυξάνει ακόμη

περισσότερο και, όπως και στην προηγούμενη ερώτηση, ίσως αντικατοπτρίζει τη γενικότερη απάθεια για τα πολιτικά από την πλευρά των μεταναστών.

Είδαμε (Γαβρόγλου, 2003 σελ. 86) ότι σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες είτε απαγορεύεται είτε είναι πολύ δύσκολη η συμμετοχή των μεταναστών στις πολιτικές διαδικασίες. Πέραν, ενδεχομένως, από τους πρακτικούς λόγους και τις δυσκολίες μιας για την έναρξη μιας τέτοιας διαδικασίας οι μετανάστες από την πλευρά του δείχνουν ότι είναι στις προθέσεις τους η συμμετοχή σ' αυτήν αν ποτέ τεθεί σε λειτουργία. Αυτό θα αποτελέσει και μία ακόμη ενέργεια για την πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών καθώς σύμφωνα με την Έμκε-Πουλοπούλου (2007, σελ. 529) το δικαίωμα ψήφου σε δημοτικές και περιφερειακές εκλογές αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ενσωμάτωση αυτή.

Αξίζει να σημειωθεί, ακόμη, ότι στην έρευνα του Ιωσηφίδη (2009) οι μετανάστες είχαν απαντήσει ότι τους ενδιαφέρει το δικαίωμα της χορήγησης υπηκοότητας και το θεωρούν ένα βήμα για την κοινωνική τους ένταξη. Πιστεύουμε ότι με την ίδια λογική θα σκέφτονται και για το δικαίωμα ψήφου.

β) Ερωτήσεις σχετικά με την πολιτική ενημέρωση των μεταναστών

i. (26). Η ερώτηση αυτή αφορά το αν οι μετανάστες αγοράζουν εφημερίδες πολιτικού περιεχομένου. Το (48 μετανάστες) 17,1% απάντησε ότι αγοράζει ενώ το (224 μετανάστες) 79,7% πως όχι. Το (5 μετανάστες) 1,8% απάντησε πως δεν ξέρει αν αγοράζει εφημερίδες πολιτικού περιεχομένου.

Ένα μικρό σχετικά ποσοστό προκύπτει ότι διαβάζει εφημερίδες τη στιγμή που η συντριπτική πλειοψηφία μεταναστών δηλώνει ότι δεν αγοράζει. Στην έρευνα του Ιωσηφίδη (2009) φαίνεται ότι οι Αλβανοί διαβάζουν κατά κύριο λόγο ελληνικές εφημερίδες για την ενημέρωσή τους αλλά κάποιοι διαβάζουν αποκλειστικά αλβανικές ή δεν διαβάζουν καθόλου.

ii. (27). Στην επόμενη ερώτηση που αφορά το αν ενημερώνονται από διαδικτυακές ειδησεογραφικές σελίδες το (180 άτομα) 64,1% απάντησε θετικά, το (92 άτομα) 32,7% αρνητικά και το (6 άτομα) 2,1 ότι δεν γνωρίζει.

Από τα αποτελέσματα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι περισσότεροι μετανάστες ενημερώνονται μέσω ειδησεογραφικών ιστοσελίδων για τα γενικότερα θέματα που τους ενδιαφέρουν. Επιβεβαιώνεται σ' αυτήν την περίπτωση η άποψη (Βέγλης, 2005 σελ. 645· Δεμερτζής, 2002β σελ. 416) ότι το Διαδίκτυο και οι Υπολογιστές γενικότερα έχουν δημιουργήσει ένα νέο σύστημα επικοινωνίας.

γ) Ερωτήσεις για το ενδιαφέρον των μεταναστών για τα πολιτικά πράγματα στη χώρα προέλευσης τους και ο τρόπος ενημέρωσής τους γι' αυτήν.

i. (28). Η ερώτηση αυτή είχε σαν σκοπό να ερευνήσει το ενδιαφέρον των μεταναστών για την πολιτική κατάσταση στη χώρα καταγωγής τους. Θετικά απάντησε το (177 άτομα) 63%, όχι το (71 άτομα) 25,3% και δεν ξέρω απάντησε το (22 άτομα) 7,8%.

Το ενδιαφέρον των μεταναστών για τα πολιτικά δρώμενα στη χώρα καταγωγής τους είναι πολύ μεγάλο. Αντίστοιχο ενδιαφέρον είχε αναδείξει και η έρευνας της MRB (2002) όπου το 47,3% των μεταναστών είχε απαντήσει ότι ενδιαφέρεται για την πολιτική στη χώρα καταγωγής του. Το ίδιο συμπέρασμα καταδεικνύει και η έρευνα του Ιωσηφίδη (2009) όπου και σ' αυτή την έρευνα το ενδιαφέρον των Αλβανών για τα πολιτικά πράγματα στην πατρίδα τους είναι μεγάλο και πηγαίνουν εκεί, μάλιστα, για να ψηφίσουν.

ii. (29). Στην ερώτηση αυτή που είναι ανοιχτού τύπου ζητήθηκε από τους μετανάστες να απαντήσουν αν, τελικά, ενδιαφέρονται για τα πολιτικά στη χώρα προέλευσης με ποιον τρόπο ενημερώνονται. Οι απαντήσεις αναλυτικά είναι οι εξής: το (4 μεταναστες) 1,4% απάντησαν ότι ενημερώνονται από άλλους μετανάστες. Ένας μετανάστη (0,4%) απάντησε από άλλους μετανάστες και από το Διαδίκτυο. Το (98μετανάστες) 34,9% αποκλειστικά από το Διαδίκτυο, το (26 άτομα) 9,3% από τα ΜΜΕ ενώ το (40 μετανάστες) 14,2% από το Διαδίκτυο. Τέλος, το (6 μετανάστες) 2,1% απάντησε ότι ενημερώνεται από συγγενείς. Ένας ερωτηθείς ήτοι το 0,4% απάντησε από συγγενείς και το Διαδίκτυο και το (5 ερωτηθένετς) 1,8% από συγγενείς και ΜΜΕ. Αξίζει να αναφερθεί ότι το (100 άτομα) 35,6% δεν απάντησε σ' αυτήν την ερώτηση.

Από τις ελεύθερες απαντήσεις που δόθηκαν στην ερώτηση αυτή υπερισχύουν εκείνες που δείχνουν ότι η τεχνολογία έχει καταφέρει και αποτελεί το βασικότερο μοχλό ενημέρωσης για τους μετανάστες αφού η πλειοψηφία δηλώνει ότι ενημερώνεται από τα ΜΜΕ και Διαδίκτυο ή και τα δύο μαζί. Αντίθετα φαίνεται ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις και οι επαφές μεταξύ τους όσον, τουλάχιστο, αφορούν την ενημέρωση για τα πολιτικά πράγματα στην πατρίδα τους δεν παίζουν σημαντικό ρόλο.

iii. (30). Στην ερώτηση τώρα αν η πολιτική κατάσταση στη χώρα προέλευσης επηρεάζει την διαμονή των μεταναστών στην Ελλάδα το (75 άτομα) 26,7% απάντησε ναι, το (170 άτομα) 60,5% όχι και (30 άτομα) 10,7% ότι δεν ξέρει.

Η πολιτική κατάσταση στη χώρα προέλευσης φαίνεται, από τις απαντήσεις, ότι δεν επηρεάζει τη διαμονή των μεταναστών στην Ελλάδα. Το 60,5% (170 άτομα), δηλαδή, δεν μένει στην Ελλάδα λόγω του ότι μπορεί να διαφωνεί με το καθεστώς της χώρας του ή να εμποδίζεται από το εκεί καθεστώς να επιστρέψει. Υπάρχει, όμως, και το όχι αμελητέο (75 άτομα) 26,7% που δηλώνει πως η διαμονή του στην Ελλάδα σχετίζεται και με το καθεστώς στη χώρα καταγωγής του. Οι πιθανοί λόγοι αυτής της στάσης των μεταναστών είναι τα δικτατορικά καθεστώτα που μπορεί να υπάρχουν, κυρίως σε χώρες εκτός Ευρώπης, αλλά ίσως και για τους προερχόμενους από χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ οι αλλαγές στην πολιτική κατάσταση να μην τους ικανοποιούν.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση ισχύει η άποψη της Μουσούρου (1991, σελ. 61) ότι οι μετανάστες δεν επιλέγουν με τη βούλησή τους να φύγουν από τη χώρα καταγωγής τους αλλά οι συνθήκες σ' αυτή τους οδήγησαν στην απόφασή τους να μεταναστεύσουν. Ίσως για πολλούς από αυτούς οι λόγοι μετανάστευσης να ήταν όπως αναφέρει ο Collinson (1993, σελ. 2) εθελούσιου χαρακτήρα με πολιτικό κίνητρο ή εξαναγκαστική λόγω πολιτικών συνθηκών όπως οι πρόσφυγες.

δ) Ερώτηση για την επιθυμία των μεταναστών να επιστρέψουν στη χώρα τους

i. (31). Στην τελευταία ερώτηση οι μετανάστες απάντησαν για το αν θέλουν να επιστρέψουν στη χώρα προέλευσής τους. Τα ποσοστά των απαντήσεων είναι τα παρακάτω: το (52 άτομα) 18,5% θα ήθελε να επιστρέψει, το (134 άτομα) 47,7% δεν θα ήθελε και το (91 άτομα) 32,4% δεν ξέρει.

Τα αποτελέσματα στην τελευταία ερώτηση δείχνουν ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό από τους ερωτηθέντες μετανάστες δεν θα 'θελε να επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του. Ένα, επίσης, σημαντικό ποσοστό δηλώνει ότι δεν ξέρει αν θα ήθελε. Με δεδομένο πάντως ότι μόνο το 18,5% (52 άτομα) δήλωσε πως επιθυμεί να επιστρέψει στη χώρα καταγωγής γίνεται αντιληπτό ότι οι μετανάστες είναι ικανοποιημένοι από τη ζωή τους στην χώρα μας.

Στο σημείο αυτό κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε και τις απαντήσεις που έδωσαν οι νέοι μετανάστες που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο και στην ερώτηση 11 του πρώτου μέρους του ερωτηματολογίου η οποία αφορούσε το βαθμό

ικανοποίησής τους από τη διαμονή τους στην Ελλάδα. Οι 4 (1,4%) απάντησαν καθόλου, οι 35 (12,5%) λίγο, οι 116 (41,3%) αρκετά, οι 82 (29,25) πολύ και οι 44 (15,7%) πάρα πολύ. Οι απαντήσεις δείχνουν ξεκάθαρα ότι η μεγάλη πλεοψηφία όσων ρωτήθηκαν είναι πολύ ικανοποιμένοι από τη διαμονή τους στην Ελλάδα.

Αν και δεν γνωρίζουμε αν ήταν αυτόβουλη ή όχι η απόφαση των ερωτωμένων για να μεταναστεύσουν μπορούμε να εξηγήσουμε το αποτέλεσμα της ερώτησης με βάση τις σχετικές απόψεις. Η άποψη του Ρομπόλη (2011, σελ. 64) ότι οι μετανάστες έρχονται σε χώρες με ψηλότερο βιοτικό επίπεδο μπορεί να δικαιολογήσει την θέση αυτή των μεταναστών καθώς όσο κι αν άλλαξαν οι συνθήκες σε κάποιες από τις χώρες προέλευσης το βιοτικό τους επίπεδο ακόμη δεν είναι ικανοποιητικό. Ο Hammar (1994, σελ. 187-197) αναφέρει ότι όσο περισσότερο ζει κάποιος σε μία χώρα τόσο περισσότερο αναπτύσσει δεσμούς μ' αυτή. Οι δεσμοί που έχουν αναπτύξει οι μετανάστες αυτοί με την Ελλάδα μπορεί να τους κάνουν να μην θέλουν να επιστρέψουν στις χώρες τους. Αυτός, πιθανόν, είναι και ο λόγος που σύμφωνα με τον Ρομπόλη (2011, σελ. 67) πολλοί μετανάστες παρότι χάνουν τις δουλειές τους δεν θέλουν να φύγουν από την Ελλάδα. Επιπλέον, η οικογενειακή επανένωση (Σαμπατάκου, 2010 σελ. 80) που έχει λάβει χώρα για μια μεγάλη μερίδα των μεταναστών τους κρατάει εδώ.

Όσον αφορά τα αποτελέσματα άλλων ερευνών σε έρευνα της MRB 2002 οι μετανάστες είχαν απαντήσει σε ποσοστό 78,1% ότι ήταν ικανοποιημένο από τη ζωή του στην Ελλάδα και το 81,5% ότι επιθυμούσε να γίνει μέλος της ελληνικής κοινωνίας. Και στην έρευνα του Ιωσηφίδη (2000) οι μετανάστες είχαν δείξει ότι δεν θέλουν να μετακινηθούν από την Ελλάδα. Μάλιστα οι Αλβανοί ερωτώμενοι είχαν δηλώσει ότι οι λόγοι της μόνιμης εγκατάστασης στην Ελλάδα είναι η δημιουργία οικογένειας, η αναμονή απόκτησης ιθαγένειας και το υψηλό βιοτικό επίπεδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναπτύξουμε τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε μετά την ολοκλήρωση και του προηγούμενου κεφαλαίου που αφορούσε την ανάλυση αποτελεσμάτων. Θα πρέπει, βέβαια, να σημειώσουμε ότι λάβαμε υπόψη τους περιορισμούς της έρευνας όπως προαναφέρθηκαν και έπειτα προβήκαμε στην συγκεκριμένη ανάλυση. Συνδυάζοντας, επομένως, τη θεωρητική προσέγγιση του θέματος, τις μέχρι τώρα προσπάθειες διερεύνησής του από άλλους μελετητές, τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα με την αντίστοιχη ανάλυσή τους όπως τα αναπτύξαμε σε όλο το μέχρι τώρα μέρος είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε τα συμπεράσματα. Για την καλύτερη ταξινόμηση, διατύπωση και κατανόηση των γραφομένων θα ακολουθήσουμε τους άξονες των ερευνητικών ερωτημάτων οι οποίοι κατά βάση είναι σχεδόν ίδιοι με τις θεματικές ενότητες του ερωτηματολογίου.

Γενικά συμπεράσματα

Σύμφωνα με τις ερευνητικές διαπιστώσεις όπως αυτές αναπτύχθηκαν κατά την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας μπορούμε να στηρίζουμε τα παρακάτω:

- Συγκρίνοντας τα δεδομένα που αφορούν στη στάση των μεταναστών και στην πρόθεση τους να ακούσουν τον πολιτικό λόγο και τις απόψεις των πολιτικών διαπιστώνεται ότι οι μετανάστες στην συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν υιοθετήσει μια αρνητική και απαξιωτική στάση απέναντι στα πολιτικά πράγματα και στους πολιτικούς. Θεωρούν ότι ο πολιτικός καιροσκοπισμός και η εξυπηρέτηση ίδιων συμφερόντων των πολιτικών είναι κατά βάση οι αιτίες της προσέγγισης τους από τους πολιτικούς. Πιστεύουν ότι δεν υπάρχει συγκεκριμένη μεταναστευτική πολιτική και ότι κόμματα και πολιτεία δεν έχουν ενδιαφερθεί ουσιαστικά για τα προβλήματα τους. Από τις απαντήσεις που δόθηκαν θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο σύγχρονος πολιτικός λόγος «κοινωνικοποιεί πολιτικά» τους μετανάστες σε έναν απολίτικο ρόλο.
- Από τους θεσμούς που παίζουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση του ατόμου ως ο πιο σημαντικός θεωρείται ο ρόλος της οικογένειας όπου το άτομο λαμβάνει τα βασικά του ερεθίσματα

για την πολιτική και κοινωνική τοποθέτηση του μέσα στην κοινωνία. Βάση των δεδομένων παρατηρείται ότι οι μετανάστες που προέρχονται από οικογένειες που έχουν οικονομική ευχέρεια και υψηλό μορφωτικό επίπεδο εμφανίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό πολιτική συνείδηση. Σε ότι αφορά την επίδραση των ΜΜΕ στην πολιτική κοινωνικοποίηση των μεταναστών διαπιστώνεται ότι ο ρόλος τους είναι ιδιαίτερα σημαντικός και πως σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνουν την πολιτική τους άποψη. Τέλος ο ρόλος του σχολείου σε ότι αφορά την πολιτική κοινωνικοποίηση είναι περιορισμένος.

- Ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα της έρευνας είναι ότι οι μετανάστες που γεννήθηκαν και μεγάλωσαν στην Ελλάδα έχουν ξεκάθαρα μια αρνητική στάση απέναντι στην πολιτική και στους πολιτικούς και οι αρνητικές γνώμες τους σαφώς υπερτερούν των θετικών στην πλειοψηφία των ερωτημάτων.
- Σε μεγάλο ποσοστό η πολιτική τοποθέτηση και δράση των μεταναστών εξαρτάται από τον βαθμό που επιλύονται διάφορα προβλήματα τους ή εξυπηρετούνται ανάγκες τους.

Αξιολογώντας τα ευρήματα της έρευνας και συγκρίνοντας τα με τη γενικότερη πολιτική και κοινωνική συμπεριφορά του συνόλου της κοινωνίας μπορούμε να πούμε ότι δεν παρατηρούμε αποκλίσεις συμπεριφοράς σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο μεταξύ μεταναστών και γηγενών. Οι μετανάστες έχουν την ίδια επιφυλακτική στάση απέναντι στα κόμματα και στους πολιτικούς και δυσκολεύονται να πεισθούν από τους εκφραστές και διαχειριστές της πολιτικής εξουσίας. Τηρούν μια απόσταση ασφαλείας από την πολιτική και τους φορείς της λόγω ανασφάλειας αλλά και λόγω της πεποίθησης ότι οι πολιτικοί και κόμματα είναι αδυνατούν να απαντήσουν στα κοινωνικά προβλήματα και λόγω της κρατούσας άποψης ότι οι πολιτικοί φορείς είναι φτωχοί σε πολιτικές αξίες και αρχές.

Ειδικά συμπεράσματα

Πολιτικός λόγος και συμβολή του στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών στην χώρα μας

Όπως έδειξαν και τα ποσοστά των απαντήσεων και η ανάλυση για το θέμα φαίνεται ότι οι νέοι μετανάστες πιστεύουν ότι ο πολιτικός λόγος επηρεάζει την πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών. Με άλλα λόγια οι νέοι είναι πρόθυμοι να ακούν τον πολιτικό λόγο και τους πολιτικούς πιστεύοντας ότι έτσι θα βοηθηθούν να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο. Τι ίδιο συμβαίνει και με τους νέους μετανάστες. Είναι ανοιχτοί και πρόθυμοι παρά τι όποιες δυσκολίες και αντιξοότητες στη νέα τους χώρα να ακούσουν τους πολιτικούς να μιλούν και να προτείνουν λύσεις για όλα όσα τους απασχολούν. Η κλίση για την πολιτική, άλλωστε, αποτελεί και βασικό χαρακτηριστικό του ανθρώπινου χαρακτήρα. Επιβεβαιώνονται μ' αυτόν τον τρόπο και όλοι εκείνοι οι θεωρητικοί που πιστεύουν ότι υπάρχει μεγάλη σχέση μεταξύ πολιτικού λόγου και κοινωνικοποίησης. Σύμφωνα, επίσης, με όσα είδαμε στην ανάλυση αποτελεσμάτων οι νέοι μετανάστες όταν εκδηλώνουν κάποια προθυμία για τα πολιτικά μάλλον υπολανθάνει, θα λέγαμε, ένα μικροσυμφέρον αφού νοιάζονται όταν πρόκειται να εξυπηρετηθούν οι ίδιοι ή η οικογένειά τους. Αυτό ερμηνεύθηκε σαν λειτουργία με βάση κάποιο συμπεριφοριστικό πρότυπο.

Δεν θα πρέπει, παρόλα αυτά, να μην σημειώσουμε εδώ ότι υπάρχει και ένα μεγάλο ποσοστό απαντήσεων που δείχνει ότι η πολιτική κοινωνικοποίηση δεν συνδέεται με τον πολιτικό λόγο. Τα αποτελέσματα αυτά θα μπορούσαν να ερμηνευθούν στο πλαίσιο της απολιτικοποίησης της εποχής μας. Αυτοί, δηλαδή που απάντησαν αρνητικά ίσως να επηρεάστηκαν από την απογοήτευση και προέτρεξαν με αυτή την απάντησή τους να απαντήσουν για το πώς είναι ο πολιτικός λόγος σήμερα και όχι την ουσία της απάντησης του αν οι νέοι έχουν την ανάγκη να ακούν για τα πολιτικά και να επηρεάζονται.

Οι λόγοι που οι νέοι μετανάστες δεν θέλουν να ακούνε τον πολιτικό λόγο και κατ' επέκταση δεν θέλουν να συμμετέχουν στην πολιτική είναι πολλοί και δεν διαφέρουν από τις απόψεις που επικρατούν στην Ελλάδα για του πολιτικούς. Πέραν της γενικής απαξίωσης των πολιτικών, άλλοι λόγοι είναι το γεγονός ότι ο πολιτικός λόγος θεωρείται «ξύλινος», (33 άτομα ή 60% όσων ήρθαν σε προεφηβική ηλικία στην Ελλάδα και 37 άτομα ή 71,6% όσων γεννήθηκαν στην Ελλάδα απάντησαν ότι συμφωνούν με την άποψη), οι πολιτικοί ενδιαφέρονται μόνο για το συμφέρον τους

(44 άτομα ή 78,6 όσων ήρθαν σε προεφηβική ηλικία, 9 άτομα ή 64,3% όσων ήρθαν στην Ελλάδα σε εφηβική ηλικία και 45 άτομα ή 88,3% όσων γεννήθηκαν στην Ελλάδα απάντησαν θετικά). Ακόμη το γεγονός ότι οι πολιτικοί θυμούνται τους μετανάστες μόνο όταν νοιάζονται για ίδιον συμφέρον και για τις ψήφους (38 μετανάστες ή 80% όσων ήρθαν προέφηβοι στη χώρα μας, 9 μετανάστες ή 64,3% όσων ήρθαν έφηβοι και 48 μετανάστες ή 92,3% όσων γεννήθηκαν στην Ελλάδα συμφωνούν με την παραπάνω άποψη), η πίστη των νέων μεταναστών ότι οι πολιτικοί θέλουν να τους χειραγωγήσουν (σε μεγάλα ποσοστά θετικών απαντήσεων) και ένας τελευταίος και πιο «πρακτικός» θα λέγαμε λόγος το ότι δηλαδή δεν υπάρχει μέχρι σήμερα συγκεκριμένη πολιτική για το μεταναστευτικό (σε επίσης μεγάλα ποσοστά) δείχνουν ότι οι μετανάστες δικαιολογούν την άποψή τους για τους πολιτικούς.

Ένα άλλο βασικό συμπέρασμα στο οποίο μπορούμε να οδηγηθούμε σύμφωνα με τα αποτελέσματα που είχαμε είναι οι διαφορές, σε μερικές μάλιστα ερωτήσεις τεράστιες που μπορούμε, όπως προαναφέραμε, να πούμε ότι μιλάμε και για διαφορετικούς πληθυσμούς. Η διαφορές αυτές κατά βάση παρατηρήθηκαν κυρίως στην ηλικιακή ομάδα όσων γεννήθηκαν στην Ελλάδα. Αυτοί πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι οι πολιτικοί νοιάζονται για το συμφέρον τους, ότι ο πολιτικός λόγος είναι «ξύλινος» κ.τ.ό. Αντίθετα, παρότι πιστεύουν κι αυτοί ότι ο πολιτικός λόγος είναι «ξύλινος» κ.λπ. όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά συμφωνία. Συμπεραίνουμε, επομένως, πως όσοι γεννήθηκαν στην Ελλάδα έχουν ενσωματωθεί καλύτερα στην Ελληνική κοινωνία και έχουν τις ίδιες απόψεις περίπου με τους Έλληνες. Αντίθετα οι γεννημένοι στο εξωτερικό και ερχόμενοι σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα είτε είχαν σε ένα βαθμό κοινωνικοποιηθεί εκεί οπότε εδώ μπορούμε να μιλάμε για ένα ποσοστό επιπολιτισμού είτε, κατά μία άλλη εξήγηση, ζώντας εκεί σε μονοκομματικά καθεστώτα στις περισσότερες περιπτώσεις άρχισαν να αλλάζουν τις απόψεις με την είσοδό τους στην Ελλάδα. Το ουσιαστικό και βασικό συμπέρασμα, μετά από όλη την ανάλυση είναι ότι η ηλικία τελικά παίζει σπουδαίο ρόλο στην πολιτική κοινωνικοποίηση –και- των νέων μεταναστών.

Ο τρόπος που ο πολιτικός λόγος φτάνει στους νέους μετανάστες και ο ρόλος των ΜΜΕ

Το επόμενο συμπέρασμα το οποίο αποδεικνύεται μέσα από τις απαντήσεις των νέων μεταναστών αφορά τον τρόπο που ο πολιτικός λόγος φτάνει σ’ αυτούς και είναι μέσω των ΜΜΕ. Παράλληλα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι θεωρούν τα

ΜΜΕ σημαντικά για τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Τα ΜΜΕ μπορούμε ακόμη να πούμε ότι συμβάλλουν με τη λειτουργία τους θετικά στη διάδοση των πολιτικών ιδεών στην κοινωνία και, επιπρόσθετα, μπορούν να κατευθύνουν τις συμπεριφορές των ατόμων σε βαθμό ώστε να δημιουργούν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα για τους πολιτικούς.

Με άλλα λόγια το συμπέρασμα στο οποίο μπορούμε να καταλήξουμε είναι ότι τα Μέσα είναι ο βασικότερος τρόπος πολιτικής ενημέρωσης των νέων μεταναστών. Παράλληλα η δύναμή τους είναι πολύ μεγάλη σε βαθμό οι νέοι μετανάστες να θεωρούν ότι τους επηρεάζουν σημαντικά σε πολλά θέματα σχετικά με τη διάδοση ιδεών και τη δημιουργία εντυπώσεων για τους πολιτικούς.

Και σ' αυτήν την ερώτηση είχαμε διαφορές όσον αφορά τις ηλικιακές ομάδες. Σ' αυτό το θέμα όσοι ήρθαν σε εφηβική ηλικία στην Ελλάδα διαφέρουν από τις άλλες δύο ομάδες καθώς για παράδειγμα στην ερώτηση για τη συμβολή των ΜΜΕ στη διάδοση των πολιτικών ιδεών 11 άτομα ή 57,9% δεν εκφράζει άποψη. Το γεγονός ότι είχαν αρχίσει να διαμορφώνουν τις θέσεις τους στις χώρες προέλευσής τούς οδήγησε σ' αυτές τις απαντήσεις καθώς εκεί δεν είχαν συνηθίσει στην πολυφωνία ενώ στην Ελλάδα ήρθαν σε ένα άλλο περιβάλλον με πολλά κανάλια και τρόπους και μέσα ενημέρωσης.

Οι διαφορές ανάμεσα στους μετανάστες της Αθήνας και των υπολοίπων περιοχών σε σχετικά με την πρόσληψη του πολιτικού λόγου

Στο συγκεκριμένο ερώτημα μπορούμε να διατυπώσουμε τα εξής συμπεράσματα αναλύοντας κάθε θέμα ξεχωριστά. Αρχικά συζητώντας το θέμα του Τύπου βλέπουμε ότι όσοι ζουν στην Αθήνα θεωρούν σε μεγαλύτερο ποσοστό από όσους ζουν εκτός Αθήνας ότι αυτός παίζει σπουδαίο ρόλο. Βέβαια τα ποσοστά δεν είναι τόσο συντριπτικά υπέρ της άποψης καθώς εδώ υπάρχουν μεγάλα ποσοστά όσων δεν διαμορφώνουν άποψη. Η διαφορά πάντως είναι εμφανής όσων διαμένουν στην Αθήνα υπέρ του Τύπου. Ο λόγος είναι ότι στην Αθήνα ίσως είναι ευκολότερη η πρόσβαση στις εφημερίδες και ότι όσοι ζουν στην Αθήνα ίσως να γνωρίζουν καλύτερα ελληνικά.

Για την Τηλεόραση έχουμε πάλι την άποψη συμφωνώ να υπερισχύει και συμπεραίνουμε ότι η σημασία της είναι μεγάλη. Και εδώ, όμως, υπερτερούν όσοι μένουν στην Αθήνα σε σχέση με όσους ζουν εκτός Αθηνών. Υπάρχει, επομένως,

διαφορά στον τρόπο που οι μετανάστες στις διάφορες περιοχές αντιλαμβάνονται τον πολιτικό λόγο και όσον αφορά την Τηλεόραση.

Η ιδεολογία, από την πλευρά της και ο τρόπος που την αναπτύσσουν τα κόμματα για τους μετανάστες επηρεάζει μεν και αυτή σε μεγάλο βαθμό καθώς και στις δύο ομάδες υπερτερεί το συμφωνώ αλλά πάλι η διαφορά μεταξύ των κατοίκων των δύο περιοχών υπάρχει σε μεγάλο βαθμό.

Το ίδιο με τα προηγούμενα συμβαίνει και στο θέμα που συνδέεται με την προθυμία κάθε μετανάστη για να συμμετέχει στα κοινά αλλά και να ακούσει τον πολιτικό λόγο. Υπερισχύει η άποψη του συμφωνώ αλλά υπάρχει εδώ συμφωνία με σχεδόν ίδια ποσοστά και στις δύο ομάδες (εντός και εκτός Αθηνών). Συμπεραίνουμε, δηλαδή, ότι ενώ στις τρεις προηγούμενες θέσεις όσοι ζουν στην Αθήνα και όσοι ζουν στην εκτός αυτής διαφωνούν σχετικά με την επίδραση που έχουν σ' αυτούς ο Τύπος, η Ιδεολογία κ.λπ. στην περίπτωση της προθυμίας των νέων μεταναστών υπάρχει ομοφωνία.

Συνολικά, επομένως, συμπεραίνουμε ότι ο ρόλος των ΜΜΕ είναι μεγάλος αλλά διαφοροποιούνται όσοι μένουν εκτός Αθηνών όπου δεν το πιστεύουν σε τόσο μεγάλο βαθμό. Αυτό μπορούμε να πούμε ότι συμβαίνει γιατί στην επαρχία οι ανθρώπινες σχέσεις είναι πιο ανθρώπινες και οι άνθρωποι είναι πιο δεμένοι μεταξύ τους και συζητούν μεταξύ τους είτε προσωπικές τους απόψεις είτε όσα ακούνε από τα ΜΜΕ. Όσες απόψεις μεταδίδονται από τα ΜΜΕ στη συνέχεια οι κάτοικοι εκτός Αθηνών τις συζητούν και τις κρίνουν ενώ στην Αθήνα λόγω της αποξένωσης που υπάρχει δεν τις αναλύουν και τις δέχονται άκριτα.

Ο ρόλος του μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου της οικογένειας, ο πολιτικός λόγος και πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων μεταναστών

Στον τομέα αυτό είναι ξεκάθαρο από τις απαντήσεις των ερωτηθέντων ότι το μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο της οικογένειας παίζει πολύ μεγάλο ρόλο στην πολιτική κοινωνικοποίηση των νέων σε ηλικία μεταναστών. Τα ευρήματα μας οδηγούν ακόμη στο συμπέρασμα ότι όσοι πιστεύουν στην αξία της οικογένειας παρακολουθούν πολιτικές εκπομπές και ειδήσεις στα ΜΜΕ και, γενικά, ενδιαφέρονται για τα πολιτικά. Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι μορφωτικό και οικονομικό επίπεδο της οικογένειας και πολιτική ενημέρωση είναι πράγματα αλληλένδετα μεταξύ τους.

Ο ρόλος του Σχολείου τη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης των νέων μεταναστών

Σημαντικός, όπως φαίνεται, είναι και ο ρόλος του σχολείου στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης. Ειδικότερα, βασικό ρόλο πιστεύουν οι μετανάστες του δείγματος, παίζει το σχολείο στη διαμόρφωση από τους ίδιους εικόνας και αντίληψης για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα.

Από την άλλη πλευρά μπορούμε, μέσα από τις απαντήσεις του ερωτηματολογίου να συμπεράνουμε, ακόμη, ότι στα σχολικά προγράμματα και στα βιβλία δεν γίνεται λόγος για τα πολιτικά γεγονότα.

Από τα παραπάνω καταλήγουμε ότι στο συμπέρασμα ότι το σχολείο βοηθά περισσότερο τους μετανάστες με έμμεσο τρόπο, μέσα δηλαδή από συζητήσεις, από τις συναναστροφές με τους συνομηλίκους, κ.ά., αφού δεν φαίνεται επίσημα να γίνεται λόγος για την πολιτική επικαιρότητα.

Από τα παραπάνω και από τις απαντήσεις στην ανοιχτού τύπου ερώτηση σχετικά με το ρόλο του σχολείου –στην οποία απάντησαν πολύ λίγοι ερωτηθέντες- διαπιστώνουμε πως οι μετανάστες εκφράζουν μία αμηχανία για το ρόλο του σχολείου. Αυτό να σημειωθεί ότι έχει σημασία καθώς στην ερώτηση δεν ζητήθηκε από τους μετανάστες να μιλήσουν αποκλειστικά για το σχολείο στην Ελλάδα οπότε υποθέτουμε ότι η απάντηση αφορά και τα σχολεία των χωρών προέλευσης, για όσους έχουν παρακολουθήσει και εκεί σχολείο.

Οι γενικότερες απόψεις των νέων μεταναστών για την πολιτική τους συμπεριφορά

Από τις απαντήσεις των μεταναστών σε ερωτήσεις γενικότερου ενδιαφέροντος μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι μετανάστες θέλουν να έχουν δικαίωμα ψήφου. Αυτό σημαίνει ότι επιθυμούν μέσω αυτού να εκφράσουν με πιο καθαρό τρόπο τις απόψεις τους και τις πολιτικές τους θέσεις. Ενδέχεται, ακόμη, να θέλουν το δικαίωμα ψήφου να θέλουν να το χρησιμοποιήσουν και σαν ένα μέσο πίεσης προς τους κυβερνώντες.

Για την ενημέρωση τους δεν διαβάζουν τόσο εφημερίδες όσο παρακολουθούν περισσότερο τα υπόλοιπα ΜΜΕ και, όπως είναι φυσικό, ενημερώνονται από το Διαδίκτυο.

Πολύ μεγάλο αποδεικνύεται το ενδιαφέρον και για τα πολιτικά πράγματα στην χώρα προέλευσης τους. Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε, και εν μέρει αποτελεί

και μία πρόταση για μια νέα έρευνα, ότι δεν απασχόλησε την παρούσα έρευνα το θέμα αν είχαν κατασταλαγμένη ιδεολογία ή κοσμοαντίληψη οι μετανάστες στη χώρα προέλευσής τους και γι' αυτό θα θελαν να ταχθούν σε ένα κομματικό σχηματισμό μόνο και μόνο γι' αυτό το λόγο στην Ελλάδα. Άλλωστε είδαμε ότι για πολλούς από αυτούς το καθεστώς στη χώρα προέλευσης αποτελεί έναν ανασταλτικό παράγοντα για την επιστροφή τους.

Τέλος, οι συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών δηλώνει ότι επιθυμεί να παραμείνει στην Ελλάδα και ότι δεν θέλει να επιστρέψει στη χώρα προέλευσης. Το συμπέρασμα που απορρέει είναι ότι στην πραγματικότητα είναι ευχαριστημένοι από την διαμονή τους εδώ παρά τα όποια τυχόν προβλήματα.

Προτάσεις

Στο κεφάλαιο αυτό, λαμβανομένων πάντα υπόψη των περιορισμών της έρευνας, θα κάνουμε τις προτάσεις μας σχετικά με τη βελτίωση του ρόλου του σχολείου. Κατ' αρχάς θα πρέπει μέσα από τα βιβλία να παρουσιάζονται κάποια πρόσφατα πολιτικά γεγονότα, όσον είναι δυνατό λόγω χρονικής εγγύτητας, με σκοπό την πλήρη ενημέρωση των μαθητών και των νέων μεταναστών για σημαντικά γεγονότα με πολιτική χροιά. Ακόμη πρέπει να αναβαθμιστεί το λεγόμενο παραπρόγραμμα έτσι ώστε να λαβαίνει σοβαρά το γεγονός ότι πια υπάρχουν μεταναστόπουλα στις τάξεις του. Οι διάφοροι θεσμοί, επίσης, όπως τα μαθητικά συμβούλια θα πρέπει να παίζουν πιο σημαντικό ρόλο και παράλληλα μέσα σ' αυτά θα πρέπει να εκλέγονται και παιδιά μεταναστών.

Οι πολιτικοί από την πλευρά τους θα πρέπει να λάβουν σοβαρά υπόψη τους την έρευνα και να προσπαθήσουν να αλλάξουν ριζικά τον πολιτικό τους λόγο τόσο γενικότερα, πράγμα που φαίνεται και από έρευνες για τον ελληνικό χώρο, όσο και για τους μετανάστες ειδικότερα. Για τους μετανάστες θα πρέπει να λαβαίνουν οι πολιτικοί υπόψη τους τις ιδιαιτερότητες της ομάδας των μεταναστών αλλά, παράλληλα, και να τους αφουγκράζονται με σκοπό να λαβαίνουν υπόψη στην ψήφιση διαφόρων νόμων και τις απόψεις των μεταναστών. Και το βασικότερο που θα έπρεπε να συζητούν πια είναι το δικαίωμα ψήφου στους μετανάστες.

Ο μελλοντικός ερευνητής που θα θελήσει να ασχοληθεί με το θέμα της μετανάστευσης γενικότερα σίγουρα έχει ένα ευρύ και άκρως ενδιαφέρον πεδίο να ερευνήσει. Για θέματα, όμως που άπτονται της οπτικής της έρευνάς μας, καλό θα ήταν να ερευνηθούν ειδικότεροι τομείς που να σχετίζονται με θέματα όπως τους

μηχανισμούς άμυνας και τη σχέση τους με την διαμόρφωση στάσεων των μεταναστών για την πολιτική, τα μοντέλα επικοινωνίας, αν χρησιμοποιούν οι πολιτικοί, για να χειριστούν θέματα που αφορούν τους μετανάστες και, όπως αναφέραμε και νωρίτερα, το ρόλο της ιδεολογίας που μπορεί να έχουν οι μετανάστες και το αν αυτή καθορίζει και την πορεία της μετά τη φυγή από την χώρα καταγωγής τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αβραμίδης, Κ. (2007). Εκπαίδευση παιδιών Ποντίων. στο: Τρέσσου, Ευ. & Μητακίδου, Σ. (Επιμ.), *Μειονότητες μιλούν για την Εκπαίδευση των παιδιών τους, Εκπαίδευση Γλωσσικών Μειονοτήτων*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Αθανασίου, Λ. (2007). *Μεθοδοι και Τεχνικές Έρευνας στις Επσιτήμες της Αγωγής*. Ιωάννινα: Εφύρα.

Αμίτσης, Γ. & Λαζαρίδη, Γ. (2001). Οι πολιτικές ρύθμισης της μετανάστευσης στην Ελλάδα. στο: Αμίτσης, Γ. & Λαζαρίδη, Γ. (Επιμ.), *Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ανάγνου, Μ. (2017). *Ετερότητα και Ανεκτικότητα στην Ευρώπη*. Αθήνα: Παπαζήση.

Αχείμαστος, Μ. & Κομνηνού, Μ. (1998). Η Μορφολογία της Ημερήσιας Διάταξης των Ειδήσεων: Τύπος και Τηλεόραση στην Ελλάδα. στο: Παναγιωτοπούλου, Ρ., Ρηγοπούλου, Π., Ρήγου, Μ. & Νοτάρη, Σ., (Επιμ.), *Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Βάμβουκας, Ι.Μ. (1998). *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Βέγλης, Α. (2005). Νέες Μορφές Ενημέρωσης. στο: Φραγκονικολόπουλος, Χ.Α., (Επιμ.-Εισαγωγή). *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Βέικου, Μ. (1998). Αναγκαστική μετανάστευση: Στοιχεία κοινωνικού αποκλεισμού και εθελοντικής αποδοχής ανισοτήτων. στο: *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας & Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.

Βέικου, Χ. (2000). Ζώντας ανάμεσα σε άλλους. Η βίωση ενός εκούσιου αποκλεισμού. στο: Καυτατζόγλου, Ρ. & Πετρονώτη, Μ. *Όρια και περιθώρια. Εντάξεις και αποκλεισμοί*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Βερνίκος, Ν. & Δασκαλοπούλου, Σ. (2002). *Πολυπολιτισμικότητα, οι Διαστάσεις της Πολιτισμικής Ταυτότητας*. Αθήνα: Κριτική.

Βερχόφσταντ, Γκ. (2006). *Οι Ενωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, Μανιφέστο για μια Νέα Ευρώπη*. (Πρόλογος: Κώστας Καραμανλής, Επίμετρο: Γιώργος Παπαδημητρίου, Μετάφρ.: Νίκος Ζαρταμόπουλος). Αθήνα: Παπαζήση.

Blumler, J. (2000). Η Κρίση της Πολιτικής Επικοινωνίας. στο: Παπαθανασόπουλος, Στ. (Επιμ.), *Επικοινωνία και Κοινωνία από τον Εικοστό στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Βοσνιάδου, Στ. (1995). Κοινωνική Γνώση και Κοινωνική Συμπεριφορά. στο: Βοσνιάδου, Στ. (Επιμ.). *Κείμενα Εξελικτικής Ψυχολογίας*. Τόμος Γ. Αθήνα: Gutenberg.

Γαβρόγλου, Π. Στ. (2003). Μετανάστευση και ακροδεξιά αντίδραση στην Ευρώπη: Συγκριτική επισκόπηση. στο: Ναξακης, Χ. & Χλέτσος, Μ. (Επιμ.). *Μετανάστες και Μετανάστευση, Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*. Αθήνα: Πατάκη.

Canete, L.Y. (2001). Η Φιλιππινέζικη Κοινότητα στην Ελλάδα. στο: Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Μ. & Παύλου Μ. (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γαλάνης, Ν. Γ. (1999). Μετανάστευση, επαφή και σχηματισμός στερεοτύπων. Μια αποκαλυπτική έρευνα στη Δυτική Ελλάδα. στο: *Εισαγωγή στην Πολιτική Ψυχολογία*. Στο: Γαλάνης, Ν. Γ. & Moser Η. (Επιμ.). (Μετάφρ.: Μάριος Δ. Νομικός). Αθήνα: Παπαζήση.

Γαλάνης, Ν. Γ. (1999^{α}). *Επικαιρότητα και Πολιτική Ψυχολογία*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Γαλάνης, Ν. Γ. & Παπαδόπουλος, Ε. Γ. (2004). *Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Εξουσία και Πόλεμος στο Ιράκ*. Αθήνα: Παπαζήση.

Γαλάνης, Ν. Γ. & Παπαδόπουλος, Ε. Γ. (2007). Δημοτικές Εκλογές 2002 (Προεκλογικό κλίμα – Στρατηγικές – Αποτελέσματα – Αντιδράσεις). στο: Γαλάνης, Ν. Γ. (Εισαγ.-Επιμ.). *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες*. Τόμος 1. Αθήνα: Παπαζήση.

Γαλάνης, Ν. Γ. & Παπαδόπουλος, Ε. Γ., (2007^{α}). Εθνικές Εκλογές 2004, στο: Γαλάνης, Ν. Γ. (Εισαγ.-Επιμ.), *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες*. Τόμος 1. Αθήνα: Παπαζήση.

Γαλάνης, Ν. Γ. & Schmid, C.O. (2007). Η Πολιτική Κουλτούρα μεταξύ των Ελλήνων Φοιτητών, Αποτελέσματα μίας Έρευνας. στο: Γαλάνης, Ν. Γ. (Εισαγ.-Επιμ.), *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες*. Τόμος 1. Αθήνα: Παπαζήση

Γεώργας, Δ. Μπεζεβέγκης, Η. & Γιώτσα, Α. (2007). *Συμβουλευτική υποστήριξη γονέων μεταναστών, μουσουλμάνων, παλλινοστούντων και ρομά.*

Εκπαιδεύοντας τους γονείς για ένα ευτυχισμένο και υγιές αύριο των παιδιών. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

Γεωργιάδου, Β. (1996). Κοσμικό κράτος και Ορθόδοξη Εκκλησία: σχέσεις θρησκείας, κοινωνίας και πολιτικής στη Μετανάστευση. στο: Λυριντζής, Χρ., Νικαλακόπουλος, Η. & Σωτηρόπουλος, Δ. (Επιμ.), *Κοινωνία και πολιτική*, Αθήνα: Θεμέλιο. σελ. 247-286.

Γεωργούλας, Σ. (2001). Η νέα μεταναστευτική κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της. στο: Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Μ. & Παύλου, Μ. (Επιμ.). *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα.

Γεωργούλας, Σ. (2003). Το νομικό πλαίσιο της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα τον εικοστό αιώνα – μια ιστορική, κριτική οπτική. στο: Κασιμάτη, Κ. (Επιμ.). *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*. Αθήνα: Gutenberg.

Γεωργογιάννης, Π. (1999). *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.

Γιαννάς, Πρ. (2005). Ο ρόλος των Συμβούλων Πολιτικής Επικοινωνίας στην Ελλάδα. στο: Φραγκονικολόπουλος, Χ.Α. (Επιμ.), *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις: Ι. Σιδέρη.

Γιούλτσης, Β.Τ. (1997). *Γενική Κοινωνιολογία,* (5η Έκδ.). Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.

Δαμανάκης, Μ. (1989). *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.

Δεμερτζής, Ν. (1989). *Κουλτούρα, Νεωτερικότητα, Πολιτική Κουλτούρα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Δεμερτζής, Ν. (2002). Εισαγωγή σε ένα νέο ερευνητικό πεδίο: Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα. στο: Δεμερτζής, Ν. (Επιμ.), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Δεμερτζής, Ν. (2002β). *Πολιτική Επικοινωνία, Διακινδύνευση, Δημοσιότητα, Διαδίκτυο*. Αθήνα: Παπαζήση.

Δεμερτζής, Ν. & Αρμενάκης, Α. (1998). Οι Εκλογές του 1996 στον Ελληνικό Τύπο. στο: Δεμερτζής, Ν. & Σκαμνάκης, Α. (Επιμ.), *Περιφερειακά ΜΜΕ στην Ευρώπη*. Αθήνα: Παπαζήση.

Δεμερτζής, Ν. & Αρμενάκης, Α. (1999). *Το Κοινοβούλιο στον Τύπο και την Τηλεόραση*. Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.

Δεμερτζής, Ν. & Αρμενάκης, Α. (2000). Η Πολιτική Κουλτούρα και τα Μέσα Επικοινωνίας. Η Περίπτωση των Φοιτητών της Αθήνας. στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 16.

Δεμερτζής, Ν. & Αρμενάκης, Α. (2002). Οι Βουλευτικές Εκλογές του 1996 & του 2000 στον Ελληνικό Επαρχιακό Τύπο. στο: Δεμερτζής, Ν. (Επιμ.), *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Δεμερτζής, Ν. & Καφετζής, Π. (1996). Πολιτικός Κυνισμός, Πολιτική Αλλοτρίωση και ΜΜΕ: Η περίπτωση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. στο: Λυριντζής, Χρ., Νικολακόπουλος Ηλ. & Σωτηρόπουλου, Δ. (Επιμ.), *Κοινωνία και Πολιτική, Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Δεσποτόπουλος, Κ. (1998). Οι Νέοι και η Πολιτική. στο: Κούτρας, Δ.Ν. (Επιμ.). *Οι Νέοι και η Πολιτική, Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Δετσαρίδης, Χ.Π. (2015). *Κώδικας Μετανάστευσης και Κώδικας Ιθαγένειας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Δημητριάδη, Α. (2013). *Διέλευση και Μετανάστευση στην Ελλάδα, η περίπτωση των Αφγανών, Πακιστανών και Μπαγκλαντεσιανών*. Αθήνα: Εκδόσεις: Νήσος.

Διαμαντόπουλος, Θ. (1989). *Κόμματα και κομματικά συστήματα, Συγκριτική προσέγγιση και θεωρία*. Αθήνα: Εξάντας.

Έμκε-Πουλοπούλου, Ή. (1990). Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990. στο: *Εκλογή Θεμάτων Κοινωνικής Πρόνοιας*, 85/86.

Έμκε-Πουλοπούλου, Ή. (2007). *Η μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ευαγγέλου, Κ. (2009). Η Εμπειρία της Μετανάστευσης στα Λογοτεχνικά Έργα Αλβανών Μεταναστών. Μια Κειμενική Προσέγγιση. στο: Τσιμπιρίδου, Φ. (Επιμ.), *Μειονοτικές και Μεταναστευτικές Εμπειρίες, Βιώνοντας την «Κουλτούρα του Κράτους*. Αθήνα: Κριτική.

Ζαραφωνίτου, Χρ. (2007). Φόβος του Εγκλήματος, (Αν)ασφάλεια και Απόψεις των Μεταναστών για την Αντεγκληματική Πολιτική. στο: Κοντιάδης, Ξ. & Παπαθεοδώρου, Θ. (Επιμ.), *Η Μεταρρύθμιση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Αθήνα: Παπαζήση

Ιατρίδης, Τ. (2000). Τακτικές διαχείρισης της αντίφασης ρατσισμού-αντιρατσισμού. στο: Παπαστάμος, Στ. (Επιμ.) *Η Κοινωνική Ψυχολογία στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα, η Ελληνική Πραγματικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ιντζεσίλογλου, Ν. (χ.χ. έκδοσης). *Η Κοινωνικοποίηση του Ατόμου*. Αθήνα: Παρατηρητής.

Ιωαννίδου, Ν. (2009). Αναδυόμενες ταυτότητες στις παρυφές της 'Μουσουλμανικής μειονότητας' στη Θράκη: Η σημασία της 'εμπειρίας' στο πλαίσιο της εθνογραφικής έρευνας. στο: Τσιμπιρίδου, Φ. (Επιμ.), *Μειονοτικές και Μεταναστευτικές Εμπειρίες βιώνοντας την «κουλτούρα του κράτους*. Αθήνα: Κριτική.

Ιωσηφίδης, Θ. (2009) Κοινωνικό κεφάλαιο και μεταναστευτική ένταξη: Μετανάστες/στριες από την Αλβανία και ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ. στο: Κόντης, Α. (Επιμ.), *Ζητήματα Κοινωνική Ένταξης Μεταναστών*. Αθήνα: Παπαζήση.

Καβουνίδη, Τ. (2002). *Τα χαρακτηριστικά των μεταναστών. Το ελληνικό πρόγραμμα νομιμοποίησης του 1998*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Κάγια, Έ. (2007). Εκπαίδευση παιδιών Αλβανών: Προβλήματα που αντιμετωπίζουν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. στο: Τρέσσου, Ευ. & Μητακίδου, Σ. (Επιμ.), *Μειονότητες μιλούν για την Εκπαίδευση των Παιδιών τους, Εκπαίδευση Γλωσσικών Μειονοτήτων*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Κακεπάκη, Μ. (2002). Τηλεόραση και εκλογική συμπεριφορά. Οι Εκλογές της 9ης Απριλίου 2000. στο: Δεμερτζής, Ν. (Επιμ.). *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Καπέλου, Τ. (2000). Σκάνδαλα, ΜΜΕ και Δείκτες Προσωπικότητας. Ο Γρίφος του Πολιτικού Απυρόβλητου. στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*. τεύχος 16.

Καπλάνι, Γκ. (2006). *Μικρό ημερολόγιο συνόρων* Αθήνα: Λιβάνη.

Καρακατσάνη, Δ. (2004). *Εκπαίδευση και Πολιτική Διαπαιδαγώγηση, Γνώσεις, Αξίες, Πρακτικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Καρύδης, Β. (2000). Το νέο σχέδιο Νόμου για τη μεταναστευτική πολιτική ή Ώδινεν όρος και έτεκε μύν. στο: *Ποινική Δικαιοσύνη*, 32.

Κασιμάτη, Κ. (1984). *Μετανάστευση-Παλιννόστηση. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Κασιμάτη, Κ. (2004). Ταυτότητα των μεταναστών, παράγοντας ξενοφοβίας και ρατσισμού – Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών. στο: Κασιμάτη, Κ. (Επιμ.), *Εθνική και ευρωπαϊκή ταυτότητα. Συγκλίσεις και αποκλίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Κασίμης, Χ. (2007). Οι διαστάσεις του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ευρώπη. στο: Κοντιάδης, Ξ. & Παπαθεοδώρου, Θ. (Επιμ.), *Η Μεταρρύθμιση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση.

Καψάλης, Α. (2011). Αδήλωτη Απασχόληση και Μετανάστευση: 'Νομιμοποίηση' των Μεταναστών μέσα από την Εργασία τους ή Νομιμοποίηση της Εργασίας τους; στο: Μωυσίδης, Α. & Παπαδοπούλου Δ. Β. (Επιμ.), *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*. Αθήνα: Κριτική.

Καυταντζόγλου, Ι. (1979). *Πολιτικός Λόγος και Ιδεολογία*. Αθήνα: Εξάντας.

Καφετζής, Π. (1997). Πολιτική Επικοινωνία, Πολιτική Συμμετοχή και Κρίση της Πολιτικής. Η Συνεισφορά μίας Εμπειρικής Έρευνας δύο Φάσεων. στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 9.

Κοιλιάρη, Α. (1997). *Ξένος στην Ελλάδα, Μετανάστες, Γλώσσα και Κοινωνική Ένταξη*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Κοκκινάκη, Φλ. (2006). *Κοινωνική Ψυχολογία, Εισαγωγή στη μελέτη της Κοινωνικής Συμπεριφοράς*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Κόκκινος, Γ. (1984). *Η Φασίζουσα Ιδεολογία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κόλμερ, Κ. (2012). *Λαθρομετανάστευση, η απειλή της εθνικής ασφάλειας*. Αθήνα: Λιβάνης-Νέα Σύνορα.

Κολοβός, Γ.Η. (2011). *Μεταναστευτική Πολιτική και Ενσωμάτωση Μεταναστών, η περίπτωση της Ελλάδας*. Αθήνα: Πελασγός.

Κομνηνού, Μ. (1990). Κρίση του Τύπου - κρίση εξουσίας: Οι εκλογές της 5ης Νοεμβρίου 1989. στο: Λυριντζής, Χρ. & Νικολακόπουλος, Ηλ. (Επιμ.). *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του '80. Εξελίξεις και Προοπτικές του Πολιτικού Συστήματος*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Κομνηνού, Μ. (1996). Ο Ρόλος των ΜΜΕ στη Γ' Δημοκρατία! 1974-1994. στο: Λυριντζής, Χρ., Νικολακόπουλος Ηλ. & Σωτηρόπουλου, Δ. (Επιμ.), *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Κόνιορδος, Μ. (1994). Απασχόληση και ελληνική μεταναστευτική πολιτική. στο: Θεοδωρόπουλος, Χ. & Συκιώτου, Α. (Επιμ.), *Τα δικαιώματα των μεταναστών εργατών και των οικογενειών τους*. Αθήνα: Εστία.

Κόντης, Α. (2000). Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής αλλοδαπών μεταναστών. στο: Πελαγίδης, Θ. & Κωνσταντινίδης, Σ. (Επιμ.), *Ο Ελληνισμός στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κόντης, Α. (2001). Η οικονομική ενσωμάτωση μεταναστών στη χώρα υποδοχής. στο: Αμίτσης, Γ. & Λαζαρίδη, Γ. (Επιμ.). *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κόντης, Α. (2009). Ιθαγένεια και ενσωμάτωση των μεταναστών. στο: Κόντης, Α. (Επιμ.). *Ζητήματα Κοινωνικής Ένταξης Μεταναστών*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κόντης, Α. (2010). Προλογικό σημείωμα. στο: Σαμπατάκου, Ε.-Α. (Επιμ.), *Ερμηνεύοντας την Εξέλιξη της Κοινής Μεταναστευτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομοθετική, Θεσμική, Επιχειρησιακή Εξέλιξη. Δρώντες, Δομές και Διάδραση*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κοντιάδης, Ξ. (2007). «Δημοκρατική συμμετοχή και δικαιώματα των μεταναστών. Μια οριακή περίπτωση ως έναυσμα επανεξέτασης θεμελιωδών εννοιών», στο: Κοντιάδης, Ξ. & Παπαθεοδώρου, Θ., (Επιμ.). *Η μεταρρύθμιση της μεταναστευτικής πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κοντογιώργης, Γ. (1998). Πολιτική Συμμετοχή ή Πολιτική Ομηρία; Η Πολιτική Συμπεριφορά των Νέων στο Κατώφλι του 21ου Αιώνα. στο: Κούτρας, Δ.Ν. (Επιμ.), *Οι Νέοι και η Πολιτική, Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω –Γιώργος Δαρδανός.

Κορωναίου, Α. (1992). *Νέοι και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Κοτζαμάνης, Β., Πετρονώτη, Μ. & Τζωρτζοπούλου, Μ. (1999). Πολιτικοί πρόσφυγες: εξελίξεις και θέματα πολιτικής. στο: Καραντίνος, Δ., Μαράτου-Αλιπραντή, Λ. & Φρονίμου, Ε. (Επιμ.), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*. τ. Α΄. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Κούρτοβικ, Ι.. (1994). Το νομικό καθεστώς των μεταναστών εργατών στην Ελλάδα. στο: Θεοδωρόπουλος, Χ. & Συκιώτου, Α. *Τα δικαιώματα των μεταναστών εργατών και των οικογενειών τους*. Αθήνα: Εστία

Κούρτοβικ, Ι. (2001). Μετανάστες: ανάμεσα στο νομοθετικό πλαίσιο και στη νομιμότητα. στο: Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ. & Παύλου, Μ. (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κυριακίδης, Π. (1994). *Κοινωνική Ψυχολογία*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Κωτούλας, Ι. (2011). *Μετανάστευση και Κυρίαρχη Εθνική Κουλτούρα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κωτσικοπούλου, Β. (2002). Εκλογές και Διαδίκτυο: Η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ελλάδας. στο: Δεμερτζής, Ν. (Επιμ.). *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Λαμπριανίδης, Λ. & Λυμπεράκη, Α. (2005). *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*. Αθήνα: Πατάκη.

Λαμπροπούλου, Ε. (1997). *Η Κατασκευή της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, Η Περίπτωση της Βίας και της Εγκληματικότητας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λαυρέντζος, Α. (2016). *Σιωπηρή Άλωση*. Αθήνα: Πραγματεία.

Λιαργκόβας, Π. (2007). Οικονομικές Διαστάσεις της Μετανάστευσης. στο: Κοντιάδης, Ξ. & Παπαθεοδώρου, Θ. (Επιμ.), *Η Μεταρρύθμιση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση.

Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης, Τ. (1991). Εισαγωγή. Στο: Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης, Τ. (Επιμ.). *Το Μήνυμα του Μέσου, Η Έκρηξη της Μαζικής Επικοινωνίας* (Μετάφραση από τα αγγλικά: Αμίκα Λυκιαρδοπούλου, μετάφραση από τα γερμανικά: Λευτέρης Αναγνώστου), Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Λινάρδος-Ρυλμόν, Π. (1993). *Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΣΕ.

Λύτρας, Π.Ν. (1986). *Αρχές Πολιτικής Επιστήμης*. Αθήνα: Παπαζήση.

Μανιάτης, Γ. (1998). Η Πολιτική ως Τηλεοπτικό Θέαμα. στο: Παναγιωτοπούλου, Ρ., Ρηγοπούλου, Π., Ρήγου, Μ. & Νοτάρη, Σ. (Επιμ.). *Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Μανδραβέλης, Π. (2005). Δημοσιογραφία Πολιτική και Δεοντολογία, Τέσσερις κι ένας Μύθοι για τα ΜΜΕ στην Ελλάδα. στο: Φραγκονικολόπουλος, Χ.Α. (Επιμ.), *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρη.

Μάνος, Κ.Γ. (2000). *Ψυχολογία του Εφήβου*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Μαντζανάς, Μ.Κ. (2016). *Αφομοίωση και Εθνική Συνείδση των Μεταναστών*. Αθήνα: Παπαζήση.

Μαρβάκης, Α. (2004). Κοινωνική ένταξη ή κοινωνικό απαρτχάιντ;. στο: Παύλου, Μ. & Χριστόπουλος, Δ., (Επιμ.). (Πρόλογος: Νικηφόρος Διαμαντούρος). *Η Ελλάδα της μετανάστευσης, Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κριτική.

Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ. & Παύλου, Μ. (2001). (Επιμ.). *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μάρκοβα Ευ. (2001). Η παρουσία των Βουλγάρων Μεταναστών στην Ελληνική Αγορά Εργασίας και στην Ελληνική Κοινωνία. στο: Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Μ. & Παύλου Μ. (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μαυρομάτης, Γ. & Τσιτσελίκης, Κ. (2004). Η εκπαίδευση των μεταναστών στην Ελλάδα (1990-2003). Πολιτικές και πρακτικές. στο: Παύλου, Μ. & Χριστόπουλος, Δ. (Επιμ.). *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κριτική.

Μεταξάς, Α. (1976). *Πολιτική Κοινωνικοποίηση*. Αθήνα: Σάκκουλα.

Μεταξάς, Α.-Ι.Δ. (1976). *Πολιτική Επικοινωνία*. Αθήνα-Κομοτηνή. Σάκκουλα.

Μεταξάς, Α.- Ι.Δ. (1995). *Προεισαγωγικά για τον Πολιτικό Λόγο, Δεκατέσσερα Μαθήματα για το Στυλ*. Αθήνα: Σάκκουλα.

Μιχαήλ, Δ. (2014) *Αλβανική Μετανάστευση στην Ελλάδα, Μελέτες και Ζητήματα, Ανθρωπολογικές Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλη.

Μουσούρου, Λ.Μ. (1991) *Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη* Αθήνα: Gutenberg.

Μουσούρου, Λ.Μ. (2006). Παιδιά παλιννοστούντων και αλλοδαπών στο ελληνικό σχολείο. στο: Μπαγκαβός, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ. (Επιμ.). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.

Μούσης, Ν. (2015). *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, (15η έκδοση). Αθήνα: Παπαζήση.

Μπάκας, Θ. (2005). Οι βασικές αρχές του εκπαιδευτικού μας συστήματος. στο: *Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική*. τεύχος 2/2005. σελ. 199-206.

Μπαλτσιώτης, Λ. (2004). Ιθαγένεια και πολιτογράφηση στην Ελλάδα της μετανάστευσης: (αντι)φάσεις μιας αδιέξοδης πολιτικής. στο: Παύλου, Μ. & Χριστόπουλος, Δ. (Επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κριτική.

Μπιτσάκη, Τζ. & Τσαγγάρη, Σ. (2000). *Πολιτική Κοινωνικοποίηση, Η Συγκρότηση του Πολιτικού Υποκειμένου στο Καπιταλιστικό Σύστημα*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.

Μποζατζής, Ν. (2005). Αναπαριστώντας ‘εμάς’, ‘αυτούς’ κι ‘εμάς σαν αυτούς’: Ταυτότητες εν δράσει στον λόγο του ελληνικού Τύπου για την κρίση των

Ιμίων και τους σεισμούς στην Τουρκία. στο: Φραγκονικολόπουλος, Α.Χ., (Επιμ.), *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρη.

Μπόμπας, Λ. (1994). *Για την εκπαίδευση των αλλοδαπών παιδιών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Φολόη.

Μωυσίδης, Α. & Παπαδοπούλου, Δ. (2011). (Επιμ.). *Η Κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*. Αθήνα: Κριτική.

Νασιάκου, Μ. (1982^{α}). *Η Ψυχολογία σήμερα, 1. Γενική Ψυχολογία*. Αθήνα: Παπαζήση

Νασιάκου, Μ. (1982^{β}). *Η Ψυχολογία σήμερα, 2. Κλινική Ψυχολογία*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ναυρίδης, Κλ. (1990). Οι πολιτικές αφίσες στις εκλογές του ’89. στο: Λυριντζής, Χρ. & Νικολακόπουλος, Ηλ. (Επιμ.). *Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του ’80. Εξελίξεις και Προοπτικές του Πολιτικού Συστήματος*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Ναυρίδης, Κλ. (1997). Ταυτότητες και ετερότητες στο κλινικό ψυχοκοινωνικό πλαίσιο, η περίπτωση των προσφύγων. στο: Ναυρίδης, Κλ. & Χρηστάκης, Ν. (Επιμ.), *Ταυτότητες*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Νικολακοπούλου-Στεφάνου, Η. (2008). Μεικτή μετανάστευση και ανθρώπινα δικαιώματα. στο: *Δικαιώματα του Ανθρώπου*, Νο 40.

Νικολακοπούλου-Στεφάνου, Η. (2009). Προς μία σφαιρική μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. στο: Ξενάκης, Δ. & Πελαγίδης, Θ. (Επιμ.), *Παρεμβάσεις για την Ευρώπη*. Αθήνα: Παπαζήση.

Νικολακοπούλου-Στεφάνου, Η. (2010). Προλογικό σημείωμα», στο: Σαμπατάκου, Ε-Α. (Επιμ.), *Ερμηνεύοντας την Εξέλιξη της Κοινής Μεταναστευτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομοθετική, Θεσμική, Επιχειρισιακή Εξέλιξη, Δρώντες, Δομές και Διάδραση*. Αθήνα: Παπαζήση.

Νικολάου, Γ. (2010^{α}). *Ένταξη και εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο*. (10^{η} Έκδοση, 1^{η} έκδοση 2000). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Νικολάου, Γ. (2010^{β}). *Εκπαίδευση και ταυτότητα στη Διασπορά, Η περίπτωση του Σχολείου Αρμενοπαίδων «Λεβόν και Σοφία Αγκοπιάν»*. Αθήνα: Πεδίο.

Νικολόπουλος, Φ. (1998). Η Πολιτική Απάθεια των Νέων ως Κίνδυνος για το Μέλλον της Συμμετοχικής Δημοκρατίας. στο : Κούτρας, Δ.Ν. (Επιμ.). *Οι Νέοι και η Πολιτική, Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω –Γιώργος Δαρδανός.

Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2007). *Κοινωνικοποίηση, η γένεση του Κοινωνικού Υποκειμένου*. Αθήνα: Gutenberg.

Νόττας, Β. (2005). Επικοινωνιακή και πολιτική εξουσία τον καιρό της επέλασης των ιδιωτών. στο: Φραγκονικολόπουλος, Χ.Α. (Επιμ.), *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Ντάβου, Μπ. & Αρμενάκης, Α. (2000). Επίκτητη Αίσθηση Αδυναμίας, Πολιτική Συμπεριφορά και ΜΜΕ. Ευρήματα από μια Έρευνα σε Φοιτητές της Αθήνας. στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 16.

Παλαιολόγου, Α-Μ. (2001). *Προσανατολισμοί Κλινικής Ψυχολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πανούσης, Γ. (2007). ΜΜΕ, Τηλεοπτικοί 'εχθροί' και Μετανάστευση. στο: Κοντιάδης, Ξ. & Παπαθεοδώρου, Θ. (Επιμ.), *Η Μεταρρύθμιση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση.

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1987). *Πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις στην αρχή της εφηβείας*. Αθήνα: Gutenberg.

Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1992). *Γυναίκες και Πολιτική. Η Πολιτική Φυσιογνωμία των Ελληνίδων*. Αθήνα: Gutenberg.

Παπαδημητρίου, Ζ. (2000). *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός, Εισαγωγή στο Φυλετικό κράτος*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδοπούλου, Δ. (2006). Μορφές κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Το παράδειγμα της περιφέρειας Αττικής. στο: Μπαγκαβός, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ., (Επιμ.). *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.

Παπαδοπούλου, Δ. (2009). Ιδιότητα του πολίτη και πολιτική ενσωμάτωση των μεταναστών στη Γαλλία, τη Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο. στο: Κόντης, Α. (Επιμέ.). *Ζητήματα Κοινωνικής Ένταξης Μεταναστών*. Αθήνα: Παπαζήση

Παπαδοπούλου, Σμ. (2000). *Η Ολική Γλώσσα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Παπαθανασόπουλος, Στ. (1997). *Η Δύναμη της Τηλεόρασης Η Ελληνική Περίπτωση*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Παπαθανασόπουλος, Στ. (2000). Τα σύγχρονα Μέσα και η πολιτική επικοινωνία. στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*. τεύχος 16.

Παπαθανασόπουλος, Στ. (2000^{β}). Εκσυγχρονισμός ή Αμερικανοποίηση της Πολιτικής Επικοινωνίας. στο: Παπαθανασόπουλος, Στ. (Επιμ.). *Επικοινωνία και Κοινωνία από τον Εικοστό στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Παπαθανασόπουλος, Στ. (2002). Τηλεόραση και Εκλογές στην Ελλάδα τη Δεκαετία 1990-2000. στο: Δεμερτζής, Ν. (Επιμ.). *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Παπαντωνίου, Γ. (2011). Σχέσεις μεταξύ του άγχους εξέτασης, της χρήσης στρατηγικών μάθησης και της κατανόησης κειμένου σε παιδιά του δημοτικού σχολείου. στο: *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*. 4, σελ. 37-58.

Παπασιώπη-Πασιά, Ζ. (2004). *Δίκαιο Ιθαγένειας*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Παπαστάμου, Στ. (2006). Πρόλογος στην ελληνική έκδοση. στο: Pascal Marchand et al. *Κοινωνική Ψυχολογία των Μ.Μ.Ε.*, (Επιστημονική επιμέλεια: Στάμος Παπαστάμου, Μετάφραση: Άννα Λυμπεροπούλου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παππάς, Τ. (2005). ΜΜΕ και Πολιτική: Μία αιμομικτική σχέση. στο: Φραγκονικολόπουλος, Χ.Α. (Επιμ.). *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα,*. Αθήνα: Ι. Σιδέρη.

Παππάς, Τ. (2008). Η κρίση του δικομματισμού. στο: Παππάς, Τ. & Δραβαλιάρης, Τρ. *Το τέλος του δικομματισμού;*. Αθήνα: Πόλις.

Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1985). *Εξελικτική Ψυχολογία,* Τόμοι 1,2,3,4. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1988). *Κλινική Ψυχολογία*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1993). *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Τόμος Α & Β. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Παύλου, Μ. (2004). Η Ελλάδα της μετανάστευσης με αριθμούς. στο: Παύλου, Μ. & Χριστόπουλος, Δ. (Επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κριτική.

Παύλου, Μ. (2004). Οι μετανάστες ‘σαν κι εμάς’. στο: Παύλου, Μ. & Χριστόπουλος, Δ. (Επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης, Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κριτική.

Πεσμαζόγλου, Στ. (1981). Τιτλομαχίες. στο: *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 13, Δεκέμβριος 1981.

Πετράκου, Η. (2001). Η Κατασκευή της Μετανάστευσης στην Ελληνική Κοινωνία. στο: Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ. & Παύλου, Μ. (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Πετράκου, Η. (2005). Η πολιτική ασύλου και η κατάσταση των αιτούντων άσυλο με απορριφθείσα αίτηση στην Ελλάδα. στο: Κόντης, Α., Πετράκου, Η., Τάτσης, Ν. & Χλέπας, Ν. *Ευρωπαϊκή και ελληνική πολιτική ασύλου*. Αθήνα: Παπαζήση. σελ. 203-256.

Πετρινιώτη. Ξ. (1993) *Η Μετανάστευση προς την Ελλάδα, μια πρώτη καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση*, (Μετάφραση από τα Αγγλικά: Αλεξάνδρα Πατμανίδου). Αθήνα: Οδυσσέας & Βιβλιοθήκη Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων.

Πλειός, Γ. (2001). *Ο Λόγος της Εικόνας, Ιδεολογία και Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση.

Πλειός, Γ. (2002). Η Ιδιωτικοποίηση των ΜΜΕ και η Διαμόρφωση του (τηλεοπτικού) Πολιτικού Λόγου. στο: Δεμερτζής, Ν. (Επιμ.). *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Πουρνάρη, Μ. (1998). Η Παιδαγωγική της τηλεκπαίδευσης. στο: Γ. Τσαμασφύρος, (Επιμ.). *Τηλεκπαίδευση, Η Σημερινή Πραγματικότητα Στην Ελλάδα*, Αθήνα, σελ. 43-55.

Πουρνάρη, Μ. (2003). Η μετάβαση από την παραδοσιακή στην 'εικονική' εκπαίδευση. στο: *Η εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Συνιστά παράδειγμα το μάθημα της Φιλοσοφίας;* Ιωάννινα: Επιστημονική Ημερίδα του Τομέα Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. σελ. 19-29.

Preiser, S. (2007). Νεολαία και Πολιτική. Προσαρμογή - Συμμετοχή – Εξτρεμισμός. στο: Γαλάνης, Ν. Γ. (Επιμ.). *Πολιτική Ψυχολογία, Θεωρητικές και Εμπειρικές Μελέτες*. Τόμος 1. Αθήνα: Παπαζήση.

Ρήγα, Α-Β. & Τριανταφυλλίδου, Σ. (1998). Έφηβοι και Πολιτική: Ψυχοκοινωνική Ταυτότητα του Έλληνα Πολιτικού Σήμερα (Μελέτη Περιτπώσεων). στο: Κούτρας, Δ.Ν. (Επιμ.), *Οι Νέοι και η Πολιτική, Κείμενα Πολιτικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω –Γιώργος Δαρδανός.

Ρήγα, Α-Β. & Συν. (2007). *Οικονομικές Μετανάστριες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.

Γιώτσα, Α. (2012). Αναπαραστάσεις της οικογένειας μέσα από τη ζωγραφική των παιδιών. στο: Ρήγα, Α-Β. & Συν. *Η οικογένεια στην Ελλάδα σήμερα*. Αθήνα: Πεδίο.

Ρομπόλης, Σ.Γ. (2011). Οικονομική κρίση, αγορά εργασίας, μετανάστευση. στο: Μωυσίδης, Α. & Παπαδοπούλου, Δ. (Επιμ.), *Η κοινωνική Ενσωμάτωση των Μεταναστών στην Ελλάδα, Εργασία, Εκπαίδευση, Ταυτότητες*. Αθήνα: Κριτική.

Σαμπατάκου, Ε-Α. (2009). Σχολιασμένη βιβλιογραφία: Αλφαβητική, Θεματική και Χρονολογική Ταξινόμηση. στο: Κόντης, Α. (Επιμ.), *Ζητήματα Κοινωνικής Ένταξης Μεταναστών*. Αθήνα: Παπαζήση.

Σαμπατάκου, Ε.-Α. (2010). *Ερμηνεύοντας την Εξέλιξη της Κοινής Μεταναστευτικής Πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομοθετική, Θεσμική, Επιχειρησιακή Εξέλιξη, Δρώντες, Δομές και Διάδραση*. Αθήνα: Παπαζήση.

Σεραφετινίδου, Μ. (1987). *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: Gutenberg.

Σεραφετινίδου, Μ. (2000). Ο Ρόλος των Κράτους στα Ραδιοτηλεοπτικά Μέσα Επικοινωνίας, Μύθος και Πραγματικότητα. στο: *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*. τεύχος 16.

Σερέτη, Ν. (2004). Μια ποσοτική ανάλυση της εθνικής και ευρωπαϊκής ταυτότητας στην Ελλάδα. στο: Κασιμάτη, Κ. (Επιμ.). *Εθνική και Ευρωπαϊκή Ταυτότητα, Συγκλίσεις και Αποκλίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Σώτου, Μ. & Τοπαλίδου, Α. (2003). Μεταναστευτική πολιτική και αίτηση ασύλου: Διαδικασίες ένταξης ή περιθωριοποίησης των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα;. στο: Κασιμάτη, Κ. (Επιμ.), *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης, η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*. Αθήνα: Gutenberg.

Swanson, D. (2000). Το Νέο Επικοινωνιακό Πεδίο και η Δημοκρατίας: Προκλήσεις και Εξελίξεις. στο: Παπαθανασόπουλος, Στ. (Επιμ.), *Επικοινωνία και Κοινωνία από τον Εικοστό στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Τερλεξής, Π. (1975). *Πολιτική Κοινωνικοποίηση, Η Γένεση του Πολιτικού Ανθρώπου*. Αθήνα: Gutenberg.

Τσαγκαρουσιάνου, Ρ. (1994). Πολιτική Κουλτούρα και Μαζική Επικοινωνία στη Σύγχρονη Ελλάδα: Ο αθηναϊκός Τύπος και οι Πολιτικές Μειονότητες. στο: Δεμερτζής, Ν. (Επιμ.), *Η Ελληνική Πολιτική Κουλτούρα Σήμερα*. Αθήνα: Οδυσσέας.

Τσαρδάκης, Δ. (1987^{α}). *Η Γένεση του Κοινωνικού Ανθρώπου*. Αθήνα: Βιβλία για όλους.

Τσαρδάκης, Δ. (1987^{β}). *Μια Ανατομία της Ιδεολογίας*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Τσεβρένης, Β.Κ. (2016). *Η Ευρώπη και η Ελλάδα ενώπιον του Προσφυγικού Προβλήματος, Σύγχρονες Προκλήσεις, Νέες Προοπτικές*. Αθήνα: Πληθώρα.

Τσιμουρής, Γ. (2009). Πρακτικές Διαπολιτισμικότητας στην Ελληνική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: η Εμπειρία των Εκπαιδευτικών. στο: Τσιμπιρίδου, Φ. (Επιμ.). *Μειονοτικές και Μεταναστευτικές Εμπειρίες, Βιώνοντας την «κουλτούρα του κράτους»*. Αθήνα: Κριτική.

Τσιμπιρίδου, Φ. (2009). Εισαγωγή, Συσχετίζοντας τη μειονοτική με τη μεταναστευτική εμπειρία: ανάμεσα στις κυβερνοοτροπίες και τις επιστημονικές κατηγορίες. στο: Τσιμπιρίδου, Φ. (Επιμ.), *Μειονοτικές και Μεταναστευτικές Εμπειρίες, Βιώνοντας την «κουλτούρα του κράτους»*. Αθήνα: Κριτική.

Τσιπλητάρης, Α.Φ. (2001). *Η Κοινωνικοποίηση του Παιδιού, Μια Ψυχοκοινωνική Προσέγγιση στα Πλαίσια της Οικογένειας και του Σχολείου*. Αθήνα: Ατραπός.

Τσιτσανούδη–Μαλλίδη, Ν. (2011). *Η γλώσσα των ΜΜΕ στο σχολείο – Μια γλωσσολογική προσέγγιση για την (προ)σχολική εκπαιδευτική διαδικασία*. Αθήνα: Λιβάνης.

Τσιτσανούδη–Μαλλίδη, Ν. (2011). Γλώσσα και διαπραγμάτευση ταυτοτήτων μέσα στη σχολική τάξη. Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας. Τμήμα Φιλολογίας Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 16-18/4/10. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], τ. 31, 508-518

Τσιτσανούδη–Μαλλίδη, Ν. & Παπαδοπούλου, Σμ. (2013). Ευρηματικές ιστορίες με παραμυθιακή γλώσσα στην υπηρεσία του γραμματισμού των ΜΜΕ – Μελέτη περίπτωσης. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «Ο Κριτικός Γραμματισμός στη σχολική πράξη». Εργαστήριο Γλώσσας Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Επιστημών Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης Α.Π.Θ., Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Frederick Κύπρου. Δράμα, 1-3 Νοεμβρίου

Τσουρβακάς Γ. & Αβραάμ, Ευ. (2005). Η Ελληνική Βιομηχανία των ΜΜΕ. στο: Φραγκονικολόπουλος, Χ.Α. (Επιμ.). *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Φατούρου-Χαρίτου, Μ. (2007). Ψυχοθεραπευτική πράξη. στο: Βοσνιάδου, Στ. (Επιμ.), *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Φερετζάκης, Γ. (2015). *Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής ένταξης*. Αθήνα: Αρναούτη.

Φούσκας, Κ. & Δημουλάς, Κ. (2015). *Ελλάδα, Παγκοσμιοποίηση και Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Επίκεντρο.

Φραγκονικολόπουλος, Χ.Α. (2005). (Επιμ.). *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική, Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Φίλης, Κ. (2017). *Πρόσφυγες, Ευρώπη, Ανασφάλεια*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

Φωτιάδης, Α. (2016). *Έμποροι των συνόρων*. Αθήνα: Ποταμός.

Χαιρετάκης, Μ. (1997). *Τηλεόραση και Διαφήμιση. Η Ελληνική Περίπτωση*. Αθήνα: Σάκκουλα.

Χαιρετάκης, Μ. (2002). Η Πολιτική Διαφήμιση: Μία Εφαρμογή στις Βουλετυικές Εκλογές του 2000. στο: Δεμερτζής, Ν. (Επιμ.). *Η Πολιτική Επικοινωνία στην Ελλάδα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Χαραλάμπης, Δ. (1998). Η Φαντασιακή Κοινότητα των Μέσων. στο: Παναγιωτοπούλου, Ρ., Ρηγοπούλου, Π., Ρήγου, Μ. & Νοτάρη, Σ. (Επιμ.), *Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Χαραλαμπόπουλος, Β.Χ. (1993). *Η Ανάπτυξη της Προσωπικότητας. Η Εφαρμογή επιστημονικών αρχών και η Οικογενειακή και Σχολική Αγωγή*. Αθήνα: Gutenberg.

Χασιώτης, Ι.Κ. (1993). *Επισκόπηση της ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Χατζηβαρνάβα, Ε. (2001). *Κοινωνικός αποκλεισμός και ομογενείς από την πρώην ΕΣΣΔ, Στοιχεία Αξιολόγησης και Συμπεράσματα από την εφαρμογή των συνοδευτικών υποστηρικτικών ενεργειών σε προγράμματα κατάρτισης παλιννοστούντων*, (Πρόλογος: Ν. Αμανατίδης, Επιμέλεια: Δήμητρα Παπαζαφειράτου). Αθήνα: Παπαζήση.

Χατζησάββας, Γ.Β. (1996). *Εισαγωγή στην Επικοινωνιολογία*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Χλέπας, Α. & Σπυράκος, Δ. (1992). *Ο νόμος 1975/1991 για τους Αλλοδαπούς και το Σύνταγμα*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Χλέπας, Ν. (2005). Το νομικό πλαίσιο για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα. στο: Κόντης, Α., Πετράκου, Η., Τάτσης, Ν. & Χλέπας, Ν. *Ευρωπαϊκή και ελληνική πολιτική ασύλου*. Αθήνα: Παπαζήση.

Χλέτσος Μ. (2003). Η Πολιτική Οικονομία της Μετανάστευσης. στο: Ναξάκης, Χ. & Χλέτσος, Μ. (Επιμ.), *Μετανάστες και Μετανάστευση, Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές*. Αθήνα: Πατάκη.

Χριστοδουλίδης, Α.Θ. (2010). *Από την Ευρωπαϊκή Ιδέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Χριστόπουλος, Δ. (2001). Το τέλος της εθνικής ομο(ιο)γένειας: παραδοσιακές και νέες μορφές ετερότητας στην Ελλάδα. στο: Μαρβάκης, Αθ., Παρσάνογλου, Δ. & Παύλου, Μ. (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χριστόπουλος, Δ. (2012). *Ποιος είναι Έλληνας Πολίτης; Το καθεστώς ιθαγένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Χριστόπουλος, Δ. & Σπυροπούλου, Γ. (2016). *Προσφυγικό: 'Θα τα καταφέρουμε;'*. Αθήνα: Εκδόσεις: Παπαζήση, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου.

Ψημμένος, Ι. (2001). *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια. Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα*. Αθήνα: Παπαζήση.

Ψημμένος, Ι. (2003). Μεταναστευτικός έλεγχος και άτυπες διακριτικές πολιτικές: Ο ρόλος των κοινωνικών υπηρεσιών. στο: Κασιμάτη, Κ. (Επιμ.), *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*. Αθήνα: Gutenberg.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ

Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Bem, D.J. & Nolen-Hoeksema, S. (2003). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία του Hilgard*, (Επιστημονική Επιμέλεια: Μπετίνα Ντάβου, Μετάφραση: Μαρία Σόλμαν, Επιμέλεια Μετάφρασης: Σύνθια Μικκελσεν), Τόμοι Α & Β. Αθήνα: Παπαζήση.

Ball. R.A. & Peters, B.G. (2001) *Σύγχρονη Πολιτική και Διακυβέρνηση, Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*, (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια: Κώστας Α. Λάβδας). Αθήνα: Παπαζήση.

Bellwood, P. (2016). *Πρώτοι Μετανάστες, Η Αρχαία Μετανάστευση σε Νέα Προοπτική*. (Μετάφρ.Κούρκουλος Νίκος). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Boorstin, D.J. (1991/1964). Από τη Συλλογή Ειδήσεων στην Κατασκευή Ειδήσεων, Ένας Κατακλυσμός Ψευδογεγονότων. στο: Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης, Τ. (Επιμ.) *Το Μήνυμα του Μέσου, Η Έκρηξη της Μαζικής Επικοινωνίας*, (Μετάφραση από τα αγγλικά: Αμίκα Λυκιαρδοπούλου, μετάφραση από τα γερμανικά: Λευτέρης Αναγνώστου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Γουίλιαμς, Ρ. (1989). Οι επιδράσεις και οι χρήσεις της τεχνολογίας. στο: Κομνηνού, Μ. & Λυριντζής, Χρ. (Επιμ.), *Κοινωνία Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνία*. (Μετάφρ.: Αλέξης Δέφνερ). Αθήνα: Παπαζήση.

Coelho, Ε. (2007). *Διδασκαλία και Μάθηση στα Πολυπολιτισμικά Σχολεία*. στο: Τρέσσου, Ευ. & Μητακίδου, Σ. (Επιμ.). Αθήνα: Επίκεντρο.

Cole, M. & Cole, S.R. (2002). *Η Ανάπτυξη των Παιδιών Εφηβεία*, Τόμος Γ, (Μετάφρ.: Μαρία Σόλμαν, Επιμ.: Παναγιώτα Βορριά & Ζαΐρα Παπαληγούρα). Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Cooley, H.C. (1991/1909). Η Σημασία της Επικοινωνίας. στο: Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης, Τ., (Επιμ.), *Το Μήνυμα του Μέσου, Η Έκρηξη της Μαζικής Επικοινωνίας*. (Μετάφραση από τα αγγλικά: Αμίκα Λυκιαρδοπούλου, μετάφραση από τα γερμανικά: Λευτέρης Αναγνώστου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Davis, G.M. & Adams, H.E. (2009). Θεωρητικά Μοντέλα στην Κλινική Ψυχολογία. στο: Heiden, L.A. & Hersen, M., *Εισαγωγή στην Κλινική Ψυχολογία*, (Επιμ.: Αναστασία Καλαντζή-Αζίζι & Φώτιος Αναγνωστόπουλος). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Durkheim, E. (1987). *Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου*. (Επιμ.-Μετάφρ.: Λουκία Μουσούρου). Αθήνα: Gutenberg.

Durkin, K. (2007). Αναπτυξιακή Κοινωνική Ψυχολογία. στο: Miles, H. & Stroebe, W. *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*. (Επιμ.: Γιώργος Νικ. Γαλάνης). Αθήνα: Παπαζήση.

Εντσενσμπέργκερ, Χ.Μ. (1981). *Για μια Θεωρία των Μέσων Επικοινωνίας*. (Μετάφρ.: Γιώργος Βαμβαλής). Αθήνα: Επίκουρος.

Forrester, V. (1997). *Η Οικονομική Φρίκη*. (Μετάφρ.: Αγγέλα Βερυκοκάκη). Αθήνα: Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνης.

Φρομ, Ε. (1973). *Η υγιής Κοινωνία*. (Μετάφρ.: Δημ. Θεοδωρκάτος). Αθήνα: Μπουκουμάνη.

Fromm, E. (1974). *Ο Άνθρωπος για τον εαυτό του*. (Επιμ.: Δημ. Θεοδωρακάτος). Αθήνα: Μπουκουμάνη.

Giddens, A. (2001). *Κοινωνιολογία*. (Μετάφρ. και επιμ.: Δ.Γ. Τσαούσης). Αθήνα: Gutenberg.

Goodman, N. (1996). *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. (Επιμ.: Δρ. Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, Μετάφρ.: Ηρακλεία Α. Στροίκου). Αθήνα: Κορφή.

Guerraoui, Z. (2009). Κοινωνικοποίηση και κουλτούρα. στο: Roussiaou, N. (Επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία*. (Επιμ.: Κλήμης Ναυρίδης, Μετάφρ.: Μαρία Μαλαθράκη). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Hayes, N. (2011). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*, Τόμοι Α & Β, (Επιμ.: Αναστασία Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Μετάφρ.: Γιώργος Σπανούδης & Κυριακή Σύρμαλη), Αθήνα: Πεδίο.

Kymlicka, W. (2009). *Η Πολιτική Φιλοσοφία της Εποχής μας*. (Μετάφρ.: Γ. Μολυβάς). Αθήνα: Πόλις.

Lasswell, H.D. (1991/1948). Η Δομή και η Λειτουργία της Επικοινωνίας στην Κοινωνία. στο: Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης, Τ. (Επιμ.). *Το Μήνυμα του Μέσου, Η Έκρηξη της Μαζικής Επικοινωνίας*, (Μετάφραση από τα αγγλικά: Αμίκα Λυκιαρδοπούλου, μετάφραση από τα γερμανικά: Λευτέρης Αναγνώστου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Lippmann, W. (1988). *Κοινή Γνώμη*. (Μετάφρ.: Γιώργος Καραγιάννης). Αθήνα: Κάλβος.

Lippman, W. (1991/1922). Η φύση των ειδήσεων. στο: Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης, Τ., (Επιμ.), *Το Μήνυμα του Μέσου, η Έκρηξη της Μαζικής*

Επικοινωνίας. (Μετάφραση: από τα αγγλικά: Αμίκα Λυκιαρδοπούλου, από τα γερμανικά: Λευτέρης Αναγνώστου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Luhmann, N. (2001). *Η Πραγματικότητα των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας*. (Επιμ.: Διονύση Καββαθάς, Μετάφρ.: Πέρσα Ζέρη). Αθήνα: Μεταίχμιο.

ΜακΚομπς, Μ., Εϊνσιντελ, Ε. & Ουίβερ, Ν. (1996). *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η Διαμόρφωση της Κοινής Γνώμης*, (Επιμ.: Στέλιος Παπαθανασόπουλος, Μετάφρ.: Γιούρι Κοβαλένκο). Αθήνα: Καστανιώτη.

Marshal, T.H. & Bottomore, T. (1995). *Ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*, (Μετάφρ.: Όλγα Στασινοπούλου). Αθήνα: Gutenberg.

McLuhan, M. (1991/1964). Το μέσο είναι το μήνυμα. στο: Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης, Τ. (Επιμ.). *Το Μήνυμα του Μέσου, η Έκρηξη της Μαζικής Επικοινωνίας*. (Μετάφραση: από τα αγγλικά: Αμίκα Λυκιαρδοπούλου, από τα γερμανικά: Λευτέρης Αναγνώστου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Μίχελς, Ρ. (1997). *Κοινωνιολογία των Πολιτικών Κομμάτων στη Σύγχρονη Δημοκρατία, Έρευνες γύρω από τις Ολιγαρχικές Τάσεις του Ομαδικού Βίου*. (Επιμ.: Παναγιώτης Κονδύλης, Μετάφρ.: Γιώργος Ανδρουλιδάκης). Αθήνα: Γνώση.

Mühlbauer, K.R. (2000/2003). *Κοινωνικοποίηση, Θεωρία και Έρευνα*. (Μετάφρ.: Δημήτρης Δημοκίδης). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Mummendey, A. (1999). Ξένοι στο κάτοπτρο των κοινωνικών προκαταλήψεων. στο: Γαλάνης, Ν.Γ. & Moser, Η. *Εισαγωγή στην Πολιτική Ψυχολογία*. (Μετάφρ.: Μάριος Δ. Νομικός). Αθήνα: Παπαζήση.

Park, R.E. (1991/1938). Σκέψεις για την Επικοινωνία και την Κουλτούρα. στο: Λιβιεράτος, Κ. & Φραγκούλης, Τ. (Επιμ.), *Το μήνυμα του μέσου*. (Μετάφρ.: Αμίκα Λυκιαρδοπούλου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Πιαζέ, Ζ. (1988). *Η Ψυχολογία της Νοημοσύνης*. (Μετάφρ.: Ελένη Βέλτσου). Αθήνα: Καστανιώτη.

Πόρσνεφ, Β. (1975). *Κοινωνική Ψυχολογία και Ιστορία*. (Μετάφρ.: Α. Αθανασίου). Αθήνα: Αναξίμανδρος.

Prokop, D. (1997). *Η Δύναμη των Μέσων και η Επίδρασή τους στις Μάζες Μια Ιστορική Ανασκόπησηι.* (Μετάφραση: Ανθούλα Βηδενμάιερ). Αθήνα: Νέα Σύνορα-Λιβάνης.

Ροντιέ, Κλ. & Πορτβέν, Κ. (2016). *Μετανάστες και Πρόσφυγες, Απαντήσεις σε αναποφάσιστους, ανήσυχους και επιφυλαχτικούς*. (Μετάφρ.: Νίκος Κούρκουλος). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Querraoui, Z. (2009). Κοινωνικοποίηση και κουλτούρα. στο: Roussiaou, N. *Κοινωνική Ψυχολογία*. (Μετάφρ.: Μαρία Μαλαθράκη, Επιμ.: Κλήμης Ναυρίδης). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σαμπά, Φρ. (1989). Τα Νέα Μέσα. στο: Κομνηνού, Μ. & Λυριντζής, Χρ. (Επιμ.). *Κοινωνία Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνία*. (Μετάφρ.: Αλέξης Δέφνερ). Αθήνα: Παπαζήση.

Salkind, N.J. (1999). *Θεωρίες της Ανθρώπινης Ανάπτυξης*. (Μετάφρ.: Διομήδης Μαρκουλής). Αθήνα: Πατάκη.

Shaffer, D. (2004). *Εξελικτική Ψυχολογία, Παιδική Ηλικία και Εφηβεία*. (Επιμ.: Εύη Μακρή–Μπότσαρη, Μετάφρ.: Μαριάννα Αντωνοπούλου). Αθήνα: Ίων-Έλλην.

Schacter, D.L, Gilbert, D.T. & Wegner, D.M. (2012). *Ψυχολογία*. (Επιμ.: Στέλλα Βοσνιάδου, Μετάφρ.: Έλσα Κοππάση). Αθήνα: Gutenberg.

Schwartzenberg, R.G. (1984). *Πολιτική Κοινωνιολογία*. Τόμος ΙΙ. (3η Έκδοση). (Επιμ.: Γιώργος Κοντογιώργης & Ευάγγελος Βενιζέλος, Μετάφρ.: Δημήτρης Γιαννόπουλος & Βαρβάρα Κολιοπούλου). Αθήνα: Παρατητητής.

Segal, M.H., Dasen, P.R., Berry, J.W. & Poortinga, Y.H. (1996). *Διαπολιτιστική Ψυχολογία, Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο*. (2η Έκδ.). (Επιμ.: Δ. Γεώργας, Μετάφρ.: Μανίνα Τερζίδου). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Shils, E. (1991/1960). Η Μαζική Κοινωνία και η Κουλτούρα της. στο: *Η Κουλτούρα των Μέσων*». Συλλογικό. (Επιμ.: Κώστας Λιβιεράτος & Τάκης Φραγκούλης, Μετάφρ.: Αμίκα Λυκιαρδοποιύλου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Stone, W.F. & Schaffner, P.E. (2002). *Πολιτική Ψυχολογία*, (Μετάφρ.-Επιμ.: Διομήδης Μαρκουλής). Αθήνα: Παπαζήση.

Σαμπά, Φρ. (1989). Τα Νέα Μέσα. στο: *Κοινωνία Εξουσία & Μέσα Μαζικής Επικοινωνία*. (Επιμ.: Μαρία Κομνηνού & Χρήστος Λυριντζής, Μετάφρ: Αλέξης Δέφνερ). Αθήνα: Παπαζήση.

UNHCR. Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, *Οι Πρόσφυγες του κόσμου 1997-1998, Προβλήματα και Στρατηγικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Woolfolk, A. (2007). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία*. (Επιμ.: Εύη Μακρή-Μπότσαρη, Μετάφρ.: Μαρία Μπαρπάτση). Αθήνα: Έλλην.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Adler, A. (1927). *Understanding human nature*, Greenwich, CT: Fawcett

Adorno, T.W. (1982). *The Authoritarian Personality*. New York-London: Abridged Edition.

Akhtar, S. (2011). *Immigration and Acculturation, Mourning, Adaptation, and the next Generation*. New York/Toronto/Plymouth/UK: Jason Aronson, Lanham, Boulder.

Almond, G.A. & Verba, S. (1989). *The Civic Culture*. Newbury Park: Sage Publications

Allport, C. (1929-30). Composition of Political Attitudes. *American Journal of Sociology*. Vol. 35.

Alund, A. & Schierup, C.U. (1991). *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish society*. Avebury: Aldershot.

Baldwin-Edwards, M. & Fakiolas, R. (1998). Greece: the contours of a fragmented policy response. Special Issue of *Southern European Society & Politics*. 3/3

Barth, T. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. (Ed.). Oslo/London/Bergen: Allen and Unwin, Universitet Forlaget.

Bauböck, R., Ersbøll, E., Groenendijk, K. & Waldrauch, H. (2006). (eds.). *Acquisition and Loss of Nationality. Policies and Trends in 15 European States*. Amsterdam: 2 volumes, Amsterdam University Press.

Beltsiou, J. (2016). *Immigration in Psychoanalysis, Loxating Ourselves*. Routledge

Blumler, J.G. & McQuail, D. (1968). *Television in Politics: its Uses and Influence*. London: Faber.

Bonfadelli, H. (1985). Die Wissenskluft-Konzeption: Stand und Perspektiven der Forschung. *Gleichheit oder Ungleichheit durch Massenmedien?*. München: Saxer, U. p. 65-86.

Borjas, G.J. (2014). *Immigration Economics*. Harvard University Press.

Borjas, G.J. (2016). *We wanted workers, unraveling the immigration* narrative. New York/London: W.W. Norton & Company Ltd.

Brochmann, G. (1996) (Ed), *European Integration and Immigration from Third Countries*. Oslo: Scandinavian University Press.

Brubaker, R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Campbridge/Mass/London: Harvard University Press.

Capotorti, F. (1991). *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities*. New York: United Nations Publications.

Carens, J.H. (2013). *The Ethics of Immigration*. Oxford University Press.

Carmocolias, D.G. (1974). *Political Communication in Greece, 1965-67*. Athens: National Centre of Social Research.

Coleman, J.C. (1974). *Relationships in Adolescence*. London: Routledge & Kegan Paul.

Collinson, S. (1993), *Europe and International migration*. (ed.). London: Pinters Royal Institute of International Affairs.

Dawson, R. & Prewitt, K. (1969). *Political Socialization*. Boston: Little Brown.

Dennis, J. & Easton, D. (1965). The Child's Image of Government. *Annals*, Vol. 361, p. 40-47.

Devereux, G. (1970). Ethnic Identity: its logical foundation and its disfunctions. Paper prepared for participants in the Burg Waerenstein Symposium, N. 51, *Ethnic identity: Cultural Continuity and Change*, September 5-13, 1970.

Devereux, G. (1980). *De l' angoise à la method dans les scinces du comportemen*. Paris: Flammarion.

Duverger, M. (1951). *Les Partis Politiques*. Paris: A.Colin.

Downing, J. (1980). *The Media Machine*. London: Pluto Press.

Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton

ESS Finding Booklet (2008). Exploring Public Attitudes, Informing Public Policy, p. 4, in: www. Europeansocialsurvey.Org.

Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.

Flitner, A. (1957). Ein neues Bùrgermodell. *Gesellschaft-Staa-Erziehung*. Vol. 9-10. p. 448-451

Freeman, G.P. (1995). Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States. *International Migration Review*. Vol. 29, No. 4.

Freud, S. (1921/1981). *Psychologie des foules et analyse du Moi*. Paris: Petite Bibliothèque Payot.

German, D.B. (2014). Political Socialization Defined: Setting the Context. in: De Landtsheer, Ch., Farner, R.F., German, D.B., Dekker, H., Sünker, H., Song, Y. & Miao,H. (Eds.) *E-Political Socialization, the Press and Politics, The Media*

and Government in the USA, Europe and China, (Labour, Education and Society). Frankfurt am Main/Bern/Bruxelles/New York/Oxford/Warszawa/Wien: Peter Lang.

Gropas, R. & Triandafyllidou, A. (2005). Active civic participation of Immigrants in Greece. European Research Project «Politis», Oldenburg, www.uni-oldenburg.de/politiseurope.

Grusec, J.E. & Hastings, P.D. (2015). *Handbook of Socialization, Theory and Research*. (2nd Ed.). New York: The Guilford Press.

Hammar, T. (1985). *European Immigration policy*. (ed.). Campridge: Cambridge University Press.

Hammar, Th. (1994). Legal Time of Residence and the Status of Immigrants. in: Bauböck, R. (Ed.), *From Aliens to Citizens, Redefining the Status of Immigrants in Europe*. Vienna-Avebury: Aldershot U.K.: European Centre.

Heller, E. (1984). *Die Werbung wirkt. Theorien und Tatsachen*, Frankfurt.

Hess, R.D. & Torney, J. (1970). *The Development of Political Attitudes in* Children. Chicago: Aldine.

Hovland, C.I., Lumsdaine, A.A. & Sheffield, F.D. (1949). *Experiments in Mass Communications*. Princeton.

Hovland, I., Janis, L. & Kelley, H.H. (1953). *Communication and Persuation*. New Heaven.

Hovland, I. et al. (1957). *The Order of Presentation*. New Heaven .

Howard, M.M. (2009). *The Politics of Citizenship in Europe*. New York: Campridge University Press.

Hyman, H.H. (1951). *Political Socialization: A study in the Psychology of Political Behavior*. New York: The Press of Glencoe.

Inglehart, R. (1971). Generational change in Europe. in: Dogan, M. & Rose, E. (eds). *European politics: A reader*. London: MacMillan.

Jackson, J.A. (1986). *Migration*. N.Y.: Longman.

Jennings, M.K. & Niemi, R.G. (1974). *The political character of adolescence*, Princeton: Princeton University Press.

Jung, C.G. (1946). *Psychological types or the psychology of individuation*. New York: Harcourt Brace (originally published 1922).

Keating, D. (1980). Thinking processes in adolescence. In: J. Adelson. (ed.). *Handbook of adolescent psychology*. New York: Wiley.

Key, V.O. Jr. (1961). *Public Opinion and the American Democracy*. New York: Knopf.

Kiprianos, P., Balias, S. & Passas, V. (2003). Greek policy towards Immigration and Immigrants. *Social Policy and Administration*. vol. 37. no 2.

Kohlberg, L. (1969). *Stages in the Development of Moral Thought and Action*, New York: Holt, Rinehart & Winston.

Lane, R.E. (1959). Fathers and Sons: The Foundations of Political Belief. *American Sociological Review*, Vol. 24.

Lapalomara, J. & Weiner, M. (1966). *Political Parties and Political Development*. (eds). Princeton/N.J.: Princeton University Press.

Lazaridis,G. (1996). Immigration to Greece: A critical evaluation of Greek policy. *New Community*. 22, 2.

Lee, E.S. (1966). Theory of migration. *Demography*.

Lianos, T. (2001). Illegal Immigrants in Greece and their choice of destination. *International Migration*, vol. 39, no 2.

Loader, B.D. (2007). *Young Citizens in the Digital age, Political Engagement, Young People and New Media*, (Ed.). Routledge.

Lochak, D. (1985). *Etrangers: de quell droit?*. PUF.

Marcia, J.E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*. 3.

Masuoka, N. & Junn, J. (2013). *The Politics of Belonging, Race, Public Opinion , and Immigration*. Chicago & London: University Chicago Press.

Mead, G.H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago press.

Miller, D. (2016). *Strangers in oir Midst, The political philosophy of immigration*. Harvard University Press.

Murray, D. (2017). *The Strange Death of Europe, Immigration, Identity, Islam*. London/Oxford/New York/New Delhi/Sydney: Bloomsbury.

Mercier, P. (1968) *Tradition, changement, histoire, Les Somba du Dahoney septentrional*. Paris: Anthropos.

Ngai, M.M. & Gjerde, J. (2013). *Major Problems in American Immigration History: Documents and Essays*. (2nd Ed.). Boston: Wadsworth, Cengage Learning.

Niessen, J., Huddleston, Th. & Citron, L. (2007). *Migrant Integration Policy Index*. London: British Council–Migration Policy Group.

Noelle-Neumann, E. (1977ª). Der getarnte Elefant. Über die Wirkung des Fernsehens». *Öffentlichkeit als Bedrohung*». München: Wilke, J. p. 115-126.

Noelle-Neumann, E., (1977b). Die Schweigespirale. Über die Entstehung der öffentlichen Meinung. *Öffentlichen als Bedrohung*. München: Wilke, J. p. 169-203.

Norris, P. (2000). *A Virtuous Circle: Political Communications in Post Industrial Societies*. New York: Cambridge University Press.

Parsons, T. (1968). *Sozialstruktur und Persönlichkeit*. Frankfurt-M.

Pavlov, I.P. (1927). *Conditional reflexes*. New York: Oxford University Press.

Percheron, A. (1974). *L' Univers Politique des Enfants*, Paris: Fondation Nationale des Sciences Politiques.

Percheron, A., Bonnal, Fr. & oth. (1978). *Les 10-16 Ans & La Politique*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Scienses Politiques.

Petronoti, M. (2001). Ethnic Mobilization in Athens. Steps and Initiatives Towards Integration. in: Tilie, J. & Roges, A. (Eds) *Multicultural Policies and Modes of Citizenship in European Cities*, Ashgate: Aldershot.

Pollis, A. (1987). The state, the law and the human rights in Modern Greece. *Human rights Quarterly*. 587-614.

Powel, B. et al. (2015) *The Economics of Immigration, Marked-Based Aprroaches, Social Science, and Public Policy*. Oxford University Press.

Rolandi-Ricci, M. (1996). Training Teachers for Intercultural Education: The work of the Council of Europe. in: Dragonas, Th., Frangoudaki, A. & Inglessi, Ch. (Eds). *Beyond One' Own Backyard: Intercultural Teacher Education in Europe*. Athens: Nissos.

Rose, R. (1964). *Politics in England*. Boston: Little Brown.

Salt, J. (2000). *Current Trends in International Migration in Europe*, CDMG (2000) 31, Council of Europe, November 2000.

Salt, J. & Stein, J. (1997). Migration as a Busines: The Case of trafficking. *International Migration*.

Seymour-Ure, C. (1989). "Prime-ministers' Reactions to Television: Britainm Australia, Cnada. *Media, Culture & Society*, Vol. 11 (3).

Segel, R. (2017). Assumptions about learning of Political Values. in: Greenberg, E.S. (Ed.). *Political Socialization*. London & New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Sitaropoulos, N. (2000). Modern Greek asylum policy and practice in the context of the relevant European developments. *Journal of Refugee Studies*, 13, p. 105-117.

Sitaropoulos, N. (2002). Refugee welfare in Greece: towards a remodeling of the responsibility-shifting paradigm?. *Critical social policy* , 22, p. 436-455.

Skinner, B.F. (1938). *The behavior off organisms*. New York: Appleton-Century-Crofts.

Soysal, Y.N. (1994). *Limits of citizenship: migrants and post-national membership in Europe*. Chicago: The University of Chicago Press.

Tarde, G. (1890/1993). *Les lois de l' imitation*. Paris: Éditions Kimé.

Thorndyke, E.L. (1898). Animal intelligence: An experimental study of the associative processes in animals. *Psychological Monographs*, 2.

Torney-Purta, J., Lehman, R., Oswald, H. & Schulz, W. (2001). *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagment at age fourteen – EXECUTIVE SUMMARY,* IEA, Amsterdam.

Treibel, A. (1990). *Migration in modernenGesellschaften. SozialeFolgen von Einwanderung und Gastarbeit*. München: JuventaVerlag.

Triandafyllidou, A. (2000). The Political Discourse on Immigration in Southern Europe: A Critical Analysis. *Journal of Community and App. Lied Social Psychology*. Special Issue on Challenging Identities. 10, 5.

UNESCO. (1983). *Vivre dansdeux cultures. La condition socio-culturelle des travailleurs migrants et de leursfamilles*.

Urbatsch, R. (2014). *Familie's Values, how parents, siblings, and children affect political attitudes*. Oxford University Press.

Van Dijk, T. (1998). Political Discourse in the Media: An Analytical Framework. in: Bell, A. & Garrett, P., (ed.), *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell.

Waldrauch, H. (2001). *Die Integration von Einwanderern. Ein Index der rechtlichen Diskriminierung*. Frankfurt/New York.

Wallace Goodman, S. (2014). *Immigration and Membership Politics in Western Europe*. New York: Cambridge University Press.

Walter, Col. & Richmond, T. (2016). *Hasta la Vista Europe! What you're not being told about the refugee crisis and how it's destroying Europe*. New York: Aster House Press.

Watson, J.B. (1930). *Behaviorism* (rev. ed.). New York: Edition.

Wheatly, S. (2005). *Democrasy, minorities and international law* Cambridge, MA: Cambridge Univeristy Press.

Widgren, J. (1994). Multinational cooperation to combat trafficking in migrants and the role of international organizations. 11th IOM seminar on migration 26-28 October 1994, *International response to trafficking in migrants an the safeguarding of migrant rights*, paper no 6, IOM Geneva.

ΑΡΘΡΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΤΥΠΟ

Βαρβιτσιώτη, Ε. (2016). Ανθρωπιστική βοήθεια προς την Ελλάδα σχεδιάζει η Ε.Ε. *Η Καθημερινή*. 28 Φεβρουαρίου 2016. σελ. 4.

Γεωργιοπούλου, Τ. (2015). Έχασαν πάλι τη 'μάχη' της ιθαγένειας, Οι εκλογές πάγωσαν τις διαδικασίες. *Η Καθημερινή*. 13 Σεπτεμβρίου 2015. σελ. 23.

Κανελλόπουλος, Α.Π. (1973). Το στοιχείο του ότι το κόμμα συντελεί στη μόρφωση και είναι τρόπος εκφράσεως της πολιτικής βουλήσεως, Ο Νόμος περί Κομμάτων. *Το Βήμα*, 2 Οκτωβρίου 1973. στο: Τερλεξής, 1975, σελ. 192.

Κουναλάκη, Ξ. (2016). Ευρωφοβικά, ακροδεξιά σύνδρομα στην Ευρώπη. *Η Καθημερινή*. 26-27 Μαρτίου 2016. σελ. 17.

Λεονάρδου, Μ. (2015). Σε κατάσταση συναγερμού όλος ο πλανήτης. *Real News*. 22 Νοεμβρίου 2015. σελ. 28-29.

Μανδραβέλης, Π. (2016). Μεταναστευτικό χωρίς σχέδιο. *Η Καθημερινή*. 22 Μαρτίου 2016. σελ. 21.

Μπερσή, Ευ. (2013). Λαμπεντούζα, αλήθειες πίσω από την τραγωδία. *Η Καθημερινή*. 13 Οκτωβρίου 2013. σελ. 16.

Μποζανίνου, Τ. (2016). Στήνουν στρατόπεδα σε όλη την Ελλάδα. *Το Βήμα*. 6 Μαρτίου 2016. σελ. Α21.

Παπαδιόχος, Κ.Π. (2016). Σε 'δίδυμη' διαπραγμάτευση η Αθήνα, Κρίσιμο δίμηνο για το προσφυγικό για την ολοκλήρωση της πρώτης αξιολόγησης, δύο ζητήματα που de facto διασυνδέονται. *Η Καθημερινή*. 6 Μαρτίου 2016. σελ. 4.

Τέλλογλου, Τ. (2015). 'Δεν λυπήθηκα ούτε ένα ευρώ που έδωσα' Η 'Κ' βρέθηκε στις περιοχές της Τουρκίας από τις οποίες οργανώνονται οι επιχειρήσεις εισόδου στην Ελλάδα και μίλησε με πρόσφυγες. *Η Καθημερινή*. 25 Οκτωβρίου 2015. σελ. 14.

Τέλλογλου, Τ. (2016). Τι κάνουν οι μετανάστες όταν φθανουν στη Γερμανία, Η 'Κ' ακολούθησε το δρομολόγιο και μίλησε με υπεύθυνους για τις δυσλειτουργίες. *Η Καθημερινή*. 6 Μαρτίου 2016. σελ. 8.

Φωτιάδη, Ι. (2016). Πάνω από 32.000 'εγκλωβισμένοι. *Η Καθημερινή*. 6 Μαρτίου 2016. σελ. 9.

Χαρδαβέλας, Κ. (2016). Ένα Νόμπελ για τους νησιώτες. *Η Καθημερινή*. 17 Ιανουαρίου 2016. σελ. 38-39

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

www.tovima.gr/opinions/article/?aid=143903

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Age_Fourteen.pdf

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Upper_Secondary.pdf

www.iea.nl/cived.html

www.tovima.gr/opinions/article/?aid=143903

www.iea.nl/iccs_2009.html

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Technical_Report.pdf

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/ICCS_2009_Initial_Findings.pdf (ΝΑ ΦΥΓΕΙ)

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Age_Fourteen.pdf

ICCS_2009_IDB_user_guide_2ed.pdf

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Age_Fourteen.pdf

http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp

http://lawnet.gr

www. Europeansocialsurvey.Org

www.iea.nl/

http://www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Technical_Report.pd (ΝΑ ΦΥΓΕΙ)

http://oppenheimer.mcgill.ca/

www.iea.nl/fileadmin/user_upload/Publications/Electronic_versions/CIVED_Phase2_Upper_Secondary.pdf

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟ

Δημογραφικές Ερωτήσεις

1. Κατοικώ:

Αθήνα ☐

Περιοχή.....

Γειτονιά.....

Συνοικία.....

Άλλο (Νομό / Πόλη – Δήμο).....

2. Έτος γέννησης : .....

3. Φύλο - Άνδρας ☐ **Γυναίκα** ☐

4. Χώρα Γέννησης : ……..

5. Αν δεν γεννήθηκες στην Ελλάδα, πότε εγκαταστάθηκες στην χώρα μας : ……

6. Σε ποια χώρα γεννήθηκε ο Πατέρας σου : …….

7. Σε ποια χώρα γεννήθηκε η Μητέρα σου : ……...

8. Ποιες είναι οι Σπουδές σου;

Απόφοιτος Δημοτικού ☐ Απόφοιτος Γυμνασίου ☐ Απόφοιτος Λυκείου ☐ Πτυχίο Πανεπιστημίου ☐ Μεταπτυχιακός τίτλος ☐

Άλλο, προσδιορίστε ----------

9. Η Ηλικία μου Είναι :

18-30 □ 30-35 □ 35-40 □ 40-45□

10. Επάγγελμα : _____

Άνεργος □ Φοιτητής □

11. Ποιος Είναι ο Βαθμός Ικανοποίησής σας από την Διαμονή σας στην Ελλάδα;

Καθόλου □ Λίγο □ Αρκετά □ Πολύ □ Πάρα Πολύ □

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ Ο ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ, ΣΥΜΒΑΛΛΕΙ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥΣ

Πιστεύετε πως ο Πολιτικός Λόγος των Κομμάτων Συμβάλει στην Πολιτική Κοινωνικοποίηση των Νέων σε Ηλικία Μεταναστών ;	**ΕΚΦΡΑΣΗ ΓΝΩΜΗΣ**				
	Διαφωνώ απολύτως	Μάλλον Διαφωνώ	Ούτε Διαφωνώ Ούτε Συμφωνώ	Συμφωνώ	Συμφωνώ Απολύτως
1… Ναι, σε μεγάλο βαθμό	1	2	3	4	5
2… αν ναι, γιατί					
2.1 οι νέοι σε ηλικία μετανάστες είναι πιο πρόθυμοι ν' ακούσουν τις απόψεις των πολιτικών	1	2	3	4	5
2.2 ενδιαφέρονται να επιλύσουν μέσω της πολιτικής κοινωνικοποίησής τους, τα καθημερινά τους προβλήματα διαβίωσης και εργασίας	1	2	3	4	5
2.3 επιθυμούν να προσφέρουν στους ίδιους αλλά και στις οικογένειές τους ένα καλύτερο μέλλον στην Ελλάδα και για το λόγο αυτό θα πρέπει να αποφασίσουν σχετικά με τις πολιτικές δυνάμεις που θα ακολουθήσουν	1	2	3	4	5
3... αν όχι, γιατί					
3.1 οι νέοι έχουν απαξιώσει πλέον τους πολιτικούς και δεν νοιάζονται για την πολιτική κατάσταση στη χώρα που κατοικούν και δραστηριοποιούνται	1	2	3	4	5
3.2 ο πολιτικός λόγος θεωρείται «ξύλινος»					
3.3 οι πολιτικοί ενδιαφέρονται μόνο για το συμφέρον τους	1	2	3	4	5
3.4 οι πολιτικοί θυμούνται τους μετανάστες μόνο όταν τους συμφέρει για να λάβουν ψήφους	1	2	3	4	5
3.5 μόνος σκοπός των κομμάτων είναι η χειραγώγηση των πολιτών μέσα από τις πελατειακές σχέσεις	1	2	3	4	5
3.6 έως σήμερα δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη πολιτική για το μεταναστευτικό	1	2	3	4	5

Ο Ρόλος των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας στην Διαδικασία Μεταφοράς του Πολιτικού Λόγου στους Νέους Ηλικιακά Μετανάστες					
4…είναι ιδιαίτερα σημαντικός αφού βοηθά ενεργά στην διαδικασία της κοινωνικοποίησης	1	2	3	4	5
5…λογίζεται ως θετικός αφού μπορεί να συμβάλει στην διάδοση των πολιτικών ιδεών στην ευρύτερη κοινωνία	1	2	3	4	5
6…μπορεί να κατευθύνει τις συμπεριφορές των συγκεκριμένων ατόμων με σκοπό την δημιουργία θετικών ή αρνητικών συναισθημάτων προς τους πολιτικούς	1	2	3	4	5
Ο Τρόπος με τον Οποίο Αγγίζει ο Πολιτικός Λόγος τους Νέους Ηλικιακά Μετανάστες...					
7…συνδέεται με την παραγωγή συζητήσεων και απόψεων των πολιτικών από το γραπτό τύπο – εφημερίδες και έντυπο υλικό	1	2	3	4	5
8…συνδέεται με την διατύπωση απόψεων εκ μέρους των Πολιτικών στην Τηλεόραση	1	2	3	4	5
9…συνδέεται με την πολιτική ιδεολογία που αναπτύσσει το κάθε κόμμα για τους μετανάστες και τα μέτρα ενσωμάτωσης τους στην κοινωνία	1	2	3	4	5
10…συνδέεται με την προθυμία του κάθε μετανάστη για συμμετοχή στα κοινά της κοινωνίας που ζει καθώς και για να ακούσει τον λόγο των πολιτικών της χώρας	1	2	3	4	5
Το οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο της οικογένειας σχετίζεται άμεσα με....					
11… τις προηγούμενες συνθήκες της ζωής στην χώρα καταγωγής	1	2	3	4	5
12…την διαμόρφωση της πολιτικής του ταυτότητας	1	2	3	4	5
13… το πως αντιλαμβάνεται ο ίδιος την πολιτική κατάσταση στη χώρα	1	2	3	4	5

Ο Ρόλος του Σχολείου στη Διαδικασία Πολιτικής Κοινωνικοποίησης, Θεωρείται ως...

16… ιδιαίτερα σημαντικός, αφού τα παιδιά μπορούν να διαμορφώνουν σχετική αντίληψη για την πολιτική κατάσταση στη χώρα	1	2	3	4	5
17… μικρός αφού στο σχολικό πρόγραμμα και στα βιβλία δεν γίνεται λόγος για τα πολιτικά γεγονότα	1	2	3	4	5
18… Διαφορετικός από τα παραπάνω	1	2	3	4	5

(Προσδιορίστε)_____

Ερωτήσεις Σχετικά με την Πολιτική Συνείδηση Και Συμπεριφορά του Μετανάστη

19… Στην Τηλεόραση παρακολουθώ συχνά εκπομπές πολιτικού ενδιαφέροντος οι οποίες με πληροφορούν για τα πολιτικά δρώμενα της συγκεκριμένης περιόδου	1	2	3	4	5
20… Επηρεάζομαι από τις πολιτικές εκπομπές που παρακολουθώ και συνεπώς προσπαθώ και εγώ να αντιδρώ σε ότι δεν είναι προς συμφέρον των μεταναστών	1	2	3	4	5
21… Προσπαθώ να ενημερώνομαι για όλες τις πολιτικές εξελίξεις που αφορούν την διαβίωση και το μέλλον των μεταναστών	1	2	3	4	5
22…Εφόσον θα είχα το δικαίωμα ψήφου, θα ψήφιζα σε κάθε εκλογική διαδικασία με σκοπό την συμβολή μου στην καλύτερη οργάνωση και λειτουργία της κοινωνίας που ζω	1	2	3	4	5

23. Έχετε Δικαίωμα Ψήφου; Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω ☐

24. Θα θέλατε να είχατε; Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω ☐

25. Θεωρείτε πως θα πρέπει να δοθεί δικαίωμα ψήφου στους Μετανάστες; Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω ☐

26. Αγοράζετε εφημερίδες πολιτικού περιεχομένου; Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω ☐

27. Διαβάζετε ειδησεογραφικές διαδικτυακές ιστοσελίδες; Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω☐

28. Σας ενδιαφέρει η πολιτική κατάσταση στη χώρα προέλευσής σας; Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω ☐

29. Αν ναι, πώς ενημερώνεστε για τη κατάσταση αυτή; _____

30. Η πολιτική κατάσταση στη χώρα προέλευσής σας, επηρεάζει τη διαμονή σας στην Ελλάδα; Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω ☐

31. Θα θέλατε να επιστρέψετε στη χώρα σας; Ναι ☐ Όχι ☐ Δεν ξέρω ☐